Rennäringens ekonomi

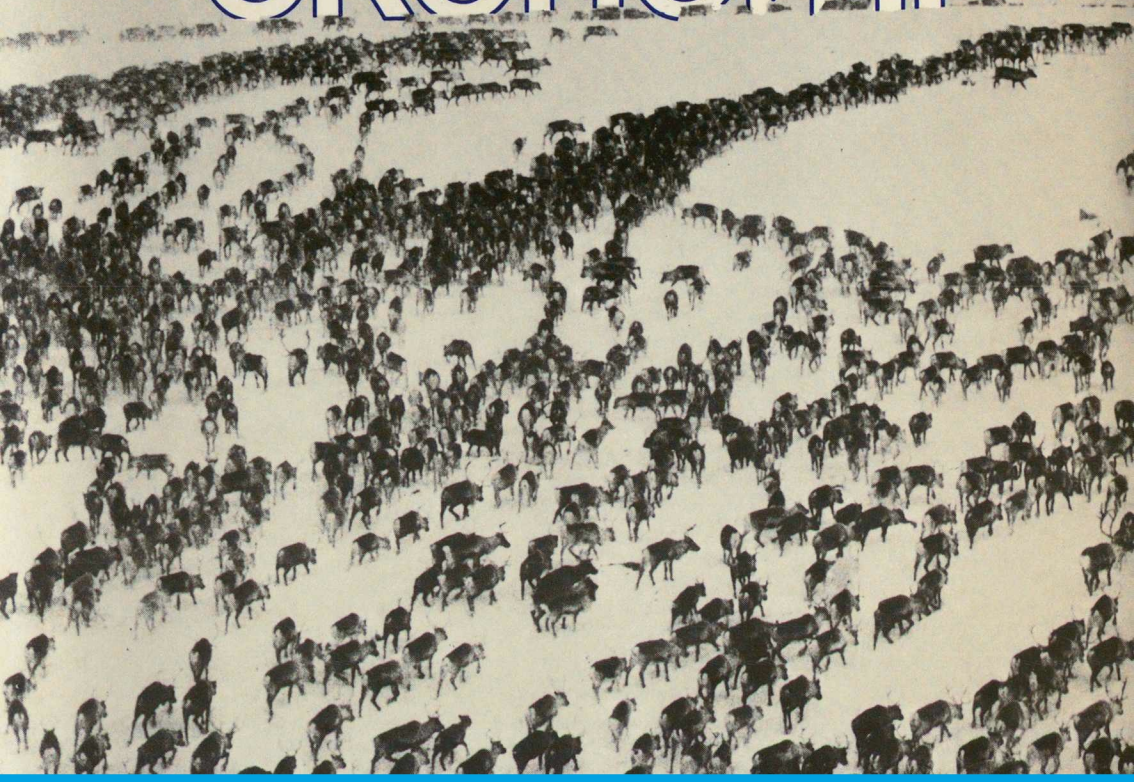

Betänkande av rennäringskommittén

SOU 1983:67

Rennäringens ekonomi

Betänkande av rennäringskommittén

SOU 1983:67

90

Statens offentliga utredningar
1983:67
Jordbruksdepartementet

Rennäringens ekonomi

Betänkande av rennäringskommittén

Stockholm 1984

Omslag Ad Sum
ISBN ~~91-38-8015-X~~ 91-38-08015-X (F)
ISSN 0375-250X

Minab/Gotab Stockholm 1984

Till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet

Genom beslut den 20 augusti 1979 bemyndigade regeringen chefen för jordbruksdepartementet att tillkalla en särskild utredare för att utreda rennäringens ekonomiska förhållanden i syfte att pröva olika förslag för att skapa förutsättningar för dem som är sysselsatta inom rennäringen att få en tillfredsställande ekonomisk och social standard och trygghet i arbetet (Dir. 1979:116).

Den 7 mars 1980 beslutade regeringen att utvidga uppdraget till utredningen genom tilläggsdirektiv (Dir. 1980:13). Samtidigt tillkallades två ledamöter till utredningen, som därmed fick en parlamentarisk sammansättning. Vid samma tillfälle förordnades sakkunniga och experter till utredningen.

För beaktande vid utredningsuppdragets fullgörande har även överlämnats frågan om renägarnas sociala trygghet genom regeringsbeslut den 8 juli 1982 och frågan om renägarnas rätt till kontant arbetslöshetsförsäkring genom regeringsbeslut den 9 juni 1983.

Utredningen har haft följande sammansättning:

Ordförande	
Generaldirektören Ingvar Lindström	1980-03-07–
särskild utredare 1979-08-20–1980-03-06	1981-11-30
Landshövdingen Sven Johansson	1981-12-17–
Ledamöter	
Riksdagesledamoten Sven Lindberg (s)	1980-03-07 (avled i mars 1982)
Hemmansägaren Torsten Stridsman (c)	1980-03-07–
Riksdagsledamoten Margareta Winberg (s)	1982-04-19–
Sakkunniga	
Numera kanslirådet Ulla B Silén	1980-03-07– –1982-12-15
Renägaren Nikolaus Stenberg	1980-03-07–
Departementsrådet Lennart Lindgren	1982-12-15–
Experter	
Förbundsjuristen Jörgen Bohlin	1980-03-07–
Renägaren Anders Åhrén	1980-03-07–

Byrådirektören Knut Gustavsson	1980-11-05–
Avdelningsdirektören Åke Wikman	1980-11-05–
Konsulenten Sture Nilsson	1982-03-19–
Hovrättsassessorn Bjarne Örnstedt	1983-09-30–

Sekreterare

Byrådirektören Robert Karlsson	1980-03-07–
	–1981-03-15
Konsulenten Jan Bünsow	1980-11-05–
Lantbrukskonsulenten Lars Göran Brandt	1983-07-01–

Utredningen har antagit namnet rennäringskommittén.

Kommittén har avgett en skrivelse till regeringen den 28 april 1981 (dnr 21/81) med förslag i anledning av rovdjursskadornas omfattning på rennäringen m.m.

Till utredningens huvudbetänkande har fogats en markanvändningsredovisning för Vilhelmina norra sameby som utförts av lantbruksnämnden i Västerbottens län i samarbete med Umeå universitet. Redovisningen föreligger som ett särskilt underlagsmaterial till utredningen.

Vidare har parallellt med kommitténs utredningsarbete pågått flera andra utredningar som direkt eller indirekt kommer att få betydelse för näringens ekonomi. Det gäller framför allt följande utredningar: utredningen om koncessionsrenskötseln (Jo 1982:06), kommittén med uppgift att utreda vissa frågor om samernas ställning i Sverige (Samerättsutredningen, Ju 1983:05), statskontorets utredning om den centrala rennäringsadministrationens lokalisering till Jokkmokk (rapport 1983:44) samt, byggnadsstyrelsens utredning om renförsöksverksamhetens lokalisering (väntas bli klar under våren 1984). Flera av de frågor som behandlats av kommittén har nära beröringspunkter med samerättsutredningens arbete. I dessa hänseenden har kommittén begränsat sig till mera principiella överväganden och förutsatt att dessa spörsmål skall bli föremål för ytterligare överväganden. Beträffande lokaliseringen av rennäringsadministrationen och renforskningen har kommittén angett vissa utgångspunkter för det fortsatta utredningsarbetet.

Under utredningsarbetets slutfas har flera för rennäringen viktiga händelser inträffat som haft beröring med kommitténs utredningsarbete. Bland annat har det ledande slakteriföretaget AB Sameprodukter försatts i konkurs i september 1983 och för närvarande pågår försök att rekonstruera företaget.

Kommittén har så långt det är möjligt uppdaterat utredningsarbetet till november 1983.

Till betänkandet är fogad en reservation av Margareta Winberg och ett särskilt yttrande gemensamt av Nikolaus Stenberg, Jörgen Bohlin, Sture Nilsson och Anders Åhrén.

Uppdraget är härmed slutfört.

Umeå i december 1983

Sven Johansson

Torsten Stridsman *Margareta Winberg*

Jan Bünsow
Lars Göran Brandt

Innehåll

Sammanfattning

I Utredningsuppdraget

Rennäringskommitténs uppgift har varit att se över rennäringens ekonomiska förhållanden samt kartlägga de olika biologiska och ekonomiskt-administrativa faktorer som bestämmer renskötselns utformning och lönsamhet. I arbetet har ingått att pröva olika förslag i syfte att skapa förutsättningar för dem som är sysselsatta inom rennäringen att få en tillfredsställande ekonomisk och social standard och trygghet i arbetet. I vårt arbete har också ingått en översyn av bl.a. det statliga rationaliseringsstödet och prisstödet till rennäringen samt att studera och dra erfarenheter av förhållandena i Norge.

II Kartläggning och nulägesbeskrivning

I kapitlen 2–9 beskrivs renskötseln i Sverige och de allmänna ekonomiska villkor den arbetar under. I kapitel 10 redogörs för förhållandena i Finland och Norge.

I Sverige finns totalt ca 17 000 samer varav ca 2 500 är sysselsatta inom renskötseln. Omkring en tredjedel av vårt land utgör renskötselområde. Renskötselområdet är indelat i årstidsland, som vart och ett har sin speciella betydelse i renskötselns årscykel. Antalet renar är för närvarande ca 250 000 (kapitel 2 jämte bilaga 1). Rennäringen regleras i rennäringslagen från 1971. Den statliga rennäringsadministrationen är inordnad i lantbruksverket (kapitel 3). De starkast konkurrerande markanspråken till rennäringen är skogsbruk, turism, samhällsbyggnad, gruv- och täktverksamhet, vattenkraft, rovdjur samt jakten efter älg. Intressekonflikterna regleras i såväl rennäringslagen som andra speciallagar (kapitel 4).

Bland annat den inkomstundersökning vi har gjort visar att inkomsterna från renskötseln i likhet med inkomsterna från jordbruket i glesbygderna är låga och att andra inkomstkällor spelar stor roll. Inkomstvariationerna mellan olika samebyar är stora. Skuldsättningen är generellt sett låg. Grundläggande förändringar i driftsuppläggning och renägarnas inbördes ekonomiska förhållanden har inte skett på det sätt som åsyftades vid införandet av nuvarande rennäringslag (kapitel 5). Ett femtontal slakteriföretag är verksamma inom rennäringen. Det dominerande slakteriföretaget är efter konkurs under rekonstruktion. Renslakten är starkt säsongbetonad

vilket leder till höga lagringskostnader (kapitel 6). Prisstöd är den dominerande stödformen. Prisstödet till rennäringen uppgick budgetåret 1982/83 till 8,6 milj kr. En betydelsefull stödinsats sker även genom beredskapsarbeten (kapitel 7).

För forskningsinsatserna på rennäringsområdet svarar främst Sveriges lantbruksuniversitet. Bland aktuella forskningsuppgifter märks studier rörande stödutfodring, skogsgödslingens inverkan, renbetet, orsaker till renförluster samt renhjordens sammansättning (kapitel 8). Samråd mellan rennäringen och andra samhällsintressen sker med den interdepartementala arbetsgruppen för samefrågor, med vissa kommuner samt med företrädare för skogsbruket (kapitel 9).

I Norge är det statliga engagemanget i renskötseln stort. Mellan staten och rennäringen äger förhandlingar rum på grundval av ett s.k. reindriftsavtal och utmynnar för närvarande i tvåårigа avtal. Finsk renskötsel är i flera avseenden olik den svenska och norska bl.a. genom att varje medborgare inom renskötselområdet, även icke samer, har rätt att bedriva renskötsel (kapitel 10).

III, IV Överväganden och förslag

Våra allmänna överväganden presenteras i kapitel 11 och reformförslagen i kapitlen 12–25.

Som utgångspunkt för våra överväganden och förslag ligger en genomgång av den statliga same- och rennäringspolitiken. Grundläggande för att förverkliga denna politik har vi funnit vara

- att antalet människor som är sysselsatta i och ekonomiskt beroende av rennäringen, liksom näringen som sådan, måste bibehållas på lägst nuvarande nivå
- att det nära sambandet mellan kultur-näring-marker beaktas med den helhetssyn på de samiska frågorna detta ställer krav på
- att bättre förutsättningar skapas för samförståndslösningar mellan den samiska befolkningen och samhället i övrigt

Vi har valt att precisera de övergripande målen för samhällets insatser för rennäringen i fyra delmål:

- minoritetspolitiskt mål
- regionalpolitiskt mål
- näringspolitiskt mål
- inkomstmål

Beträffande samebyn, dess ställning och funktion, har vi kunnat konstatera att vissa oklarhet råder. Allmänna råd bör utarbetas till rennäringslagen för

att undanröja dessa oklarheter. Vi föreslår att arbetet utförs av en särskild arbetsgrupp. Reglerna för renräkning bör mjukas upp. Obligatorisk renräkning vartannat år är enligt vår mening tillfyllest. Kvinnornas ställning i samebyn bör stärkas. Samebyn bör ha valfrihet att utse antingen en eller båda makarna i ett familjeföretag till renskötande medlem (kapitel 12).

Naturbetet är för renskötseln den helt dominerande produktionsresursen. Vad gäller möjligheterna att säkra tillgången till bete vill vi peka på två infallsvinklar, *dels* ökat hänsynstagande från motstående intressens sida, *dels* utveckling av renskötseln mot utövandeformer som gör den mindre känslig för påtvingade förändringar och störningar. Näringsskyddet i rennäringslagen bör förbättras på flera punkter liksom möjligheterna att styra snöskotertrafik och vandringsturism från för renskötseln särskilt känsliga områden. Renskötselföreträdare bör ges plats i kommunala arbetsgrupper vid framtagandet av kommunöversikter och områdesplaner. Vi föreslår vidare att markanvändningsredovisningar utarbetas för samtliga samebyar enligt den modell kommittén medverkat till att utveckla. Modellen presenteras i en särskild publikation "Markanvändningen i Vilhelmina norra sameby". Tillskottsutfodring under vintern bedömer vi vara av stor betydelse för att göra renskötseln mindre känslig för omgivningspåverkan i olika former. Rennäringen har totalt sett blivit underkompenserad för intrången i renbetesmarkerna. Särskilt gäller detta de olägenheter storskogsbruket och turismen åsamkat rennäringen (kapitel 13).

För att stimulera till ökad slakt av yngre handjur samt premiera en hårdare gallring bland äldre hondjur med låga vikter föreslår vi ett förhöjt prisstöd för djur med slaktvikter under 30 kg. Rationaliseringsstödet till rennäringen bör bibehållas med i huvudsak nuvarande utformning men med möjlighet till förhöjt bidrag i särskilda fall bl.a. vid investeringar som är särskilt kostnadskrävande. Ett särskilt stöd för tillskottsutfodring bör inrättas liksom ett stöd för transport vid slakt i väglöst land. Bidragsreglerna för beredskapsarbete vid uppförande av renskötselanläggningar behöver enligt kommittén förbättras (kapitel 14).

Försäkringsskyddet för de renskötande samerna föreslås bli utbyggt genom ett trygghetspaket liknande det som införts för jordbrukare. Företagshälsovård och avbytarsystem är andra angelägna trygghetsfrågor som bör bli föremål för vidare överväganden. Växelarbetande renägare bör enligt kommittén ges generell dispens av arbetsmarknadsstyrelsen från kravet att helt avveckla sin renskötsel som villkor för att erhålla arbetslöshetsersättning och kontant arbetsmarknadsstöd, KAS (kapitel 15).

Möjligheten att få ersättning för förolyckade renar inom ramen för katastrofskadeskyddet föreslås begränsas till att endast omfatta företag med minst 20 vuxna renar (kapitel 16).

Beskattningsreglerna för rennäringen bör få en enhetlig tillämpning. Nuvarande system för lagervärdering fungerar mindre väl. På längre sikt bör beskattningen av rennäringen kunna ske enligt den av företagsskattekommittén diskuterade s.k staketmetoden (kapitel 17).

Den nuvarande ersättningen för rovdjursrivna renar understiger kraftigt de verkliga förlusterna för rennäringen. En uppjustering bör ske till en nivå som innebär full kompensation (kapitel 18).

Rådgivningsresurserna inom den centrala rennäringsadministrationen

föreslås bli förstärkta. Utbildningen inom rennäringen bör enligt kommittén koncentreras till Jokkmokk. Beträffande grundutbildningen för renskötare bör en varvad utbildning med fördröjd studietakt kunna vara en praktisk arbetsmodell. Utbildningen bör leda fram till gymnasiekompetens (kapitel 19).

Långsiktig, målinriktad forskning krävs på flera områden bl.a. för att underlätta rennäringens anpassning till förändringar i markanvändningen. Fördjupad kontakt mellan renforskningen och rennäringsadministrationen finner vi vidare önskvärd. Renforskningens institutionella resurser föreslås koncentreras till Röbäcksdalen, Umeå, med fältförsöksverksamhet i Arvidsjaur (kapitel 20). Gjorda utredningar rörande den statliga rennäringsadministrationen bör kompletteras. Kommittén betonar att de näringspolitiska och funktionella aspekterna bör utgöra främsta utgångspunkt vid den slutliga prövningen. I markupplåtelseärenden bör den centrala rennäringsadministrationen också fortsättningsvis utgöra första besvärsinstans (kapitel 21).

Behovet av kompletterande sysselsättning är stort bland den renskötande befolkningen, särskilt bland kvinnorna. Till renskötseln direkt knutna verksamheter bör samerna i ökad utsträckning själva svara för. Det av Svenska Samernas Riksförbund (SSR) initierade investment- och utvecklingsbolaget SAMEK AB är ett initiativ i den riktningen som bör stödjas (kapitel 22).

Slakt-, förädlings- och marknadsföringsleden är svagt utvecklade. Kraftfulla insatser fordras. Arbetet bör inledas med en översyn av hela hanteringskedjan från slakt till färdig vara (kapitel 23).

Behov finns av att effektivt kunna bearbeta företeelser inom renskötseln som strider mot god renskötselsed. SSR bör ta initiativ till inrättande av en särskild samisk ansvarsnämnd. Vi föreslår även att en särskild arbetsgrupp ges i uppdrag att utreda den närmare utformningen av bestämmelser om strövrensvite (kapitel 24).

Årliga överläggningar bör äga rum mellan staten och rennäringen även i Sverige. Överläggningarna bör omfatta för rennäringen viktiga frågor såsom det statliga stödet till rennäringen, samhällsplaneringen inom renskötselområdet, sociala förhållanden bland landets renskötare, produktions- och driftsförhållanden etc. I överläggningarna bör staten i första hand företrädas av statens jordbruksnämnd (kapitel 25).

V Finansiering

Våra förslag innebär att statens stöd till rennäringen ökas med ca 7,5 milj kr. Därav föranleds en ökad kostnad om ca 1,4 milj kr av att stödet till rennäringens rationalisering föreslås bli finansierad via statsbudgeten och inte över samefonden.

Vi föreslår att det ökade stödet till rennäringen finansieras genom bidrag från storskogsbruket (5 milj kr) och turistnäringen (2 milj kr) samt genom höjda upplåtelseavgifter för jakt och fiske på statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen (0,5 milj kr). Bidraget från storskogsbruket och turismen motiveras bl.a. av att våra förslag bör kunna underlätta samlevnaden mellan rennäringen och dessa näringar (kapitel 26).

VI Reservationer och särskilda yttranden

Ledamoten Margareta Winberg har avgett en reservation rörande rösträttsreglerna inom samebyn. Den sakkunnige Nikolaus Stenberg samt experterna Jörgen Bohlin, Sture Nilsson och Anders Åhrén har lämnat ett gemensamt särskilt yttrande gällande ramen för kommitténs arbete. I yttrandet understryks också att kommitténs förslag måste betraktas som en etapp mot genomförandet av en fullständig rennäringspolitik.

Čoahkkaigeassu

Sammanfattning på nordsamiska

I Čielgadanbargu

Boazodoallokomitea bargun lea leamaš guorahallat boazodoalu ruðalaš dili ja dasto kártet daid biologalaš ja ruoðalaš hálddahuslaš fámuid mat mearridit boazodoalu joðiheami ja guottiheami. Bargu lea sisdoallan earalágan evttohusaid dutkama, oažžun dihte áigai vejolašvuoðaid daidda geat barget bohccuiguin, nu ahte si oššošedje duhtavahtti ruðalaš ja servvodatlaš eallindási ja dorvvolašvuoða sin barggusteaset siste. Min barggu oassin leamaš maid dat ahte mi leat guorahallan o. m. d. stáhttalaš plánerendoarjaga ja haddedoarjaga boazoealahussii. Mi leat maid dutkan Norgga beale dilalašvuoðaid ja váldan čielgasa dain.

II Guorahallan ja dálaš dili čilgen

Kápihttaliin 2–9 čilgejuvvo Ruota boazodoallu ja dat álmmolašruðalaš dilalašvuoðat, maid siste bohccuiguin dal bargojuvvo. Kápihttalis 10 áddojuvvo čielggas Suoma ja Norgga dilalašvuoðaide.

Ruotas leat oktiibuot diekko sullii 17 000 sápmelaččа, geainna sullii 2 500 barget boazoealahusain. Sullii goalmmat oassi min riikkas lea boazoguohtoneanan. Boazodoalloeatnamat leat juhkkojuvvon jahkeáigeeatnamiidda, ja juohke dakkar eatnamis lea su iežas mearkkašupmi boazodoallojagi hárrai. Bohccuid lohku lea dál sullii 250 000 (kápihttal 2 sihte mielddus okta). Boazodoallu lea ordnejuvvon dan jagi 1971 boazoealahuslága bokte. Stáhttalaš boazoealahusádministrašuvdna lea eanadoallohálddahusa vuloš (kápihttal 3). Boazodoalu uhkidit eanemus eatnangeavahusa vuovdečuohppan, turisma, servvodaga viiddideapmi, ruvve- ja ávkkastallandoaimmat, čáziid dulvadeapmi, luonddusuodjalus (spiret) sihke dasto sarvva bivdu. Sihke boazoealahuslágas ja eara lágain gávdnojit njuolggadusat čoavdin váras máŋggalágan ávkkiide guoski eahpečielggasvuoðaid (kápihttal 4).

O. m. d. dat sisboahtodutkamuš maid mi leat ráhkadan, čájeha ahte sisboahtu mi dušše boahta boazoealahusas, dego maid sisboahtu earotguovlluid eanadoalusge lea unni ja eara ruhtagálduin lea stuorra mearkkašupmi. Sámisiiddaid gaskkas lea stuorra earrru mi guoska sisbohtui. Vealgaiduvvan

lea hui eahpedábalaš. Vuðolaš nuppastusat doaibmaplánaid hárrai ja boazosápmelaččaid gaskasaš ruðalaš dili hárrai eai leat nuppastuvvan dan lági mielde, mi leai dálaš boazoealahuslága ulbmilin (kápihttal 5). Logu mielde 15 njuovvanfirpma doibmejit boazoealahusa oktavuoðas. Stuoramus njuovvanfirbma lea dan gopmaneami maŋŋa dál oððasit bajashuksejumi vuolde. Bohccuidhan njuvvet mearreáiggiid, mi mielddisbukta alla seailluhangoasttadusaid (kápihttal 6). Haddedoarja lea oaiveáššalaš doarjunvuohki. Haddedoarja boazodollui lea bušeahttajagi 1982/83 8,6 milj kr. Stuorra doarjan lea maid barggohisvuoða áigge bargu (kápihttal 7).

Boazodollui guoski dutkamiin barget oaiveáššalaččat Ruota eanadoalloallaskuvllat. Áigeguovdevaš dutkanbargguid siste oidnojit dutkamušat mat gusket lassibiebmama, vuvddiid veagaheami váikkohusaid, guohtuma, boazovahagiid sivaid sihke ealu hámi (kápihtal 8). Boazoealahus ja eara servvodatlaš ávkkit barget ovttas ortnega mielde golmma vuogi mielde: ovttas departementtaid gaskasaš sámiáššiid bargojoavkkuin, muhtin gielddain ja vuovdedoalu ovddasteaddjiiguin (kápihttal 9).

Norggas lea stáhta oktavuohta boazodollui buorre. Stáhta ja boazodoalu gaskasaš ráððehallamat vuoððuduvvojit n. g. boazodoallosuohpamuša ala ja daid bohtosin leat 2-jahkasaš soahpamušat. Suoma boazodoallu lea máŋggaláhkai ieżálagan go Ruota ja Norgga, o. m. d. dan bokte ahte juohke olbmos boazodoalloguovllus, maid láddelaččain, lea vuoigatvuohta bargat bohccuiguin (kápihttal 10).

III, IV Árvalusat ja evttohusat

Min álmmolaš árvalusat buktojuvvojit ovdan kápihttalis 11 ja rievdadanevttohusat fas kápihttaliin 12–25.

Vuoððun min árvalusaide ja evttohusaide lea stáhta sápmelaš- ja boazoealahuspolitiikka guorahallan. Dán politiikka čaðaheami eaktun leat mi gávnnahan leat:

- *ahte* daid olbmuid lohku, geat barget boazoealahusain ja ruðalaččat leat das gitta, dego ealahus iešge, ferte doalahuvvot dálaš mearis,
- *ahte* gávdno lágaš gaskavuohta kultuvrra, ealahusa ja eatnamiid gaskkas. Ja dan dihte ferte dasto váldit vuhtii dán lágaš gaskavuoða viiddis oainnuin sámigažaldagaid hárrai,
- *ahte* buoret vejolašvuoðat oaččuhuvvojedje áigai oaktasaš čoavdagiid váras sápmelaččaid ja stuorat servvodaga gaskii.

Mi leat gávnnahan buorrin čilget dárkileapput servvodatlaš doaimmaid álmmolaš ulbmiliid boazodoalu váras njealje oasseulbmila vehkiin

- minoritehttapolitiikkalaš ulbmilat
- guovlopolitiikkalaš ulbmilat
- ealahuspolitiikkalaš ulbmilat
- sisboahtoulbmilat

Mi leat gávnnahan ahte lea gávdnamis stuorra eahpečielggasvuohta sámisiidda, dan dili ja ulbmila birra. Dasto fertege oažžut áigai boazoealahusláhkii guoski álmmolaš rávvagiid vai oaččošii eret dáid eahpečielggasvuoðaid. Mi

dal evttohatge ahte sierra bargojoavku barggašii dainna áššiin. Bohccuid rehkenastima galga dahkat healppubun. Bákkolaš boazorehkenastin juohke nuppi jagi lea min mielas doarvai. Nissoniid dilli sámisiiddas ferte nannejuvvot. Sámisiiddas galga leat válljenfriijavuohta namahit jogo isida dahje eamida dahje guktuid boazodoalli miellahttun bearašgottis (kápihttal 12).

Luonddu guohtoneatnamat leat boazodoalu buot čiekŋaleamus buvttagáldu. Mi guoska vejolašvuoðaid suodjalit guohtonvejolašvuoðaid, háliidat mi čujuhit guokte meannudanvuogi, *osotahkii* stuorat vuhtiiváldojupmi gilvvohalli ávkkastalliid bealde, *osotahkii* boazodoalu ovddideapmi dakkar bargovugiid guvlui, mat dahket boazodoalu uhcit heajubun dasa bággejuvvon rievdadusaid ja hehttejumiid ektui. Ealahusa suodjaleapmi boazoealahuslága bokte galga buoriduvvot máŋgga ášši hárrai. Dego maid vejolašvuoðat stivret skkooteriin vuodjima ja vázzi turisttaid eret boazodoalus erenoamažitge hearkkes guovlluin. Boazosápmelaččat galget oažžut ovddasteaddjiid gieldda bargojoavkkuin go buktet ovdan dieðuid gieldda dili birra ja barggadettiin guovloplánaiguin. Mi evttohat maid ahte eanageavahusčilgehusat ráhkaduvvojit buot sámičearuide dan málle mielde, man ovdanahttimis komitea lea mielbargan. Dan mállii addet čilgehusa sierra olggosaddosis "Markanvändningen i vilhelmina norra sameby". Lassibiebman dálvit lea min mielas gal hui deatlaš dan dihte vai biras i sáhtašii boazodoalu juohkeláhkai váikkohit. Boazoealahus lea buot buohkanassii ožžon hejot buhtadusa dan ovddas go bahkkejit guohtoneatnamiidda. Dát dilli guoska erenoamažit daid vahagiid maid dat hirbmat vuvddiid čuollan ja dasto turisma mielddisbukta boazoealahussii (kápihtal 13).

Oažžun dihte áigai dan ahte njuovašedje eanet nuorat varrasiid ja doarjun dihte boarrasit njiŋŋelasbohccuid hárvvideami mat eai deatte nu ollu, evttohat mi ahte haddedoarja lasihuvvo ealliide maid njuovvandeaddu lea 30 kg vulobeallai. Plánerendoarja boazodollui galga bisuhuvvot dan dálaš hámi sullasažžan, muhto dainna vejolašvuoðain ahte sáhtta loktet doarjaga muhtin sierra gerddiid o. m. d. dakkar sájušteami geažil mi šadda divrrasin. Sierra doarja lassibiebmama váras ferte oaččuhuvvot áigai, dego maid doarja vuojihan dihte gorohiid ávdin guovlluin gos i leat johtolat. Doarjanjuolggadusaid dakkar barggohisvuoða barggu váras man bokte ceggejit boazoáiddi dahje eara gárderáhkkanusaid galga komitea oaivila mielde rievdadit (kápihttal 14).

Evttohuvvo ahte bajashuksejit dáhkidusdorvvu boazosápmelaččaide n. g. dorvupákeha bokte dan mielde go eanadoalliidege. Firbmadearvvasvuoða dikšun ja bargiid lonuhus leat eara dakkar deatalaš dorvogažaldagat, maid ferte viidaseapput guorahallat. Molsašaddi boazobargit galget komitea mielde oažžut bargomárkanstivrras álmmolaš sierralobi dan gáibadusas ahte ferte loahpat boazodoalus jos galggaš oažžut barggohisvuoða geažil buhtadusa ja dan seammas máksojuvvon bargomárkandoarjaga (KAS) (kápihttal 15).

Vejolašvuoða oažžut buhtadusa sorbmanan bohccuid ovddas vahatsuodjalusa vuoðul evttohuvvo gáržuduvvot nu ahte dat guoska dušše dakkar firpmaid mainna leat uhcimusta 20 ollešattut bohcco (kápihttal 16).

Boazoealahusa vearuhannjuolggadusat galget oažžut ovttalágan heiveheami. Rádjanárvvoštallama dálaš ortnet i doaimma nu hirbmat bures. Guhkit áiggi hárrai berre boazoealahusa vearuhus sáhttit dáhpahuvvat n. g. stákeht-

tametoda mielde, man birra firbmavearrokomitea lea ságastallan (kápihttal 17).

Dálaš buhtadusa návddiid gáikkodan bohccuid oavddas lea olu unnit go dat duoðalaš vahagat boazoealahussii. Vahagiid galga máksit nu ahte das šadda olles kompensašuvdna (kápihttal 18).

Ráðiaddi fámut evttohuvvojit lasihuvvot guovddaš boazoealahusádministrašuvnnas. Boazodoalloguovllus addojuvvon máhtadus galga komitea oaivila mielde guovdduštuvvot Johkamohkkai. Vuoððooahpahusa boazosámiide galga sáhttit ordnet vurrolágai hiðis oahppanjoðuin. Máhtadus galga doalvut gymnasa dohkalašvuoða rádjai (kápihttal 19).

Guhkit áigasaš, ulbmilmiel dutkan gáibiduvvo máŋgga sivas, o. m. d. álkin dahkan dihte boazoealahusa hárjanit eanageavahusa rievdadusaide. Mi gávnnahat sávahahttin čiekŋalit gaskavuoða boazodutkamuša ja boazoealahusádministrašuvnna gaskii. Boazodutkamuša institušuvdnalaš fámuid evttohat mi guovddašduvvot Robäckleahkai, Ubmai, gieddegeahččalandoaibma Árvidsjávrris (kápihttal 20). Stáhttalaš boazoealahushálddahusa birra dahkkon čilgehusaid galga dahkat dievaslažžan. Komitea deattuha dakko dan ahte maid ealahuspolitiikkalaš ja geavahussii guoski oainnuid galga váldit vuhtii. Eanaloahpadanáššiin galga guovddaš boazoealahusádministrašuvdna maid boahtte áiggisge leat ovddimus váidalansadjin (kápihttal 21).

Lassibarggu dárbu lea stuoris boazosápmelaččaid siste, erenoamažit nissonat dárbbašit liigebarggu. Dakkar doaimmaid ovddas mat njuolga gusket boazodollui, galga ieŠ sápmelaččain leat ovddasvástadus. RSR álggahan sájihan- ja ovddidanfirbma SAMEK AB lea buorrin álgun dohko guvlui masa doarjaga galga addit (kápihttal 22).

Njuovvan, giehtadallan ja vuovdin leal hejot ovdanahtton. Garra bargu gáibiduvvo dakko. Barggu galga álggahit guorahallamiin buot meannudanvugiid njuovvama rájis gitta gárvves barggu rádjai (kápihttal 23).

Gávdno dárbu bures bargat dakkar bohccuiguin bargama vuosta mi ii leat albma vuohki. RSR galga álggahit ásahit sierra sápmelaš ovddasvástadusláv-degotti. Mi evttohat maid ahte sierra bargojoavku oažžu doaibman guorahallat oktanaš bohccuide guoski mearradusaid lágat hámi ja sisdoalu (kápihttal 24).

Jahkasaš šiehtadallamiid galga maid Ruotasge doallat stáhta ja boazodoalu gaskkas. Šiehtadallan galga sisdoallat dakkar gažaldagaid mat leat deatalaččat boazodollui, dego stáhta doarja boazoealahussii, servvodaga pláneren boazoealahusguovlluin, boazosápmelaččaid servvodatlaš dilli min riikkas, buvtta- ja bargodilálašvuoðat j. n. v. Dakkar ráððadallamiin galga stáhta ovddastit vuosttas sajis stáhta eanadoallolávdegoddi (kápihttal 25).

V Goasttideapmi

Min evttohus mielddisbukta dan ahte stáhta doarja boazodollui lásihuvvo sullii 7,5 milj. kr:in. Dasto čuovvu gorgŋon goasttidussupmi sullii 1,4 milj. kr:in dan geažil go doarja boazoealahusa ordnemii evttohuwo goasttidit stáhtabušeahta bokte i ge sámifoandda bokte.

Mi evttohat ahte lassanan doarja boazodollui goasttiduvvo vuovdečuollamis boahtti doarjaga bokte (5,0 milj. kr.) ja turistaealahusa (2,0 milj. kr.)

bokte sihke loktejuvvon luohpadusmávssuid bokte bivddu ja guolasteami váras stáhta eatnamiin ja čáziin tuvttarája bajabealde ja boazoguohtoneatnamiin (0,5 milj. kr.). Veakkeruðaid stuorvuovdečuollamis ja turismas váldimii lea addojuvvon sivva o. m. d. danin go komitea evttohus dahka healppubun boazoealahusa ja eara ealahusaid eallit láhkalágai.

VI Vuostecealkkamušat ja eara sierra cealkkamušat

Miellahttu Margareta Winberg lea fuomašuhttan jietnavuoigatvuoðaide guoski njuolggadusaid vuosta. Aššedovdi Nikolaus Stenberg sihke aššedovdit Jörgen Bohlin, Sture Nilsson ja Anders Åhren leat guoððan oktasaš sierra cealkkamuša mi guoska komitea barggu viidodaga. Mad deattuhuvvo ahte komitea evttohusaid ferte atnit oktan oassin go háliidat čaðahit dievaslaš boazoealahuspolitiikka.

Tjoahkkájgäsos

Sammanfattning på lulesamiska

I Guoradallamgåhttjom

Boatsojäládusá siebrrejuogo barggo l årrum boatsojäládusá biednikvidjurijt gähttjat ja guoradit dajt sierralágásj biologalasj- ja ekonomalasj- administratijvvalasj åsijt ma mierredi boatsojbargo hámev ja mávsulasjvuodav. Barbo sinna l aj årrum gehtjadit sierralágásj oajvvádusájt ja åhtsåt gäjnojt dajda gudi boatsojbargujn barggi vaj máhttelisvuoda galggi gávnnut oadtjot buorre biednik- ja viessomvidjurijt ja barggamráfev. Mijá bargguj la aj gullum gehtjadit stáhta álkkedimdoarjjagav ja haddedoarjjagav boatsojäládussaj ja aj tjuovvot ja oahppat vidjurijs Vuonan.

II Kárttim ja udnásj vidjura

Kapitel 2–9 vuosedi boatsojbargov Svierjin ja makkár álmmulasj biednikvidjurij vuolen dat barggá. Lågåt kapitelin giehtoduvvá gåk li vidjura Suoman ja Vuonan.

Svierjin gávnnuji aktan birra 17 000 sáme gejs birra 2 500 viessu állobargos. Birra gålmadissa mijá rijkas la boatsojednam. Boatsojednam la juogedum jahkeájgij milta ja juohkka ednam la sierra ávkken guohtomij. Állolåhko 1 dálla birra 250 000 (kapitel 2 ja lassetjála 1). Boatsojäládus tjuovvu boatsojäládusláqav 1971 jage rájes. Stáhta állobarggoadministrasjåvnnå gullu ednambarggohoajdduj (kapitel 3). Da ma garrasabmusit rijddali boatsojäládusájn ednamij nanna li vuobmebarggo, turissma, sebrudaktjieggimusá, ednambállembarggo. Tjåhtjedulvvadibme, luonndosujtto (urudisá) ja sarvvabivddo. Da rijdo båhti åvddåj boatsojäládusláqan degu aj ietjá sierra lágajn (kapitel 4).

Degu dal dat åtsådallam biednikboahto mejt mij lip dahkam vuoset at boado állobargos degu boado ednambargos doaresbielijn li unne ja boado ietjá äládusájs li ájnnasa. Biednikboado li sierralágátja tjieldes tjälldáj.

Vielge li ienemusát unne. Rievddadusá barggobiejadusán ja älloniehkij gaskásasjbiednikvidjurijn älla sjaddam dan láhkáj gåk ájggomus lij gå dálásj boatsojäládusláhka vuododuváj (kapitel 5). Bájken 15 njuovvamhoajdo gávnnuji állobájkijn. Stuorámus hoajddo 1 konkursa maňňela dal ådåsis

vuododuvvamin. Njuovvam la garrasit tjanádum avta jahkeájggáj massta de tjuovvu alla vuorkkágålo. Haddedoarjja 1 stuorámus doarjjomvuohke. Haddedoarjja boatsojbargguj lij budjetjage 82/83 8,6 milj. kr. Ájnas doarjjaviehkev aj oadtju hásadum bargoj tjadá (kapitel 7).

Boatsojäládusá åtsådallamåsij duogen la Svierji ednambarggouniversitejtta. Udnásj åtsådallambargojda gulluji oahppama lijggebiebbmama, ednammurjjima, guohtoma, ällovahåkårij ja äloj aktijbiejadime birra (kapitel 8). Aktisasj ráde boatsojäládusá ja ietjá äládusmielalattjaj gaskan tjoavdeduvvi säbrrama baktu gålmån sajen: Barggojuohkusijn samegatjálvisájda departementajn, muhtem komuvnaj ja åvdåstiddjij vuobmebargguj (kapitel 9).

Vuonan la stáhta guovlos viehkke stuorre ällobargguj. Stáhta ja boatsojäládusá gaskan li ráde man vuodon la boatsojbarggosåbadus ja mij dálla bissu guokta jage. Boatsojbarggo Suoman la moatten oasen ietjáláhkáj gå Svierjin ja Vuonan, buojkulvissan la juohkka viesádin, láttijn aj, riektá elujn barggat (kapitel 10).

III, IV Ráde ja oajvvádusá

Mijá álmmulasj ráde vuoseduvvi 11:at kapitelin ja oajvvádusá ådåstuhttemij 12–25:at kapitelijn.

Mijá rádij ja oajvvádusáj vuodon la stáhta sáme- ja boatsojäládusspolitijkka mejt lip tjadádam. Vuodon dan politijka duodastussaj mij lip gávnnam li:

- dat ulmusjlåhko gut barggá ja viessu ällobargos ja dárbaj ällobargov viessoma diehti, nåv gåk äládus ietjastis, hähttu aneduvvat unnemus dálásj mieren,
- aktisasjvuohta kultuvra – äládusá – ednama ganskan vuojneduvvá dajna ållesvuojnujn mij rávkaduvva
- buorep vidjura sjaddi gatjálvisájt tjoavddet sámij ja ietjá álmmuga gaskan

Mij lip válljim tjuojgodit dajt oavjvvámus ulmmijt boatsojäládussaj stáhta guovlos nielje oasseulmmijda

- unneplåkpolitijkkalasj ulmme
- bájkkepolitijkkalasj ulmme
- äládusspolitijkkalasj ulmme
- biednikboahtoulmme

Tjielde hárráj, mij lip gávnnam diedo e gávnnu makkár sajev ja hámev dat galggá adnet. Álmmulasj ráde beras tjáleduvvat boatsojäládusláhkaj vaj da ássje tjielggi. Mij oajvvádip at sierra barggojuogos dajna barggá. Njuolgadusá boatsojtjähkkamussaj lulun álkkebun dagáduvvat. Gájkkásasj tjähkkamus juohkka nupát jage la mijá mielas nuoges. Nissunij sadje tjielden beras lulut nanniduvvat. Tjiellde galggat iesj máhttet nammadit nuppev jali goappásj gállátjijt avtat goades ällobarggen (kapitel 12).

Guohtom la ällobargo oajvvámum biebbmooasse. Gå gähttjá gåk máhttá guohtomav bisodit mij sihtap tjuojgodit guokta duosstomvuoge, nubbe 1 buorep miella oassálattjajs gudi barggi sámij buohta ja nubbe 1 åvdedit ällobargov dahkkár barggamvuohkáj mij ij dalága dåbdå rievddadusájt ja

ráfedusvuodajt. Äládussuodje boatsojlágan lulut buoreduvvat moatten oasen degu aj máhttelisvuoda stivrrit skotervuodjemav ja turismav dajs bájkijs ma li sierra ájnnasa ällobargguj. Ällobargge – åvdåstiddje lulut bessat barggojuohkusijda komuvnan gå hásadi komuvnna – ja bájkkeájggomusájt. Mij aj oajvvadip at beras lulut adnemtjielggidusáv ednamijda dahkat gájkka tjieldijda dan háme milta mejt siebrrejuohko 1 viehkedam åvdedit. Dav gávnná låhkåt sierra girjen "Markanvändningen i Vilhelmina norra sameby".

Mij adnep lassebiebbmam dálven la viehka ájnas jus ällobargov galggá oadtjot dan láhkáj vaj ij la nåv dåbddelis dasi mij soajttá birrusin duosstot. Boatsojäládus la aktijvuojnos sjaddam nievret mávsedum ednamgártjedimijs. Ållagasj dav dåbddå dajs vájvijs mejt vuobmetjuollusa ja turissma dahká ällobargguj (kapitel 13).

Jus ulmutjijt galggat loagget årråsijt ienebut njuovatjit ja garrasuppot unnedit vuoras váhtjamijt ma li giehpe mij oajvvádip aledum haddedoarjjagav boahttsujda ma li giehpebu gå 30 kg. Doarjjaga ällobargguj lulut ienemusát návtik anoduvvat, valla dajna máhttelisvuodajn vaj oadtju aledum doarjjagav muhtem oassásijda ma li sierra divrrasa. Sierra doarjja lassebiebbmamij galggat hásaduvvat degu aj doarjja njuovvambále rahtedak bájkijn. Doarjjanjuolgadusá dárbahi ietjájduvvat hásadum bargojda degu gå tsieggiji gárdijt, njuovvamsajijt j. n. v.

Fällamsuojalm galggat ällobarggijda buoreduvvat dan vuoge milta gåk bånndurijda l dagåduvvam. Varresvuotsujtto dåjmadusájn ja vuorrolakmanno li ietjá suodjegatjálvisá ma galggat ienebut sága vuolláj boahtet. Ällobargge gejn li lijggebargo galggat gåjt siebrrejuogo vuojno milta bessat dat rávkalvisás vaj hähttuji ällobargujn hiejttet jus galggi barggodakbálkáv ja barggodoarjjagav (KAS) oadtjot (kapitel 15).

Máhttelisvuohta oadtjot lijggebálkáv soaggum boahttsujs hävvosuojalma sinna oajvváduvvá galggá gullut val dajda gejn li binnemus 20 boahttsu (kapitel 15).

Njuolgadusá boatsojäládussaj värrovälldemis lulut avtaláhkáj aneduvvat. Dálásj oabmeárvvodibme ij la ga heva. Mańep ájggáj lulut värro váldeduvvat värrosiebrrejuogo ságastum vuoge milta mejt gåhttju "staketmetoden" (kapitel 17).

Dálásj mákso bårrum boahttsujs la oalle vuollegasj bårruma vuossti. Mákso lulut dárbahit aleduvvat vaj gåbttjå ålles vahágav (kapitel 18).

Biednikviehkke rádevaddemij boatsojäládusá ådministrasjåvnnåj lulut nanniduvvat. Ällobarggoåhpadus lulu siebrrejuogo vuojno milta tjanåduvvat Jåkmåhkkåj. Vuodoåhpadusá hárráj máhttá målsudahkes åhpadus guhkep oahppamájgijn årrot buorre bárggohábme. Åhpadus beras galggat gymnasiavuodov vaddet (kapitel 19).

Guhkaájggásasj åtsålvis rávkaduvvá moatten bájken, degu dal gå galggá ällobargov giehpedit hebatjit ednamrievddadusájda. Tjiegńalup ráde boatsojåtsådusá ja administrasjåvnå gaskan aj lulun buore. Boatsojåtsådus tjanåduvvis Röbäcksdalenij Ubbmemij aktan ålggobargujn Árvehávren (kapitel 20). Juo tjåledum guoradallama stáhta boatsojäládusadministrasjåvnå birra lulut laseduvvat. Siebrreráde aj javllá äládusspolitijkkalasj barggovuojno galggi gávnnut. Dajda måhkij da ma gulluji ednamanedumloahpáj lulut boatsojäládusá administrasjåvnnå boahtte ájggáj aj årrot vuostasj

gujttimsadje (kapitel 21).

Dárbbo l stuorre oadtjot lassebargov állobarggijda, ållagasj nissunijda. Bargojs ma li tjanádum njuolgga állobargguj galggat sáme ietja ienebut vásstedit åvdås. Dat investmenta – ja åvdedimoassesiebrre SAMEK AB mejt SSR:a l huomájahttám la akta dahkkár lávkke mejt lulut doarjjot (kapitel 22).

Njuovvam-, hássam- ja fállamgäjno li nievret åvdedum. Fábmogis barggo rávkaduvvá mij galggá sujttimav tjuovvot álgos njuovvamis gitta ålles biebbmuj.

Dárbbo aj gávnnu garrasit barggat daj ássjij vuossti ma állobarggodábijda e gullu. SSR lulut álggusit oadtjot sierra siebrrerádev åvdåsvásstádussaj sámijda. Mij aj oajvvádip at sierra barggojuogos gåhtjoduvvá lagábut guoradallat mierredimijt máksusijda bådos älojs.

Jahkásasj ráde lulun aneduvvat stáhta ja boatsojäládusá gaskan Svierjin aj. Ráde lulun gåbttjåt nåv ájnas gatjálvisájt äládussaj degu stáhta doarjja állobargguj, sebrudakájggomusá állobájkijn, socialalasj vidjura állobarggij siegen, hássam – ja barggamvidjura j. n. v. Rádijn lulun stáhta bieles vuostatjin årrot åvdåstiddje stáhta ednambargo siebrrerádes (kapitel 5).

V Máksem

Mijá oajvvádusá milta galggá stáhta doarjja boatsojäládussaj aleduvvat 7,5 milj. kråvnåjn. Dan sisi boahtá 1,4 milj. kr. ienep doarjjagin danen gå doarjja boatsojäládusá buoredibmáj oajvváduvvá galggá stáhta budjetis váldeduvvat ja ij Sámefåndas.

Mij oajvvádip at dat aledum doarjja boatsojäládussaj váldeduvvá vuobmebargos (5,0 milj. kr.) ja turisstaäládusás (2,0 milj. kr.) ja aledum mávsojs ednamanedimes bivddobále stáhta ednamijn sáddjimráje allelin ja guododimednamijn duoddarijn (0,5 milj. kr.). Lassedoarjjaga jur vuobmebargos ja turisstaäládusás tjielggiduvvi dan tjadá gå siebrrerádeoájvvádus lulut máhttet giehpedit aktisasj iellemav sámij ja daj ietjá äládusáj gaskan.

VI Vuosteldusá ja sierra javllamusá

Sebrulasj Margareta Winberg la ietjálásj vuojnov jienastimriektáj hárráj vaddám. Ássjedåbdde Nikolaus Stenberg, Jörgen Bohlin, Sture Nilsson ja Anders Åhrén li aktan vaddám sierra vásstádusáv siebrrejuogo bargo åvdås. Javladuvvá aj at siebrrejuogo oajvvádusá håhttuji vuojneduvvat degu lávkken ålles boatsojäládusspolitijka tjadádibmáj.

Minngemes baakoeh

Sammanfattning på sydsamiska

I Maam sijtebe dennie barkine

Daate bovtsen-barkoen kommittén barkoe lea orrene, ahte veartasjidh, mah dihte bovtsen-barkoe lea sjidtels jallh ij, jih veartasjidh daej biologiske-jih ekonomiske-administretive vuekieh, mah dorjedieh, ahte dihte barkoe edtja jieledh jallh nåhkelidh. Daate barkoe lea aaj orreme, ahte pryövedh jeahtjah vuekieh, mah dorjede, ahte dah mah jielieh bovtsen-barkijstie, tjen åadtjedh buerebe ekonomiske jih sociale veaso, jih raeffiem utnedh sijjen barkijstie. Mijjen barkoe libie aaj orreme, ahte veartasjidh, gumhtie dihte staaten rationaliserings-viehkie lea orreme, jih gumhtie dihte beetnegen-viehkie lea orreme, mij staate lea vaadteme bovtsen-barkese. Dihte bovtse-barkoen kommittén barkoe lea aaj orreme, ahte vuejnedh gumhtie dah saemieh jielieh Nöörgesne, jih maam aaj dejstie lieredh.

II Gumhtie lij avtelen jih gumhtie lea daelie

Stuhtjine 2–9. Desnie soptsestibie bovtse-barkoen bijre, mij lea Svöörjesne, jih gumhtie dah saemieh jiejieh dejnie barkeste. Stuhtjine 10, desnie såårnebe gumhtie saemieh jielieh Soemesne jih Nöörgesne.

Svöörjesne gååvnesje nov gujht 17 000 saemieh jih dejstie jielieh 2 500 bovtsenbarkijstie. Akte/golmeden bielie daehtie Svvörjeste lea bovts-laanth. Dennie bovtse-laantesne gååvnesje jaepie-laanth, gusnie daej krievvieh gååtojieh muvht tijjem daehtie jaepeste. Svöörjesne gååvnesje daelie nov gujht 250 000 tåvsen bovtsh (stuhtje 2 säjja 1). Gumhtie dah saemieh tjen bovtsine barkedh, dan bijre tjåådtja Bovtsen-barkoen-laagesne jaeoste 1971. Dihte staatlige bovtse-barkoen-administratione lea Lantbruksverket (stuhtje 3). Dah stööremes nubpie barkoeh, mah laedtieh sijhtieh bovtsen-laantesne utnedh lea skåjjen-barkoeh, turism (laedtieh mah sijhtieh vaedtsednabijjene dah vaerieh), jih dah laedtien sijth mah sjidtieh bovtse-laantine, jih dah jeenje gruvah mah sjidtieh jih dah daerhvieh, mah laedtieh sijhtieh vaeltedh pluvijstie, jih dah saedtiedeavah, mah laedtieh sijhtieh vaeltedh. Dajvesh, mah tjaetsien nuelesne båeteme, goh edtjieh regleredh

dah jaevrieh, jih dihte etnemen-syjhtie (dah mah sijhtieh) ahte muvhth laanth edtjieh raeffesne arredh), jih vaejsieh mah gååvnesjieh vaerisnie, jih minngemes dihte saarvn-jaakte tjaktjege. Gaajhkh daej bijre tjåådtjede dennie bovtsen-barkoen-laagesne jih nubpieh laagine (stuhtje 4).

Mijjieh libie vuejneme, ahte dah mah jielieh bovtsen-barkistie jih nubpieh barkijstie bijjene däbpene. Eah goh dah tjienieh naan jeenjem sijjen barkeste jih dah tjoerieh aaj nubpieh barkoeh utnedh, so edtjieh boerebe jieledh. Gaske dah saemien sijth leah aaj stoerre baektie, gaske dah mah jeenjebe jallh onnebe tjienieh. Dah leah gillie, mah beetnegh lööneme, ahte vielie bovtsh åastedh. Ij lea annje dihte bovtse-barkoe dåerieh dam vuekiem mietie, maam sijtebe dennie bovtse-barkoen-laagesne, gumhtie dihte bovtsen-barkoe edtja arredh, jih gumhtie bovtse- saemieh tjen arredh sinsitnien ekonomiske-laakan (stuhtje 5). Daelie gååvnesje barre luhkievijhtesh åasties-mämmjah, mah åastieh jih doekieh bovtsen bearkoeh. Ij dihte stööremes åasties-männja gååvnesien vielie, jih dan bijre daelie saemieh råårestalleminie, gumhtie tjen dejnie darjedh. Dihte slaadtere lea barre naan aejkien jaepegen, so dihte maeksie laageren avteste dovres städta (stuhtje 6). Dihte beetnege viehkie bovtsen bearkoen avteste lea stööremes viehkie. Dihte beetnege viehkie bovtsen bearkojse lij jaepien 1982/83 *8,6* milj kravnah. Akte nubpie stoerre viehkie lea nubpieh barkoek, maam staate doorje bijjene vaerijnie (stuhtje 7).

Svöörjen Lantbruksuniversitete lea dihte stööremes skavla, gusnie skuvlieh bovtsen-barkoen bijre. Desnie barkieh voestes daej viehkie-burhvien bijre, mah edtja utnedh krievvide, goh nåake gåatome sjidteme. Desnie pryövieh aaj gumhtie burhvieh sjädta, goh leah barreme sjidtels-jaavvoem skåjje-laantide, jih aaj goevlieh, mah dorjede, juktie muvhten jaepien bovtsh barre nååhkieh. Jih desnie goevlieh jih aaj lierieh, gumhtie bööremes bovtse-ealoe edtja arredh (stuhtje 8). Dihte viehkie gaske bovtse-barkoen jih dah mah sijhtieh maam-akt destie laanteste vaeltedh lea. Regeringe, desnie lea almetjh, mah tjen barkedh bovtse-barkoen avteldh, jih dah edtja aaj jiehtedh kommunese, mah dah jaehkieh lea bööremes, god naan kommunesäjdta naan laantem bijjene vaerijnie vaeltedh, jih aaj soptsestidh daej skåjjen barkoen åajvine, goh dah sijhtieh skåjjem tjoehpedh bijjene vaerijne (stuhtje 9).

Nöörgesne lea dihte staatlige barkoe stoerre bovvsine. Gaske staate jih bovtse-barkoem lij akte avtale, mij årrede göökte jaepieh. Soemen bovtse-barkoe lea jeahtjh-ligkie än svöörjesne jih nöörjesne, juktie gaajhkh almetjh, mah bovtse-laantesne jielieh, åadtjieh aaj barkedh bovtsijne, jis sijhtieh (stuhtje 10).

III, IV Maam ussjebe darjedh jih maam sijhtebe

Maam mijjieh ussjebe darjedh gååvnesje stuhtine 11, jih maam sijhtebe stuhtjinie 12–25.

Goh libie lohkeme maam tjåådtja dan staatlige saemie-politiken bijre jih daej barkoen bijre. Dellie mijjieh sijhtebe, ahte dihte politike tje arredh:

- *ahte* dan jeenjes almetjh, mah daelie barkieh bovtsigujmie, dah tjoerin arredh dan jeenjes goh daelie.
- *ahte* boerebe barkoe tje sjidtedh politiske-laakan goh soptsestibie saemien bijre jih ahte laante, barkoe jih kulture tje aktene arredh, goh soptsestibie saemien politiken bijre.
- *ahte* boerebe sjädta gaske dah saemieh jih dah laedtieh, mah jielieh bijjene desnie.

  Mijjieh sijhtebe vuesiehtidh nielje stuhtjh, mah mijjieh vienhtebe tje boerebe viehkedh dah mah barkieh bovtsigujmie.
- ahte dihte politike tje boerebe arredh, dejtie mah barkieh bovtsigujmie.
- ahte dihte politike sjädta, mij aaj dorjieh orre barkoeh dejtie, mah jielieh saemien-sijtesne.
- ahte dihte politike sjädta, mij dorje ahte vielie barkoeh tje sjidtedh krievveste.
- Ahte dah mah barkieh bovtsigujmie, tje utnedh seamma maeksie sov barkeste, goh nubpieh almetjh utnieh sov barkojstie däbpene bijjene.

Dan saemien-sijten bijre sijhtebe jiehtedh, ahte mijjieh gaavneme, ahte idtji dihte laage maehtieh dan bijre riktilaakan jiehtedh. Dihte bovtsen-barkoen-laage tjoeri jeahtja-laakan sjidtedh. Mijjieh sijhtebe dellie, ahte akte kommitté tje barkedh dan avteste, so dihte laage boerebe sjädta.

Mijjieh sijhtebe aaj, ahte dihte laage gumhtie bovtsh tje rööhknedh, tje aaj boerebe saemide sjidtedh. Mijjieh sijhtebe, ahte bovtse-rööhknoe tje göökte jaepien männgan arredh. Nysenäjjan barkoe sijhtebe aaj tje boerebe sjidtedh. Dihte saemien-sijte tje aaj maehtedh akten fuelkese vaedtedh riehtem gå pege eejhtegisse, ahte medlem arredh sijtesne (stuhtje 12).

Dihte burhvie-gåatome lea stööremes sjidtelse, jis krievvieh tje sjidtedh. Mijjieh sijhtebe dellie, ahte stoerre laanth tjoerieh männgan raeffesne arredh, so laante tje röökedh. Die sijhtebe jiehtedh göökte vuekieh, amh tje viehkiehtidh daam darjedh. Voestes tjoerin dah nubpie stoerrebe hänsyjnem dijpedh bovtsen barkoen avteldh. Jih mijjieh tjoerimh aaj gaavnedh nubpieh vuekieh, mah dorjede, ahte bovtse-saemieh maehtieh boerebe jieledh bovtsigujmie. Dihte bovtsen-barkoen-laage tjoeri aaj jeahtjh-ligkie sjidtedh gellie vuekine. Jih saemieh tjoerieh aaj utnedh riehtem, ahte steeredh skohter-trafikem jih turistide bööremes bovtse-laantij luvtie. Bovtse-barkoen-almetjh tje aaj åadtjedh tjahkasjidh kommunen organisationesne, goh dah ussjedieh darjedh maam saemie-sijten laantesne. Mijjieh sijhtebe aaj, ahte kommune dorjede planer, mah dah sijhtieh darjedh saemien laantine, minngelen dam modellem, maam kommitté lea dorjeme. Dihte barkoe gååvnesjieh dennie plääriné." Vaeltjeren noerte sijtie." Daelvege goh nåake gåatome, dellie tjoerebe aaj viehkiem vudtedh saemijse jaavvoegujmie, mah tje bovtsede vaedtedh. Dellie dihte bovtse-barkoe nannebe sjädta. Dihte bovtse-barkoe lea åadtjeme onn-ohtje bååstede avteldh nubpieh lea vaalteme. Dah stööremes intrångem leah stoerre-skåjjen-barkoe jih turist-barkoe dorjeme (stuhtje 13).

Die saemieh tje slaadterdidh jeenjeb noere hurries bovtsh, jih aaj slaadterdidh dah båarasommes altoeh. Mijjieh sijhtebe aaj beetnege-viehkiem vaedtedh daej slaadterdamme bovtside, mah leah onnebe än 30

kilo. Beetnege-viehkie dejtie, mah sijhtieh vielie bovtsh åastedh, tje aaj arredh goh daelie. Men vielie viehkie tje aaj gååvnesjidh. Dam tje aaj saemieh maehtedh åadtjedh, goh dah tje åastedh naakenem bovtse-barkoen avteste, mij lea dovres. Akte nubpie viehkie lea dihte viehkie-jaavvoe, mam tje bovtside vaedtedh goh lea geerve gåatome, jih beetnege-viehkie sijtese, goh tje slaadterdidh bijjene vaerijne. Dah beetnege-viehkie, mah gååvnesje, goh tjen darjedh giedtie, lovve-baahkh jih maam-akt. Daate kommitté säjdta, ahte dah paragraf jeahtjh-ligkie tjen arredh (stuhtje 14).

Viehkie dejtie saemide, mah skiemtje sjidteme sijjen barkone jaalh laarhkanamme, tje boerebe sjidtedh jih dihte viehkie tje seamma-ligkie arredh, goh dah laedtieh utnin. Dah bovtse-saemieh tje aaj åadtjedh företagshälsovård. Dihte bovtse-saemie tje aaj åadtjedh goh lea skiemtjes, nubpiem almetjem mij barkede sov bovtsijne. Dah gihtjemesh tjoerin aaj sadtnan sjidtedh. Almetjh mah maehtieh målsodh dah nuboie bovtsen-barkojstie tjoeri aaj gåånvesh. Daate kommitté sijhtede aaj, ahte dah saemieh, mah jieledieh sijtesne, tje dispansem åadtjedh barkoemarknads-åajviste, ahte eah goh dah tje daarpesjeh doekedh gaajhkh sov krievviem, die tje åadtjedh beetnege-viehkiem, goh ij naan barkoe gååvnesh, jih dah tje aaj barkoe-marknads-viehkiem åadtjedh (Kas) (stuhtje 15).

Saemieh tjoerin aaj åadtjedh beetnegh daej krievvijstie, mah jaameme goh lij geerve gåatome jallh jeahtjh-laakan jaameme. Dah mah tje dam viehkiem åadtjedh, eah goh dah tje utnedh onnebe än 20 bovtsh (stuhtje 16).

Gumhtie saemieh tjeh maeksedh skaedtiem bovtsen avteldh, dihte tjoeri seamma-ligkie sjidtedh gaajhkh-dovnese. Ij dihte skaedtie-vuekie lagervärderingen bijre naan hijven. Dihte skaedtie bovtsen avtelde sijhtebe mijjieh tje sjidtedh "staketmetoden" mietie (stuhtje 17).

Daelie dihte maeksie bovtsh avteste, mah vaejsieh vaalteme lij onne. Akte boerebe maeksie-vuekie tjoeri sjidtedh, so saemieh åadtjieh maeksie gaajhkh bovtsijstie, mah vaejsieh vaeltieh (stuhtje 18).

Dihte raerie-barkoe bovtsen-barkoen-administrationesne, sijhtebe mijjieh tje stoerrebe sjidtedh. Skavla bovtsen-barkoen bijre sijhtebe mijjieh galkede arredh Jokkmokkesne. Desnie edtjede aaj maehtedh lohkedh aktem guhkiebe tijjem (akten guhkeben lierie vuekien mietie). Dihte skavla edtjede minngemes vaedtedh gymnasiekompetens (stuhtje 19).

Stoerrebe forskning sijhtebe aaj utnedh bovtsen-barkoen bijre, so bovtse-barkoe maehtieh jieledh, goh laante onnebe sjädta. Stoerrebe barkoe gaske forskningen jih bovtsen-barkoen-administrationem sijhtebe mijjieh utnedh. Dihte stööremes skuvline bovtsen-barkoen bijre, sijhtebe mijjieh edtjede arredh Röbäcksdaelesne, Umeå, jih daej barkoe edtjede aaj arredh Arvidsjauresne (stuhtje 20). Dihte barkoe dan staatlige-bovtse-barkoe-administrationen bijre, sijhtebe mijjieh tje stoerrebe sjidtedh. Kommitté säjhta aaj, ahte politiske jih funktionelle aspekter edtja aaj meatan dijpedh. Mijjieh sijhtebe aaj, ahte dihte centrale-bovten-barkoen-administratione edtja arredh voestes besvärsinstanse, goh saemien-laantem tjin vaedtedh nubpede (stuhtje 21).

Dah bovtse-saemieh tjoerin aaj åadtjedh nubpie barkoeh sijjen sijtesne. Dah nysenäjjah tjoerin aaj dam åadtjedh. Bovtsen barkoeh jih barkoeh dan bijre, dejtie edtjede saemieh jijtje darjedh. Dan SSR:este sjidteme Samek

AB, lea numhtoms barkoe, mah mijjieh edtjebe viehkiehtidh (stuhtje 22).

Dihte slaadterde jih nubpie beapmoeh bearkojstie darjedh jih gumhtie edtjebe bovtsen bearkoe doekedh, lea daan biejjien nåake. Buerebe tjoeri sjidtedh dejnie barkone. Mijjieh sijhtebe aaj, ahte edtja vuejnedh, maam sjidtieh bovtseste, slaadtereste jih gosgke almetjeh åastieh dam (stuhtje 23).

Daelie daarpesjede aaj vuekiek, mah maehtebe utnedh dejtie, mah eah goh boerelaakan barkieh sijjen bovtsine. SSR edtja aaj darjedh, so akte saemien ansvarsnämnde sjädta. Mijjieh sijhtebe aaj, ahte gellie almetjh tje veartasjidh, maam edtjebe darjedh daej saemien-sijtijne, mah jeenje bovtsh utnieh vuelnie skåjje-laantesne. Man jeenjem dah edtjieh maeksedh? (stuhtje 24).

Mijjieh sijhtebe, ahte staate jih åajvieh bovtse-barkoen avteldh, edtjieh akten aejkien jaepegen rååhkesh jih soptsestidh sinsitnien, mah jeenje beetnegh staate edtjieh vedtedh goh viehkie bovtse-barkoen avteldh. Staaten avteldh edtja staatens jordbruksnämnd soptsestidh (stuhtje 25).

V Gumhtie edtjebe maeksedh

Mijjieh sijhtebe, ahte staate viehkiem vaadta bovtse-barkose jih mijjieh sijhtebe, ahte dihte edtja arredh 7,5 milj kravnah. Destie sijhtebe utnedh 1,4 milj kravnah daehtie viehkeste, mij årroje dan bovtsen-barkoen rationaliseringse. Dah beetnegh sijhtebe utnedh staateste, ij goh saemienfondeste.

Mijjieh sijhtebe dihte viehkie bovtse-barkojse, edtja stoerre-skåjjen-barkoe vudtedh (5 milj kravnah) jih turist-barkeste (2 milj kravnah). Mijjieh sijhtebe aaj utnedh stoerrebe maeksiem dejstie, mah åadtjieh jaaktedh jih gööledh bijjene dam odlings-griensem jih bijjene dah vaerieh. Destie sijhtebe utnedh (0,5 milj kravnah). Dah beetnegh maam åadtjebe stoerre-skåjjen-barkojste jih turist-barkojste lea hijven. Mijjieh sijhtebe jiehtedh, ahte vienhtebe, ahte mijjen raerieh edtjieh boerebe sjidtedh gaske bovtsen-barkoe jih nubpie barkoeh bijjene vaerine (stuhtje 26).

VI Reservationeh jih mah nubpie sijhtieh jiehtedh

Margareta Vinberg lea vedteme aktem reservationem dan saemien-sijten bijre. Jih dihte säjhta saemien-sijtie edtjieh nubpie vuekieh utnedh, goh edtja naakenen bijre råårestidh. Dihte saemien åajvie Nikolaus Stenberg jih åajvieh Jörgen Bohlin, Sture Nilsson jih Anders Åhren leah jeahteme, mah dah sijhtieh kommitté edtja darjedh. Dah jiehtin, ahte kommittén raerieh tjoerin arredh aktene vuekie vuestie aktem politikem, mij edtja arredh abpe bovts-barkoen bijre.

I Utredningsuppdraget m.m.

1.1 Direktiven

Direktiven för utredningens arbete redovisas i statsrådsprotokollen över jordbruksärenden den 28 juni 1979 (Dir. 1979:116) och den 14 februari 1980 (tilläggsdirektiv, Dir. 1980:14). Vid regeringssammanträdet den 28 juni 1979 anförde departementschefen, statsrådet Enlund:

De riktlinjer som nu gäller för rennäringen fastställdes av 1971 års riksdag (prop. 1971:51, JoU 1971:37, rskr 1971:216). Utgångspunkten för statsmakternas beslut var att det var ett angeläget intresse från såväl rennäringens som samhällets synpunkt att genom rationaliseringsåtgärder av olika slag skapa förutsättningar för en effektivare och mera lönsam renskötsel. Vidare uttalades att det var ett samhällsintresse, inte bara från näringspolitiska synpunkter, att rennäringens lönsamhet förbättrades, eftersom rennäringen är en förutsättning för bevarande av den samiska kulturen.

Rennäringens betydelse för den samiska kulturen betonades också av 1976/77 års riksmöte (prop. 1976/77:80, KrU 1976/77:43, rskr 1976/77:289). Därvid uttalades att en avgörande förutsättning för att den samiska kulturen skall kunna bevaras är att rennäringen kan fortleva som samisk näring och att ett rimligt antal samer kan få sin utkomst inom rennäringen.

De grundläggande förutsättningarna för renskötselns bedrivande anges i rennäringslagen (1971:437). Stöd till rennäringens rationalisering lämnas i form av statlig lånegaranti och bidrag ur samefonden. Vidare lämnas statligt stöd mot ekonomiska förluster vid synnerligen svåra renbetesförhållanden (katastrofskadeskydd). Dessutom utgår statligt prisstöd till rennäringen. Grunderna för prisstödet fastlades av 1973 års riksdag (prop. 1973:96, JoU 1973:25, rskr 1973:232).

Omfattande investeringar i renskötselanläggningar och ökat utnyttjande av tekniska hjälpmedel har medverkat till förändrade driftsformer och viss omvandling av renskötselutövandet. Därvid har rennäringen blivit alltmer beroende av stabilitet och ekonomi i verksamheten.

Enligt min mening är det av stor betydelse att förutsättningar finns för att uppfylla de mål statsmakterna har ställt upp för rennäringens fortbestånd. En grundläggande förutsättning härför är att ekonomisk trygghet skapas för rennäringens utövare. Jag föreslår därför att inkomst- och lönsamhetsförhållandena inom rennäringen utreds och att en översyn görs av näringens ekonomiska förhållanden. En särskild utredare bör tillkallas för detta ändamål.

Utredaren bör pröva olika förslag i syfte att skapa förutsättningar för dem som är sysselsatta inom rennäringen att få en tillfredsställande ekonomisk och social standard och trygghet i arbetet. De förslag utredaren lägger fram bör vara ägnade att inom samebyns ram stimulera till bärkraftiga renskötselföretag.

Ytterligare en förutsättning för utredarens överväganden bör vara att rennäringen

ses i sin inskränkta betydelse, dvs. renskötseln. Som ett led i strävandena att skapa bärkraftiga renskötselföretag bör utredaren beakta kombinationsnäringarna.

Det ekonomiska stödet till rennäringen bör i princip utformas så att det främjar rationaliseringen inom näringen. Utredningen bör pröva om det nuvarande stödet till rennäringen har den för näringen lämpligaste inriktningen och utformningen. Härvid bör prövas möjligheterna att inrikta stödet mera på arbetsinsatserna än på själva ägandet av ren i syfte att stödja de renskötare och aktiva renägare som inte har alternativa sysselsättningar. Inom denna ram bör utredaren vidare pröva förutsättningarna att tillämpa selektiva former av stöd, såsom t.ex. stöd till kalvslakt, tidig höstslakt och för tillskottsutfodring samt stöd till samebyar för inköp av avelsdjur.

Statens jordbruksnämnd har regeringens uppdrag att se över prisstödet till rennäringen. Utredaren bör i denna fråga beakta jordbruksnämndens arbete. Utredaren bör vara oförhindrad att pröva utformningen av prisstödet för att i enlighet med vad som nyss sagts stimulera till rationella och bärkraftiga renskötselföretag.

Utredaren bör även pröva formerna för samråd och överläggningar mellan staten och rennäringsutövarna i näringsfrågor.

Renskötseln utövas huvudsakligen i särpräglade glesbygdsområden. De regionalpolitiska aspekterna bör därför tillmätas stor betydelse vid förslagens utformning.

Jag erinrar slutligen om regeringens Direktiv (Dir. 1978:40) till samtliga kommittér och särskilda utredare om finansiering av reformer. - - -

Vid regeringssammanträdet den 14 februari 1980 anförde departementschefen, statsrådet Dahlgren:

Med stöd av regeringens bemyndigande den 28 juni 1979 tillkallade chefen för jordbruksdepartementet en särskild utredare med uppdrag att utreda rennäringens ekonomiska förhållanden (Dir. 1979:116).

Rennäringen är en självklar del av näringslivet i de nordligaste länen och utgör basen för samisk sysselsättning och bosättning. Rennäringen är därmed också bärare av en särpräglad kultur. Det är enligt min mening angeläget att rennäringens villkor är sådana att den kan leva vidare och utvecklas. De ekonomiska förutsättningarna för rennäringen och därmed sammanhängande frågor bör därför prövas av en parlamentarisk kommitté.

De allmänna principer som ligger till grund för samhällets insatser inom jordbrukets, fiskets och trädgårdsnäringens områden bör i allt väsentligt kunna tillämpas även på rennäringen. Därmed bör det vara möjligt att utnyttja de naturliga resurser för renskötsel som finns inom landet samtidigt som andra samhällsintressen tillgodoses. Frågan om angivande av ett inkomstmål för rennäringen är emellertid betydligt mera komplicerad än beträffande jordbruket, fisket och trädgårdsnäringen, eftersom samefamiljen regelmässigt måste kombinera renskötseln med andra yrken och verksamheter för att uppnå full sysselsättning och godtagbara inkomster. Det gäller i första hand jakt, fiske, slöjd och andra grenar som tillvaratar och förädlar produkter från rennäringen. Det statistiska materialet över rennäringens produktions- och inkomstförhållanden är bristfälligt och tillförlitliga beräkningar eller analyser av renskötselns avkastning finns inte. I utredningsuppdraget bör därför ingå att närmare kartlägga de olika biologiska och ekonomisk-administrativa faktorer som bestämmer renskötselns utformning och lönsamhet.

Svenska samernas riksförbund har hänvisat till vad som gäller i Norge i fråga om rennäringen. Kommittén bör studera dessa förhållanden och bedöma vilka erfarenheter som kan dras.

- - -

1.2 Utredningsarbetet

För att erhålla underlag för våra ställningstaganden har utredningen låtit utföra följande undersökningar och studier.

- Enkät och intervjuundersökning bland samebyarnas styrelser
- Studier av beskattningsreglernas tillämpning inom rennäringen. Undersökningen har utförts av LRF:s skattebyrå och föreligger som bilaga till betänkandet
- Deklarationsundersökning för inkomståret 1980. Undersökningen har utförts av statistiska centralbyrån
- Markanvändningsredovisning i Vilhelmina norra sameby. Detta arbete har utförts av lantbruksnämnden i Västerbottens län i samarbete med Umeå universitet. Redovisningen föreligger som ett särskilt underlagsmaterial till betänkandet

Utredningen har haft nära samarbete med lantbruksstyrelsens arbetsgrupp för planering av ekonomisk rådgivning (rendatagruppen) och tagit del av de rapporter som denna grupp har utarbetat.

Vidare har utredningen deltagit i Svenska Samernas landsmöte i Umeå 1981, i Idre 1982 och i Karesuando 1983 samt de av lantbruksstyrelsen arrangerade ordförandekonferenserna för samebyarna åren 1981, 1982 och 1983. Utredningen har även deltagit i den samnordiska renforskningskonferensen *Förlust av ren* i Hemavan 1981 samt lantbruksstyrelsens konferens *Skogsbruk/rennäring* 1982.

II Kartläggning och nulägesbeskrivning

2 Samerna och rennäringen

2.1 Samerna i Sverige

Redan på 800-talet drev samerna en ordnad renskötsel, en näring byggd på systematiskt utnyttjande av marken. I söder hade samerna hunnit till norra Jämtland redan under urnordisk tid men inte förrän från 1600-talet är de dokumenterade i sitt nuvarande sydligaste utbredningsområde i Sverige: landskapet Härjedalen och Idre i Dalarna.

Samernas nuvarande ställning är resultatet av en lång och skiftande utveckling. Ännu fordras emellertid omfattande vetenskaplig forskning innan ens grunddragen i denna utvecklingsprocess är ordentligt klarlagda och verifierade. Till väsentlig del karaktäriseras samernas historia av att deras bosättningsområde ständigt minskats genom trycket från andra kulturer. Detta tryck pågår alltjämt och utgör ett allvarligt hot mot de områden som samerna hittills kunnat hävda.

Allmänt betraktas numera renskötseln med binäringar som grunden för den samiska kulturen. Undandragning och minskning av de för renskötseln nödvändiga områdena innebär därför ett hot mot den samiska kulturen i stort och den samiska befolkningsgruppens fortbestånd.

När rennäringslagen fastställdes av 1971 års riksdag uttalades att det var ett samhällsintresse, inte bara från näringspolitiska synpunkter *att* rennäringens lönsamhet förbättrades utan även för att rennäringen är en förutsättning för bevarande av den samiska kulturen. Näringens betydelse för den samiska kulturen betonades även av 1976/77 års riksmöte (prop. 1976/77:80). Därvid uttalades att en avgörande förutsättning för att den samiska kulturen skall kunna bevaras är att rennäringen kan fortleva som samisk näring och att ett rimligt antal samer kan få sin utkomst inom näringen.

Även långt tidigare har statliga insatser gjorts för att stödja samerna på olika områden. En särskild lagstiftning infördes redan 1886 till skydd och stöd för renskötselutövningen. Olika åtgärder för att stärka den samiska kulturen har resulterat i ett särskilt skolväsende, stöd till samernas folkhögskola, en professur i samiska språket, stöd åt samisk tidskrift, stöd till utgivning av hjälpmedel för undervisning i samiska och stöd till sameslöjden. Bland andra betydelsefulla stödåtgärder i samma syfte kan nämnas inrättandet av sameradion och Nordiskt samiskt institut. De svenska samernas historiska bakgrund beskrivs närmare i betänkandet Samerna i Sverige, SOU 1975:99, den s.k. Sameutredningen.

Den samiska befolkningsgruppen

I administrativa och andra sammanhang brukar den samiska minoriteten i vårt land delas upp i två huvudgrupper: de renskötande och de icke renskötande samerna.

Sameutredningen diskuterar ingående de demografiska förändringarna inom den samiska befolkningsgruppen. Sameutredningen är den senast gjorda utredning som någorlunda väl beskriver den samiska befolkningsgruppen. Enligt sameutredningen uppgick den *renskötande befolkningens* storlek 1972 till mellan 2 300 och 2 700 personer. Av de 2 700 personerna fördelar sig drygt 2 000 på Norrbottens län, ca 300 på Västerbottens län och ca 400 personer på Jämtlands län inklusive Idre kommun i Dalarna.

Fördelningen mellan länen är relativt jämn upp till 25 års ålder. Åldrarna 25–75 år uppvisar emellertid ett stort kvinnounderskott. Civilståndsfördelningen redovisar betydande skillnader mellan könen. I åldrarna 30–50 år är drygt 50 procent av männen ogifta mot endast ca 13 procent av kvinnorna. Av de i sameutredningen redovisade demografiska undersökningarna framgår att de renskötande hushållen under åren 1965 – 1972 totalt minskat sin befolkning med omkring 200 personer. Om utvecklingen fortsätter beräknas den renskötande befolkningen fram till år 2000 minska till ca 1 500 personer.

Den *icke renskötande befolkningen* är utspridd över hela landet och uppgår till ca 14 000 personer. Det största antalet finns inom Norrbottens län, omkring 47 procent. För Västerbottens län är motsvarande andel 17 procent, Stockholms län 9 procent och Jämtlands län 7 procent. Samer finns också i 14 andra länder.

Den totala samiska befolkningen i vårt land uppskattas av sameutredningen till ca 17 000 personer.

2.2 Renbetesmarkerna

Renskötselområdet – en tredjedel av vårt land

Området för svensk renskötsel omfattar norra och västra Norrland samt nordvästligaste delen av landskapet Dalarna. Den sydöstra begränsningslinjen för renskötselområdet sträcker sig i grova drag från Umeå över Bräcke, Sveg och Särna till Grövelsjön vid norska gränsen. Inom Norrbottens och Västerbottens län når renskötselområdet på flera ställen ända ned till Bottenviken. Vissa närmast riksgränsen belägna områden i Norge har av ålder utnyttjats för svensk renbetning. Sedan lång tid har de svenska samernas rätt att beta med renar i Norge liksom de norska samernas motsvarande rätt i Sverige varit reglerad genom särskilda avtal mellan de berörda staterna. Nu gällande konvention mellan Sverige och Norge om renbetning är daterad den 9 februari 1972 (SÖ 1972:15). Konventionen antogs den 21 april i riksdagen som svensk lag (SFS 1972:114). Av stor betydelse för betesrättens territoriella omfattning är odlingsgränsen. Denna gräns, som drogs upp enligt 1867 och 1868 års Kungl. brev till länsstyrelsen i Norrbottens och Västerbottens län, är i terrängen utlagd som en rågång från

Karesuando i norr till länsgränsen mot Jämtland i söder. Inom Jämtlands län har gränsen för s.k. renbetesfjäll i princip samma betydelse. Så är även fallet med gränserna för de områden i Jämtland och Kopparbergs län (i huvudsak kronoparker), som särskilt upplåtits för renbetning.

I Tornedalen och Kalix älvdal bedrivs en särskild form av renskötsel, den s.k. koncessionsrenskötseln. Denna regleras av särskilda bestämmelser i rennäringslagen och är beroende av lantbruksnämndens tillstånd (koncession). Sådant tillstånd lämnas under vissa villkor för en tid av högst tio år.

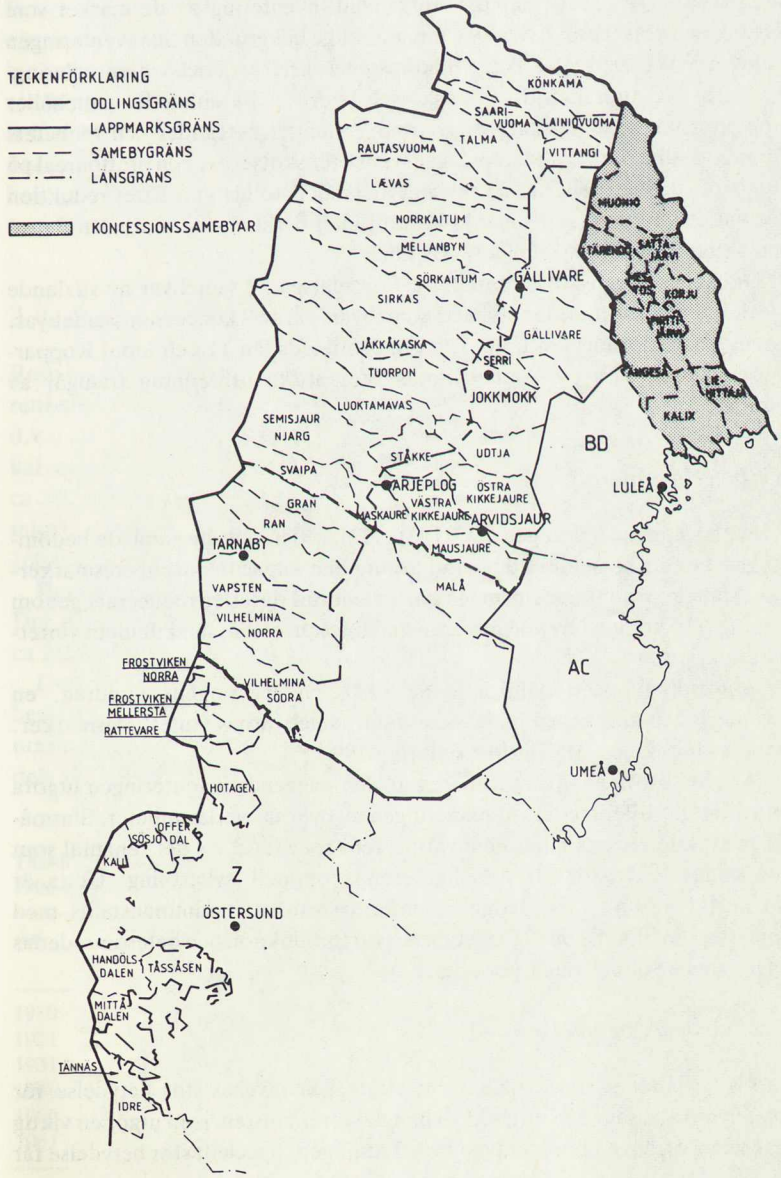

Figur 2.1 Renskötselområdets ungefärliga omfattning. Renbetesrätten gäller inom större delen av Norrland utanför lappmarkerna och renbetesfjällen och dessutom vissa områden av Kopparbergs län (jfr prop. 1971:51, sid 158)

Renbetesmarkerna indelas i åretruntmarker och vinterbetesmarker. Åretruntmarkerna utgörs av områden ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen i Jämtland samt även nedanför odlingsgränsen i områden där skogsrenskötsel av ålder bedrivs under våren, sommaren eller hösten. Här får renar vistas under hela året. Inom resterande del av renbetesområdet, vinterbetesmarkerna, får renskötsel endast bedrivas mellan 1 oktober och 30 april.

Denna betestid kan av lantbruksnämnden förlängas enligt 4 § rennäringslagen, om det behövs på grund av ogynnsamma väderleks- eller betesförhållanden eller av annat särskilt skäl.

I det av Renbetesmarksutredningen avgivna betänkandet Renbetesmarkerna (SOU 1966:12) redovisas en samlad inventering av de marker som svensk renskötsel utnyttjar. Den huvudsakliga bakgrunden till inventeringen var den sedan 1940-talet ökade tillkomsten av kraftverk och vattenregleringar inom de områden där renskötsel bedrivs. Betänkandet innehåller uppgifter om renbetesmarkernas areal, renantal, betestider och renbetets biologi. Enligt betänkandet förfogar svensk renskötsel över en bruttoareal på drygt 160 000 km^2 eller ca 35 procent av landets totala yta. Efter reduktion för vatten-, impediment- och kulturområden beräknas nettoarealen betesmarker uppgå till omkring 137 000 km2.

Det svenska renskötselområdet är fördelat på 52 samebyar av växlande storlek. I Norrbottens län finns 33 samebyar, varav 9 koncessionssamebyar. Inom Västerbottens län finns 7, inom Jämtlands län 11 och inom Kopparbergs län en sameby. Samebyarnas geografiska utbredning framgår av figur 2.

Ny betesinventering

Renbetesmarksutredningen (SOU 1966:12) är den senaste samlade bedömningen av renskötselområdets omfattning och kapacitet. Renbetesmarkernas samlade produktionsförmåga har emellertid därefter reducerats genom intrång från konkurrerande markanvändningsintressen, särskilt inom vinterbetesmarkerna.

Lantbruksstyrelsen påbörjade år 1980, på regeringens uppdrag, en inventering av tillgången på lavbete inom samebyarnas vinterbetesmarker. Arbetet beräknas vara slutfört omkring 1990.

För samebyarna väntas resultaten av den pågående inventeringen utgöra ett värdefullt hjälpmedel vid planeringen av byarnas verksamheter. Slutmålet är att kunna fastställa samebyarnas renkapacitet d.v.s det renantal som bör finnas i byn för att uthålligt erhålla optimal avkastning. Detta är emellertid möjligt först sedan inventeringsresultaten sammanställts med uppgifter om bl.a. de olika betestypernas årsproduktion och betesområdenas tillgänglighet under olika perioder.

Trädlavarnas betydelse

Barrskogsbältet närmast fjällen har strategiskt mycket stor betydelse för samebyarna genom den ofta rikliga hänglavförekomsten, som utgör en viktig betesreserv främst i samband med vårflyttningen. Speciellt stor betydelse får

dessa skogar för de samebyar där redan tidigare hård avverkning skett inom nedanförliggande skogsområden. Fjällklimatet är under vårperioden ofta nyckfullt. Inte sällan hindrar snöförhållandena fortsatt markbete både på fjället och angränsande områden. Renarna vänder då under sin uppflyttning mot fjället tillbaka för att söka föda i skogarna närmast fjällen. Trädlavarna utgör i sådana situationer den enda födan för renarna fram till dess att barmarksfläckar åter kan skönjas inom fjällområdet.

2.3 Renskötselns årscykel

Renskötselns behov av mark styrs av ett mångsidigt samspel mellan renens egenskaper, renskötselarbetet och naturgeografiska faktorer. De olika betesområdena har var för sig viktiga funktioner under olika perioder av renskötseláret och kan därför inte ersätta varandra. I en särskild bilaga till betänkandet (bilaga 1) beskrivs ett renskötselår, dess driftsförlopp samt de orsakssamband som reglerar renskötselns behov av mark. Materialet är baserat på erfarenheter från fjällrenskötseln inom norra delen av Norrbottens län.

2.4 Antalet renar

Renantalet i vårt land växlar starkt mellan perioder av goda och dåliga renbetesår. Vid renräkningar och i renlängder registreras vinterrenhjorden, d.v.s den renhjord man i huvudsak förfogar över mellan slaktsäsong och kalvningssäsong. Detta renantal har under vissa tidsperioder uppgått till ca 280 000 eller något där över inom hela renskötselområdet (slutet av 1800-talet). Andra tider har vinterhjordens storlek sjunkit till obetydligt över 160 000 djur (under t.ex. 1920-talet).

Renantalets växlingar framgår i stort av nedanstående sammanställning. Det genomsnittliga antalet renar under perioden 1910 till 1982 uppgick till ca 215 000.

Det högsta antal renar som får hållas på bete inom samebys område bestäms av lantbruksnämnderna. Denna regel har kommit till av främst två orsaker; dels utövas rennäringen jämsides med annat nyttjande av markerna, dels är renbetesrätten inom varje betesområde i samebyn gemensam för flera

Tabell 2.1 Antal renar inom hela renskötselområdet vid olika tidpunkter under 1900-talet

År	Antal renar	År	Antal renar
1910	273 000	1966	190 000
1921	162 000	1971	173 000
1931	279 000	1976	182 000
1940	164 000	1981	227 000
1955	275 000	1982	240 000
1961	211 000	1983	250 000

Tabell 2.2 Antal företag samt renantal i vinterhjord inom landets samebyar

Sameby	Antal företag 1979	Renantal enl. renlängd 1983	Högsta tillåtna renantal
Norrbottens län			
Fjällsamebyar			
Könkämä	49	10 300	
Lainiovuoma	54	10 100	36 500
Saarivuoma	44	11 400	
Talma	28	4 600	
Rautasvuoma	10	6 900	6 500
Laevas	17	9 500	8 000
Norrkaitum	31	9 400	12 000
Mellanbyn	28	8 400	7 000
Sörkaitum	39	8 400	8 000
Sirkas	65	16 400	15 500
Jåkkåkaska	14	2 300	4 500
Tuorpon	30	5 100	9 000
Luokta-Mavas	29	5 000	10 000
Semisjaur-Njarg	24	4 400	9 000
Svaipa	13	4 900	4 000
Skogssamebyar			
Vittangi	18	6 800	2 500
Gällivare	31	9 700	7 000
Serri	2	1 600	1 000
Udtja	19	4 500	2 800
Ståkke	10	2 400	2 800
Östra Kikkejaure	13	4 000	4 000
Västra Kikkejaure	6	2 100	3 500
Mausjaure	8	4 400	3 500
Maskaure	4	2 400	3 000
Koncesionsbyar			
Muonio	10	4 200	4 200
Sattajärvi	1	1 200	1 400
Tärendö	1	1 500	1 500
Kalix	1	2 300	1 800
Pirttijärvi	2	800	1 200
Liehittäjä	1	1 400	1 200
Ängeså	3	2 100	1 800
Mestos	2	600	700
Korju	3	1 600	2 900
Summa BD-län	610	170 700	176 800
Västerbottens län			
Fjällsamebyar			
Gran	11	3 200	8 600
Ran	19	8 100	7 800
Umbyn	14	8 000	9 000
Vapsten	10	4 000	5 000
Vilhelmina n:a	19	7 100	8 400
Vilhelmina s:a	21	10 300	8 000
Skogssameby			
Malå	11	4 000	3 000
Summa AC-län	105	44 700	49 800

Sameby	Antal företag 1979	Renantal enl. renlängd 1983	Högsta tillåt renantal
Jämtlands län			
Frostviken n:a	5	1 200	2 300
Frostviken mellersta	10	3 000	3 500
Rattevare	4	900	2 500
Hotagen	7	3 300	4 800
Offerdal	10	3 900	4 500
Sösjö	4	1 100	1 500
Kall	3	1 400	2 500
Handölsdalen	10	6 000	6 000
Tåssåsen	12	3 200	4 000
Mittådalen	12	9 400	5 000
Tännäs	12	4 200	5 000
Idre	7	500	2 000
Summa Z-län	96	38 100	43 600
Summa hela renskötselområdet	811	253 500	270 200

gemensam för flera näringsutövare av vilken ingen kan sägas ha rätt att utnyttja i större omfattning än de övriga. Beslut om rationellt renantal grundar sig på den indelningen av byområden, som enligt rennäringslagen även skall göras av lantbruksnämnden. Myndighetens beslut om bygränser och högsta tillåtna renantal är inte bindande för all framtid utan kan omprövas med hänsyn till inträdda förändringar. I betänkandet Renbetesmarkerna (SOU 1966:12) beräknas det uthålligt högsta lämpliga renantalet för det svenska renbetesområdet till 260 000 djur. Inom Norrbottens län beräknas 179 000 djur (varav 16 000 inom koncessionsområdet) kunna födas uthålligt, inom Västerbottens län 45 000 och inom Jämtlands län med Idre i Dalarna 36 000 djur. I allt väsentligt bestäms den svenska renstammens storlek av tillgången till ett väl samlat och åtkomligt vinterbete.

2.5 Företagsstruktur

Totalt fanns år 1965 c:a 700 renskötselföretag och år 1979 c:a 800 företag.

I det betänkande som föregick införandet av rennäringslagen 1971 Rennäringen i Sverige (SOU 1968:16) konstateras bl.a.

- att antal företagare inom renskötseln var väsentligt högre än det antal årsverk som verkligen erfordras
- att en betydande del av renskötselföretagen var utpräglade småföretag (mindre än 200 renar)

Bedömningarna grundade sig på material från år 1965. Material från år 1979 uppvisar i stora drag en oförändrad företags- och ägarstruktur, vilket framgår av nedanstående diagram 2.1. År 1979 har använts som jämförelseår då det totala renantalet låg på ungefär samma nivå som år 1965, ca 190 000 renar.

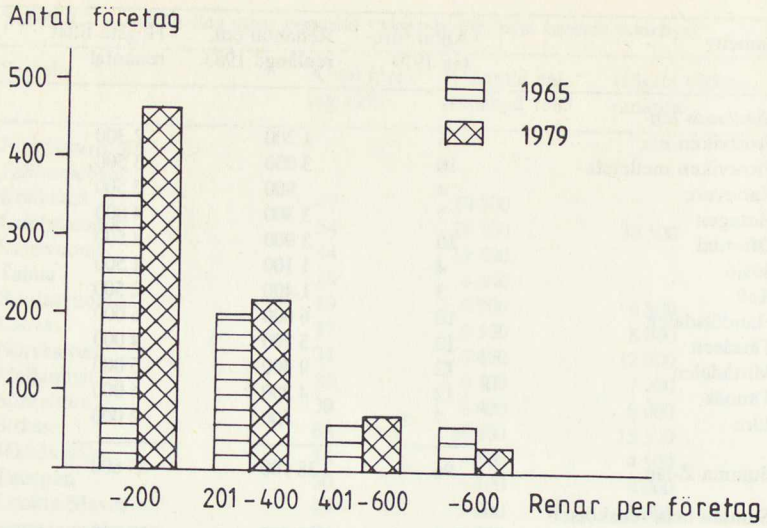

Diagram 2.1 Företagsstrukturen inom renskötseln åren 1965 respektive 1979 (koncessionsbyarna ingår ej)

I genomsnitt sjönk antalet renar per företag från 220 år 1965 till 205 år 1979. Denna tendens gäller hela renskötselområdet utom Jämtlands län där andelen småföretag sjunkit kraftigt samt i södra delen av Norrbottens län där andelen småföretag i stället ökat betydligt. Andelen skötesrenar [1] utgjorde vid båda observationstillfällena c:a 15 procent av det totala antalet renar.

2.6 Behov av kompletteringssysselsättning

Vid tiden för rennäringslagens tillkomst var situationen på arbetsmarknaden inom renskötselområdet mera gynnsam än för närvarande, bl.a. beroende på vattenkraftsutbyggnader. Samtidigt var undersysselsättningen inom rennäringen stor. Detta ledde fram till beslut om att bestämmelser om avgångsvederlag infördes och att det statliga stödet till rennäringen kom att inriktas på att skapa bärkraftiga företag, där jordbruket fick stå som modell. I likhet med jordbruket gäller således även här huvudregeln att stöd endast kan utgå om sökanden kan antas ha sin huvudsakliga sysselsättning inom rennäringen.

Fortfarande kan vi emellertid i likhet med Rennäringssakkunniga (SOU 1968:16) konstatera:

- att stor undersysselsättning råder inom näringen vilket i särskilt hög grad gäller de nordligaste delarna av renskötselområdet
- att möjligheterna till kompletterande sysselsättning är mycket begränsade
- att bundenheten till näringen med dess speciella levnadsförhållanden är stor.

[1] Skötesrenar är renar som samebyn sköter och ansvarar för men som ägs av person utanför renskötarkretsen.

Sysselsättningssituationen bland samerna uppmärksammades bl.a. i prop. 1976/77:80 (sid. 111) om insatser för samerna. Föredragande statsråd anförde:

En avgörande förutsättning för att den samiska kulturen skall kunna bevaras är som sameutredningen påpekar, att rennäringen kan fortleva som samisk näring och att ett rimligt antal samer i framtiden kan få sin utkomst inom rennäringen eller på annat sätt inom det geografiska bosättningsområde som av ålder har varit samernas. Endast härigenom är det möjligt att utveckla en levande samisk kultur och skapa en sammanhållning som i framtiden kan bära upp den etniska gruppen och dess strävanden. Rennäringen måste därför även i fortsättningen få statligt stöd samtidigt som åtgärder måste vidtas för att skapa arbetstillfällen för samerna i näringar som kan anslutas till och komplettera rennäringen.

År 1978 infördes det s.k. glesbygdsstödet, vilket den renskötande befolkningen kan komma i åtnjutande av under vissa förutsättningar. Inom lantbruksstyrelsen inrättades under 1979 en särskild tjänst med inriktning på sysselsättningen bland de renskötande samerna.

3 Lagstiftning och administration

3.1 Rennäringslagstiftningen[1]

3.1.1 Inledning

Rennäringslagen trädde i kraft den 1 juli 1971. Lagen ersatte lagen (1928:309) om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige och lagen (1960:144) om renmärken.

Syftet med den nya lagen var främst att främja renskötselns rationalisering. I förarbetena till rennäringslagen (prop. 1971:51, JoU:37, rskr nr 216) sägs bl.a. att den ekonomiska och tekniska utvecklingen har lett till att renskötseln behöver bedrivas i allt större enheter för att rationaliseringsfrämjande åtgärder skall kunna planeras och genomföras på ett effektivt sätt. De renskötande samerna bör själva svara för renskötselns rationalisering. Rennäringens rationaliseringsproblem bör i första hand lösas genom en utbyggd samverkan inom de nu bestående lappbyarnas ram. Det är nödvändigt att lagstiftningsvägen stärka lappbyarnas ställning såväl i förhållande till sina medlemmar som gentemot myndigheter och tredje man. Den i 1928 års renbeteslag valda metoden att låta lappväsendet och andra myndigheter besluta i betydelsefulla frågor rörande renskötseln bör alltså inte längre användas. Lappväsendet bör upplösas. Den nya lokala organisationen bör också få större befogenheter i förhållande både till sina medlemmar och tredje man än vad de nuvarande lappbyarna har.

Regleringen bör i huvudsak begränsas till organisationsfrågorna som skett för exempelvis de ekonomiska föreningarna och i huvudsak ske i form av rambestämmelser, som ger samerna frihet att genom sina stadgar inom den givna ramen ordna sin organisation och verksamhet. Den föreslagna organisationen förutsätter att beslutande och verkställande organ tillskapas inom byn. För gemensam drift av renskötseln inom en lappbys område bör alltså bildas en ny typ av juridisk person, kallad sameby, som i sina huvuddrag är uppbyggd enligt de principer som gäller för ekonomiska föreningar.

3.1.2 Renskötselrätt m.m.[2]

De rättigheter som enligt rennäringslagen tillkommer samer har i lagen fått den sammanfattande beteckningen renskötselrätt. Denna beskrivs som en rätt för samer att begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. I rätten ingår bl.a. renbete, jakt, fiske och visst skogsfång. Rätten

[1] För avsnittet svarar hovrättslagmannen Olof Köhl.

[2] Redogörelsen följer rennäringslagens avsnittsindelning.

tillkommer främst sådana personer av samisk härkomst som kan åberopa att någon av deras föräldrar, farföräldrar eller morföräldrar haft renskötsel som stadigvarande yrke (1 §). Renskötselrätten förvärvas alltså i princip redan genom att innehavaren tillhör en viss kategori. Även om det inte uttryckligen sägs i lagen, framgår det av dess reglering att renskötselrätten inte anses överlåtbar och därmed inte heller möjlig att pantsätta eller utmäta.

I 3 § finns bestämmelser om vilka områden som får användas för renbete och om betestidens längd. Renskötsel får bedrivas hela året

- i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker dels ovanför odlingsgränsen, dels nedanför denna gräns på mark som tillhör staten och renbetesland där skogsrenskötsel av ålder bedrivs under våren, sommaren eller hösten
- på renbetesfjällen i Jämtlands län
- inom de områden i Jämtlands och Kopparbergs län som särskilt upplåtits till renbete

Nedanför odlingsgränsen får renskötsel följaktligen bedrivas hela året på sådan mark där skogsrenskötsel av ålder bedrivs under våren, sommaren eller hösten.

De s.k. vinterbetesmarkerna där renskötsel får bedrivas under tiden 1 oktober – 30 april omfattar dels övriga delar av Lappmarken nedanför odlingsgränsen, dels sådana trakter utanför Lappmarken och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året.

För renskötseln finns samebyar. Den mark där renskötsel får bedrivas hela året skall vara fördelad mellan sådana byar i särskilda byområden (6 §). Indelning i byområden görs av lantbruksnämnden. Indelningen skall göras så, att områdena blir lämpade för sitt ändamål med hänsyn till betestillgång och övriga omständigheter, (7 §).

3.1.3 Sameby

Ändamål och medlemmar m.m.

Samebyarna har till ändamål att för medlemmarnas gemensamma bästa ombesörja renskötseln inom byns betesområde och får inte bedriva annan ekonomisk verksamhet än renskötsel (9 §). Genom registrering blir byn juridisk person. I frågor som rör renskötselrätten eller medlemmarnas gemensamma intressen inom rennäringen i övrigt företräder samebyn medlemmarna (10 §).

Medlemmar i sameby är enligt 11 och 12 §§ endast vissa renskötselberättigade, nämligen

- renskötselberättigad som deltar i renskötseln inom byns betesområde
- renskötselberättigad som har deltagit i renskötsel inom byns betesområde och har haft detta som stadigvarande yrke och inte gått över till annat huvudsakligt förvärvsarbete
- renskötselberättigad som är make eller hemmavarande barn till medlem som avses under punkt 1 eller 2 eller som är efterlevande make eller underårigt barn till avliden sådan medlem

Enligt 12 § kan en sameby som medlem anta annan renskötselberättigad än som nyss har angetts, om denne avser att med egna renar driva renskötsel inom byns betesområde. Vägras sökande inträde som medlem, kan länsstyrelsen medge honom inträde, om särskilda skäl föreligger. I 13 § första stycket finns en definition av begreppet renskötande medlem: "medlem som själv eller genom sitt husfolk driver renskötsel med egna renar". Det har ansetts lämpligt att ha en särskild benämning på de medlemmar som driver egen rennäringsrörelse. Definitionen får betydelse bl.a. i fråga om samebyns utgifter för renskötseln. Enligt 13 § andra stycket, görs den renskötande medlemmen ansvarig i förhållande till byn för hushållets hela innehav, vilket också får betydelse för rösträtten vid bystämman. Frågan i vilka fall unga samer och kvinnor skall anses som renskötande medlemmar har enligt motiven till bestämmelsen överlämnats åt praxis att avgöra. I motiven uttalas att det torde vara av största värde för samhörigheten och förtroendet mellan medlemmarna och över huvud taget för arbetet inom byn, att särskilt de unga samerna får vara med och avgöra ärenden som är av betydelse för rennäringen inom byn.

Renskötselrättens utövande

De befogenheter som ingår i renskötselrätten är fördelade mellan samebyn och dess medlemmar. Samebyn får för medlemmarnas gemensamma behov begagna byns betesområde för renbete (15 §). Inom byns betesområde får sameby uppföra vissa anläggningar och mindre byggnader som behövs för renskötseln (16 §), varvid behövlig skog får avverkas på de delar av betesområdet som hör till Lappmarken eller renbetesfjällen (17 §). Vidare har samebyn rätt att flytta renar mellan skilda delar av byns betesområde (23 §). Medlemmar är å sin sida berättigade att uppföra mindre byggnader som behövs för renskötseln (16 §) och att för detta ändamål avverka erforderlig skog (17 §) samt att bl.a. på kronomark under statens omedelbara disposition ta virke till uppförande eller ombyggnad av familjebostad (18 §). De får dessutom jaga och fiska på utmark inom de delar av byns betesområde som hör till renbetesfjällen (25 §).

Beträffande förhållandet till ägare av mark där renskötselrätten utövas föreskrivs bl.a., att anläggningar till stadigvarande bruk för renskötseln skall förläggas till plats som anvisas av markägaren (16 § tredje stycket) och att växande barrträd får avverkas endast efter anvisning av markens ägare eller brukare, om inte denne medger annat (17 § andra stycket). Ersättning behöver inte lämnas för skog avverkad på kronomark under statens omedelbara disposition eller på mark som vid avvittring utlagts till allmänningsskog, inte heller för växande lövträd som annars tas inom Lappmarken eller på renbetesfjällen. I andra fall skall ersättning utgå för rotvärdet av växande träd (21 §).

Den som är renskötselberättigad kan inte gå miste om sin renskötselrätt på grund av att han har överträtt lagens regler eller annars eftersatt sina förpliktelser. Rådigheten över marken kan emellertid inskränkas genom beslut av olika myndigheter, bl.a. i fråga om renantal. Sålunda är det lantbruksnämnden som bestämmer det högsta antalet renar som får finnas inom byns betesområde (15 § andra stycket).

3.1.4 Renskötselrättens upphörande i vissa fall m.m.

Avsnittet gäller bl.a. frågan i vilka fall renskötselrätten måste vika för andra intressen liksom andra frågor som rör markanvändningen inom renbetesområdena. Regeringen kan sålunda förordna om upphävande av renskötselrätten för visst område som behövs för ändamål avsett i 2 kap. expropriationslagen eller för annat ändamål av väsentlig betydelse från allmän synpunkt. Är området väsentligen utan betydelse för renskötseln, kan sådant förordnande meddelas så snart området behövs för allmänt ändamål (26 §). I dessa fall utgår ersättning för skada eller olägenhet som drabbar renskötseln eller jakt- eller fiskerätt av angivet slag. Ersättning för skada eller olägenhet som inte drabbar bestämd person fördelas som huvudregel lika mellan berörd sameby och samefonden (28 §). – I annat fall än nu sagts får den som äger eller brukar mark där renskötsel får bedrivas hela året, inte ändra markanvändningen på ett sätt som medför avsevärd olägenhet för renskötseln; dock kan mark användas i enlighet med fastställd stads- eller byggnadsplan eller för företag vars tillåtlighet skall prövas i särskild ordning (30 §).

Befogenheten att upplåta rättigheter på kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och på renbetesfjällen har i väsentliga delar tillagts statlig myndighet. Sameby eller medlem i sameby får inte upplåta rättighet som ingår i renskötselrätten. Sameby får dock åt den som har varit medlem i byn, upplåta rätt att utan avgift jaga eller fiska för husbehov på byns område (31 §), men i övrigt prövar myndighet upplåtelsefrågan. Nyttjanderätt får upplåtas endast om det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln samt när det gäller jakt eller fiske om upplåtelsen är förenlig med god jakt- eller fiskevård och är möjlig utan besvärande intrång i bymedlems jakt- eller fiskerätt enligt lagen. Upplåtelse av hela fisket i visst vatten får ske endast om samebyn medger det (32 §). Upplåtelse som inte avser tillgodogörande av naturtillgångar eller skogsavverkning skall ske mot avgift, som fördelas mellan samefonden och berörd sameby, om inte särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet. Avser upplåtelsen tillgodogörande av naturtillgångar, skall staten ersätta den skada eller olägenhet för renskötseln som upplåtelsen medför. Denna ersättning fördelas som huvudregel lika mellan samefonden och samebyn (34 §).

3.1.5 Samebyns förvaltning m. m.

I avsnittet om samebyns förvaltning har förts samman huvuddelen av de bestämmelser som behövs för att reglera byns ställning som juridisk person och medlemmarnas interna förhållanden.

Allmänna bestämmelser

De allmänna bestämmelserna tar upp frågorna om samebyns befogenhet att föreskriva begränsningar av medlemmarnas reninnehav, om skötesrenar och om slakt och renmärkning.

Enligt 35 § kan samebyn bestämma hur många renar medlemmarna högst får inneha eller meddela andra föreskrifter om innehavet. Föreskrifterna får inte vara så långtgående att en renskötande medlems fortsatta renskötsel omöjliggörs eller väsentligt försvåras. I motiven sägs följande.

Bestämmelsen om rätt för byn att maximera de renskötande medlemmarnas renantal ger inte svar på frågan om det tillåtna antalet alltid skall sättas lika för alla renskötande medlemmar i byn eller om hänsyn får tas till rådande olikheter i innehavet. Från vissa synpunkter borde väl svaret bli att ingen åtskillnad skall göras mellan medlemmarna. Rätten att utnyttja betesmarkerna är gemensam för dem alla och ingen av dem har bättre rätt än de andra. En begränsning av utnyttjandet i form av renantalets maximering borde då drabba alla lika. - - - Emellertid kan man inte bortse från att en betydande olikhet i reninnehavet alltid har förekommit. Hinder bör alltså inte föreligga för samebyarna att beakta rådande skiljaktigheter i reninnehavet, t.ex. så att den som innehar en större renhjord tillåts att tills vidare eller vid viss tid disponera en däremot svarande högre andel av byns sammanlagda renantal.

I fråga om s.k. skötesrenar finns en bestämmelse i 36 § av följande innehåll.

Om sameby medger det, får inom byns betesområde hållas renar som tillhör annan än renskötande medlem i byn (skötesrenar). Frågor om sådant medgivande avgörs efter samråd med lantbruksnämnden. Skötseln av skötesrenar handhas av samebyn.

Samebyns befogenheter i fråga om renskötseln omfattar inte renslakt. Endast om en medlem medger det får byn slakta dennes renar (37 § första stycket). Renmärkning ombesörjs som huvudregel av samebyn (37 § andra stycket).

Stadgar

Bestämmelserna om innehållet i samebyns stadgar överensstämmer i huvudsak med vad som gäller för ekonomiska föreningar. I 38 § sägs att samebyn skall anta stadgar för byn. Genom stadgar får byn fasta normer för sin organisation och verksamhet. Stadgarna skall bl.a. ange antalet styrelseledamöter och tiden för deras uppdrag, samebyns räkenskapsår, hur ofta bystämma skall hållas, vilka fonder byn skall ha, deras ändamål och hur avsättning till dessa skall ske samt de närmare föreskrifter om den renskötsel som behövs. Meningen är således att samebyn själv skall anta stadgar. I lagen sägs bara *att* vissa förhållanden skall regleras i stadgarna men *hur* samebyn vill ha det ordnat bestämmer byn själv.

Stadgarna registreras hos länsstyrelsen, som prövar att de inte innehåller något som strider mot lag eller författning (39 §).

Ekonomiska förhållanden

Bestämmelserna om samebyns ekonomiska förhållanden syftar till att åstadkomma en så rättvis kostnadsfördelning som möjligt mellan medlemmarna. Huvudregeln är att kostnaderna fördelas mellan alla renskötande medlemmar i förhållande till deras reninnehav (40 § första stycket). Det finns ett undantag från denna huvudregel. Samebyn kan nämligen besluta att sådana kostnader för renskötseln som inte avser medlemmarnas samtliga renar skall fördelas endast mellan de renägare vilkas djur har föranlett kostnaderna (40 § andra stycket). Undantagsregeln är avsedd för det fall att renarna i en by är uppdelade på två eller flera grupper som under hela året eller åtminstone vissa tider hålls avskilda från varandra. De kostnader för

bevakning, utfodring, driftsanläggningar e.dyl. som avser de olika grupperna skall i så fall kunna redovisas och fördelas för sig. Gemensamma kostnader för renarnas skötsel och vidare för exempelvis byns administrationskostnader skall däremot alltid fördelas enligt huvudregeln, alltså mellan alla renskötande medlemmar.

Mot de kostnader och utgifter för renskötseln som en by har – t.ex. för bevakning, utfodring, anläggningar, administrationskostnader – står i allmänhet vissa inkomster för byn. Det kan vara fråga om skadeersättningar som enligt 28 § rennäringslagen eller enligt annan lagstiftning tillfaller byn. Det kan också vara fråga om upplåtelseavgifter enligt 34 § rennäringslagen. Enligt 47 § skall sådana ersättningar användas för att täcka byns utgifter under räkenskapsåret. Andra inkomstkällor för byn är försäljning av omärkta renar och sköteslega för skötesrenar. Även sådana intäkter bör i första hand användas för att täcka byns kostnader.

Om tillgängliga medel inte förslår till betalning av skulder för vilka byn svarar eller för andra utgifter för renskötseln skall styrelsen utdebitera förskott av de renskötande medlemmarna (42 och 43 §§).

Samebyns kostnader för renskötseln fördelas slutligt mellan de renskötande medlemmarna för varje räkenskapsår. Fördelningen görs på grundval av en avräkning som styrelsen skall upprätta. Vid avräkningen påförs varje renägare kostnader med hänsyn till det antal renar han har, och samtidigt gottskrivs han det förskott som han kan ha lämnat byn samt värdet av utfört arbete för byns räkning. Samebyn skall i förväg bestämma värdet för dag eller timme av utfört arbete (44 §).

I 46 § föreskrivs vissa begränsningar för samebyarna i rätten att ta upp annat än helt kortfristiga lån. Det krävs *att* amorteringsplan för lånets återbetalning skall ha antagits av bystämma, att lånets löptid skall vara på visst sätt maximerad *samt att* beslut om upptagande av lån fattas av bystämma med viss kvalificerad majoritet.

Styrelsen, revision och bystämma

På motsvarande sätt som gäller enligt lagen om ekonomiska föreningar är samebyns förvaltningsuppgifter uppdelade så att medlemmarna på stämma beslutar i frågor, som är grundläggande för samebyn och dess verksamhet medan de löpande angelägenheterna sköts av samebyns styrelse.

Den styrelse som skall finnas för samebyn utses av bystämman. Några närmare bestämmelser om antalet styrelseledamöter finns inte i lagen. Där sägs endast att styrelsen består av ordförande och ytterligare en eller flera ledamöter (49 §). Styrelsen skall leda renskötseln inom byns betesområden, ombesörja de gemensamma arbeten som behövs för byn, tillse att medlemmarnas gemensamma intressen tillvaratas, ta ut de medel som renskötande medlem är skyldig att erlägga och i övrigt handha byns angelägenheter (48 § andra stycket). Styrelsen företräder samebyn mot tredje man och för byns talan inför domstol och andra myndigheter (49 § tredje stycket). Styrelsen skall för varje räkenskapsår i förvaltningsberättelse redovisa sin förvaltning och upprätta en slutredovisning för byn (53 §).

Sedan denna slutredovisning godkänts på bystämman skall den läggas till grund för den slutliga kostnadsfördelningen mellan de renskötande medlem-

marna i byn. I fråga om styrelsens verksamhetsformer finns i lagen (51 §) bestämmelser endast om omröstning och jäv. I fråga om omröstning anges att som styrelsens beslut skall gälla den mening som omfattas av majoriteten bland de styrelseledamöter som är närvarande vid sammanträde. Vid lika röstetal gäller den mening som ordföranden biträder. För giltigt beslut krävs i princip att samtliga styrelseledamöter deltar i avgörandet, men från det kan avvikelse medges i byns stadgar. I jävhänseende föreskrivs att styrelseledamot inte får ta befattning med angelägenhet där han har ett väsentligt intresse som strider mot samebyns.

Styrelsens förvaltning och räkenskaper skall årligen granskas av en eller flera revisorer (55 §).

Medlemmarnas rätt att delta i samebyns angelägenheter utövas på bystämma (58 §). Reglerna om rösträtt på bystämma ger de renskötande medlemmarna ett större inflytande på byns angelägenheter än de övriga medlemmarna och dessutom har den som äger många renar större inflytande än den som äger få renar. Rösträtten har alltså graderats mellan de renskötande medlemmarna inbördes.

I fråga om rösträtt och beslut på bystämma gäller

- att varje myndig medlem har en röst i fråga som rör utseende av ordförande på bystämma eller beviljande av ansvarsfrihet för styrelsen eller ändring av sådan föreskrift i stadga som inte gäller ekonomiska förhållanden eller renskötselns praktiska anordnande
- att i övriga frågor rösträtt tillkommer endast renskötande medlem, som därvid har en röst för varje påbörjat hundratal renar som enligt gällande renlängd innehas av honom
- att ingen får för egen eller annans del rösta för sammanlagt mer än en femtedel av det på stämman företrädda röstetalet
- att den mening som erhållit det högsta röstetalet gäller som stämmans beslut
- att vid lika röstetal val avgörs genom lottning och i andra frågor den mening gäller som biträds av de flesta röstande eller, om även antalet röstande är lika, av stämmans ordförande

Liksom i annan föreningsrättslig lagstiftning finns vissa undantag från nämnda rösträttsregler. För bl.a. stadgeändringar krävs således kvalificerad majoritet liksom för upptagande av lån. Vidare gäller att den som underlåtit att i rätt tid fullgöra bidragsskyldighet gentemot samebyn inte får utöva sin rösträtt förrän han fullgjort skyldigheten. Däremot har han rätt att delta i förhandlingarna. Slutligen gäller att medlem inte får delta i behandling av frågor där han har ett väsentligt intresse som strider mot föreningens.

3.1.6 Renarnas skötsel m.m.

Om renräkning och renlängd finns bl.a. följande bestämmelser (66–69 §§):

Räkning av samebys renar skall ske årligen vid ungefär samma tidpunkt. Om sameby begär det kan lantbruksnämnden medge att räkningen får ske med större tidsmellan-

rum. På grundval av renräkning skall renlängd upprättas. Bystämma fastställer renlängden och beslutar om rättelse däri. I renlängd skall upptas ägarna till de renar som hålls på byns betesområde och det räknade eller uppskattade antalet renar för varje ägare. När renägares rättigheter eller skyldigheter enligt rennäringslagen beror på antalet renar har gällande renlängd vitsord.

Har främmande renar kommit in på samebys betesområde, skall de skiljas ut så snart det kan ske. Underrättelse om tid och plats för skiljningen skall i god tid dessförinnan lämnas till sameby till vilken renarna kan antas höra (70 §).

Uppehåller sig renar utanför renskötselområdet eller på mark inom detta område under tid då renskötsel inte får bedrivas där, kan länsstyrelsen på framställning av lantbruksnämnden eller markägare som lider skada eller olägenhet, genom detta förordna att renarna skall slaktas och säljas. Är det känt till vilken sameby renarna hör, får förordnande meddelas endast om samebyn underlåter att inom skälig tid ta hand om renarna. Kostnaden för renarnas omhändertagande, slakt och försäljning skall tas ur köpeskillingen (71 §).

Är renskötseln inom en sameby bristfällig, skall lantbruksnämnden på begäran av någon vars rätt är beroende därav, försöka att träffa överenskommelse med byn om rättelse inom viss tid. Kan överenskommelse inte träffas eller vidtas inte rättelse, kan länsstyrelsen efter anmälan av lantbruksnämnden förordna sysslomen att ta hand om renskötseln i byn och förvalta byns angelägenheter (72 §).

3.1.7 Renmärken

Avsnittet innehåller bestämmelser som föreskriver att renar som används i renskötseln skall vara märkta i öronen med märken som har registrerats för renens ägare. Frågor om registrering av renmärken prövas av länsstyrelsen som också skall föra ett register över märkena.

3.1.8 Koncessionsrenskötsel

Avsnittet innehåller särskilda bestämmelser om rätt att efter särskilt tillstånd (koncession) driva renskötsel under hela året i Kalix och Torne älvdalar nedanför Lappmarksgränsen. Renskötseln i fråga utreds av utredningen (Jo 1982:06) om koncessionsrenskötseln och behandlas inte här.

3.1.9 Ansvar, skadestånd och besvär m.m.

Rennäringen motstående intressen tillgodoses genom bestämmelser i 90 § om s.k. strikt ansvar för skada genom renar. De skador som omfattas av bestämmelserna är följande tre slag av skador som ren orsakar, nämligen

- under tiden juni–augusti på åker, äng eller trädgård som är belägen ovanför odlingsgränsen eller på renbetesfjällen eller under tiden maj–september på åker, äng eller trädgård som är belägen inom annat område där renskötsel får bedrivas under hela året

- på mark inom renskötselområdet under tid då renskötsel ej får bedrivas där eller
- på mark utanför renskötselområdet

I dessa tre fall skall skadan ersättas av sameby inom vars byområde skadan uppkommit eller som vid tiden för skadans uppkomst haft renar i trakten, om det inte visas att skadan ej har orsakats av byns renar.

När renar befinner sig inom ett betesområde skall hundar i trakten som regel hållas i band eller instängda; detsamma gäller när renar flyttas (93 §).

I 95 § finns vissa straffbestämmelser till skydd för rennäringen. Till böter döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet

- avstänger fastställd eller eljest gällande flyttningsväg för renar, eller vidtar åtgärd på eller invid vägen så att dess framkomlighet väsentligen försämras
- skrämmer eller på annat sätt ofredar renar som uppehåller sig på område där renskötseln då är tillåten
- obehörigen driver bort renar från område där renskötseln då är tillåten eller hindrar renar från att beta på sådant område

En samebymedlem som lämnar oriktig uppgift vid renräkning eller vid upprättande av renlängd kan dömas till böter enligt 96 §.

Ett betydelsefullt led i skyddet för en enskild samebymedlems intressen är möjligheten att föra talan mot beslut som fattas av föreningsorganen. Enligt 97 § får medlem som anser att beslut, som fattats av bystämma eller av styrelsen i vissa fall, inte har tillkommit i behörig ordning eller annars strider mot lag eller mot byns stadgar eller kränker hans enskilda rätt, föra talan mot beslutet hos länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos kammarrätten.

3.2 Rennäringsadministrationen

3.2.1 Organisation

Med tillkomsten av 1971 års rennäringslag omorganiserades den statliga rennäringsadministrationen. Det tidigare lappväsendet, som sorterade under länsstyrelserna i de tre nordligaste länen, upphörde och de med rennäringen sammanhängande frågorna överfördes till lantbruksnämnderna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län. Lantbruksnämndens åligganden enligt rennäringslagen vad avser Västernorrlands län fullgörs av nämnden i Västerbottens län och vad avser Kopparbergs och Gävleborgs län av nämnden i Jämtlands län.

Beslut i rennäringsfrågor fattas inom lantbruksnämnderna av särskilda rennäringsdelegationer, som ersätter lantbruksnämnden i plenum. Delegationerna består av fem politiskt valda ledamöter samt chefen för lantbruksnämnden, en representant för länsstyrelsen och en för länsarbetsnämnden. Av lekmannaledamöterna representerar tre rennäringsutövarna och två

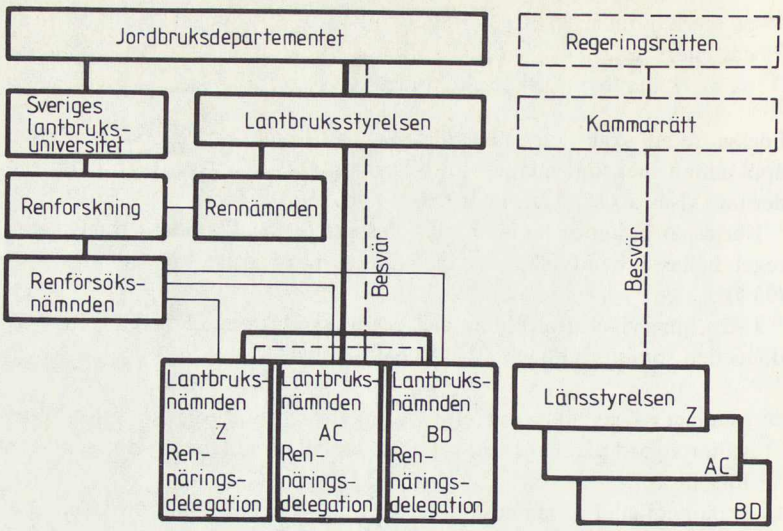

Figur 3.1 Den statliga administrationen av rennäringsfrågor

lantbruksnämndens lekmannastyrelse. Två av representanterna för näringsutövarna utses av regeringen och den tredje av landstinget. Delegationen utser inom sig ordförande och vice ordförande.

Arbetet med rennäringsfrågorna leds hos lantbruksnämnden av nämndens chef, lantbruksdirektören. Inom nämnden finns en särskild rennäringsenhet som ombesörjer ärendeberedning och verkställer av rennäringsdelegationen fattade beslut.

Lantbruksstyrelsen är chefsmyndighet för lantbruksnämnderna och handlägger bl.a. besvär över lantbruksnämndernas beslut. Det åligger styrelsen särskilt att leda de statliga åtgärderna för att främja rennäringen. Ledamöter av lantbruksstyrelsens styrelse är generaldirektören, som är styrelsens ordförande, en överdirektör och minst fyra andra ledamöter, vilka regeringen utser. Vid ärenden som rör rennäringen ingår i styrelsen en särskild ledamot, som utses av regeringen. För handläggningen av rennäringsfrågor finns inom lantbruksstyrelsens veterinär- och husdjursavdelning en särskild rennäringsenhet. Bland enhetens arbetsuppgifter märks frågor rörande bl.a. rennäringens rationalisering, ekonomisk rådgivning, renköttsmarknaden, renbeteskonventionerna med Norge och Finland, fysisk riksplanering, markförvaltning samt sysselsättningen bland de renskötande samerna. Till lantbruksstyrelsen är vidare knutet ett rådgivande organ, rennämnden. I rennämnden ingår representanter från bl.a. renforskningen, näringsutövarna och vissa centrala verk.

Reformen 1971 innebar inte att länsstyrelsernas engagemang i rennäringsfrågor helt upphörde. Inom länsstyrelsernas ansvarsområde faller bl.a

- att föra särskilt renmärkesregister och pröva ansökan om registrering av renmärke
- att handlägga besvär över vissa samebybeslut
- att handlägga ärenden rörande förordnande om tvångsslakt och förordnande av syssloman

Renforskningen arbetar sedan 1971 under Sveriges lantbruksuniversitet. Renforskningens organisatoriska uppbyggnad redogörs för under kapitel 8. Till renforskningens förfogande står renförsöksnämnden, ett planerings- och kontaktorgan med representanter från renforskningen, lantbruksnämnderna och näringen.

3.2.2 Arbetsuppgifter

I och med att samebyarna gavs en mer självständig roll i den nya lagstiftningen kom rennäringsadministrationens verksamhet att ändra huvudinriktning från myndighetsutövning till rådgivning och service. Markförvaltning och dithörande arbetsuppgifter utgör dock fortfarande den dominerande arbetsuppgiften på regional nivå.

I stora drag kan verksamheten vid lantbruksnämndernas rennäringsenheter grupperas enligt följande.

- Förvaltning av statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen samt handläggning av jakt- och fiskeupplåtelse
- Handläggning av det ekonomiska stödet
- Rådgivning till samebyar och enskilda renskötare i frågor rörande organisation, ekonomi och produktion
- Administration och arbetsledning vid byggande och underhåll av tekniska anläggningar

Lantbruksnämndernas rennäringsenheter förfogar för närvarande över totalt 18 handläggare inklusive enhetschefer och rådgivare – 9,5 i Norrbotten, 4 i Västerbotten och 4,5 i Jämtland – jämte administrativ personal. Lokalkontor har inrättats i Karesuando, Kiruna, Tärendö, Gällivare, Jokkmokk, Arvidsjaur och Storuman.

Lantbruksstyrelsens rennäringsenhet omfattar fyra handlägare inklusive enhetschef. Enhetschef jämte en handläggare är stationerade i Jönköping, en handläggare med speciell inriktning på sysselsättningsfrågor är stationerad i Luleå och en handläggare med specialinriktning på rådgivningsfrågor i Umeå.

3.2.3 Interna arbetsgrupper

Lantbruksstyrelsen tillsatte år 1970 en särskild arbetsgrupp, rennäringsgruppen, med uppgift att precisera inriktningen på den då nya administrationens arbete. År 1976 uppdrogs åt gruppen att se över hur verksamheten utfallit och med denna översyn som grund föreslå eventuella förändringar av verksamheten. Rennäringsgruppen redovisar sina slutsatser enligt följande.

- Beträffande markförvaltning
  - att den utpräglade glesbygdsbefolkningen såsom fjällägenhetsinnehavare och andra, som är beroende av jakt och fiske för sin försörjning bör ha företräde vid upplåtelse
  - att en återhållsam prissättning bör tillämpas gentemot ortsbefolkning-

en medan marknadsmässiga avgifter kan tas ut från övriga
- att upplåtelse av mark för stugändamål endast bör ske undantagsvis
- att antalet olovligt uppförda byggnader ökat i markerna. Likaså har olovlig jakt och fiske och andra störningar på rennäringen ökat. Nedskräpningen har blivit ett stort problem

□ Beträffande rådgivningen
- att c:a 7 – 12 procent av rennäringsenheternas verksamhet ägnats åt rådgivning
- att lantbruksnämndens övriga avdelningars medverkan vid rådgivningen hittills varit begränsad
- att den egentliga produktionsrådgivningen kommit i skymundan i rennäringsenheternas arbete

□ Beträffande det statliga stödet
- att några nämnvärda förändringar inte bör ske i tillämpningen av de befintliga stödformerna till rennäringen
- att det finns behov av att införa en ny stödform för tillskottsutfodring åt renar
- att en lantbruksekonom bör anställas inom rennäringsadministrationen med huvuduppgift att utarbeta underlag för den ekonomiska rådgivningen

För planering av den ekonomiska rådgivningsverksamheten tillsatte lantbruksstyrelsen år 1980 en särskild arbetsgrupp, rendatagruppen. Gruppen har utarbetat fyra rapporter rörande renhjorden (juni 1981), renskötselföretaget (maj 1982), samebyn (mars 1983) samt ekonomiska kalkyler inom rennäringen (oktober 1983).

4 Konkurrerande markanspråk

4.1 Inledning

Renskötseln som markanvändare karaktäriseras av
- stor geografisk men *konstant* utbredning
- extensiv, men samtidigt en över tid och rum *flexibel* markanvändning.

Den stora geografiska utbredningen leder med nödvändighet till kontakt – och inte sällan konkurrens – med många andra markanvändningsintressen och markanvändare. De för närvarande med renskötseln starkast konkurrerande markanspråken är:
- Skogsbruk
- Turism och friluftsliv
- Samhällsutbyggnad
- Gruv- och täktverksamhet
- Vattenkraftsutbyggnad
- Rovdjur
- Jakt efter älg

I det efterföljande avsnittet lämnas en kortfattad beskrivning av hur andra markanvändningsintressen försvårar det praktiska renskötselarbetet. Mer utförliga redogörelser återfinns bl.a. i "Rennäringen i kommunens planering" Statens planverk, rapport 44:5, utgiven 1978 tillsammans med lantbruksstyrelsen samt i "Skogsrenskötsel" (Ds U 1981:10).

4.2 Intrång i renskötseln

4.2.1 Skogsbruk

Storskogsbruk i nuvarande form introducerades på 1950-talet i och med att trakthyggesskogsbruk började tillämpas i stor omfattning. 1960-talet innebar en kraftig mekanisering av skogsbruket, en utveckling som fortsatte under 1970-talet och som bl.a. lett fram till ny markberedningsteknik (hyggesplöjning etc.). Under 1980-talet kan ny teknik inom skogsbruket främst förväntas ta sikte på tillväxtförbättrande åtgärder (gödsling, nya trädslag osv.). Under senare år har även kunnat spåras ett markant ökat intresse för de lågavkastande skogsmarkerna bl.a. de fjällnära barrskogarna.

Kalhuggning i begränsad omfattning är ofta positiv från renskötselsynpunkt medan stora och samlade kalhyggen påverkar både betestillgång och flyttningsmöjligheter starkt negativt. Snöpackning och kvarliggande hyggesavfall försämrar betet. Flyttningsinstinkten hos renarna blir försvagad och kan helt försvinna. Hyggesplöjning minskar framkomligheten samtidigt som risken för skador ökar (benbrott, sönderkörda skotrar etc.). Vid flyttningar följer renarna gärna dikena och sprids därigenom i olika riktningar. Renbetet försämras kraftigt och återkommer först efter en lång följd år. Hyggesplöjning tillgrips i marker med olämplig kombination av hög fuktighet, stor frostbenägenhet och tjockt humustäcke. Stora delar av renskötselområdet ligger i en zon där dessa kombinationer uppträder.

Skogsgödslingens effekter på renbetet är bara delvis klarlagda. Renen synes emellertid föredra ogödslat bete. En viss risk för förgiftning föreligger enligt vissa bedömare, varför ett gödslat område inte bör betas de första en till två veckorna efter gödslingen. Själva gödslingen (helikopterbuller samt "regn" av gödselkorn) stressar renen kraftigt. Gödsling gynnar vidare grästillväxten på lavens bekostnad, vilket innebär att tillgången på vinterbete reduceras.

Skogsbilvägar ökar tillgängligheten till renbetesmarkerna samtidigt som betesområdena styckas sönder. Vägar som plogas vintertid bidrar särskilt starkt till att hjorden sprids över stora områden.

Avverkning av hänglavskogar innebär att viktigt nödfoder försvinner. Kalhuggning medför att tillgången på renlav minskar under de tio första åren. Sker återplantering med trädslag som begränsar tillgången på lavar – renlav och hänglav – blir förlusten permanent. Den kanadensiska contortatallen stamrensar först sedan trädet blivit 50–60 år, den "skräpar" mera och har en kortare omloppstid (ca 70–100 år). Lavförekomsten i contortabestånd kan därför antas bli avsevärt mindre än i bestånd av gran eller vanlig svensk tall. Den korta omloppstiden hos contortabestånd utgör i sig ett problem eftersom de kritiska momenten huggning, markberedning och gödsling upprepas oftare.

4.2.2 Turismen och friluftsliv

För fjällturismen var 1970-talet en expansiv period. Tillskottet av fritidshus, liftar och andra fasta anläggningar var stort. Samtidigt togs snöskotern i bruk av den stora allmänheten. Fjällvärlden bär därigenom allt tydligare spår av mänskliga aktiviteter, som minskar möjligheterna att bedriva en rationell renskötsel. Upprepade störningar från vandrande turister, vandringsstråk blockerade av byggnader, liftar eller tält, skoterspår som sprider hjordarna, nedskräpning osv. är exempel på sådana aktiviteter som försvårar renskötselarbetet. Andra exempel är lössprinngande hundar och förstörelse i renvaktarstugor. I vissa områden är störningarna så intensiva att områdena helt måste överges, andra blir oåtkomliga och åter andra kan inte användas under känsliga perioder exempelvis under kalvningen. Hjordar utsatta för täta störningar måste även bevakas intensivare och under längre perioder.

Två omständigheter spetsar till konflikterna mellan fjällturismen och renskötsel. Fjällturismens högsäsonger (vårvintern och högsommaren)

sammanfaller med två känsliga perioder i renskötselarbetet (flyttning/ kalvning samt kalvmärkning). Fjällturismen utövas vidare till stor del med hänvisning till allemansrätten. Någon ersättning utgår därför normalt inte till rennäringen även i de fall renbetesmarken helt måste överges.

4.2.3 Samhällsutbyggnad

Samhällsutbyggnad – utbyggnad av tätorter, byggande av allmänna vägar och försvarsanläggningar, ökad trafikintensitet på vägar och järnvägar etc. – har under senaste decenniet vållat rennäringen små olägenheter totalt sett. Lokalt kan samhällsutbyggnad emellertid bli ett mycket kännbart intrång då ianspråktagandet är totalt och anpassningsmöjligheterna ofta begränsade från exploatörens sida. Tätorter etc. är ofta strategiskt belägna även från renskötselsynpunkt (nära flyttningsleder etc.). Det är naturligt med hänsyn till att bebyggelsekoncentrationer från början uppstått längs gamla farleder och på marknadsplatser.

4.2.4 Gruv- och täktverksamhet

Gruvdrift, torvtäkt och grustäkt är verksamheter som förekommer inom renskötselområdet. Gruvdrift är förknippat med vissa exploateringar också utanför själva gruvområdet som slaggupplag, vägar etc. Utöver ett visst bortfall av mark innebär gruvdriften även försämrad betesro, främst då orsakad av sekundäreffekter som t.ex. anställdas jakt och fiske.

Torvtäktverksamhet har fått nyvunnen aktualitet, inte minst inom renskötselområdet. I renskötseln fyller myren flera funktioner såväl renbete, flyttväg som samlingsplats. Särskilt i skogsrenskötseln är myrarna en viktig länk – myrarna är för skogsrenskötseln vad fjällen är för fjällrenskötseln. Exploatering innebär förlust av renbetet på myren för överskådlig tid. Betydande arealer av både myrbete och annat bete kan även hamna i "skuggan" av en exploatering och blir på så sätt oåtkomliga. Flyttningsvägar och samlingsplatser går förlorade om dessa inte ersätts med andra tekniska arrangemang som flyttningskorridorer och samlingshagar. Avloppsdiken utgör vidare en viss skaderisk.

4.2.5 Vattenkraftutbyggnad

Under senaste decenniet har vattenkraftutbyggnaden varit koncentrerad till effektivisering av befintliga anläggningar och utbyggnad av redan reglerade vatten. Nytillkommande intrång har därför varit måttliga under denna period.

Från renskötselsynpunkt utgör en vattenreglering som regel ett betydande ingrepp. Älvfåror torrläggs vilket innebär att värdefull strandbete, naturliga flyttvägar och betesgränser försvinner. Kantbevakningen måste då lösas på annat sätt (stängsel, manuell bevakning etc.) – alternativt får en hopblandning av olika hjordar accepteras. Ibland kan problemen inte lösas på annat sätt än att områdena helt överges. Bortfallet av naturliga flyttvägar får likartade effekter på renskötseln som förluster av naturliga betesgränser. Också här får för renen och renskötaren mera krävande alternativ vägas mot

helt andra lösningar. Lastbilstransport är en lösning som praktiseras.

Överdämningar leder till att flyttningsvägar skärs av, att för renen attraktivt strandbete och lättåtkomliga lavbetesmarker läggs under vatten, att isar blir förrädiska att färdas fram över osv. Förändring av vattenföringen påverkar även lokalklimatet. Ökad dimbildning och nedisning av vegetationen är exempel på för renskötseln negativa klimatförändringar. Fisket påverkas likaså och kan i vissa fall helt förstöras. Renbetesmarker kan även indirekt gå förlorade genom att de t.ex. avsnörs av skyddsvallar. En temporär olägenhet är den starkt ökade aktiviteten under byggnadsperioden inom hela regleringsområdet – byggandet av kraftstation, dammar, tunnlar, vägar etc.

4.2.6 Rovdjur

Återfunna rovdjursdödade renar har ökat från ca. 2000 till ca. 3 500 under den senaste tioårsperioden. Främst är det renar dödade av järv som ökat. I Jämtlands län kvarstår dock fortfarande lodjuret som den store renjägaren. Björn, örn och varg bedöms förorsaka ca. 10–15 procent av förlusterna.

Järv och särskilt varg kan förfölja enstaka renar och hela hjordar mycket långa sträckor. En av varg skingrad hjord är mycket lättskrämd och särskilt svår att arbeta med. Lodjuret förföljer över huvud taget inte det djur det anfaller. Renen är heller inte rädd för lon utan kan beta alldeles i närheten där lo dödat en ren. Björnen gör störst skada på våren när den bosätter sig i kalvningslandet. Särskilt kalvarna är ett begärligt byte. Rovdjursskadorna behandlas i sin helhet i avsnitt 5.5.

4.2.7 Jakt efter älg

Älgstammen har vuxit kraftigt inom hela renskötselområdet under 1970-talet. Avskjutningen har mångdubblats. I Västerbottens län sköts år 1970 ca. 2 800 älgar. År 1983 fälldes ca. 22 900 djur. Med ökad avskjutning har följt att allt högre jaktliga värden kommit att stå på spel. Antalet jägare har stigit. Jakttiden har likaså i praktiken förlängts.

I den intensifierade jaktutövningen har renen uppfattats som ett växande störningsmoment, renar i området försvårar hundens arbete, hundar förföljer renar och renhjordar osv. Fördelningen av älgtilldelningen mellan renskötarna och markägare är vidare problematisk. En kraftig reduktion av avskjutningen har varit aktuell inom fjällområdet med hänsyn till att älgbetet på kalfjället är svagt eller närmast obefintligt. Fjällsamebyarna bedriver i dag huvuddelen av sin älgjakt inom kalfjällsområdet. Även det förhållandet att älgjakt och slakt av sarv delvis pågår samtidigt skapar problem. Vissa samebyar har därigenom haft svårt att nyttiggöra sig de ökade möjligheterna till avskjutning. Tiden för sarvslakt blir vidare alltför kort för att möjliggöra rationella slaktuttag.

4.3 Ackumulerade effekter

Av central betydelse från renskötselsynpunkt är hur samhällsutvecklingen sammantaget har påverkat och påverkar renskötseln och möjligheterna att

bedriva renskötsel på sikt. Avgörande för förståelsen av hur intrång påverkar renskötseln och renskötselarbetet är att renbetesmarkerna betraktas som en samling delområden, vilka på ett invecklat sätt inte ersätter, utan kompletterar varandra. Varje delområde utgör en länk i en kedja i ett system. Intrång i renbetesmarkerna innebär inte enbart bortfall av ett större eller mindre betesområde utan också en systemförändring.

Uppstyckningen av betesmarkerna ökar kostnaderna för bevakning. Flyttningsstörningar uppstår, som senare tar sig uttryck i bl.a. strövrensförekomst. Dålig betesro ger sämre kalvningsresultat och lägre slaktvikter. Kan dessa olägenheter inte kompenseras sjunker nettointäkten per ren samtidigt som kravet på ökat reninnehav stiger.

Rennäringen har genom samhällsutvecklingen tvingats avstå betydande arealer betesmark. Från vissa byar rapporteras att en tredjedel av vinterbetet fallit bort under 1970-talet, främst på grund av skogsbruksåtgärder. Detta bortfall är i huvudsak temporärt. Ständigt återkommande inslag av temporära förluster innebär dock samtidigt en viss bestående reduktion av betesarealen.

Även t.ex. vattenkraftutbyggnad och torvtäkt leder till att betesmark går förlorad för överskådlig tid. Detsamma gäller turistisk verksamhet, men då främst indirekt. Upprepade störningar medför att betesområden överges, andra områden blir oåtkomliga osv.

Det ökade trycket på renbetesmarkerna återspeglas också i ökat administrativt arbete för samebyarna. Samebyarnas samrådskretsar har i många fall blivit utomordentligt omfattande. Samråd inledda i all välvilja kan i någon mån bli "sten på börda". Samråd fordrar tid och insikt i aktuella frågor och bestämmelser. Det förhållandet att både mycken tid, kraft och uppmärksamhet måste ägnas åt markanvändningskonflikter är pressande för de renskötande samerna. Möjligheterna att sköta sina egentliga arbetsuppgifter på ett rationellt sätt reduceras, vilket blir särskilt märkbart under arbetsintensiva perioder.

Det omgivande samhällets markanspråk drabbar samebyar och grupper olika hårt. Intrången ställer på det sättet solidariteten inom och mellan byarna på hårda prov och blir ibland grogrund för interna motsättningar. I samebyn som arbetskollektiv är ett väl fungerande samarbete grundläggande för en framgångsrik renskötsel.

4.4 Rättsläget

I det följande redovisas endast huvuddragen i den del av gällande rätt, som reglerar intressekonflikter mellan renskötseln och med renskötseln konkurrerande markanspråk. Beträffande renskötselrättens närmare innebörd enligt rennäringslagen hänvisas till avsnitt 3.1 samt prop. 1971:51, sid. 120–136. Inom ramen för den sittande samerättsutredningens arbete faller bl.a. att ytterligare precisera innebörden i renskötselrätten.

4.4.1 Förbud mot ändrad markanvändning

Rennäringslagen förbjuder att markanvändningen inom renskötselns *åretruntmarker* förändras på ett sådant sätt att *avsevärt* intrång sker i

renskötselrätten (30 § RL).[1] Inom vinterbetesmarkerna har endast *flyttningslederna* fått ett motsvarande skydd (24 och 94 §§ RL).

Från dessa förbudsbestämmelser görs i lagen vissa undantag. Behövs ett område för allmänt ändamål av väsentlig betydelse får renskötselintresset vika (26 § RL). Bestämmelsen utgör en parallell till expropriationslagens inlösensregler. På åretruntmarkerna kan rennäringen också få tåla intrång som sker i enlighet med fastställda detaljplaner enligt byggnadslagen eller på grund av tillstånd enligt vattenlagen, gruvlagen m.fl. lagar. Tillåtlighetsprövningen sker här inte enligt rennäringslagen utan enligt dessa speciallagar.

Av rennäringslagen framgår inte vilket skydd rennäringen åtnjuter utanför åretruntmarkerna respektive flyttningsleder och inte heller i vad mån intrång, som är mindre än "avsevärda" är tillåtna. I alla händelser föreligger vissa begränsningar, vilket bl.a. framgår av nedanstående avsnitt om skyddsregler.

4.4.2 Skyddsregler

Svensk lagstiftning innehåller ett stort antal skyddsregler till förmån för olika allmänna och enskilda intressen. Några tar direkt sikte på att skydda renskötseln, andra är av mer generell karaktär. Schematiskt kan dessa skyddsregler grupperas i:

- Förbudsbestämmelser
- Allmänna hänsynsregler
- Särskilda föreskrifter som kan utfärdas i samband med tillståndsbeslut
- Bestämmelser om samråd
- Bestämmelser om sakägarens besvärsrätt

Bland förbudsbestämmelserna märks bl.a. rennäringslagens regler om förbud att ofreda renar eller hindra renar från att beta (94 § RL). Terrängkörningslagen reglerar körning med snöskoter. Lagen förbjuder bl.a. snöskoterkörning inom vissa fjällområden samt inom nationalparkerna. Rennäringen är undantagen från förbudet. Allemansrätten är en sedvanerätt som avgränsas bl.a. av bestämmelser i brottsbalkens 8 och 12 kap. Allemansrätten får bara utövas så att markägaren eller annan rättsinnehavare inte tillfogas någon nämnvärd olägenhet eller skada. Var gränserna egentligen går för allemansrättens utövning är oklart.

Som exempel på allmänna hänsynsregler kan tas bestämmelser i skogsvårdslagen: "Vid skötseln (av skogen) skall hänsyn tas till naturvårdens och andra allmänna intressen." (1 § andra stycket)[2] Planläggning för exploatering omges också av vissa allmänna hänsynsregler, vilka framför allt utvecklats i samband med den fysiska riksplaneringen.

Vid koncession enligt lagen om vissa mineralfyndigheter kan tillståndsmyndigheten, länsstyrelsen, förena tillståndet med föreskrifter för att skydda allmänna intressen eller enskild rätt (10 § lagen om vissa mineralfyndigheter). Bl.a. gruvlagen och vattenlagen innehåller liknande bestämmelser.

Samrådsskyldighet och besvärsrätt finns inskrivet i flera lagar som hanterar markanvändningskonflikter. Först ganska sent har utvecklats en

[1] Den närmare innebörden i 30 § RL behandlas i ett utlåtande från JO år 1973. JO tar där upp frågan om hyggesplöjning skall anses vara ändrad markanvändning. Från skogshåll ansågs att hyggesplöjning ej kunde vara ändrad markanvändning, då marken även fortsättningsvis skall användas för skogsbruk. JO konstaterar att förbudsregeln kommit till för att skydda rennäringen. I den mån hyggesplöjning förstör renbetet för lång tid framöver kan den enligt JO ses som en ändrad markanvändning.

[2] Som komplement till skogsvårdslagstiftningen har skogsstyrelsen i samarbete med lantbruksstyrelsen utarbetat allmänna råd om skogsbrukets hänsynstagande till rennäringen (SKSFS 1982:2). Som underlag för detta arbete har bl.a. legat ett särskilt försöksprojekt, inom Jokkmokks kommun

praxis som ger samebyarna rang av sakägare i byggnadslagstiftningens mening.

Föreskrifter till skydd för andra allmänna och enskilda intressen utgör i vissa fall också ett skydd för rennäringen. Främst torde det gälla skyddsföreskrifterna till förmån för naturmiljön.

4.4.3 Intrångsersättning

Ingrepp i renskötselrätten kan ske med stöd av såväl rennäringslagen som viss speciallagstiftning. I samtliga fall gäller att skada skall ersättas och då oberoende av om ingreppet skett inom åretrunt- eller vinterbetesmarker. Denna praxis är fast och har främst utbildats genom olika vattenmål (jfr. Högsta domstolens dom i det s.k. Umeälvsmålet, NJA 1979 s.1). I detta sammanhang är det också av intresse att notera vad Högsta domstolen anför i sin dom i det s.k. skattefjällsmålet (NJA 1981 o.1):

> En på civilrättslig grund bestående bruksrätt av sådant slag som det här gäller är enligt 2 kap. 18 § regeringsformen på samma sätt som äganderätten skyddad mot tvångsförfoganden utan ersättning. Den omständigheten att rätten i detta fall är reglerad i lag innebär inte att den skulle sakna sådant skydd. Rättigheten kan väl upphävas genom lagstiftning, men så länge den utövas kan den inte fråntas innehavarna, vare sig i lag eller i annan form, utan ersättning enligt 2 kap 18 § regeringsformen.

Beträffande det processuella förfarandet i samband med att intrångsersättningar skall fastställas tillämpas olika modeller. Domstol som första instans tillämpas bl.a. vid mål enligt 26 § rennäringslagen (fastighetsdomstol) och i vattenmål (vattendomstol). Administrativ myndighet fastställer intrångsersättningen i ärenden enligt lagen om vissa mineralfyndigheter och enligt gruvlagen – i båda fallen bergmästare. Över bergmästares beslut kan talan föras hos fastighetsdomstol.

Byggnadslagstiftningen är inte anpassad till den för samerna viktigaste ersättningssituationen. Det intrång som själva exploateringen ger ersätts. Däremot utgår ingen ersättning för de ofta betydligt större och mera kännbara intrången, som kringeffekterna av exploateringen ger (vandringsturism, snöskotertrafik osv.). Det gäller även i de fall där sambandet mellan en viss exploatering och exploateringens kringeffekter är uppenbara. Möjligheten att lösa ersättningsfrågan genom att upprätta exploateringsavtal har prövats i något enstaka fall. I övrigt är samerna hänvisade till att föra talan vid allmän domstol.

Också om renskötselrätten träds för när på sätt som inte är direkt reglerat i lag får samebyn falla tillbaka på allmänna skadeståndsrättsliga principer och väcka talan inför allmän domstol där utifrån. Det gäller t.ex. om skogsvårdslagens hänsynsregler inte beaktas eller om 30 § rennäringslagen överträds.

5 Ekonomiska förhållanden

5.1 Samebyn och renskötselföretaget

5.1.1 Inledning

Samebyn ansvarar för utnyttjandet av den naturresurs som är själva grunden för produktionen. Varje enskilt medlemsbeslut eller åtgärd kommer därför på något sätt att påverka samebyn som kollektiv och omvänt kommer de beslut som fattas av samebyn att få direkta konsekvenser för de enskilda medlemmarnas ekonomiska situation. Det starka sambandet mellan renskötselföretagets och samebyorganisationens verksamheter i både ekonomiska och arbetsorganisatoriska frågor gör att samebyns sätt att fungera har avgörande betydelse för medlemmarnas ekonomiska situation. En väl fungerande organisation var också ett av de viktigaste målen vid utformningen av rennäringslagen.

5.1.2 Intentionerna i rennäringslagen

Rennäringslagen är en ramlagstiftning som främst skall underlätta genomförandet av en rationell och ekonomisk renskötsel. För att förverkliga detta mål anger förarbetena till lagen vissa önskvärda förändringar i samebyorganisationen, som grovt kan sammanfattas i följande punkter.

- Ändrade driftsförhållanden som möjliggör ett effektivare utnyttjande av tillgängliga resurser
- En rättvis kostnadsfördelning och en inkomstfördelning som bättre står i proportion till arbetsinsatserna i renskötseln
- Storleksrationalisering för att förbättra lönsamheten i näringen

Avsikten med den nya organisationen var att lägga grunden för en typ av föreningsrenskötsel som ett medel att få till stånd en mer rationell produktion. Detta skulle ske genom att indela renarna i lämpliga driftsenheter oberoende av ägarförhållanden. De olika företagens renar skulle då bli föremål för gemensam ekonomisk planering och arbetsledning. Som ett led i denna omläggning infördes ett nytt regelsystem för medlemmarnas ekonomiska förhållanden till varandra, som skulle innebära att de gemensamma kostnaderna fördelades mellan medlemmarna efter renantal. Vidare skulle renägarnas arbetsinsatser betalas med ersättningar vars storlek skulle

bestämmas i förväg av samebyn på bystämman. Storleken på de avgifter per ren, som samebyn måste uttaxera av medlemmarna, skulle då till stor del bli beroende av den dagsverksersättning som byn fastställer. Om detta regelsystem konsekvent hade genomförts skulle detta innebära att det nära sambandet mellan det enskilda renskötselföretagets storlek och företagarens inkomst hade brutits.

För att bl.a. få en uppfattning om hur samebyarna har löst dessa organisatoriska frågor har kommittén genomfört en enkät- och intervjuundersökning. Resultatet från denna undersökning visar att den omläggning av renskötseln som eftersträvades med den nya lagstiftningen inte genomförts annat än undantagsvis. Någon omläggning till större driftsenheter med gemensam ledningsorganisation har ej skett på det vis som anges i förarbetena till rennäringslagen. Renskötseln drivs i de flesta samebyar på samma sätt som före rennäringslagens tillkomst. Vad beträffar fördelning av kostnader efter renantal och utbetalning av arbetsersättningar är det endast några få samebyar som har genomfört detta i full utsträckning. Samebyarna tillämpar i stället olika system för ersättning av skoter och bil. Undersökningen visar också att bara några få samebyar uttaxerar skötselavgifter för att täcka gemensamma kostnader, vilket naturligtvis hänger samman med de låga ersättningarna till medlemmarna. Genom de ersättningar som utgår för bil och snöskoter uppnås i princip samma effekt som utbetalning av arbetsersättningar skulle ha gett. Dessa ersättningar är dock inte av den omfattningen att det sker någon påtaglig inkomstutjämning mellan stora och små renägare.

Efter våra intervjusamtal med samebyarna kan vi konstatera att de flesta renägare ställer sig avvisande till någon form av föreningsrenskötsel med gemensam arbetsledning. Som främsta motivering anges att man vill ha kvar friheten i sin näringsutövning. De flesta renägare anser att samarbetet fungerar bäst på frivillighetens grund. Med en mera styrd renskötsel skulle arbetsglädjen försvinna och det skulle också finnas mindre utrymme att utveckla och pröva nya idéer i renskötseln. Byarna menar också att den driftsindelning i storgrupper och vintergrupper som sedan lång tid funnits är anpassade till samebyarnas förhållanden och därför inte går att förändra. Flera samebyar bedömer att framtidens renskötsel i stället kommer att kräva mindre vinterbetesgrupper till följd av att betesområdena genom samhällsutvecklingen splittrats sönder i mindre sammanhängande områden. För att kunna utnyttja sådana områden måste hjordarna vara mer lätthanterliga.

Att det ekonomiska regelsystemet inte genomförts enligt intentionerna i rennäringslagen har samebyarna motiverat med:

- Administrativt krångel och svårigheter med redovisningen
- Rädsla för att det skall uppstå ett anställningsförhållande som påverkar renskötseln menligt
- Ekonomiska konsekvenser som skulle drabba renägarna godtyckligt
- Oklarhet i tolkningen av rennäringslagen, som bl.a. inneburit negativa skattekonsekvenser för samebyarna

Ett system med regelbundna utbetalningar av arbetsersättningar innebär enligt samebyarna en tungrodd administration. Från samebyarnas sida är man vidare rädd för att det uppstår ett anställningsförhållande, som skulle inverka menligt på företagarandan i rennäringen.

Ett annat motiv till att samebyarna inte utbetalar arbetsersättningar i någon omfattning är att lönsamheten i rennäringen är för låg för att medge ett sådant system. Genom renskötselns riskkänslighet är det också svårt att förutsäga vilket ekonomiskt utrymme som kommer att finnas för att i förväg fastställa ersättningarnas storlek, då dessa direkt påverkar de enskilda företagens likviditet. Intäkterna varierar dessutom mellan renägarna på grund av yttre omständigheter och slumpmässiga faktorer. De ekonomiska möjligheterna för medlemmarna kan också variera genom olika försörjningsbörda, skuldsättning m.m.

Rennäringslagstiftningen har också medfört vissa skattetekniska problem som fått negativa ekonomiska konsekvenser för byarna (jfr bilaga 2). De flesta av dessa problem bottnar i osäkerhet hur man skall bedöma samebyns funktion enligt rennäringslagen. Utan tvekan har dessa faktorer verkat starkt hämmande på samebyarnas vilja att genomföra den tänkta omläggningen.

5.1.3 Principen om årlig kostnadstäckning

Lantbruksstyrelsens arbetsgrupp för planering av ekonomisk rådgivning inom rennäringen (rendatagruppen) har ingående analyserat samebyarnas ekonomiska situation i en nyutkommen rapport "Samebyarnas ekonomi och inre organisation", mars 1983. Rapporten ger exempel på hur en tänkt sameby tillämpar reglerna om fördelning av kostnader m.m. enligt rennäringslagen. I tabell 5.1 som är hämtad från rapporten återges en slutredovisning för en fingerad sameby, som tillämpar föreskrifterna i rennäringslagen angående fördelning av kostnaderna för renskötseln. Slutredovisningen ingår i styrelsens förvaltningsberättelse.

5.2 Samebyarnas ekonomiska situation

5.2.1 Samebyarnas intäkter och kostnader

Beträffande samebyarnas intäkter och kostnader konstaterar rendatagruppen sammanfattningsvis följande.

- Intäkterna från försäljning av omärkta renar varierar från ca 4 000 kronor till ca 400 000 kronor mellan olika byar
- Intäkterna från rovdjursersättningar varierar från ca 25 000 kronor till ca 150 000 kronor
- Intäkterna från jakt- och fiskeupplåtelser kan för vissa fjällsamebyar uppgå till ca 50 000 kronor medan en del samebyar helt saknar sådana intäkter
- Intrångsersättningar har utgått med betydande belopp för en del samebyar, medan andra helt saknar sådana ersättningar. Det får

Tabell 5.1 Slutredovisning för räkenskapsåret 1980 för en fingerad sameby, som tillämpar rennäringslagens föreskrifter om fördelning av kostnader. Kostnaderna och ökning av det egna kapitalet uppgår enligt exemplet till 204 770 kronor och intäkterna till 136 000 kronor. Samebyn uttaxerar 68 770 kronor av sina renskötande medlemmar för att täcka kostnaderna. Eftersom byn har 2 990 renar blir det 23 kronor i skötselavgift per ren

Kostnader	Kronor	Summa
Arbetslöner	24 000	
Bilersättning	29 000	
Skoterersättning	17 000	
Traktamenten	19 000	
Styrelsen	7 400	
Underhåll	1 000	
Flyg	–	
Övriga kostnader	28 370	
Avskrivningar	72 800	198 570
Ökning av eget kapital		
Avsättning till fonder	6 000	
Disponibelt	200	6 200
S:a kostnader och ökning av eget kapital		204 770
Intäkter		
Upplåtelser	200	
Räntor	9 800	
Omärkta renar	44 000	
Rivna renar	71 000	
Sköteslegor	4 300	
Övriga intäkter	6 700	136 000
Att uttaxera	68 770	68 770
Totalt		204 770

naturligtvis även till följd att ränteintäkterna varierar kraftigt mellan samebyarna

Vad gäller kostnaderna har rendatagruppen funnit att de bokföringsmässiga avskrivningarna för inventarier inte avspeglar de verkliga kostnaderna för slitaget. Orsaken är att byarna oftast inte kan tillgodogöra sig de skattemässiga avskrivningarna, då man inte redovisar något överskott i verksamheten. I realiteten innebär detta att samebyarnas kapitaltillgångar, i första hand de tekniska anläggningarna, minskar i värde utan att motsvarande avsättningar av medel görs för framtida återinvesteringar. I ett längre perspektiv kan detta innebära antingen en försämrad renskötsel eller finansierings- och likviditetskriser när nödvändiga ersättningsinvesteringar inte längre kan skjutas upp. För övriga kostnader konstaterar gruppen att stora variationer föreligger mellan byarna. Det gäller framför allt kostnader för helikopterdrivning och rentransporter med lastbil, som ibland kan uppgå till betydande

belopp. Sammantaget visar rendatagruppens genomgång att de ekonomiska förutsättningarna för samebyarnas gemensamma verksamhet uppvisar avsevärda skillnader.

5.2.2 Samebyarnas likviditet och skuldsättning

Likviditeten är ett uttryck för betalningsförmåga. Tillfälliga likviditetssvårigheter behöver inte innebära dålig lönsamhet, utan kan bero på dålig ekonomisk planering. Om likviditetsproblemen är konstanta är orsakerna ofta mer djupgående och allvarliga. Orsakerna kan då vara dålig lönsamhet, hög skuldsättning, ofördelaktig finansiering (ofta med stor andel kortfristiga skulder), eller en kombination av flera av dessa faktorer. Eftersom samebyn som sådan inte driver sin verksamhet i vinstsyfte utan snarare är att betrakta som ett samarbetsorgan för medlemmarna, är lönsamhetsbegreppet inte tillämpligt. Samebyns likviditet är därför främst ett uttryck för den ekonomiska planeringen.

Enligt rendatagruppen har samebyarna i allmänhet god likviditet. Orsakerna är flera, bl.a. försiktig upplåning, låga driftskostnader och en anpassad ekonomisk planering, som helt utgår ifrån de kontanta inkomster, som flyter in till byns kassa. Utbetalade garantilån enligt rennäringskungörelsen visar en genomsnittlig upplåning på ca 11 000 kronor per sameby under hela perioden 1971–1972. Eftersom samebyarna själva har små möjligheter att lämna godtagbar säkerhet för banklån kan man förutsätta att de statliga garantilånen i det närmaste motsvarar samebyarnas samlade långa skulder. De kortfristiga skulderna är obetydliga i de flesta samebyar och består i huvudsak endast av löpande obetalade fakturor.

En annan viktig orsak till samebyarnas goda likviditet är att de tekniska anläggningarna, som byarna disponerar i dag, i stor utsträckning har finansierats med 100-procentiga bidrag som beredskapsarbete. År 1985 beräknas samebyarna ha övertagit samtliga renskötselanläggningar, vilket betyder ökade kostnader i framtiden, eftersom man på grund av ändrade bidragsregler vid beredskapsarbete i större utsträckning än tidigare måste självfinansiera underhåll och nödvändiga ersättningsinvesteringar.

5.3 Renägarnas ekonomiska situation

5.3.1 Inledning

I direktiven till utredningen ingår att närmare kartlägga de olika biologiska och ekonomiskt-administrativa faktorer, som bestämmer renskötselns utformning och omfattning. För att få tillräckligt underlag för att bedöma rennäringens lönsamhet och rennäringsutövarnas inkomstsituation i stort, bedömde kommittén det nödvändigt att genomföra en deklarationsundersökning av renskötselföretagen. Eftersom produktionsförutsättningarna varierar kraftigt mellan åren avsåg vi först att genomföra undersökningen för tre år i följd. Av kostnadsskäl har emellertid undersökningen fått inskränkas till endast ett år. Undersökningen, som genomförts av statistiska centralbyrån, avser inkomståret 1980.

Sammanlagt har 584 företag tagits ut från renlängderna till undersökningen. Bortfallet har varit 84 företag. Bearbetningen omfattar således 500 renskötselföretag, vilket motsvarar c:a 65 procent av det totala antalet företag i landet. Av samtliga ingående företagare utgör 50 procent ensamstående.

Vi vill betona att vissa felkällor alltid finns i ett deklarationsmaterial av det här slaget. Siffrorna får därför bedömas med en viss försiktighet. År 1980 var ett normalt renskötselår med små regionala skillnader i yttre förutsättningar, varför vi bedömer medeltalssiffrorna som rimliga. Resultaten redovisas distriktsvis enligt nedanstående karta.

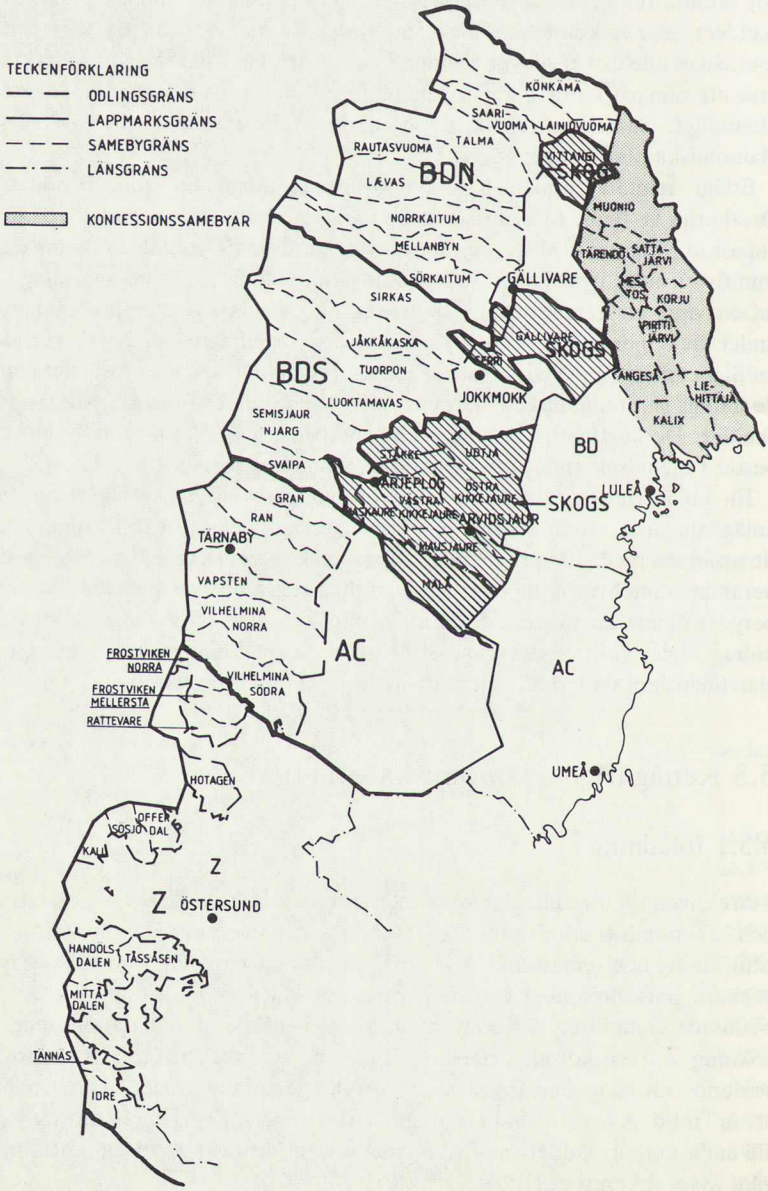

Figur 5.1 Samebyarna indelade i distrikt

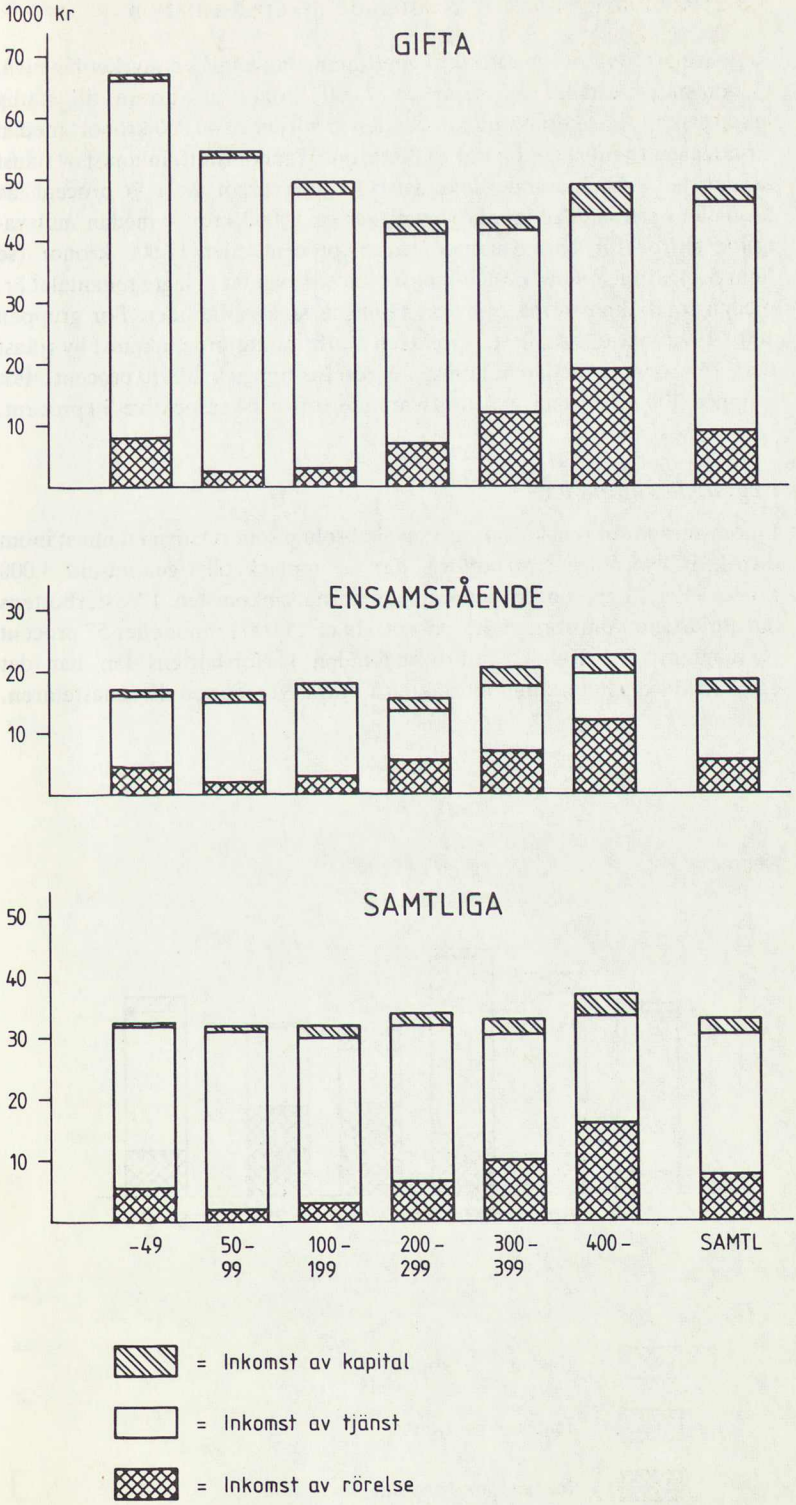

Diagram 5.1 Inkomsternas genomsnittliga storlek vid olika reninnehav, inkomståret 1980.

5.3.2 Rennäringsutövarnas samlade inkomstsituation

Rennäringsutövarnas inkomster ligger sammantaget på en mycket låg nivå. Genomsnittshushållet redovisar ca 27 000 kronor att taxera till statlig inkomstskatt. För gifta/sammanboende var siffran ca 40 000 kronor, medan ensamstående endast redovisar 15 000 kronor i genomsnitt. Inkomst av tjänst är det helt dominerande inkomstslaget och utgör hela 76 procent av hushållens sammanlagda inkomster eller ca 37 000 kronor medan motsvarande siffror för ensamstående var 59 procent eller 11 000 kronor (se figur 5.1). Andelen inkomst av tjänst ökar som väntat ju lägre renantalet är, medan totalinkomsterna uppvisar tämligen små variationer. För gruppen 100 – 199 renar där de flesta företagen återfinns utgjorde inkomst av tjänst hela 85 procent, medan inkomst av rörelse uppgick till 10 procent. För gruppen 300 – 399 renar var motsvarande siffror 64 respektive 30 procent.

Regionala skillnader

Inkomsterna från renskötsel var i såväl absoluta som relativa tal minst inom distrikt BDN (norra Norrbotten), där de uppgick till i genomsnitt 4 000 kronor eller 12 procent av den samlade hushållsinkomsten. I Västerbottens län utgjorde inkomsterna från renskötseln ca 15 000 kronor eller 57 procent (se diagram 5.2). Enligt lantbruksnämnden i Norrbottens län har det emellertid skett en ökning av slakten i norra Norrbotten de senaste åren.

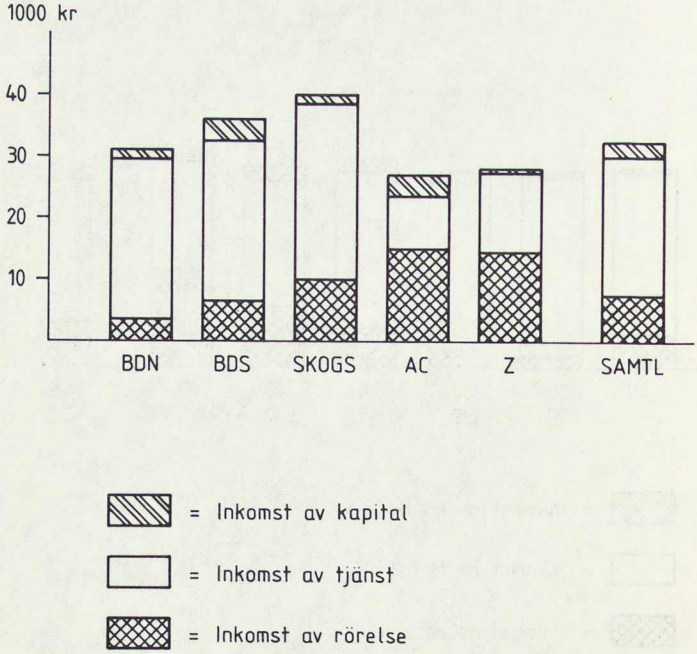

Diagram 5.2 Inkomsternas genomsnittliga storlek fördelat på distrikt, inkomståret 1980.

5.3.3 Intäkter och kostnader

Intäkts- och kostnadssidan har särskilt analyserats för företagen inom storleksgruppen 200 – 299 respektive 300 – 399 renar. I diagramform (diagram 5.3) redovisas översiktligt hela intäkts- och kostnadsbilden för gruppen 300 – 399 renar, som får betraktas som en normalstorlek för ett heltidsföretag.

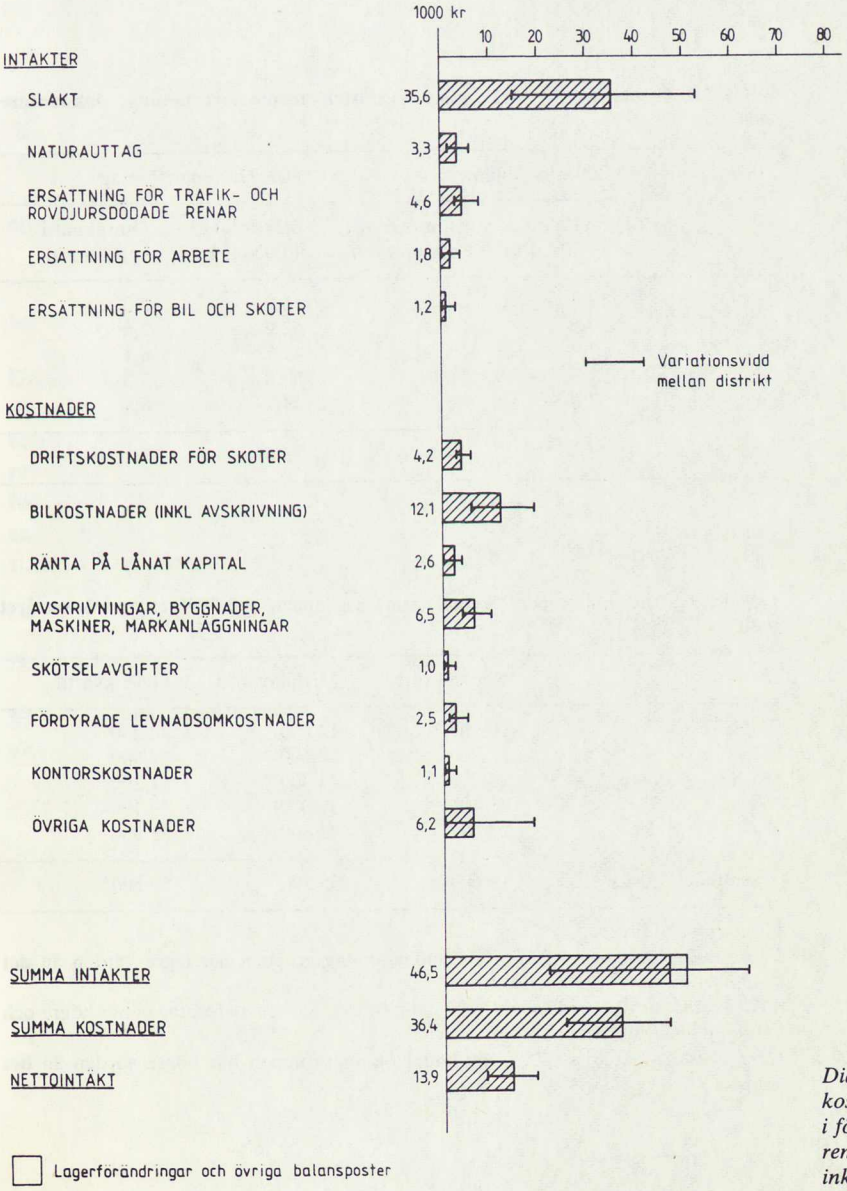

Diagram 5.3 Intäkter, kostnader och nettointäkt i företag med 300–399 renar, medelvärden för inkomståret 1980.

Slaktintäkter

Slaktintäkternas storlek är helt avgörande för det ekonomiska resultatet. Slaktintäkterna är också den faktor, som de enskilda företagarna har största möjligheterna att själva påverka. Av tabell 5.2 framgår att slaktintäkterna inte varierar i nämnvärd grad mellan distrikten med undantag av BDN, som redovisar väsentligt lägre siffror än övriga distrikt. Som redan nämnts har slakten i BDN emellertid ökat de senaste åren. Slaktintäkterna omräknade i kilogram kött återspeglar i viss mån avkastningsresultatet. Det bör dock observeras att dessa siffror inte är direkt jämförbara med LBS:s s.k.

Tabell 5.2 Genomsnittlig slaktintäkt exklusive hemmaförbrukning, inkomståret 1980

1 000-tal	200–299 renar		300–399 renar/företag	
	Slaktintäkt 1 000-tal kr	Omräknat i kg kött/ren	Slaktintäkt 1 000-tal kr	Omräknat i kg kött/ren
BDN	13,2	2,7	15,0	2,2
BDS	29,5	6,0	52,6	7,6
SKOGS	27,0	5,5	42,7	6,1
AC	31,5	6,0	50,8	7,3
Z	27,0	5,5	44,2	6,4
Samtliga	22,4	4,5	35,6	5,1

Tabell 5.3 Slaktintäkter per företag i storleksgruppen 300–399 renar, inkomståret 1980

Distrikt	Nedre kvartil	Medianvärde	Övre kvartil
BDN	6 900	14 400	22 200
BDS	37 200	50 500	69 900
SKOGS	25 800	37 400	57 200
AC	45 400	57 000	59 100
Z	29 600	45 800	51 900
Samtliga	18 600	35 200	50 500

Förklaringar till tabellen:
Nedre kvartil innebär att 25 % av undersökningsgruppen har lägre värden än det angivna.
Medianvärde är det värde som ligger i mitten dvs. hälften av företagen har högre och hälften har lägre värden än det angivna.
Övre kvartil innebär att 25 % av undersökningsgruppen har högre värden än det angivna.

normrenhjord (jfr 5.4.2) då varken hemmaförbrukningen eller eventuella förändringar i renantalet är beaktade.

Granskar vi de enskilda företagen inom en viss storleksgrupp visar det sig att slaktintäkterna varierar inom mycket vida gränser. Tabell 5.3 visar spridningen inom gruppen 300 – 399 renar.

Övriga intäkter

Ersättningar för arbete samt bil och skoter ligger överlag på en mycket låg nivå, vilket bekräftar våra iakttagelser vid intervjuerna med samebyarna. Dessa inkomster har således mycket liten betydelse för inkomstutjämning mellan stora och små renägare.

Intäkter från trafik-, tåg- och rovdjursdödade renar varierar som väntat mellan distrikten. Det bör påpekas att storleken på dessa ersättningar i hög grad är ett uttryck för rovdjurstätheten i området. Eftersom endast en mindre del av de rovdjursrivna renarna återfinns kommer totalintäkterna att minska i betydligt större omfattning än som motsvaras av ersättningarna.

Snöskoterkostnader

Driftskostnaderna (bränsle, olja, underhåll, skatt och försäkring) för snöskoter utgör omkring 3 500 kronor i genomsnitt för gruppen 200 – 299 renar och ca 4 200 kronor för gruppen 300 – 400 renar. Variationen är relativt liten mellan olika distrikt, medan den är betydligt större mellan olika företag. Avskrivningskostnaderna som är den största kostnadsposten för snöskoter går inte att särskilja från övriga avskrivningar i deklarationsmaterialet.

Bilkostnader

Bilkostnaderna där även avskrivningarna ingår uppvisar relativt stora skillnader mellan distrikten, vilket är naturligt med hänsyn till olikheter i flyttningsavstånd och andra förhållanden. Speciellt höga är bilkostnaderna för skogssamebyarna, beroende på att renskötarna i dessa byar dagpendlar mellan bostadsorten och renhjordarna i större utsträckning än inom fjällsamebyarna.

Avskrivningskostnader

De avskrivningar som redovisas i deklarationerna, grundar sig i stor utsträckning på inventarier som fick åsättas de av riksskatteverket fastställda schablonvärdena vid ingången av inkomståret 1979.

Skötselavgifter

Skötselavgifter är de avgifter som samebyarna uttaxerar per ren för att fördela byns kostnader mellan medlemmarna i proportion till reninnehavet. Då de flesta samebyar har andra inkomster från försäljning av omärkta renar, upplåtelser etc. uttaxeras oftast inga skötselavgifter över huvud taget. De genomsnittliga kostnaderna för skötselavgifter blir därför mycket låga, vilket också framgår av undersökningen.

Fördyrade levnadskostnader

Fördyrade levnadsomkostnader är de extra kostnader för bortaliggning, som företagen enligt skattemyndigheternas normer har rätt att dra av i deklarationen. Regionerna tillämpar olika schablonnormer för detta avdrag. Uppgifterna i deklarationerna ger därför ingen säker bild över den verkliga fördyringen för företagen.

Övriga kostnader

I posten övriga kostnader inryms resten av företagets kostnader för driften, såsom utlägg för personlig utrustning, redskap, försäkringar, foder till renar, hundmat o.s.v. Det är den kostnadspost som varierar mest mellan distrikten. En förklaring till detta är att samebyarna tillämpar olika regler för ersättning av omkostnader för bil, snöskoter, foderkostnader o. dyl. till medlemmarna.

Nettointäkt

Nettointäkten i deklarationen påverkas av ned- och uppskrivningar av varulagret, avskrivning av inventarier, förändringar i varuskulder och varufordringar m.m. Nettointäkten är därför inget tillförlitligt mått på företagets resultat. Som genomsnittstal för ett antal företag ger dock nettointäkterna en viss uppfattning om storleksordningen i företagens resultat. Som framgår av tabell 5.4 uppvisar nettointäkterna betydande variationer mellan distrikten i de olika storleksgrupperna.

Tabell 5.4 Genomsnittlig nettointäkt per företag för olika storleksgrupper (före avdrag för egenavgifter), inkomståret 1980

Renar per företag	Nettointäkt Samtliga distrikt	Variationsvidd mellan distrikten
– 49	2 200	– 7 700
50– 99	2 500	2 200– 7 400
100–199	3 500	1 200– 7 600
200–299	7 950	4 600–13 000
300–399	13 900	8 300–19 200
400–	23 600	9 000–46 100

Tabell 5.5 Företagens skulder fördelade på storleksgrupp. Medelvärden för samtliga distrikt, inkomståret 1980

Antal renar per företag	Skulder, 1 000-tal kr			
	0–50	50–100	100–200	200–300
	Antal företag			
– 49	38			
50– 99	58			
100–199	134	2		1
200–299	97	5	2	1
300–399	55	7	4	
400–	83	8	5	

5.3.4 Företagens skulder

Tabell 5.5 visar att renskötselföretagen har en förhållandevis låg skuldsättning. Över 90 procent eller 465 av 500 företag har skulder som understiger 50 000 kronor. Ett fåtal företag har skulder som överstiger 100 000 kronor. Renägarnas försiktighet att skuldsätta sig får ses mot bakgrund av rennäringens riskkänslighet.

5.4 Några synpunkter på viktiga lönsamhetsfaktorer

Renskötselns lönsamhet bestäms i huvudsak av:

- Priset på renkött
- Avkastningen i kilogram kött per ren
- Driftskostnaderna
- Företagsstorleken

5.4.1 Priset på renkött

Det pris på renkött som renägaren får ut är en för renskötselns lönsamhet helt avgörande faktor. Prisutvecklingen står emellertid utanför den enskilde renägarens kontroll och kan endast i viss mån påverkas genom samlade insatser från näringen. I avsnitt 7.1 som behandlar prisstödet redovisar vi de senaste tio årens prisutveckling på renkött. Som jämförelse har vi även redovisat utvecklingen för nötkött respektive får- och lammkött i Norrland. Avräkningspriset på renkött har haft en gynnsam utveckling under senare delen av 1970-talet. De senaste åren har renköttpriset i stort sett legat på oförändrad nivå, vilket i realiteten inneburit en nedgång i priset omräknat till fast penningvärde. Den framtida prisutvecklingen på renkött är till stor del beroende av effektiviteten i slakt- och förädlingsledet samt hur man lyckas marknadsföra renköttet som en kvalitetsprodukt. Vi tar upp denna fråga mera ingående i kapitel 23.

5.4.2 Avkastning

Den enskilde renägarens största möjlighet att förbättra lönsamheten är framför allt att höja avkastningen för varje enskilt djur. Avkastningen i renskötseln uttrycks i det följande som *kilogram kött per ren i vinterhjord vid konstant renantal*. Några säkra data om avkastningen finns inte tillgängliga i Sverige. De uppgifter som finns bygger i huvudsak på teoretiska kalkyler baserade på rimlighetsbedömningar av vissa förutsättningar som påverkar avkastningen. Lantbruksstyrelsen har på basis av utbetalade prisstöd, antagna slaktvikter och förluster beräknat avkastningen i en s.k. normrenhjord på 1 000 renar. Normrenhjordens resultat avser att återspegla det genomsnittliga resultatet för hela landet och ligger bl.a. till grund för ersättningsbeloppen vid rovdjurs-, bil- och tågdödade renar. Enligt dessa beräkningar uppgår avkastningen för närvarande till 7,7 kilogram kött per ren. Några uppgifter från enskilda renägare eller samebyar finns inte redovisade. Den deklarationsundersökning som SCB genomfört visar att slaktintäkterna varierar inom mycket vida gränser både mellan olika distrikt och mellan enskilda företag (jfr avsnitt 5.3.3).

För att få säkrare avkastningsdata i framtiden krävs detaljuppföljning av renhjordarna under mera kontrollerbara former. Det gäller framför allt att kunna fastställa det verkliga renantalet kontinuerligt under flera år för att kunna få fram säkra siffror. Nya metoder för registrering av renar (individmärkning och nya kalvmärkningsmetoder) och en renskötsel med högre tamhetsgrad kommer att förbättra möjligheterna att få fram mer tillförlitliga avkastningsuppgifter.

Avkastningen i renskötseln påverkas av en rad olika faktorer:

- Betestillgången
- Betestrycket, dvs. renantalet i förhållande till betestillgången
- Flyttningarnas längd och svårighetsgrad
- Klimatet
- Renhjordens köns- och ålderssammansättning
- Djurförlusterna (behandlas i avsnitt 5.5)

Ett nära beroendeförhållande råder mellan dessa faktorer. Påverkas en faktor får detta i regel även konsekvenser på ett antal andra faktorer.

Betestillgång/betestryck

De olika årstidsbetena skall ses som ett system där områdena var för sig har en viktig funktion (jfr bilaga 1). I varje sameby finns vissa svaga länkar i systemet, som verkar begränsande på hela byns produktionskapacitet. För de flesta samebyar gäller i princip att vinterbetet är den begränsande faktorn för renantalet i byn. Detta är emellertid en något förenklad bild av problemet eftersom även höst- och vårbetet har mycket stor betydelse som komplement till vinterbetet. Eftersom renarna har förmåga att lagra upp betydande fettdepåer som reservnäring, har höstbetets beskaffenhet mycket stor betydelse för renarnas möjligheter att klara vintern. Vårbetet har stor betydelse för att renarna snabbt skall återhämta sig efter en period med

mycket knappa näringsbetingelser, vilket är en förutsättning för ett lyckat kalvningsresultat. Betestrycket (renantalet i förhållande till betestillgången) har givetvis stor betydelse för betets godhetsgrad. Ett problem i sammanhanget är lavarnas långsamma tillväxt. Ett kraftigt nedbetat lavbetesområde behöver mellan 10 – 20 år för att återhämta sig. En längre tids överbetning får därför långsiktiga konsekvenser på resultatet i renskötseln (vi behandlar detta problem i avsnitt 5.5).

Flyttningar

Långa flyttningar påverkar resultatet på två sätt, dels näringsmässigt genom ökad energiförbrukning, dels genom indirekta förluster som uppstår genom att ett antal renar blir kvar längs flyttningsvägen. Hur väl en flyttning än genomförs går det ej att helt undvika att renar blir kvar längs flyttningsstråket. De flesta av dessa renar söker sig så småningom upp mot fjället för att ansluta sig till huvudhjorden. Sker flyttningen i nära anslutning till kalvningen eller om renarna är i dålig kondition är risken större att de blir kvar i skogslandet.

Genom samhällsutvecklingen har flyttningarna blivit allt svårare att genomföra. En väg med tät trafik kan exempelvis innebära stora svårigheter att forcera, en vattenkraftsutbyggnad kan innebära att en sameby tvingas söka nya och mer energikrävande flyttningssträckningar. Det blir därför allt vanligare att samebyar utnyttjar lastbilstransporter för flyttningar ned till vinterbeteslandet, bl.a. för att spara den energi renarna lagrat upp och därmed förbättra deras förutsättningar att klara vinterns påfrestningar. På andra håll har samebyarna utvecklat system med flyttningshagar för att mildra påfrestningarna av flyttningarna. Flyttningarna sker då i etapper med avbrott för vila och stödutfodring i ett antal hagar på lämpligt avstånd längs flyttningsleden.

Klimat

Klimatet har alltid varit en betydelsefull faktor i renskötseln. Vädret påverkar ständigt renarnas beteende och näringssituation. Väderläget kan över ett dygn radikalt förändra situationen för renhjorden. Det nära väderberoendet gör renskötseln speciellt riskkänslig och medför stora variationer i det tekniska resultatet mellan olika år.

Renhjordens köns- och ålderssammansättning

Renhjordens köns- och ålderssammansättning har mycket stor betydelse för produktionsresultatet. Generellt gäller att en förändrad könssammansättning i riktning mot en ökad andel kalvproducerande vajor, ökar avkastningen intill den gräns där antalet sarvar blir så lågt, att man riskerar uteblivna befruktningar av vajorna eller en kalvning som sprids alltför mycket över tiden.

En ökad andel kalvproducerande vajor förutsätter att slakten inriktas på de yngre handjuren. En viktig fråga i det sammanhanget är om huvudslakten av handjuren skall inriktas på kalv, ungdjur eller treåringar och äldre. Någon

Tabell 5.6 Avkastningen vid olika könsfördelning i vinterhjorden

Procent, vajor/sarvar	Kg kött per ren i vinterhjord
60/40	6,5
70/30	7,5
75/25	7,7 (normrenhjord)
85/15	7,8
90/10	8,6

entydig rekommendation vid valet av slaktålder hos handjuren går inte att ge med de kunskaper som finns i dag. Varje sameby måste prova sig fram med ledning av de yttre förutsättningar, som råder i varje område. Erfarenheterna hittills pekar dock på att en kombination av kalv- och ungdjursslakt är att föredra för de flesta samebyar.

Rendatagruppen har behandlat renhjordens sammansättning i en särskild rapport "Renhjordens sammansättning", juni 1981. Av rapporten framgår att andelen vajor har ökat väsentligt under 1960- och 1970-talen. Könsfördelningen mellan vajor och sarvar anges till 75/25 procent som en trolig genomsnittssiffra för landet. Genom teoretiska beräkningar, som bygger på vissa givna förutsättningar i fråga om förluster, slaktvikter m.m., har rendatagruppen visat vilken betydelse könsfördelningen har på avkastningen (tabell 5.6).

Individmärkning öppnar nya möjligheter

Riast/Hyllings renbetesdistrikt i Norge har i nära samarbete med rendriftskontoret i Röros utvecklat en ny metod för selektivt slaktuttag baserat på individkontroll och viktregistrering. Metoden syftar till att genom noggrann uppföljning av de enskilda djuren och åldersklasserna finna en hjordstruktur som ger optimal köttproduktion.

Riast/Hylling tillämpar en uppläggning av slakten, som är anpassad till de speciella förhållanden som råder i området. I grova drag innebär uppläggningen att 50 procent av kalvarna och samtliga äldre sarvar slaktas ut. Metoden innebär vidare att de lättaste djuren väljs ut till slakt. Dessutom görs en kraftig selektion av äldre djur i syfte att gallra bort svaga vajor, som kan antas ge sämre kalvproduktion. Genom denna uppläggning har hjorden vitaliserats, vilket i sin tur inneburit att kalvproduktionen ökat kraftigt. Avkastningen i Riast/Hyllings renbetesdistrikt har de senaste åren uppgått till ca 17 kg kött per ren i vinterhjord. Det bör observeras att de yttre förutsättningarna att driva renskötsel i området är synnerligen goda.

Parallellt med denna förändring av slaktuppläggningen har Riast/Hylling utvecklat en ny metod för kalvmärkning, som innebär att samtliga renar tas in i ett stort hägn (12 km^2) där de får vistas tills samtliga kalvar är märkta. Metoden innebär för det första att själva kalvmärkningsproceduren utförs med minimal stresspåverkan, för det andra att kalvmärkningen sker vid ett enda tillfälle på sommaren, vilket betyder att djuren inte kommer att störas ytterligare under betessäsongen.

Den norska modellen för slaktuttag baserad på individmärkning och

viktregistrering prövas för närvarande i flera svenska samebyar i ett särskilt projekt, som leds av lantbruksstyrelsen i samarbete med lantbruksnämnderna.

5.4.3 Driftskostnader

Snöskoter, bil och släpvagn är oumbärliga hjälpmedel i den moderna renskötseln. Snöskotrarnas prestanda har successivt förbättrats och därigenom blivit dyrare i inköp, samtidigt som driftskostnaderna (bensin, reparationer m.m.) ökat markant de senaste åren. Samma gäller för bilkostnaderna, som också är en tung post i de totala kostnaderna. Sammanfattningsvis kan sägas, att kostnaderna för den tekniska utrustningen i dag utgör en betydligt större andel av omsättningen, än för ett antal år sedan. Eftersom kostnaderna för den tekniska utrustningen inte påverkas i nämnvärd grad av företagsstorleken, blir skillnaderna i ekonomiskt utbyte mellan stora och små företag betydligt större, än vad som står i proportion till renantalet.

Det bör även nämnas att samebyarnas ekonomi som regel även får återverkningar på de enskilda företagens kostnader. Som redan nämnts

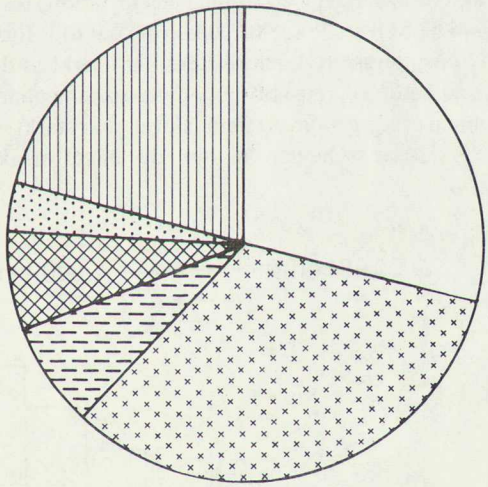

Teckenförklaring

- Skoterkostnad
- Bilkostnad
- Ränta på lånat kapital
- Fördyrade levnadsomkostnader
- Skötselavgifter till samebyn
- Övriga kostnader

Diagram 5.4 Kostnadernas relativa andel i renskötselföretaget (genomsnitt för inkomståret 1980).

varierar samebyarnas ekonomiska förutsättningar att kunna finansiera olika åtgärder för den gemensamma renskötseln.

5.4.4 Företagsstorlek

Företagsstorleken har speciellt stor betydelse i renskötseln främst beroende på att kostnaderna inte förändras i nämnvärd grad med ökat renantal. Den snabba kostnadsutvecklingen för tekniska hjälpmedel kommer troligen att innebära att klyftorna mellan stora och små företag ökas ytterligare. Mindre kostnadskrävande renskötselmetoder får mot den bakgrunden betraktas som i hög grad eftersträvansvärt, liksom att avkastningen kan förbättras. Med ledning av uppgifter från deklarationsundersökningen har vi konstruerat fram nettointäkten för tre företag med 200, 400 och 600 renar vid olika avkastningsresultat. Resultatet av beräkningarna redovisas i diagram 5.5.

5.5 Djurförluster

5.5.1 Förlustorsaker

En överslagsberäkning baserad på erfarenhet och forskningsresultat visar att i storleksordningen hälften av de ca 90 000 kalvar som föds försvinner varje år. Därmed kan konstateras att djurförlusterna är i särklass den viktigaste faktorn för lönsamheten i renskötseln. Orsakssammanhangen bakom förlusterna är komplicerade genom att flera faktorer har starkt samband med varandra. Figur 5.2 visar schematiskt hur de olika orsaksvariablerna

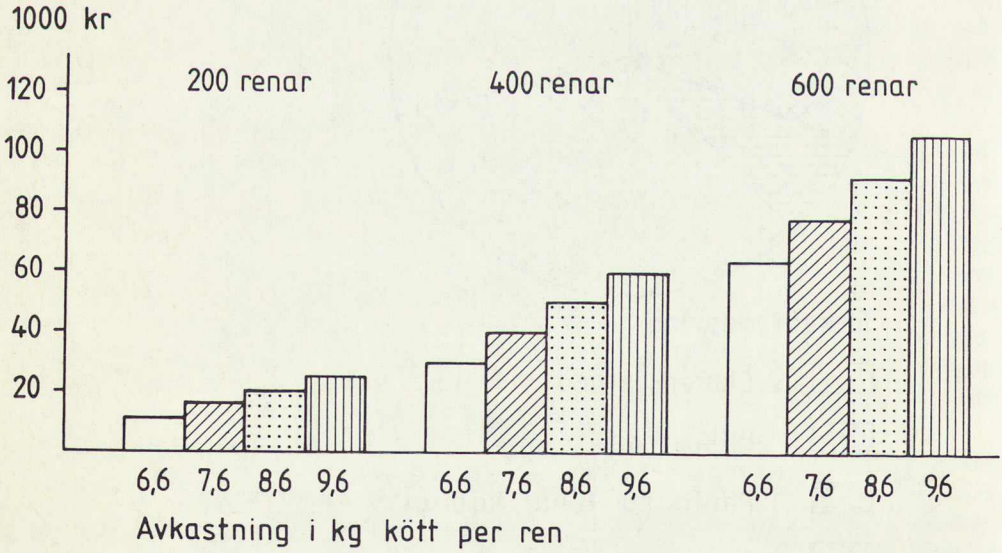

Diagram 5.5 Nettointäkten vid olika renantal och avkastning i företag utan skulder (1982 års prisnivå).

påverkar varandra och vars samlade effekter resulterar i renhjordens totalförluster.
Som framgår av figur 5.2 kan förlustorsakerna indelas i tre huvudgrupper:

- *Näringsmässiga orsaker* som beror antingen på brist på bete eller att betet blockeras genom snöförhållandena. Ofta samverkar båda dessa orsaker till en låg näringsstatus hos djuren
- *Sjukdomar.* Ett nära samband råder mellan djurens hälsotillstånd och deras näringsstatus
- *Yttre orsaker* som renägarna ofta har små möjligheter att kunna påverka. Hit hör framför allt rovdjursrivningar, men även drunkningsolyckor, trafikolyckor, störtningar och liknande

Näringsmässiga orsaker

Renens näringsförhållanden betingas av att olika årstidsbeten har varierande tillgång på föda. Under vintern råder i allmänhet mycket knappa näringsbetingelser. Betestillgången är då i hög grad beroende av snöförhållandena. Det är främst snödjupet och snöns beskaffenhet (grad av skarbildning, isbildning m.m.), som bestämmer tillgängligheten av bete. Renen förbrukar

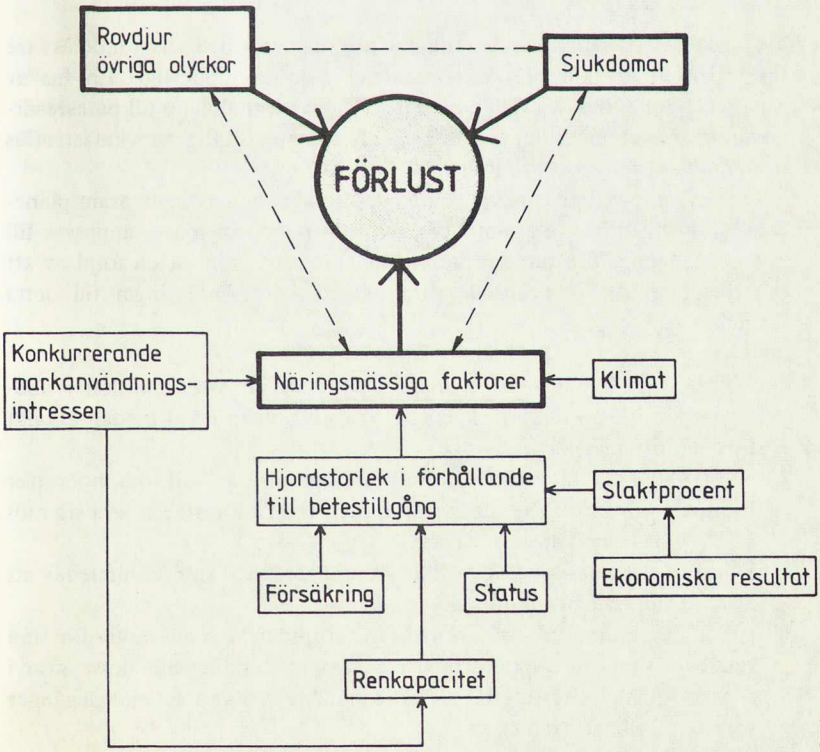

Källa: Ansgar Kosmo, 1981

Figur 5.2 Orsakssammanhangen i renförlusterna

också en hel del energi på att gräva fram födan under snötäcket. Är betet hårt nedbetat krävs självfallet betydligt mer energi för näringssök och grävning än om betet är bra. Nettointaget av energi och andra näringsämnen blir då betydligt reducerat och akut näringsbrist kan snabbt uppstå i en sådan situation.

En mycket viktig faktor för renarnas överlevnadsmöjligheter är deras förmåga att lagra upp fettdepåer, som utgör en betydelsefull energireserv under den knappa vinterbetesperioden. Det har visat sig att renar i god kondition kan klara sig relativt långa perioder utan nämnvärd tillgång på föda. Sensommar- och höstbetets beskaffenhet är i det sammanhanget av stor betydelse för att bygga upp denna näringsreserv. Även betesförhållandena under våren har stor betydelse, eftersom det är då renarna skall återhämta sig efter en period av negativ näringsbalans för att klara en nära förestående kalvning.

Förluster på grund av svält under normala förhållanden är relativt måttliga. I den s.k. fallrensundersökningen i Umbyns sameby har 8 procent av totalt antal återfunna renar dött av svält (jfr tabell 5.7). Emellertid inträffar att exceptionella vinterbetesförhållanden utlöser renkatastrofer med mycket stora förluster som följd. Den senaste renkatastrofen inträffade vintern 1972/73 då det uppskattas att ca 30 procent av renhjordarna i delar av Norrbottens län gick förlorade. Under katastrofåren 1965 – 1967 uppskattades förlusterna till 50 – 75 procent i stora delar av Norrbotten.

Överbetning

De periodiskt återkommande renkatastroferna kan schematiskt indelas i tre faser. En uppbyggnadsfas då renantalet ökar kontinuerligt. En fas av överbeläggning, dvs. då renantalet är för högt i förhållande till betesresurserna. Renbetet blir under denna fas gradvis sämre. Slutligen en katastroffas då renantalet reduceras kraftigt.

Den grundläggande orsaken är således avsaknaden av gemensam planering, som utgår från att samebyns samlade renmassa måste anpassas till betestillgången. Förutom den konkurrenssituation, som är en följd av att betesresurserna är begränsade, finns även andra förklaringar till detta förhållande:

- Intrång från konkurrerande markanvändningsintressen minskar renbetesmarkernas produktionskapacitet och tillgänglig areal medan antalet företag inte minskar
- Vid goda år slaktar enskilda renägare ut mindre än vad som motsvarar hjordens tillväxt i syfte att bygga upp en reserv för att gardera sig mot svåra vintrar med stora förluster
- Skattekonsekvenserna håller tillbaka renägare med stora reninnehav att slakta i tillräcklig omfattning
- Nuvarande kärva arbetsmarknadsläge erbjuder inga alternativ för små renägare som vill upphöra med renskötseln. I stället blir dessa kvar i renskötseln och strävar efter att öka renantalet trots att det många gånger saknas utrymme i samebyn

Förluster orsakade av sjukdomar

Förlustorsakerna är inte tillräckligt kartlagda för att kunna ge underlag för en närmare bedömning om sjukdomarnas andel i förlusterna. Undersökningar både i Sverige och Norge visar att parasitsjukdomar kan slå hårt inom vissa beteslokaler, där renarna vistas ofta och återkommande år efter år. Vidare är det klarlagt att parasiterna ofta medverkar till att renkatastroferna får ett så dramatiskt förlopp. I skogssamebyarna är ögonsjukdomen infektiös keratit ett stort problem. Dödsfall genom olyckor t.ex. drunkning, störtning o.dyl. kan i viss utsträckning antas ha sin indirekta orsak i denna sjukdom. En annan sjukdom, som vållar rennäringen stora ekonomiska avbräck är, angrepp av hudkormflugans och svalgkormflugans larver. Beräkningar visar att sjukdomen orsakar ett samlat produktionsbortfall på uppemot 10 procent. Genom nya effektiva preparat finns numera möjligheter att minska skadeeffekterna av denna sjukdom. Sjukdomarna har således stor ekonomisk betydelse för rennäringen trots att dödsfall orsakade av sjukdomar utgör en tämligen liten andel av de totala förlusterna. I förlustundersökningen i Umbyn utgjorde dödsfall orsakade av sjukdomar inte mer än 5 procent av de totala förlusterna.

Förluster orsakade av rovdjur

Det finns för närvarande ingen säker statistik som belyser den totala omfattningen av rovdjursdödade renar. Antalet ersatta återfunna renar ger dock en viss uppfattning om såväl storleksordningen som utvecklingstendenserna. Under den senaste tioårsperioden har antalet rovdjursersatta renar nästan fördubblats (från 1 700 1971 till 3 200 1981). Av de stora rovdjuren svarar järv och björn för den största ökningen med 150 procent vardera under perioden medan ersättningarna för lodjursdödade renar legat på en tämligen konstant nivå.

Ett problem när det gäller att bedöma de verkliga förlusterna är att endast ett begränsat antal rovdjursdödade renar återfinns. Det gäller framför allt under barmarksperioden då förlusterna av kalvar är mycket stora.

Förlustundersökning inom Umbyns sameby

År 1974 påbörjade renförsöksavdelningen i samarbete med statens veterinärmedicinska anstalt, ett omfattande forskningsprojekt inom Umbyns sameby, Västerbottens län, i syfte att kartlägga storleken och orsakerna till djurförlusterna. Undersökningen har skett genom en spårpatrull, som systematiskt sökt igenom de områden renarna uppehållit sig i. Genom att metoden baserades på spårletning har undersökningen begränsats till i huvudsak den snötäckta delen av året.

Under perioden 1974 – 1980 har totalt 1 285 fallfynd registrerats och utretts. Av tabell 5.7 framgår den mycket starka rovdjursdominansen. Rovdjuren utgör som synes mer än 50 procent av hela materialet. Den tillämpade spårsökningstekniken kan dock antas leda till en viss överrepresentation av rovdjur i materialet.

Tabell 5.7 Resultat av förlustundersökningen i Umbyns sameby 1974–1980

Dödsorsak	Antal	Procent
Rovdjur	695	54
Olycka	199	15
Svält	98	8
Sjukdom	66	5
Okänd	227	18
Summa	1 285	100

Barmarksförluster

Statens naturvårdsverk inledde 1974 ett forskningsprojekt i Ottfjället för att kartlägga i första hand barmarksförlusterna. Man fann i denna undersökning, som omfattade åren 1975 – 1979, att kalvförlusterna under barmarksperioden uppgick till ca 50 procent. Trots intensivbevakning av hjorden dygnet runt kunde man inte finna igen kadavren efter förlustdjuren för att kunna fastställa dödsorsakerna.

För att mera systematiskt och heltäckande kunna finna orsaker till och belägga de stora kalvförlusterna startade naturvårdsverket tillsammans med renförsöksavdelningen, ett gemensamt forskningsprojekt där man utnyttjar s.k. radiotelemetriteknik.[1] Projektet, som skall pågå i fem år, är förlagt till Umbyn respektive Jåkkåkaska samebyar.

5.5.2 Ersättningsregler och ekonomiska konsekvenser

I förordningen om ersättning vid vissa skador av rovdjur (SFS 1976:430) finns bestämmelser hur rovdjursskadorna skall regleras. Ersättning för återfunna rovdjursrivna renar utgår dels direkt till renägaren till ett fastställt

Tabell 5.8 Återfunna rovdjursdrivna renar, för vilka utgått ersättning, fördelad på rovdjursarter

År	Lo	Järv	Björn	Örn	Varg	Summa
1971	971	639	88	12	–	1 710
1972	1 061	569	140	62	11	1 843
1973	1 004	871	159	119	13	2 166
1974	695	715	113	63	103	1 689
1975	969	979	142	99	1	2 190
1976	901	858	167	174	18	2 118
1977	1 017	1 573	200	203	51	3 044
1978	718	1 078	157	141	263	2 357
1979	814	1 144	182	108	210	2 458
1980	1 088	1 939	219	179	184	3 609
1981	1 075	1 586	233	243	62	3 199
1982	1 125	2 060	230	245	2	3 662

[1] Metoden innebär att särskilda sändare, som fästes på djuret, ger en radiosignal när djuret dör. Genom radiopejling från flygplan kan man snabbt bestämma positionen på det döda djuret.

Tabell 5.9 Avkastning per vinterren vid olika förlustnivåer. Siffran inom parantes avser rovdjurens andel i förlusterna

	Förlustnivå			
	A %	B %	C %	D %
Kalvar	20	30 (10)	40 (20)	50 (30)
Äldre djur	5	7 (2)	9 (4)	11 (6)
Avkastning kg kött per vinterren	9,8	8,5	6,8	4,9

Tabell 5.10 Ekonomiska konsekvenser för ett renskötselföretag på 400 renar (1982 års priser)

Förlustnivå (jfr tabell 5.9)	Slaktintäkter kronor	Ersättning för rovdjurs-dödade renar kronor	S:a intäkter o. ersättning kronor	Jämfört med A kronor
A (20/5)	91 700	–	91 700	–
B (30/7)	79 600	5 600	85 200	– 6 500
C (40/9)	63 600	9 400	73 000	–18 700
D (50/11)	45 900	15 100	61 000	–30 700

värde, dels med ett belopp till samebyn för övriga olägenheter orsakade av rovdjur. Naturvårdsverket fastställer efter samråd med lantbruksstyrelsen och SSR ersättningsbeloppens storlek för ett år i taget. Medel för ersättningarna anvisas över statsbudgeten. Ersättningarna till de enskilda renägarna beräknas med utgångspunkt från genomsnittliga slaktvikter och senaste avräkningspris. Till detta belopp läggs det statliga prisstödet och ett beräknat livvärde. Samebyersättningen utgörs av ett vägt medelvärde av de individuella ersättningsbeloppen.

Rovdjursrivningarnas omfattning varierar kraftigt mellan samebyarna. Med ledning av de senaste undersökningarna är ett rimligt antagande att kalvförlusterna i flera samebyar uppgår till ca 40 procent och att hälften av dessa orsakas av rovdjur. I vissa speciellt utsatta samebyar, bl.a. de som har sina sommar-, höst- och vårbetesland inom Padjelanta - Sarek - Stora Sjöfallets nationalpark, är kalvförlusterna orsakade av rovdjur sannolikt över 30 procent av antalet födda kalvar. Tabell 5.9 visar hur avkastningen påverkas vid olika förlustnivåer. Beräkningarna bygger på antagandet att 20 procent av årskalvarna och 5 procent av de äldre djuren dött av andra orsaker än rovdjur (förlustnivå A). Av tabellen framgår att avkastningen kilogram kött per ren avtar kraftigt vid en relativt måttlig ökning av förlusterna.

Tabell 5.10 visar hur de olika förlustnivåerna påverkar det ekonomiska resultatet för ett företag på 400 renar

5.5.3 Tåg- och bildödade renar

Antalet tågdödade renar nådde en topp på ca 4 000 i mitten av 1960-talet. Sedan dess har antalet minskat i takt med att staten satt upp skyddsstängsel längs banvallarna. De senaste åren har förlusterna uppgått till omkring 800 renar per år. Från näringen har det påtalats att underhållet, som enligt uppgjorda avtal skall skötas av SJ, är eftersatt längs vissa järnvägssträckningar, vilket medfört att antalet tågdödade renar ökat i dessa samebyar.

Bildödade renar

Antalet bildödade renar har legat på en ganska konstant nivå och visar inga större variationer mellan åren. Förlusterna har varierat mellan 800 och 1 100 de senaste tio åren som det funnits statistik. Genom att bildödade renar numera ersätts via trafikskadeförsäkringen har polisen upphört att inrapportera inträffade fall.

Tabell 5.11 Utbetalade ersättningar för förlorade renar (1000-tal kronor)

Budgetår	Förlustorsak		
	Rovdjur	Tåg	Trafik
1971/72	1 063	436	[a]
1972/73	1 531	340	341
1973/74	1 280	514	388
1974/75	1 234	382	378
1975/76	1 916	260	393
1976/77	2 333	546	632
1977/78	2 816	413	512
1978/79	1 990	601	[a]
1979/80	5 198	1 113	[a]
1980/81	4 766	921	[a]
1981/82	6 432	1 618	[a]

[a] Uppgift saknas.

6 Slakt och förädling

6.1 Slakteristrukturen

Slakteribranschen inom rennäringen uppvisar en mycket splittrad och instabil företagsstruktur.

Det finns för närvarande 16 företag av varierande storlek med godkända kontrollslakterier för renslakt. Dessutom finns ett antal mindre uppköpare med en mycket begränsad försäljning på den lokala marknaden. Det helt dominerande slakteriet är AB Sameprodukter som har en marknadsandel på c:a 40 procent. De övriga företagens marknadsandelar varierar mellan 2 och 10 procent. (Under utredningens arbete har AB Sameprodukter försatts i konkurs och försök att rekonstruera företaget pågår för närvarande.)

Tabell 6.1 Besiktigad slakt och andel i procent av all besiktigad slakt, fördelad på slakteriföretag samt kommunala besiktningsbyråer tillsammans

Slakteri	1980/81 Antal renar	%	1981/82 Antal renar	%
Kontrollslakterier				
Nimo Food AB Sveg	96	0,3	3 392	7,1
AB Sameprodukter, Harads	16 129	41,7	16 042	33,6
Vilhelmina Vilt AB, Vilhelmina	540	1,4	709	1,5
Oskar Raattamaa, Vittangi	132	0,3	155	0,3
Helge J Siikavaara HB, Pajala	133	0,4	99	0,2
AB Lundgrens Viltaffär, Arvidsjaur	3 533	9,1	4 574	9,6
Viktor Laestadius, Lannavaara	2 184	5,7	2 213	4,6
Anders Persson, Malmberget	105	0,3	–	–
Knut Lindgren, Arvidsjaur	1 777	4,6	2 273	4,8
Dennis Westerlund Vilt AB, Arjeplog	2 453	6,3	2 828	5,9
Willie Eliassons Partiaffär, Karesuando	1 365	3,5	2 090	4,4
HB Sembergs Kött & Vilt AB, Gällivare	1 131	2,9	1 006	2,1
David Karlgrens Slakt AB, Gällivare	1 207	3,1	1 708	3,6
HB Nilssons slakteri, Överkalix	14	–	10	–
Norrlands Slakteriförening, Vilhelmina	2	–	31	0,1
Övriga	84	0,2	49	0,1
Kommunala besiktningsbyråer (8)	7 828	20,2	10 546	22,1
Summa	38 713	100,0	47 725	100,0

Källa: Lantbruksstyrelsen

Förutom kontrollslakten sker en omfattande slakt som besiktigas på de kommunala besiktningsbyråerna. Den byråbesiktigade slakten har på senare tid ökat sin andel av den totala slakten och utgör för närvarande c:a 20 procent av all besiktigad slakt.

6.2 Lagstiftning

Djurskyddsaspekterna är reglerade i lagen (1944:219) om djurskydd samt i ett antal författningar som reglerar vissa specialfrågor inom rennäringen, såsom transport av levande ren, helikopterdrivning, bedövning av ren i samband med slakt m.m.

De livsmedelshygieniska aspekterna regleras i lagar som ingår i livsmedelsverkets och veterinärväsendets författningssamlingar. Den viktigaste är lagen (1959:99) om köttbesiktning m.m. som för renkött gäller fr.o.m. 1968. Lagen är främst till för att skydda konsumenterna från kött som kan vara skadligt att förtära och innebär att allt kött som i någon form saluhålles som människoföda skall besiktigas. Ansvaret för köttbesiktningen åvilar kommunerna. Det ankommer på dem att vidtaga erforderliga åtgärder för att besiktningen skall kunna ske på ett tillfredsställande sätt. Besiktningen kan ske antingen på kommunal köttbesiktningsbyrå eller på av livsmedelsverket godkänt kontrollslakteri. Den principiella skillnaden mellan dessa sätt att besiktiga kött är att man på kommunal besiktningsbyrå endast besiktigar själva slaktkroppen (inkl. vissa organ) som oftast har slaktats på annan plats medan kontrollslakt är underkastad kontinuerlig tillsyn över själva slakten. Vidare görs en besiktning av djuren före slakt, s.k. levandedjursbesiktning. Som ett ytterligare steg i kontrollverksamheten kan kommunen införa slakteritvång. Slakteritvång innebär att allt kött som säljs inom kommunen skall vara slaktat på kontrollslakteri. Kött som byråbesiktigats får således inte säljas i sådana kommuner.

På grund av de speciella betingelser som gäller för rennäringen har veterinärstyrelsen (numera lantbruksstyrelsens veterinär- och husdjursavdelning) utarbetat föreskrifter om kontrollslakt av ren (VF 1969 1969:26, H 14). Förordningen föreskriver vad som skall gälla för tre olika typer av slaktanläggningar:

- Fast slakterianläggning
- Flyttbar slakterianläggning med flera slaktstationer
- Ambulerande slakteri, slaktbuss (m.m.)

Gemensamt för dessa tre anläggningstyper är att vissa grundkrav alltid skall vara tillgodosedda. För slaktbussarna gäller att de skall utgöra en ambulerande del till ett godkänt kontrollslakteri och skall i princip underkastas samma kontroll som gäller för dessa. Slaktbussen får således inte lämna den fasta anläggningen för att utföra renslakt om inte besiktningsveterinär är kallad och hälsovårdsnämnden underrättad om platsen för den planerade slakten.

Svårigheter i tillämpningen

Genom de speciella förhållanden som rennäringen arbetar under och de skärpta livsmedelshygieniska krav som numera ställs har det blivit allt svårare att leva upp till de krav som ställs på en välordnad slakt. Länsveterinärerna har tillsammans med livsmedelsverket vid flera tillfällen haft överläggningar med berörda parter för att komma till rätta med dessa problem. Det är framför allt två sidor av problemet som innebär speciella svårigheter. Dels kravet på bättre arbetsmiljö för slaktpersonal och besiktningsveterinärer, dels kravet på god livsmedelshygien. Orsakerna till dessa svårigheter är den mycket splittrade situationen i uppköparledet. Genom att många uppköpare samtidigt uppträder på slaktplatsen uppstår betydande svårigheter för samebyn och företagen att samordna de åtgärder som krävs för att uppfylla alla de bestämmelser som krävs för slakten. Dessutom har de mindre uppköparna för låg omsättning för att kunna investera i de anordningar som arbetarskyddet och livsmedelslagstiftningen förutsätter.

Andelen byråbesiktigad slakt har ökat kraftigt de sista åren. På livsmedelsverket befarar man att denna utveckling beror på att en del mindre seriösa slaktbussföretag av kostnadsskäl har börjat byråbesiktiga sin slakt i allt större utsträckning. Slakten sker då utan att vare sig besiktningsveterinär eller hälsovårdsinspektör övervakar verksamheten. Livsmedelsverket har i skrivelse till berörda slakteriföretag påtalat det olämpliga i detta förfaringssätt och varnat för att kontrollslaktlicensen kan dras in om inte de regler som gäller efterlevs.

6.3 Hantering av djuren före slakt

Att djurens behandling före slakten har betydelse för kvaliteten på köttet har länge varit känt. Senare tids forskning pekar på att renarna är speciellt känsliga för stress och att metoderna för insamling av renarna till slakthagen och deras fortsatta behandling fram till slakt har stor betydelse för köttkvaliteten. En omstridd fråga i det sammanhanget är lämpligheten i levandetransport av ren till fasta slakterier. Ostridigt är att arbetsmiljön är bättre på fasta anläggningar än vid fältslakt. Samtidigt ger tillgängliga forskningsresultat klara belägg för att den stresspåverkan djuren utsätts för i samband med transporten har en menlig inverkan på köttkvaliteten. Undersökningar (C. Rehbinder m.fl 1982) visar vidare att effekterna av stresspåverkan ackumuleras. Problemet med hantering/stress bör därför lösas utifrån en helhetsbedömning där alla arbetsmoment i kedjan från det man börjar insamlingen fram till slakttillfället har betydelse. Vissa förespråkare för levandetransport anser att man genom en högre tamhetsgrad och skonsammare hantering kan eliminera en del av de negativa effekterna som transporten medför.

6.4 Tillförsel och avsättning

Den splittrade företagsstrukturen inom förädlingsledet gör det svårt att överblicka marknadssituationen för näringen. Till en del är problemen likartade med annan köttproduktion vilket bl.a. gäller säsongbundenheten i produktionen. Till de mera specifika problemen för rennäringen hör den stora variationen i tillförsel av slakt mellan olika år som bl.a. gör det besvärligt att planera säljaktiviteter då man på förhand inte känner till vilken volym slakten kommer att få. Dessa förhållanden tillsammans med de många små uppköparnas rörliga uppträdande på marknaden skapar svårigheter för de större etablerade slakterierna. Dels innebär den ojämna tillförseln ett sämre kapacitetsutnyttjande av personal, bilpark och fasta anläggningar, dels uppstår betydande lagringsproblem.

6.5 Fryslagring/likviditetsproblem

De senaste årens ökade slaktvolym har medfört ökat behov av fryslagring. Det är främst de stora kontrollslakterierna som fryser in kött i någon större omfattning. AB Sameprodukter har även fungerat som buffert på så vis att företaget köpt in de restlager som de mindre företagen inte lyckats sälja på den lokala marknaden. De ökade kostnaderna för infrysningen har skapat likviditetsproblem för de större företagen. Situationen har utvecklats därhän att renägarna kan få vänta upp till ett år på betalning för sina leveranser. För att komma till rätta med problemen med infrysningen och den likviditetsbelastning detta medför samt att skapa likvärdiga konkurrensförhållanden har AB Sameprodukter föreslagit att någon form av infrysningsbidrag införs i likhet med vad som gäller för jordbruket.

6.6 Marknadsreglerande åtgärder inom jordbruket

Inom jordbruket handhas de marknadsreglerande åtgärderna av sju halvstatliga regleringsföreningar. Regleringsföreningarna är ekonomiska föreningar, vars medlemmar är representanter för jordbrukskooperationen, konsumentkooperationen, handeln och industrin. Föreningarnas verksamhet står under statens jordbruksnämnds överinseende.

De marknadsreglerande åtgärderna för nöt- och griskött handhas av regleringsföreningen Svensk Kötthandel. Verksamheten syftar till att utjämna över- och underskott på den inhemska marknaden samt finansiera de förluster som uppkommer i samband med export. För att utjämna över- och underskott mellan olika säsonger utgår lagringsstöd för ostyckade kroppar. Bidragen som utbetalas av statens jordbruksnämnd utgår enligt följande.

- *Infrysningsbidrag* som avser att täcka en del av kostnaderna för själva infrysningen (för närvarande 58 öre/kg).
- *Lagringsbidrag* som avser att täcka driftskostnaderna för lagringen (för närvarande 9,7 öre/kg och vecka).
- *Frysrabattbidrag* som skall kompensera 75 procent av den nedsättning i priset som måste göras i förhållande till färsk vara.

Verksamheten finansieras till största delen av interna avgifter, s.k. slaktdjursavgifter, som belastar producenterna. Vidare tillförs regleringen en del medel från införselavgifter på jordbruksprodukter som importeras samt en mindre del av statliga budgetmedel som ingår som en del av livsmedelssubventionerna för nöt- och griskött.

6.7 Kvalitetsfrågor och produktutveckling m.m.

Renköttsfrämjandet

År 1974 tillsatte lantbruksstyrelsen ett samarbetsorgan (Renköttsfrämjandet) i syfte att främja renköttets avsättning. Renköttsfrämjandets främsta uppgift var att samordna de olika företagens insatser i fråga om produktutveckling och över huvud taget verka för en sund utveckling inom slakt- och förädlingsledet. Renköttsfrämjandet har nyligen ersatts av ett marknadsråd för renkött under jordbruksnämndens ledning, som övertagit funktionen av samordnande organ för producent-, förädlings- och handelsled, samt berörda myndigheter.

Klassificering av renkött

Renköttsfrämjandet började sitt arbete med att utarbeta klassificeringsregler för renkött. Arbetet ledde till att det infördes enkla klassificeringsregler för två djurkategorier, kalv och övriga djur, med tre fettgrupper. Reglerna som är frivilliga infördes 1975. Samtidigt med att klassificeringen introducerades gjordes stora insatser för att lansera renköttet som en kvalitetsprodukt där de nya klassificeringsreglerna skulle utgöra ett viktigt säljargument. Bland annat utarbetades två kvalitetsmärken som skulle borga för att vissa kvalitetskrav var uppfyllda.

Klassificeringen av renkött fick emellertid aldrig något gensvar bland uppköparna. AB Sameprodukter tillämpade klassificeringsbestämmelserna det första året men har därefter upphört med verksamheten. För närvarande förekommer över huvud taget ingen klassificering av renkött. Att genomförandet av klassificeringen inte lyckats har flera orsaker, bl.a. ökade kostnader till följd av besvärligare avräkningsrutiner.

Produktutveckling

Produktutveckling sker endast vid de större företagen, främst AB Sameprodukter som har ett brett sortiment av olika specialiteter. Särskilt två produkter förtjänar att nämnas, nämligen renskav och renklämma som har fått en allmän spridning i butikerna över hela landet. En viss produktutveckling bedrivs också på försök av renforskningen i samarbete med Holmlunds charkuterifabrik, Bastuträsk, i Västerbotten. Målsättningen med denna verksamhet är att få fram förädlade produkter av de styckningsdetaljer som är svårsålda. Bland annat utvecklas olika recept på renkorv som testas på mindre konsumentgrupper.

6.8 Marknadsbilden

Som tidigare nämnts är utbudet av renköttsprodukterna mycket splittrat. Det är därför svårt att få ett samlat grepp över hur den totala marknaden ser ut i dag. En hel del kött säljs av de mindre uppköparna som färskvara direkt till hushållen, medan de större företagen som säljer till köttgrossister tvingas frysa in i stort sett hela sin produktion. De lättsålda styckningsdetaljerna stek, sadel och filé säljs i huvudsak till restauranger och andra storhushåll via olika grossistkanaler. Butiksledet har visat sig vara svårbearbetat vilket beror på att renköttet är en liten, säsongbetonad produkt. De större butiksked-jorna vill helst ha en produkt som går att erbjuda kunderna under hela året. För att få en större spridning av produkterna i butiksledet har AB Same-produkter inlett ett nära samarbete med SCAN.

Export

Exporten har varierat mellan 5 och 10 procent av den totala produktionen de senaste åren. Exporten sker i huvudsak till Norge, Danmark och Västtyskland. Ett problem vad gäller exporten till de stora EG-länderna är att det rör sig om alltför små kvantiteter för att det skall vara intressant för mottagarimportörerna. Det har därför gjorts vissa ansträngningar för att samordna exporten från de nordiska länderna. Några påtagliga resultat av detta arbete har emellertid ännu inte uppnåtts.

Tabell 6.2 Export av renkött, ton

	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Belgien	2	3	–	3	–	–
Danmark	48	47	70	73	44	34
Frankrike	–	–	2	1	2	3
Japan	5	8	–	3	3	4
Norge	–	–	–	–	10	8
Schweiz	–	–	1	1	–	–
Västtyskland	–	2	6	83	3	10
Österrike	85	9	5	–	–	–
Övriga	1	–	2	–	5	1
Summa	141	69	86	164	67	60

Källa: Statens jordbruksnämnd

Import

Huvuddelen av importen kommer från Sovjet och en mindre del från de nordiska länderna, främst Finland. Omfattningen av den totala importen framgår av tabell 6.3.

Tabell 6.3 Import av renkött, ton

	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Finland	106	65	45	33	14	18
Norge	26	29	50	20	16	6
Grönland	7	–	24	5	7	–
Sovjet	162	22	281	145	64	180
Summa	301	116	400	203	101	204

Källa: Statens jordbruksnämnd

7 Stödet till rennäringen

7.1 Inledning

Det statliga stödet till rennäringens rationalisering regleras i rennäringskungörelsen (SFS 1971:438, 1973:414) och finansieras med medel från samefonden. Samefondens verksamhet regleras också i rennäringskungörelsen. Prisstödet regleras i kungörelsen om prisstöd till rennäringen (SFS 1973:508) och finansieras över statsbudgeten. Därutöver utgår vissa arbetsmarknadspolitiska insatser, som är av direkt betydelse för rennäringen.

Storleken på det samlade stödet till rennäringen är inte möjligt att exakt precisera. Avgränsningsproblem uppkommer bl.a. gentemot övrig samisk verksamhet och gentemot de åligganden staten har som ägare och förvaltare av de marker som utgör huvuddelen av rennäringens åretruntmarker. Uppskattningsvis uppgick det samlade stödet till rennäringen till c:a 19 milj kr budgetåret 1981/82[1], varav från samefonden 4–5 milj kr samt direkt över statsbudgeten c:a 9,5 milj kr (därav som prisstöd c:a 7,6 milj kr). Härutöver utgick stöd i annan form, främst som beredskapsarbete, på omkring 5 milj kr. Beträffande samefonden bör observeras att fondens inkomster i huvudsak utgörs av ersättningar för intrång i renbetesmarkerna samt upplåtelseintäkter.

7.2 Prisstöd

Det statliga prisstödet till rennäringen infördes den 1 juli 1973. Stödet utgår med ett fast belopp per slaktad ren som godkänts enligt lagen om köttbesiktning m.m. Statens jordbruksnämnd administrerar stödet och utbetalar efter rekvisition prisstödet till slakteriet, som i sin tur ombesörjer utbetalning av stödet till renägarna. För ren som kontrolleras vid köttbesiktningsbyrå betalas som regel prisstödet ut direkt av byrån eller via den kommun där byrån är belägen.

Prisstödets storlek och omfattning

Stödet för renkött utgår inom ramen för prisstödet till jordbruket i norra Sverige. Fram till budgetåret 1976/77 var stödnivån anpassad till prisstödet för nötkött. 1977/78 skedde en större uppjustering av prisstödet från 55

[1] *Uppgifterna för budgetåret 1982/83 ännu ej sammanställda*

Tabell 7.1 Prisstödets utveckling

Budgetår	Prisstöd, kr per ren	Antal prisstödda renar	Summa, mkr
1973/74	35,00	30 496	1,07
1974/75	37,50	28 644	1,07
1975/76	37,50	29 563	1,11
1976/77	55,00	32 490	1,79
1977/78	100,00	30 736	3,07
1978/79	100,00	32 492	3,25
1979/80	100,00	40 479	4,05
1980/81	130,00	38 713	5,03
1981/82	150,00	47 725	7,16
1982/83	165,00	52 400	8,65

Tabell 7.2 Prisstöd per kg kött vid olika slaktvikter budgetåret 1982/83 (165 kr/ren)

Ålder vid slakt	Hondjur		Handjur	
	Slaktvikt kg	Kilopris kr	Slaktvikt kg	Kilopris kr
0,5–1 år	17	9,70	19	8,70
1,5–2 år	26	6,35	29	5,70
2,5–3 år	30	5,50	35	4,70
3,5–4 år	33	5,00	40	4,15
4,5–5 år	36	4,60	44	3,75
5,5–6 år	38	4,35	47	3,50
Äldre	40	4,15	50	3,30

Slaktvikter enligt LBS normrenhjord.

kronor till 100 kronor per slaktad ren. Därefter har en automatisk uppjustering av stödet skett med stöd av produktionsmedelsindex, vilket följer den allmänna prisutvecklingen av lantbrukets förnödenheter.

Genom att prisstödet utgår i form av ett fast belopp per ren oavsett vikt premieras slakt av yngre och lättare djur. Prisstödet per kg kött i olika åldrar framgår av tabell 7.2 nedan.

Diagram 7.1 (nästa sida) visar avräkningspriset till djurägaren för renkött respektive nötkött, får- och lammkött inklusive det särskilda prisstödet i Norrland. Priset för nötkött är ett sammanvägt pris för samtliga djurkategorier inom hela gruppen nöt. Eftersom den mesta köttproduktionen sker i mjölkkobesättningar ingår en förhållandevis stor andel utslags-kor som drar ner genomsnittspriset för hela gruppen. Får och lamm är den produktionsgren som till sin karaktär mest liknar rennäringen med hänsyn till driftsuppläggning, slaktuttag m.m.

Som framgår av diagrammet rådde följsamhet från 1971 fram till 1977 för de tre produktslagen. Prisnivån på renkött var obetydligt högre än de övriga två under denna period. Därefter har avräkningspriset för renkött utvecklats betydligt gynnsammare än övriga köttslag fram till och med 1981. Åren

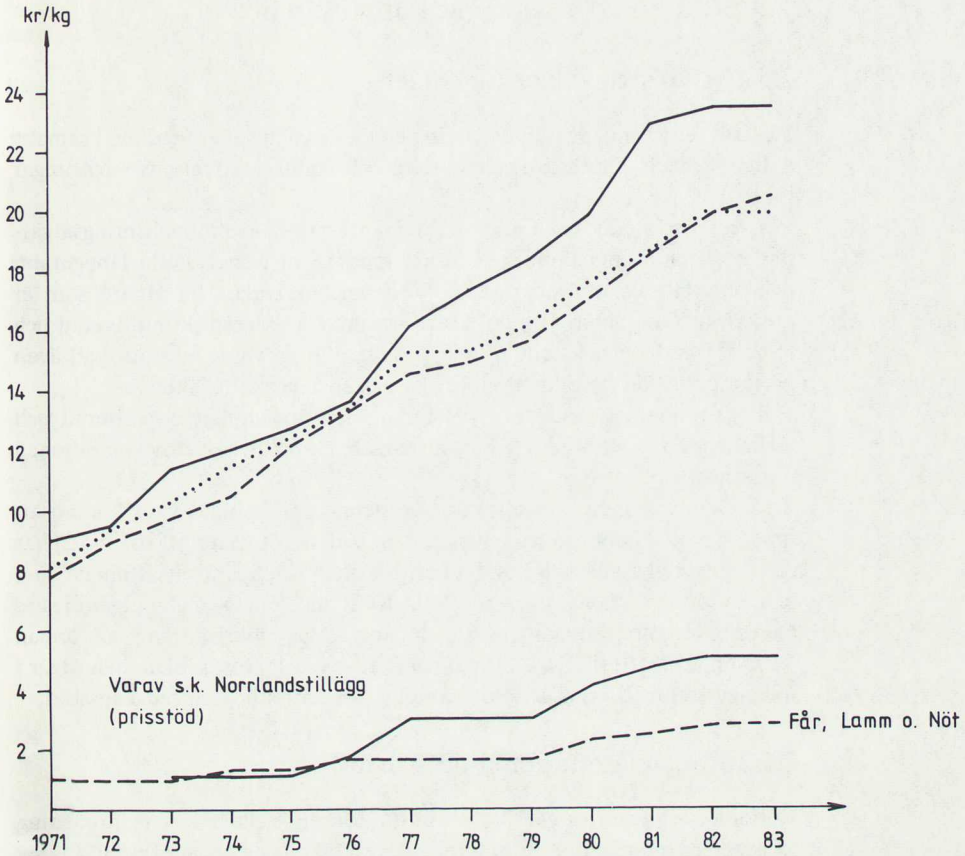

——— = Renkött (vid m-slaktvikt på 32 kg)

····· = Får och lamm

- - - - - = Nötkött

Diagram 7.1 Avräkningspriser inom Norrlands Slakteriförening respektive renslakterierna. Priserna inkluderar statliga pristillägg samt slutbetalning.

1982–1983 låg priset på renkött på oförändrad nivå, medan prisutvecklingen för nöt-, får- och lammkött var något gynnsammare. Att prisskillnaderna mellan renkött och kött från övriga djurslag ökat under perioden 1971–1981 beror till största delen på en gynnsammare utveckling av det särskilda prisstödet för renkött och bara till en mindre del på marknadsmässiga orsaker.

Av prisutvecklingen den senaste tioårsperioden framgår klart att nötköttet verkar prisledande för renköttet. Det innebär att livsmedelssubventionerna på nötkött har verkat prissänkande på renköttet. Nötköttet subventionerades fram till november 1983 med 3,53 kr/kg till konsumenterna. Avvecklingen av detta stöd torde därför medföra ett något bättre konkurrensläge för renkött i fortsättningen.

7.3 Stöd enligt rennäringskungörelsen

7.3.1 Allmänna villkor för stödet

Stöd till rennäringens rationalisering lämnas sameby eller medlem i sameby enligt 30–55 §§ rennäringskungörelsen och lantbruksstyrelsens anvisningar till denna.

Syftet med stödet är att underlätta finansieringen av rationaliseringsåtgärder inom rennäringens område. Stöd lämnas i form av dels statlig lånegaranti och dels bidrag ur samefonden. Stöd beviljas endast till åtgärd som är önskvärd från allmän synpunkt och är samhällsekonomiskt motiverad och lönsam från företagsekonomisk synpunkt. Vid prövning av stöd skall även näringspolitiska, befolkningspolitiska och sociala skäl beaktas.

Sameby lämnas stöd om byns förvaltning är lämpligt organiserad och förhållandena ger anledning anta att samebyn kommer att driva en rationell renskötsel.

Medlem i sameby lämnas stöd om denne kan antagas vara i stånd att fullgöra med stödet förenade åtaganden. Vidare förutsätts att sökanden har den yrkesskicklighet och i övrigt besitter de personliga förutsättningar som behövs för en ändamålsenlig renskötsel. Till medlem i sameby utgår ej stöd om denne kan antagas ha sin huvudsakliga sysselsättning av annan verksamhet än renskötsel. Stödet som prövas av lantbruksnämnden utgår i form av rationaliseringsstöd till sameby, rendriftsstöd och redskapsstöd.

7.3.2 Rationaliseringsstöd till sameby

Rationaliseringsstöd utgår till sameby för utförande eller varaktig förbättring av arbetshage, stängsel, renslakteri, renvaktarstuga eller annan anläggning som behövs för renskötseln. Stödet utgår i form av statlig lånegaranti samt bidrag med högst 40 procent av beräknad kostnad. Omfattningen av stödgivningen framgår av tabell 7.3.

7.3.3. Rendriftsstöd

Rendriftsstöd kan utgå i samband med påbörjande av renskötsel, utökning av renantalet och ändring av renhjordens köns- eller ålderssammansättning.

Tabell 7.3 Summa beviljade lånegarantier och bidrag till rationaliseringsstöd som utgått till samebyarna (1000-tal kr)

Budgetår	Antal stöd	Låne-garantier	Bidrag
1971/72–1976/77	17	55,0	349,8
1977/78	6	100,0	86,9
1978/79	5	–	156,0
1979/80	5	–	127,0
1980/81	10	68,5	342,8
1981/82	13	271,9	335,4
1982/83	12	121,9	764,7

Tabell 7.4 Summa beviljade lånegarantier och statsbidrag till rendriftsstöd (1000-tal kr)

Budgetår	Antal stöd	Låne-garantier	Bidrag
1971/72–1976/77	160	5 193,9	1 076,3
1977/78	16	951,5	185,9
1978/79	17	758,3	117,1
1979/80	9	533,1	57,6
1980/81	25	1 272,7	214,4
1981/82	9	575,3	162,5
1982/83	8	407,4	151,2

Stöd utgår med bidrag på högst 40 procent av mellanskillnaden av livdjurspriset och beräknat slaktvärde samt statlig lånegaranti. Enligt lantbruksstyrelsens senaste beräkningar (1983/82) kan bidrag utgå med högst 150 kronor per ren i genomsnitt vid köp av helt renmärke. Bidrag och lånegaranti kan även utgå för transportkostnader i samband med köpet. Stödet är i huvudsak avsett till de enskilda renskötselföretagen men kan även utgå till samebyn för exempelvis inköp av gemensamma avelssarvar.

7.3.4 Redskapsstöd

Redskapsstöd utgår för förvärv av transportredskap och andra rörliga driftsanordningar inom rennäringen samt investering i byggnad för garagering av transportfordon för levande renar. Hittills har stödet i huvudsak utnyttjats för inköp av skotrar. Stödet utgår med bidrag på högst 40 procent av faktiska kostnader samt statlig lånegaranti.

7.4 Arbetsmarknadsmedel

Under en lång följd av år har arbetsmarknadsorgan ställt medel till förfogande för olika åtgärder inom näringen. Omfattningen och beskaffenheten av dessa åtgärder har i grunden bestämts av arbetsmarknadsläget men kunnat styras på sådant sätt att de i viss utsträckning tillgodosett rennäring-

Tabell 7.5 Summa beviljade lånegarantier och statsbidrag till redskapsstöd (1000-tal kr)

Budgetår	Antal stöd	Låne-garantier	Bidrag
1971/72–1976/77	291	431,0	765,6
1977/78	45	38,5	155,3
1978/79	30	18,6	114,7
1979/80	30	112,3	198,6
1980/81	32	15,2	129,6
1981/82	47	99,8	269,7
1982/83	25	39,4	142,8

ens intressen. Huvudman för de åtgärder som därigenom kunnat utföras har varit den statliga rennäringsadministrationen. Genomförda åtgärder har bestått i riksgräns- och byskiljande renstängsel, övernattningsstugor, vägar, stigar och broar, renslakterier och arbetshagar, skyddsstängsel mot järnväg etc. Eftersom sökande för åtgärderna varit statlig myndighet har bidraget från arbetsmarknadsorganen utgått med 100 procent.

Rennäringsadministrationens planläggning av åtgärder grundade på arbetsmarknadsmedel föregås av samråd med vederbörande sameby. Ofta förekommer även att länsstyrelsen uppdrar åt rennäringsmyndigheten att utföra beslutade anordningar inom fjällområdet. Det rör sig då i huvudsak om iordningställande av vandringsleder etc.

Genom avtal med staten har samebyarna övertagit en stor del av renskötselanläggningarna som tidigare ägdes av staten. AMS-bidrag måste därför sökas efter samma villkor som gäller för enskilt beredskapsarbete, vilket innebär att bidrag endast kan utgå med 10 procent på material och 75 procent på arbetskostnader. Vid nyanläggning av stängsel innebär det en genomsnittlig bidragsnivå på c:a 30 procent.

7.5 Glesbygdsstöd

Enligt lantbruksstyrelsens anvisningar till glesbygdsförordningen (1979:638) torde stöd till rennäringen i regel kunna tillgodoses med de stödformer som regleras av rennäringskungörelsen. Stöd till kompletterande verksamheter vid ett företag med renskötsel bör däremot kunna utgå såväl till enskild företagare som till sameby eller annan sammanslutning.

Glesbygdsstöd har utnyttjats i mycket liten omfattning av renskötselföretagare. De mesta stöden har utgått till slöjdverkstäder. I något enstaka fall har stöd även utgått till hötork och hölada som skall utnyttjas för renskötseln.

7.6 Stöd för övrig verksamhet

I lantbruksstyrelsens årliga budget finns vissa inte författningsreglerade medel upptagna för främjande av rennäringen. Medlen utgår för finansiering av tidskriften "Rennäringsnytt" m.m., bidrag till konsulentverksamhet vid SSR, underhåll av riksgränsstängsel och vissa andra renskötselanläggningar samt kartläggning av renarnas vinterbete. Till och med budgetåret 1981/82 har funnits ett särskilt anslag för kompensation för bensinskatt till rennäringen. Anslaget som uppgick till 945 000 kronor stod till lantbruksstyrelsens förfogande och medlen betalades ut efter rekvisition till SSR, som disponerat anslaget i huvudsak till en kollektiv liv- och olycksfallsförsäkring för renägarna. Från och med budgetåret 1982/83 upphörde denna kompensation att gälla. I stället erhöll SSR ett reducerat anslag på 700 000 kronor för motsvarande ändamål.

Bidraget till konsulentverksamhet vid SSR infördes budgetåret 1975/76. I verksamheten ingår bl.a. att arbeta med sysselsättningsskapande åtgärder, att söka lösningar på näringspolitiska frågor samt att delta i upplysnings- och

rådgivningsverksamhet i t.ex. skatte- och deklarationsfrågor inom rennäringen.

Budgetmedel för underhåll av riksgränsstängsel har tillkommit främst på grund av särskilda överenskommelser mellan Sverige och Norge om renbetning.

Anslaget till underhåll av vissa renskötselanläggningar används för anläggningar som t.ex. vägar, stigar, broar och övernattningsstugor som i första hand betjänar rennäringen och som har lantbruksnämnden som huvudman.

För kartläggning av renarnas vinterbete, vilket anslag infördes budgetåret 1981/82, beräknas budgetmedel behöva reserveras t.o.m. budgetåret 1989/90.

7.7 Katastrofskadeskydd

Enligt kungörelse SFS 1973:414 om tillägg till i rennäringskungörelsen 1971:438 och lantbruksstyrelsens tillämpningsbestämmelser LS 1974:1 lämnas katastrofskadeskydd till rennäringen fr.o.m. den 1 juli 1973 enligt följande.

- Statligt stöd lämnas för att skydda renägarna mot ekonomiska förluster vid synnerligen svåra betesförhållanden. Förluster på grund av annan katastrof ersätts således inte med stöd av rennäringskungörelsens bestämmelser
- Katastrofskadeskyddet skall i första hand utgå som ett bidrag till kostnader för utfodring, transporter och andra skadeförebyggande åtgärder och under förutsättning av att sådana åtgärder som kan anses normala i en välordnad renskötsel vidtagits. Först i andra hand skall på grund av inträffad katastrof uppkomna förluster ersättas.
- Katastrofskadeskyddet skall omfatta samtliga renar i registrerade samebyar.

Som exempel på åtgärder som kan anses normala och som således måste vidtagas av samebyarna kan nämnas:

- Höstsamling
- Normala slaktuttag
- Renräkning
- Skiljning i vintergrupper
- Eftersankning
- Betesinventering inom vinterbetesområdet
- Betesplanering
- Flyttning till vinterbetesområdet
- Normal utfodring

Renräkning

För erhållande av katastrofskadeskydd – såväl till förebyggande åtgärder som ersättning efter inträffad skada – måste renräkningen utföras så att varje

renägares reninnehav fördelas på ålder och kön, såvida dispens ej erhållits.

Under vissa förutsättningar kan en räkning bedömas som obehövlig eller vara omöjlig att genomföra. Oavsett förutsättningarna eller skälen för ett uppskov måste *dispens* sökas, vilket lantbruksnämnden enligt 66 §§ rennäringslagen kan bevilja. Beviljad dispens innebär att lantbruksnämnden medger att föregående års renlängd får bilda underlag vid beräkning av katastrofskadeskyddet. Riktlinjerna bör vara att dispens endast beviljas i undantagsfall enligt följande.

- Vissa år kan driftsförloppet vara helt normalt vad beträffar betesgång, förluster, kalvning, slaktuttag etc., så att samebyn bedömer det överflödigt att utföra renräkning. I sådant fall skall samebyn minst en månad före den tid då samebyn normalt brukar påbörja sin renräkning anhålla om dispens. Dispens under sådana förhållanden förutsätter att renräkning genomförts året före.
- Vissa år kan så allvarliga störningar i driftsförloppet uppträda att en renräkning är tekniskt ogenomförbar. I detta fall skall samebyn omedelbart anmäla förhållandet till lantbruksnämnden och därvid anhålla om *dispens* från renräkningen.

Det blir allt vanligare att samebyarna inte utför årliga renräkningar utan att söka dispens enligt rennäringslagen. En stor del av samebyarna står därmed utan något katastrofskadeskydd i dag.

Administrationen av katastrofskadeskyddet handhas av lantbruksnämnderna. Lantbruksnämnderna skall vid behov kunna tillkalla särskilda sakkunniga, däribland representanter för renägarna och renforskningen, för att bedöma betessituationen.

För katastrofskadeskyddet finns en särskild fond som årligen erhåller 330 000 kronor från budgetmedel. Sedan katastrofskadeskyddet trädde i kraft har dock de genomsnittliga utbetalningarna uppgått till c:a 500 000 kronor per år.

Tabell 7.6 Beviljat katastrofskadeskydd (1000-tal kr)

Budgetår	Förebyggande åtgärder	Ersättning för förlorade renar	Summa
1973/74	485	–	485
1974/75	85	52	137
1975/76	15	–	15
1976/77	243	930	1 173
1977/78	30	–	30
1978/79	18	–	18
1979/80	506	1 275	1 781
1980/81	799	–	799
1981/82	43	–	43
1982/83	86	–	86

7.8 Samefonden

Mot slutet av 1800-talet bildades Jämtländska renbetesfjällens skogsfond i syfte att utvidga renbetesfjällen i Jämtlands län. Medel för ändamålet anskaffades genom visst tillskott av statsmedel och genom avverkning och försäljning av skog inom renbetesfjällen. Av inkomster som erhölls genom upplåtelser av jakt och fiske samt slåtter och bete på de för samerna avsatta områdena bildades Jämtländska lappväsendets fond. Efter beslut av 1914 års riksdag överflyttades viss del av Jämtländska renbetesfjällens skogsfond till två nya fonder avsedda att stödja renskötseln i Västerbottens och Norrbottens län. Fonderna benämndes Västerbottens lappfond respektive Norrbottens lappfond.

Genom beslut av 1943 års riksdag sammanfördes här nämnda fyra fonder till en fond, benämnd statens lappfond. 1971 beslutade statsmakterna att omvandla statens lappfond till samefonden (SFS 1971:438).

Från samefonden utgår medel för att främja och stödja rennäringen, den samiska kulturen och samiska organisationer. Fondens medel förvaltas av kammarkollegiet.

Fondens inkomster utgörs, förutom av ränta och vinst på fondens tillgångar, i huvudsak av avgifter för upplåtelser av nyttjanderätt, vissa ersättningar för skada eller olägenhet för renskötseln samt medel som avsätts till främjande av rennäringen med stöd av vattenlagen eller som enligt lag eller konvention tillfaller staten för att användas till åtgärder som har samband med renskötseln.

För samefonden finns en styrelse om sex ledamöter, som utses av regeringen. Styrelsen bestämmer hur medlen skall disponeras inom de av regeringen fastställda ramarna. Två av styrelsens ledamöter utses efter förslag av SSR och en efter förslag av SSR och Sällskapet Same-Ätnam gemensamt. Ordföranden utses av regeringen. Inom styrelsen finns en kulturdelegation, som beslutar om medel till kultur- och organisationsända-

Tabell 7.7 Samefondens inkomster, beslutade utgiftsramar samt fondens utgående behållning (milj kr)

Budgetår	Ränta o. utdelning	Fiske o. jaktupplåtelser	Intrångsersättningar	Summa	Beslut. ramar	Utgående behållning
1971/72	1,0	5,1		6,1	1,8	17,3
1972/73	0,8	1,3		2,1	2,2	15,3
1973/74	1,0	1,3		2,3	2,7	14,7
1974/75	0,8	1,7		2,5	3,2	15,5
1975/76	0,8	1,5	0,5	2,8	3,2	14,8
1976/77	1,0	2,0	0,5	3,5	3,7	15,6
1977/78	1,2	1,6	0,4	3,2	5,5	13,5
1978/79	1,2	1,4	2,4	5,0	4,6	14,0
1979/80	1,2	1,7	0,8	3,7	4,9	13,9
1980/81	1,3	3,0	0,6	4,9	5,0	14,0
1981/82	1,3	2,3	0,8	4,4	7,2	11,6
1982/83	1,5	2,4	4,6	8,5	6,9	15,5

Källa: Kammarkollegiets fondbyrå.

mål. Denna delegation har tre ledamöter. En av ledamöterna utses av SSR och en av SSR och Same-Ätnam gemensamt. Ordföranden i kulturdelegationen är en av samerepresentanterna.

På förslag av samefondens styrelse fastställer regeringen budgetårets ramar för den med fondmedel finansierade verksamheten. Den 30 juni 1983 var samefondens behållning c:a 15 milj kr.

I tabell 7.7 redovisas fondens behållning m.m. sedan dess tillkomst år 1971.

Fondens finansiella ställning har kraftigt försvagats sedan 1971. Fondens behållning har, om hänsyn tas till penningvärdets fall, reducerats till i storleksordningen en tredjedel.

8 Forskning och utveckling

8.1 Tillbakablickar

I slutet av 1940-talet påbörjades i liten skala produktionsinriktad renforskning vid lantbruksvetenskapliga institutioner. Mellan 1951–1962 bedrev dåvarande statliga lappväsendet renforskning. Motivet för att starta denna forskning var andra näringars exploatering av naturaresurser inom renskötselområdet. Dessa intrång medförde bl.a. minskad tillgång på renbete och förlust av flyttningsvägar efter vattenleder. Sammantaget innebar intrången betydande förändringar av betingelserna för renskötseln. Effekterna var särskilt påtagliga vad gäller vinterbetet och uppflyttningen från vinterbetesområdena till kalvningslanden. Renforskningen kom därför i stor utsträckning att arbeta med vinterbetesproblem och tillskottsutfodring.

Under den tid lappväsendet svarade för renforskningen uppfördes en renförsöksstation i Kuolpavare utanför Gällivare. Samtidigt med att stationen togs i bruk inrättades en konsulenttjänst i rensjukdomar med placering vid statens veterinärmedicinska anstalt (SVA) i Stockholm. Förutom rensjukdomar skulle renkonsulenten också arbeta med nödutfodrings- och slaktproblem.

Under åren 1959–1963 utfördes renforskning med speciell inriktning på utfodringsproblem. Denna verksamhet finansierades av statens vattenfallsverk och var lokaliserad till Jokkmokk. För ledning av verksamheten var en försöksledare anställd.

Enligt beslut av 1962 års riksdag (prop. nr 68, JoU:13, rskr 238) ankom det på lantbruksstyrelsen att svara för en organisatorisk samordning av renforskningen. Forskningsverksamheten skulle huvudsakligen anknytas till statens veterinärmedicinska anstalt och lantbrukshögskolans husdjursinstitutioner samt i viss mån skogshögskolan. Verksamheten skulle finansieras av dåvarande lappfonden och med allmänna forskningsmedel.

Under perioden 1963–1971 var lantbruksstyrelsen huvudman för renforskningsstationen i Kuolpavare i Gällivare. Vid stationen fanns en förman och vanligen två renskötare. Stationen hade ca 100 renar. De lokaler och den utrustning som fanns vid stationen möjliggjorde inte någon intensiv renforskning. I slutet av 1960-talet uppgick kostnaden för verksamheten vid renforskningsstationen till ca 275 000 kronor per budgetår.

Under denna period åvilade ansvaret för den veterinärmedicinska forskningen renkonsulenten vid SVA i Stockholm. Distriktsförsöksledaren vid norra husdjursförsöksdistriktet hade under perioden 1967–1971 ansvaret

för ledningen av den försöksverksamhet, som inte avsåg veterinärmedicinska frågor. För utfodringsförsök och vissa andra undersökningar var en assistent anställd. Denna var stationerad i Röbäcksdalen.

8.2 Nuvarande organisation

Enligt beslut av 1971 års riksdag (prop. 1971:51) med förslag till rennäringslag m.m.) inrättades en tjänst som statsagronom i renskötsel vid lantbrukshögskolan. Tjänsten som renkonsulent vid SVA ändrades till en tjänst som statsveterinär. Huvudmannaskapet för renforskningsstationen i Kuolpavare överfördes från lantbruksstyrelsen till lantbrukshögskolan.

Enligt riksdagsbeslutet 1971 skulle tyngdpunkten för forskningsverksamheten läggas på målforskning, som kunde förväntas ge påtagliga och snabba rationaliseringsvinster. Verksamhetens inriktning jämställdes närmast med den som gäller för lantbrukshögskolans försöksverksamhet.

För planläggning av försöksverksamheten samt samarbete med rennäringen och informations-/rådgivningsverksamheten på renområdet inrättades en särskild renförsöksnämnd. Nämndens arbetsfält omfattar såväl husdjurs- som veterinärfrågor. Nämnden har tio ledamöter: fyra företrädare för rennäringen, tre företrädare för rådgivning/information och tre företrädare för forsknings-/försöksverksamhet.

Enligt riksdagsbeslutet 1971 tillskapades formellt en försöksavdelning för renskötsel vid institutionen för husdjurens utfodring och vård. Avdelningen erhöll dock varken några lokaler eller någon utrustning utöver vad som fanns vid renforskningsstationen i Kuolpavare. I propositionen angavs att departementschefen skulle återkomma beträffande dessa frågor.

Den organisation, som tillskapades för renforskningen vid Sveriges lantbruksuniversitet och SVA genom ovannämnda riksdagsbeslut 1971, har administrativt fungerat sedan den 1 juli samma år. Planläggningen och ledningen av den experimentella verksamheten har skötts av en statsveterinär (stationering: SVA, Uppsala), en statsagronom (stationering: Röbäcksdalen, Umeå), en biträdande försöksledare (stationering: växtbiologiska institutionen, Uppsala universitet), och en försöksassistent (stationering: Röbäcksdalen, Umeå).

På respektive stationeringsort och vid husdjursvetenskapliga centret i Ultuna har dessa befattningshavare haft tillgång till egna kontorsrum samt i viss utsträckning andra lokaler och utrustning. För administrativa arbetsuppgifter m.m. har en institutionssekreterare varit deltidsanställd på Röbäcksdalen.

En del organisatoriska förändringar och omstationeringar har vidtagits till följd av ändrad inriktning och omfattning av verksamheten. Inom renförsöksavdelningen har tillskapats en betesgrupp med en biträdande försöksledare för vetenskaplig ledning m.m. Betesundersökningarna bedrivs uteslutande som fältförsök. För denna verksamhet finns arbetslokaler i Storuman. Viss fältpersonal och laboratoriepersonal är stationerade i Storuman. Betesundersökningar har också utförts på andra platser, främst i Norrbottens län.

I nedanstående tablå redovisas nuvarande personal (dock inte personal anställd i beredskapsarbete och med lönebidrag) vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och SVA.

Renförsöksavdelningen, institutionen för husdjurens utfodring och vård, Sveriges lantbruksuniversitet

Tjänst	*Stationeringsort*
Statsagronom	Umeå
Bitr försöksledare	Uppsala (Växtbiolog. institutionen)
Försöksassistent	Umeå
Försöksförman	Hemavan
Försöksbiträde	Kuolpavare
Institutionssekreterare	Umeå

Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA)

Tjänst	*Stationeringsort*
Statsveterinär	Uppsala (fr. o. m. ht 1979)

Den experimentella verksamhet som bedrivs vid renförsöksavdelningen och SVA är starkt integrerad. Denna integrering gäller såväl fältförsöken som stationsförsöken i Kuolpavare.

Under 1970-talet har flera institutioner medverkat i forskningsprojekt på renområdet. Såväl vetenskaplig som teknisk personal har medverkat. Betydande laborativa resurser har också ställts till förfogande.

Beträffande renforskningen vid SVA bör framhållas att alla avdelningar medverkar på olika sätt i renforskningen.

Endast statsveterinären i rensjukdomar och statsagronomen i renskötsel avlönas över förvaltningskostnadsanslaget. Övriga avlönas av SLU:s försöksanslag eller anslag utifrån.

8.3 Renförsöksavdelningens nuvarande verksamhet

Under de senaste åren har renförsöksavdelningens verksamhet främst omfattat betesundersökningar av olika slag, studier av renens näringsstatus, utvecklingsarbete beträffande foder, förlustundersökningar och insamling och bearbetning av slaktdata.

Avdelningens verksamhet bedrivs i nära samarbete med SVA:s renforskning. Flera institutioner inom SLU medverkar i olika projekt. Betesundersökningarna utförs i samarbete med växtbiologiska institutionen, Uppsala universitet. Förlustundersökningar bedrivs i samarbete med statens naturvårdsverk. Utvecklingsarbete på fodersidan sker i samverkan med Statens Reinförsök i Norge. Studier av renens reproduktion bedrivs i samarbete med Umeå universitet. Samarbete har också etablerats med renforskningen i Finland.

Avdelningens försöksverksamhet bedrivs i stor utsträckning som fältundersökningar. I dessa medverkar flera samebyar och enskilda renägare. Utan ett nära och omfattande samarbete med rennäringsutövarna skulle det inte vara möjligt att bedriva målinriktad forskning på renområdet.

De resultat och erfarenheter, som erhållits i de olika betesundersökningarna, har utnyttjats för planering av kartering av vinterbetesmarkerna som utförs av lantbruksstyrelsen. Avdelningen har också medverkat i utbildning av personal för detta arbete.

Forskningen och försöksverksamheten är uppdelad i fem program, vart och ett omfattande problemområden, som är av stor betydelse ur näringens synpunkt. Under de senaste åren har verksamheten i större utsträckning än tidigare inriktats mot långsiktiga mål. Detta har i sin tur inneburit att den experimentella verksamheten inriktats mot studier av mera grundläggande karaktär, framför allt vad gäller renens näringsfysiologi. Arbetet på detta område begränsas och försvåras dock i betydande utsträckning av bristen på institutionella resurser.

Avdelningen medverkar i såväl grund- som forskarutbildning inom SLU och även vid Uppsala universitet. Avdelningens personal medverkar också i information och rådgivning till konsulenter, renägare m.fl.

Renförsöksavdelningens forsknings- och försöksverksamhet omfattar följande fem program.

- Tillskotts- och nödutfodring av ren
- Skogsgödslingens inverkan på renen och renbetesväxterna
- Renbetesundersökningar
- Renförluster
- Hjordsammansättning

Motiv och mål för de olika programmen kan sammanfattas enligt följande.

Program 1. – tillskotts- och nödutfodring av ren

Erfarenheten under senare år har bekräftat att många samebyar har brist på vinterbete och att beteskriser uppkommer nästan varje vinter inom något område. Endast i enstaka fall har man kunnat lösa betessituationen genom att flytta eller transportera renarna till områden med goda betesmöjligheter. Nödutfodring har vanligen inte tillgripits förrän renarna befunnit sig i mycket lågt hull. Ibland har dödligheten varit hög (3–8 %) i samband med nödutfodring. Fortsatt utvecklingsarbete med renfoder är därför nödvändigt.

För att minska riskerna för akuta krissituationer och underlätta övergången till nödutfodring är det motiverat att börja tillskottsutfodringen relativt tidigt under vinterbetesperioden. Speciellt är detta motiverat inom områden där vinterbetesförhållandena är svåra till följd av omfattande intrång från andra näringar. Genomförs planerna på avverkning av fjällnära lavförande skogar ökar behovet av forskning beträffande tillskottsutfodring för att kompensera det betesbortfall som därigenom uppstår.

Program 2. – skogsgödslingens inverkan på renen och renbetesväxterna

Inom renskötselområdet gödslas årligen flera 10 000-tals hektar skogsmark med ammoniumnitrat för att öka skogsproduktionen. Gödslingen sker inom såväl året-runt-marker som vinterbetesmarker. Gödslingen med ammoniumnitrat har bedömts innebära risker för negativa biverkningar på såväl renbetesväxterna som renen. Målsättningen är att belysa skogsgödslingens inverkan på renbetesväxterna ur botanisk och kemisk synpunkt. Även inverkan på renens näringssök vintertid har studerats. Undersökningarna har utförts i samarbete med SVA, som svarat för de toxikologiska undersökningarna, och institutionen för skogsförbättring.

Program 3. – renbetesundersökningar

Vinterbetestillgången är en av de främsta begränsningsfaktorerna inom renskötseln. Andra näringar utnyttjar vinterbetesområdena på sådant sätt att renbetningen försvåras och vegetationen påverkas. Planerad avverkning av gamla bestånd av fjällnära lavförande skogar är det senaste ingreppet i renskötselområdet, som motiverar betydande forskningsinsatser på betesområdet. – Data om betestillgången och förändringar av densamma är av mycket stor betydelse för samebyarnas planering och utnyttjandet av renbetesmarkerna. Detsamma gäller för myndigheter som ansvarar för förvaltning av renbetesområdena. För tillförlitlig beräkning av renbetesmarkernas bärförmåga finns det ett behov av forskning beträffande renens betesbeteende och betesväxtval. För planering och genomförande av betesundersökningar krävs fortsatt utveckling av metodik och teknik på området.

Program 4. – renförluster

Det är sedan länge känt att renförlusterna är stora. I vissa fall har mycket stora förluster – 10 000-tals renar – inträffat i samband med svåra betesförhållanden under vintern. Det är dock de årligen förekommande förlusterna, som utgör det största problemet. Dessa förluster orsakas av rovdjur, olyckor – trafik, störtningar, drunkning o.dyl. – sjukdomar m.m. Den relativa fördelningen på olika orsaksfaktorer är ofullständigt känd.

Målet för forskningen på detta område är att klarlägga orsakerna till renförluster och anvisa vägar för nedbringande av förlusterna.

Program 5. – hjordsammansättning

Hjordsammansättningen är av stor ekonomisk betydelse därför att den påverkar såväl betesbehovet som produktionsresultatet. Renens beteende påverkar också hjordsammansättningen. Den optimala hjordsammansättningen varierar bl.a. med hänsyn till betestillgång och driftsförhållanden.

Genom ett målmedvetet slaktuttag kan hjordsammansättningen regleras. Slaktuttaget i sin tur påverkar köttproduktionen, både kvantitativt och kvalitativt. För beräkningar av optimalt slaktuttag krävs data beträffande

slaktvikter och slaktkroppens sammansättning för renar av olika ålder och kön.

Pågående projekt syftar till att ta fram data av ovan angivet slag.

I nedanstående tablå redovisas i stort lokaliseringen av nuvarande verksamhet.

Plats	*Projekt/Verksamhet*
Kuolpavare	Foder/Utfodring
	Parasiter
	Renens näringsstatus
Jokkmokk	Renförluster
	Rovdjuren/Renen
	Undervisning
Arvidsjaur	Renens näringsstatus
	Mineralutfodring
	Slaktuttag
	Styckning
	Reproduktion
Storuman	Renbete/Skogsbruk
	Kalavverkning
	Skogsgödsling
	Trädlavar
	Snö/Renbete
	Renbete/Tungmetaller
	Renstörningar
Hemavan	Renförluster
	Rovdjuren/renen
Umeå	Administration
	Bearbetning, publicering
	Kemiska analyser
	Rådgivning/Information
Uppsala	Bearbetning, publicering
	Kemiska analyser
	Obduktioner
	Växtbiologiska undersökningar

9 Samrådsformer

Rennäringens samråd med andra samhällsintressen har främst kommit att koncentreras kring markanvändningsfrågor. Regelbundna samråd i organiserad form förekommer för närvarande på tre områden:

- Överläggningar med den interdepartementala arbetsgruppen för samefrågor inom regeringskansliet
- Samråd med företrädare för skogsbruket
- Samråd med kommuner

9.1 Den interdepartementala arbetsgruppen för samefrågor

Med anledning av prop. 1976/77:80 beslutade riksdagen om särskilda insatser för samerna. Föredragande statsråd deklarerade därvid följande (sidan 107):

Det bör således klart uttalas, att samerna utgör en etnisk minoritet i Sverige, som i egenskap av ursprunglig befolkning i sitt eget land intar en särskild ställning gentemot både majoritetsbefolkningen och andra minoritetsgrupper. Vid utbyggnaden av samhällets stöd till samekulturen måste man ge utrymme åt även andra bedömningar än de som kan göras beträffande övriga minoritetsgrupper i samhället.

Regeringen tillsatte år 1977 en permanent interdepartemental arbetsgrupp för samefrågor. Arbetsgruppen är ett tjänstemannaorgan med representanter från statsrådsberedningen samt ett flertal departement. För närvarande är statsrådet Bengt Göransson arbetsgruppens ordförande och departementssekreterare Gunnel Stenqvist dess sekreterare. Det åligger arbetsgruppen bl.a. att samordna beredningen av samefrågor inom regeringskansliet samt att regelbundet överlägga med samerna i konkreta frågor. Gruppens uppgifter lades fast i ovannämnda prop. 1976/77:80 (sidan 110):

Verksamheten skall vara inriktad på att söka lösa frågor som berör skilda samhällsområden, t.ex. frågor om samiska näringar och sysselsättning i sameområdena och fortsatt utveckling av en utbildningsväg för samer. Jag vill särskilt betona att avsikten inte är att hos gruppen samla alla samefrågor oberoende av nuvarande departementstillhörighet. Syftet är att åstadkomma en effektivare samverkan vid

beredningen av sådana samefrågor som berör flera departement och myndigheter.

Arbetsgruppen skall vara ett renodlat tjänstemannaorgan som regelbundet överlägger med sameorganisationerna i konkreta frågor.

Arbetsgruppens överläggningar med samerna har kommit att omfatta en rad olika frågeställningar. Utöver aktuella regeringsärenden kan bl.a. nämnas skogsrenskötsel, samrådsformerna mellan samerna och berörda kommuner, energiutvinning inom renskötselområdet, samisk slöjd och skolfrågor. Samerna företräds vid överläggningar av en av dem själva utsedd särskild delegation. I delegationen återfinns företrädare för SSR, Same-Ätnam, Saminuorra, Nordiska samerådet m.fl.

9.2 Skogsbruket

En samrådsgrupp skogsbruk/rennäring tillsattes av lantbruksstyrelsen år 1971. Huvudmannaskapet för samrådsgruppen togs år 1983 över av skogsstyrelsen. I gruppen ingår skogsstyrelsen, lantbruksstyrelsen, SSR, domänverket, skogsindustriernas samarbetsutskott, Svenska skogsarbetareförbundet samt, fr.o.m. 1983, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund. Skogsstyrelsens representant är för närvarande ordförande och lantbruksstyrelsens representant sekreterare.

Fram till år 1983 var gruppens huvuduppgifter dels att kartlägga sambanden mellan skogsbrukets och rennäringens markanvändning, dels att verka för samförståndslösningar i markanvändningskonflikter och därvid lämna gruppledamöternas huvudmän förslag till åtgärder. Fr.o.m. år 1983 är en samrådsorganisation under uppbyggnad med lokala samrådsgrupper och där den tidigare samrådsgruppen skogsbruk/rennäring givits funktionen av central rådgivande instans. Den centrala samrådsgruppens uppgift är bl.a. att sprida erfarenheter av samrådsarbetet mellan länen, att följa tillämpningen av gällande författningsbestämmelser samt att verka för ökad kunskap om respektive näring.

Uppbyggnaden av den lokala samrådsorganisationen sker utifrån erfarenheter av en samrådsmodell som prövats inom Jokkmokks kommun under en treårsperiod. Modellen innebär i korthet att berörda storskogsbrukare i slutet av varje kalenderår redovisar planerade skogsbruksåtgärder för kommande säsong och för en femårig planeringsperiod. Uppgifterna sammanställs av skogsvårdsstyrelserna i de tre renskötsellänen och tillställs därefter berörda samebyar. Samebyarna ges därigenom möjlighet att studera och överblicka skogsföretagens planer före sammanträffandena med dessa. Skogsstyrelsen har för innevarande budgetår beviljats 500 000 kronor för sin medverkan i samrådsarbetet.

Skogsstyrelsen utfärdade under år 1982 allmänna råd om skogsbrukets hänsynstagande till rennäringen (SKSFS 1982:2). Råden får betraktas som anvisningar till 1 § skogsvårdslagen, vilken föreskriver att hänsyn vid skötsel av skog skall tas till naturvårdens och andra allmänna intressen. Skogsstyrelsens anvisningar understryker vikten av samråd samt ger vissa råd beträffande hänsyn som bör tas i för rennäringen särskilt känsliga områden.

9.3 Kommunerna

I idéskriften "Samerna och kommunerna" (Ds Kn 1979:8) betonas betydelsen av att samråden mellan samerna och berörda kommuner ges yttre stadga. Samråden bör ske regelbundet (minst en gång om året) samt byggas upp kring en fast arbetsgrupp. Samtidigt framhålls också att betydande lokala variationer bör kunna förekomma.

Samrådsmönstret mellan samerna och kommunerna belyses i den ovannämnda skriften "Samerna och kommunerna" men har även studerats av bl.a. Svenska kommunförbundet (PM 1982-01-26). Därvid konstateras att samrådsformerna varierar kraftigt. Såväl från samiskt som kommunalt håll understryks att behovet av samråd är stort. Permanenta samrådsorgan har dock inrättats i relativt få fall, även om en viss ökning kan noteras under senare år. Den spontana kontakten då konkreta frågeställningar kommer upp är den dominerande samarbetsformen. Hos kommunerna är kanslicheferna de befattningshavare som främst ombesörjer samråden med samerna.

Markanvändningsfrågor spelar ofta en framträdande roll vid kommunernas sammankomster med samerna. Andra diskussionspunkter kan vara frågor rörande kommunal service och kulturfrågor. Koncentrationen kring markanvändningsfrågor är bl.a. föranleddd av den uppmärksamhet rennäringen fått i den fysiska riksplaneringen. Samebyarna skall i frågor rörande bebyggelseplanering betraktas som sakägare i byggnadslagens mening.

10 Förhållandena i Finland och Norge

10.1 Finland

10.1.1 Lagstiftning och administration

Renskötseln i Finland regleras av renskötsellagen 1948 med vissa senare ändringar. I lagen framgår att renskötselområdet omfattar Finlands nordligaste del norr om Kiminge älv. Lagen och den därav följande förordningen definierar också renägarnas rättigheter och skyldigheter.

Varje finsk medborgare som bor inom renskötselområdet har rätt att äga renar. Renskötselområdet är indelat i 56 renbeteslag, som utgör renarnas avgränsade område på respektive ort. Renbeteslaget, som kan äga renar är även en administrativ enhet, som leds av en styrelse och en förman. Renbeteslagens delägare utgörs av renägarna och renbeteslagen bildar tillsammans Renbeteslagens förening (Paliskuntain Yhdistys), som leder renskötseln i Finland och sköter rennäringens relationer med staten.

Paliskuntain Yhdistys är en privaträttslig förening bland renägarna. Under år 1982 uppgick det statliga stödet till 5 milj mark, vari ingår administration, stängsel, bostäder och kombinationsskog. Vid föreningens kontor i Rovaniemi finns fem anställda. Dessutom har föreningen fyra rådgivare i ekonomi-, byggnads- och produktionsfrågor.

10.1.2 Renskötselns omfattning m.m.

I renskötselområdet, som omfattar ca 120 000 km2, finns det ca 6 800 renägare eller omkring 2 500 familjer. Av dessa får omkring 800 familjer sin huvudsakliga inkomst från renskötseln.

Vid halvårsskiftet 1981 uppskattades bruttoantalet renar till 293 700. Det höga renantalet i förhållande till tillgängliga betesmarker innebär att man har problem med överbetning. Förordnande om tvångslakt, som meddelas av Paliskuntain Yhdistys, är därför vanliga.

Köttproduktionen per ren och år uppgår genomsnittligt till c:a 10 kg. Ett flertal fältslakterier har uppförts och godkänts som renkontrollslakterier. Vissa ägs och drivs av de enskilda renbeteslagen, vissa har Paliskuntain Yhdistys som ägare och huvudman. Man strävar mot att renslakten i största möjliga utsträckning skall genomföras i renbeteslagens egen regi. Vid slakt, som utförts av renbeteslaget i egen regi, har de senaste åren ersättningen till renägaren utgått med omkring 26 mark per kg slaktad vara. Om slakten

utförts av Paliskuntain Yhdistys har ersättningen varit 2 mark lägre per kg.

De senare åren har slaktuttagen medvetet varit koncentrerade till de yngsta åldersgrupperna i renhjorden. Detta har inneburit att slaktdjurens medelvikter sjunkit men att antalet uttagna slaktdjur ökat. Eftersom renantalet är för högt inom vissa renbeteslag blir ett större slakttutag nödvändigt. Det kan antas att den årliga renköttproduktionen i Finland därigenom kommer att öka under en följd av år.

10.1.3 Statlig stödgivning

Rennäringen i Finland drivs efter rent företagsekonomiska principer. Näringen subventioneras inte av staten på samma sätt som sker inom jordbruket. Bidrag till renägares bostäder utgår dock (70 % i norr och 40 % i söder) och dessutom överför staten i vissa fall skog till renägare för att öka sysselsättningen. Staten har bekostat de riksgränsstängsel (c:a 1 200 km) som uppförts mot Norge och Sovjetunionen. Rennäringen beskattas på samma sätt som skogsbruket, dvs. produktionsvärdet per år uppskattas och beskattas oberoende av slaktuttagets storlek. Systemet anses bra och förmånligt för renägarna.

Slutligen kan här nämnas att alla renägare är anslutna till en pensionskassa och därmed samtidigt olycksfallsförsäkrade. Renägaren betalar halva premien och staten resten. Även det enskilda renbeteslaget har i dag försäkringar för sina anställda, vilket innebär en dubbelförsäkring av många renägare. Man strävar mot att försöka avveckla denna dubbelförsäkring.

10.1.4 Renforskningen i Finland

Renforskningen är ej ekonomiskt knuten till Paliskuntain Yhdistys. Den finansieras på samma sätt som övrig forskning. I samband med att Paliskuntain Yhdistys upprättar sin årliga verksamhetsplan upprättas även en forskningsplan. Denna plan godkänns därefter av regeringen och blir samtidigt styrande för anslag till forskningsverksamheten.

Finsk renskötsel saknar egen forskningsstation. Två forskare finns emellertid stationerade i Rovaniemi varav den ansvarige för renforskningen har sin placering i anslutning till Paliskuntain Yhdistys kontor. Samordningen av renforskningen, publicering av uppnådda resultat m.m. samt kontakter i övrigt ombesörjs av föreningskontoret i nära samarbete med rådgivningsinstanserna. Forskning omkring renen och renskötseln förekommer även i viss utsträckning inom allmänna vetenskapliga institutioner. De fältförsök som förekommer inom renforskningen ansvarar Paliskuntain Yhdistys för, men verksamheten bekostas av staten.

Ett starkt önskemål inom den finländska renskötseln är utvecklandet av forsknings- och försöksverksamheten inom näringen med en egen forskningsstation i Lappland. Man känner till hur produktionen inom jordbruket och husdjursskötseln kunnat öka som ett resultat av forskning och experimentverksamhet. Avsaknaden av sådant stöd innebär att motsvarande önskvärda utveckling inom renskötseln måste skjutas på framtiden.

10.2 Norge

10.2.1 Inledning

Norge fick en ny rennäringslag – Lov om reindrift – 1979. Huvudmålet med lagen är att få ett samhällsnyttigt utnyttjande av renbetesresurserna på ett sätt som ger trygga ekonomiska och sociala villkor och säkra rättigheter för dem som har renskötsel som yrke samt att bevara rennäringen som en viktig faktor i samisk kultur bl.a. genom att:

- Fastställa ramarna för rennäringsutövarnas rättigheter och skyldigheter
- Reglera förhållandet till andra näringar och intresseområden
- Reglera det inbördes förhållandet mellan yrkesutövare i rennäringen
- Skapa förutsättningar för en ändamålsenlig organisation och administration

Renskötselns omfattning

I Norge finns ungefär 170 000 renar (räknat i vinterhjorden) fördelade på c:a 600 familjeföretag. Totalt beräknas omkring 2 000 personer vara sysselsatta i rennäringen. Det norska renskötselområdet som omfattar c:a 135 000 km^2 sträcker sig från ryska gränsen i norr ned till och med Sör-Tröndelag/ Hedmark i trakterna kring Röros i söder. Utanför renskötselområdet finns c:a 17 000 renar.

Den offentliga administrationen

Norge har till skillnad från Sverige en självständig rennäringsförvaltning som lyder direkt under lantbruksdepartementet.

Enligt lagen skall ett reindriftstyre utses att leda den centrala rendriftsadministrationen. Den löpande verksamheten sköts av ett sekretariat som leds av en reindriftssjef.

Landet är indelat i sex renbetesområden som i huvudsak sammanfaller med de områden inom de sex nordligaste fylkena där renskötsel är tillåten. För var och ett av dessa områden finns ett områdesstyre som väljs av fylkestinget för fyra år åt gången. Områdesstyrets löpande verksamhet sköts av ett sekretariat med en reindriftsagronom som chef. Reindriftsagronomerna är formellt underställda reindriftschefen.

Reinbetesdistriktet är Norges motsvarighet till våra samebyar. Reinbetesdistriktets medlemmar skall utse ett tillitsmansutvalg (styrelse) och välja ordförande och vice ordförande. Tillitsmansutvalget för reinbetesdistriktets talan utåt och har i uppgift att samordna renskötseln inom distriktet och se till att lagar och förordningar följs.

För att klara dessa uppgifter har tillitsmansutvalget långtgående befogenheter och kan t.ex. besluta om renräkning och slakt m.m. för hela distriktet.

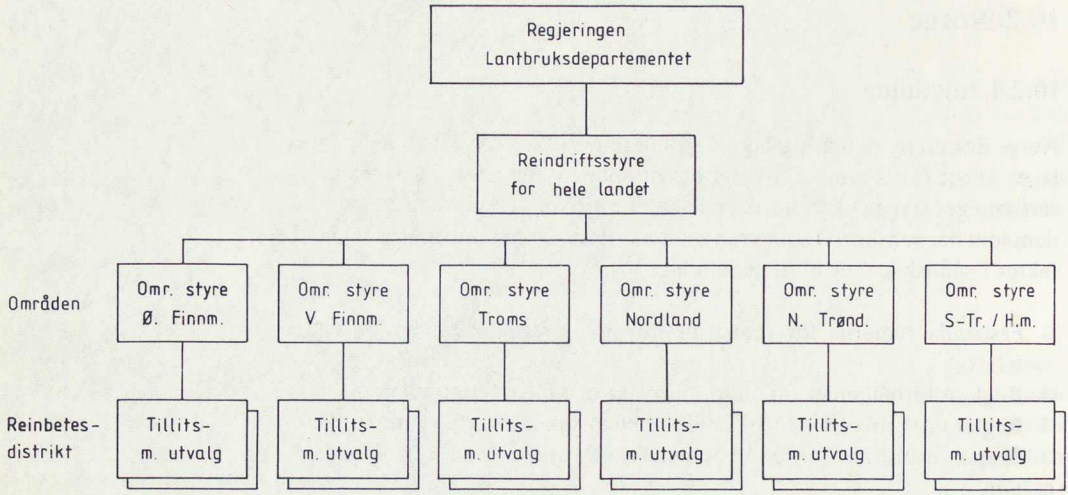

Figur 10.1 Schematisk bild över beslutsorganens uppbyggnad

10.2.2 Skillnader mellan det norska och svenska systemet

På några viktiga punkter skiljer sig den norska lagstiftningen från vad som gäller i Sverige.

Den viktigaste principiella skillnaden gäller reinbetesdistriktets respektive samebyns inre organisation. Den svenska rennäringslagen innehåller detaljerade bestämmelser hur samebyn skall vara organiserad och man har också överfört ansvaret för renskötseln från den enskilda renägaren till samebyn som kollektiv. I den norska lagen finns inga detaljbestämmelser som reglerar reinbetesdistriktets inre organisation och huvudansvaret för renskötseln vilar fortfarande på den enskilde renägaren. Detta innebär att distriktet har stor handlingsfrihet att utforma egna modeller för samarbete och kan organisera verksamheten efter eget gottfinnande inom ramen för lagens bestämmelser. Någon regel som förbjuder annan verksamhet än renskötsel finns heller inte i den norska lagstiftningen.

En annan viktig skillnad är att man i Norge har en form av offentlig etableringskontroll av renskötselföretag. Områdesstyret beslutar om hur många renskötselföretag som får finnas inom respektive reinbetesdistrikt. Styret beslutar också om ett tak för högsta renantal per renskötselföretag. Båda dessa beslut skall godkännas av reindriftsstyret. Denna ordning innebär bl.a. att ett renskötselföretag ej får överlåtas åt flera av barnen utan tillstånd från områdesstyret.

Lagen om reindrift föreskriver att alla renägare inom distriktet skall betala en viss avgift till distriktskassan. Avgiftens storlek fastställes av Konungen. Distriktskassan skall i första hand täcka tillitsmansutvalgets utgifter för distriktets administration såsom kontorsmaterial, telefon, resor och liknande. Dessutom skall finnas en särskild reindriftsfond för varje reinbetesdistrikt. Till fonden förs intäkter från slakt av omärkta renar samt intrångser-

sättningar. Fondens kapital används till distriktens gemensamma behov av anläggningar m.m. Några andra detaljbestämmelser över distriktens ekonomiska förvaltning finns inte i den norska lagen.

10.2.3 Reindriftsavtalet

Redan år 1960 började man diskutera formerna för ett avtal mellan rennäringen och den norska staten där jordbruksavtalet skulle stå som modell. År 1976 undertecknades det första reindriftsavtalet och trädde i kraft fr.o.m. 1977.

Reindriftsavtalet bygger på fyra mål som i sina grunddrag ligger i linje med intentionen i reindriftslagen.

- Ett inkomstmål som syftar till att rennäringsutövarna skall få samma sociala och ekonomiska standard som andra samhällsgrupper.
- Ett regionalpolitiskt mål som syftar till att upprätthålla bosättning och sysselsättning i de samiska kärnområdena.
- Ett minoritetsskyddsmål. Rendriften är en viktig del i den samiska kulturen och måste därför förbli en samisk näring.
- Ett produktionsmål som syftar till optimal köttproduktion i rennäringen.

Förhandlingsordning

Reindriftsavtalet är ett s.k. huvudavtal mellan norska staten och Norska Reindriftssamers landsforbund (NRL). Förutom det ekonomiska stödet reglerar avtalet de sociala trygghetsfrågorna, organisationsstödet samt olika näringspolitiska frågor av både praktisk och principiell natur.

Staten företräds av en från lantbruksdepartementet utsedd förhandlingsdelegation, medan NRL utser sin förhandlingsdelegation. Expeditionschef en på lantbruksdepartementet leder förhandlingarna.

Först förhandlas om totalramen för hela reindriftsavtalet och därefter om fördelningen på de olika posterna och vilka fördelningsprinciper som skall gälla för det ekonomiska stödet. Avtalet skall slutgiltigt godkännas av Stortinget.

Huvudavtalet löper normalt på två år, men båda parterna kan under avtalsperioden ta upp nya förhandlingar om det inträffar väsentliga förändringar i rennäringens driftsförhållanden eller andra förutsättningar för avtalet.

Reindriftsavtalets konstruktion

I reindriftsavtalet är inbyggt ett inkomstmål efter samma principer som gäller för jordbruksavtalet i Norge. Inkomstmålet innebär att ett årsverk i renskötseln skall ge samma inkomster som en industriarbetares.

För att få underlag för en sådan jämförelse lämnar ett representativt urval av 60 renägare årligen in uppgifter från sina räkenskaper och vissa andra förhållanden av betydelse för produktionsresultatet, såsom djurförluster och liknande.

Med ledning av dessa uppgifter utarbetar reindriftsadministrationen en totalkalkyl, som utgör det huvudsakliga underlaget för förhandlingarna. Beräkningarna utgår från vissa schablontal på kalvningsprocent, könssammansättning, förlustprocent, kostnader m.m. utifrån uppgiftlämnarnas inrapporteringar. Dessa schablontal används sedan för att konstruera totalkalkylen för hela näringen. Resultatet i totalkalkylen slås ut på beräknat antal årsverk för hela näringen, vilket ger genomsnittliga värden för *ersättning för arbete och eget kapital*. Kalkylen justeras med hänsyn till förändringar i det totala renantalet för landet.

Skillnaden mellan beräknade faktiska inkomster och fastställt inkomstmål skall kompenseras med direkt ekonomiskt stöd i någon form. Under avtalsperioden 1980–1981 var utgångsläget enligt dessa beräkningar att genomsnittsintäkterna per årsverk skulle höjas från 56 000 nkr till 70 000 nkr genom direkt ekonomiskt stöd. Förutom huvudmålet att få till stånd inkomstjämställdhet med andra yrkesgrupper, har stödet fått en stark prägel av styrinstrument för att uppnå fördelningspolitiska och produktionstekniska förändringar i näringen. Avtalets innehåll och inriktning framgår av nedanstående sammanställning.

Reindriftsavtalets olika beståndsdelar under avtalsperioden 1982–1983

□ *Prisgaranti*

Norska staten garanterar ett lägsta pris på renkött, som skall motsvara prisnivån på oxkött klass I inklusive alla pristillägg som går ut i Nordnorge.

□ *Driftstillskott*

Renskötselföretagare över 18 år erhåller varje år ett statligt driftsbidrag med ett visst belopp. Bidragets storlek är kopplat till antal renar i företaget och slaktprocent enligt tabell 10.1.

Tabell 10.1 Driftstillskottets storlek enligt den norska modellen

Antal renar per företag	Driftsbidrag kronor 13 000	11 000	9 000	7 000	5 000	3 000
	Slaktuttag i procent av reninnehav					
71 –200	22	21	20			
201–300	24	22	21	20		
301–350	34	32	30	28	24	21
351–450	35	34	32	30	29	28
451–550	39	38	37	36	35	34
551–650	42	41	40	39	38	37
651–750	46	44	43	41	40	39
751–850	49	47	45	43	41	40
851–950	53	50	48	46	44	42
951–>	56	54	51	49	46	44

Stödets inriktning syftar till att få till stånd en utjämning av reninnehavet genom att stimulera till ökad slakt i de större renägarnas hjordar.

□ *Prisstöd för slakt av kalv*
Stödet utgår med 200 nkr per kalv som slaktas före den 31 december. För den som uppfyller slaktkravet för driftsbidraget utgår ytterligare 100 nkr per kalv dvs. totalt 300 nkr per kalv. Stödets inriktning på kalv har två syften – dels att minska belastningen på vinterbetet, dels att minska kalvförlusterna vintertid.

□ *Prisstöd för skinn*
För djur som slaktas mellan den 1 augusti och 15 oktober utgår prisstöd med 75 nkr per skinn. Avsikten är att stödet skall stimulera till en tidig höstslakt innan djuren går ner i vikt.

□ *Fraktstöd*
Ett fast stöd per slaktad ren utgår för:
- Indrivning till slakthage,
- Transport av levande ren till godkänt kontrollslakteri,
- Transport av slaktkroppar från ambulerande slakterier till godkända kontrollslakterier,
- Transport av renkött från kontrollslakterier till försäljningsorterna.

□ *Båttransport av renar*
Kustförsvaret ombesörjer båttransporter av renar till vissa öar längs den norska kusten där distrikten har sina sommarbetesland.

□ *Stöd för marknadsfrämjande åtgärder*

□ *Katastrof- och förlustersättning*
Vid katastrofer och onormala förluster av ren utgår ersättning både i förebyggande syfte och för direkta bortfall.

□ *Avbytarverksamhet*
För att näringsutövarna skall beredas samma möjligheter till regelmässig fritid som andra yrkeskategorier utgår ersättning för avbytarverksamhet med 8 000 nkr per årsverk. Reinbetesdistriktets tillitsmansutvalg söker bidraget efter att ha presenterat en plan hur man har tänkt organisera verksamheten. Distriktet har fria händer att organisera avbytarverksamheten antingen med anställd personal eller genom turordning bland de egna medlemmarna.

□ *Sjukersättning*
Sjukersättningen är reglerad i avtalet och utgår efter samma principer som för jordbrukarna i Norge.

□ *Utvecklings- och investeringsverksamhet*
En särskild utvecklings- och investeringsfond har bildats för det statliga finansieringsstödet och utvecklingsfrämjande åtgärder som syftar till att effektivisera näringen. Finansieringsstöd ges bl.a. för uppförande av arbetshagar, slaktanläggningar, renvaktarstugor, driftsbostäder, köp av livdjur m.m. För att erhålla stöd för gemensamma anläggningar måste tillitsmansutvalget för distriktet utarbeta en utvecklings- och investeringsplan över verksamheten. Stödet utgår i form av räntefria avskrivningslån. Sökanden har dessutom möjlighet att låna av statens lantbruksbank. Från fonden utgår även stöd till olika forsknings- och utvecklingsprojekt samt viss rådgivningsverksamhet i NRL:s regi. Dessutom utgår stöd för utveckling av binäringar och olika kulturella verksamheter.

□ *Kompensation för bortfall av bensinrestitution och ostsubsidier*

Parterna har även enats om vissa principiella målsättningar och därmed sammanhängande åtgärder som måste vidtas under avtalsperioden, nämligen

att slakten avpassas så att inte renantalet ökar i fortsättningen

att det är nödvändigt att reglera antalet driftsenheter med hänsyn till de redan etablerade renägarnas trygghetssituation

att under innevarande avtalsperiod styra mekaniseringen i renskötseln för att trygga sysselsättningen

att tillsätta en arbetsgrupp som skall arbeta med

□ förhållandet mellan renantal, betningsgrad och antal driftsenheter
□ beräkning av antal årsverken
□ mekaniseringsgraden i renskötseln

att lantbruksdepartementet gör en ny översyn av de områden som skall fredas med hänsyn till rennäringen

att utredningsarbetet i Aasutvalget för kompensation för förlorade renbetesområden intensifieras

att NRL tillsammans med lantbruksdepartementet utarbetar arbetsformer för en bättre arealplanering för rennäringen i likhet med andra areella

Tabell 10.2 Ramarna för budgetåret 1982/83 enligt reindriftsavtalet

Driftstillskott	6 400 000
Prisstöd för slaktad kalv	4 300 000
Prisstöd för skinn	850 000
Fraktstöd	2 750 000
Båttransport av renar	400 000
Marknadsfrämjande åtgärder	2 000 000
Katastrof- och förlustersättning	2 000 000
Avbytarverksamheten	5 100 000
Sjukersättning	600 000
Utvecklings- och investeringsverksamhet	6 300 000
Organisationsstöd	1 300 000
Kompensation för bortfall av bensinrestitutioner och ostsubdidier	(6 100 000)
Summa	32 000 000

näringar med sikte på att begränsa olika intrång i samhället

att undersöka möjligheten till utjämning av intäkterna mellan goda och dåliga år för att undvika onödiga skattekonsekvenser

att undersöka möjligheterna till en engångsjustering av renantalet utan skattemässiga konsekvenser

att medel från marknadsfrämjande åtgärder skall användas för att garantera att prisnivån på renkött inte understiger avräkningspriset på oxkött klass I

att tillsätta en arbetsgrupp som skall se över prissättningen på renkött och hur pengarna för marknadsfrämjande åtgärder skall disponeras,

att en särskild fraktnämnd skall utses med uppgift att finna praktiska lösningar på transport- och slaktproblematiken.

Hittills gjorda erfarenheter

Av särskilt intresse är att studera i vad mån reindriftsavtalet har bidragit till att uppnå de mål som fastställts för rennäringspolitiken i Norge.

Den allmänna uppfattningen både bland näringsföreträdarna och reindriftsadministrationen är att reindriftsavtalet haft en positiv effekt på flertalet renägares ekonomiska situation. Rennäringen har fått uppleva ett påtagligt ekonomiskt uppsving under senare delen av 1970-talet. Även om andra faktorer, som bra betesvintrar och den gynnsamma ekonomiska utvecklingen i landet, har bidragit till denna utveckling anses reindriftsavtalet vara den tyngsta faktorn i sammanhanget.

Någon heltäckande utvärdering av reindriftsavtalet är ännu inte gjord men utvecklingen är under ständig uppföljning. Från administrationens sida är man medveten om att det finns vissa svagheter i systemet som man efterhand försöker rätta till.

Renantalet ökar

Den allvarligaste invändningen mot avtalet är, att det förmånliga ekonomiska stödet i kombination med goda år, har inneburit för låga slaktuttag i förhållande till vad hjordarna kan avkasta och man har därför fått en betydande tillväxt av renantalet i vissa områden. Sedan avtalet trädde i kraft har renantalet ökat med ca 29 000 för hela landet. Att renantalet är för högt i förhållande till tillgängliga betesresurser visar sig bl.a. i att slaktvikterna gått ner den senaste tiden. Såväl näringen som staten är medvetna om att rådande situation är ohållbar i längden. Parterna var därför vid senaste avtalsuppgörelse eniga om att stödet måste utformas på ett sätt som stimulerar till ökad slakt i framför allt de större renägarnas renhjordar.

Parterna var också eniga om att det är nödvändigt att reglera antalet driftsenheter för att kunna bemästra utvecklingen av renantalet och skapa trygga förhållanden för de redan etablerade företagarna.

Näringens uppfattning

NRL anser att reindriftsavtalet som helhet har varit mycket positivt för näringens utveckling. I stort är man överens med staten om huvuddragen i

avtalet även om det finns vissa enskildheter i avtalet där man har en annan uppfattning. Vad t.ex gäller antalet driftsenheter är NRL inte överens med staten, som anser att nuvarande antal driftsenheter (607) är något för mycket. NRL anser att det finns utrymme för ytterligare ett antal driftsenheter.

Både NRL och administrationen anser att reindriftsavtalet har sin viktigaste funktion som ett forum för dialog mellan näringen och staten under ordnade former. De regelbundna kontakterna med regeringen och stortinget har skapat ömsesidig förståelse för varandras problem.

Ökat krav på administrationen

Reindriftsavtalet har medfört ökade krav på administrationen genom den styrning som ligger inbyggd i systemet. En allmän uppfattning är dock att en viss ökad byråkrati är nödvändig för att över huvud taget kunna genomföra målinriktad rennäringspolitik som för fram rennäringen i önskvärd riktning.

III Mål och principiella överväganden

11.1 Samepolitiska mål och uttalanden

Kommittén har till grund för sitt arbete gjort en genomgång av den statliga same- och rennäringspolitiken. Denna politik utformades under 1970-talet och då framför allt genom riksdagsbesluten 1971 angående ny rennäringslag och 1976 angående ändring av 1 kapitlet 2 § regeringsformen samt 1977 med anledning av samepropositionen 1976/77:80.

Regeringsformens grundsats är att bl.a. etniska minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas. Detta stadgande anger målet för den samhälleliga verksamheten även om det i och för sig inte är tillräckligt bindande genom sanktionsbestämmelse eller motsvarande. I prop. 1975/76:209 motiveras bestämmelsen på så sätt att det i ordet kultur innefattas "bl.a. den renskötsel som är ett centralt inslag i samernas traditionella levnadssätt".

I prop. 1971:51 med förslag till rennäringslag fastslås att rennäringen är en förutsättning för bevarandet av den samiska kulturen. Vidare anförs i propositionen att det torde endast i begränsad omfattning vara möjligt för samerna att, om renskötseln skulle upphöra, hålla sitt språk, sin slöjd och övriga kulturyttringar levande under någon längre tid. I propositionen konstateras vidare att det är ett samhällsintresse, inte bara från näringspolitiska synpunkter, att rennäringens lönsamhet förbättras.

Genom 1977 års riksdagsbeslut med anledning av samepropositionen kan den statliga samepolitiken sägas ha fått en samlad form. Med hänsyn härtill finns anledning att återge delar ur propositionen, som till alla delar bifölls av riksdagen.

En avgörande förutsättning för att den samiska kulturen skall kunna bevaras är, som sameutredningen påpekar, att rennäringen kan fortleva som samisk näring och att ett rimligt antal samer i framtiden kan få sin utkomst inom rennäringen eller på annat sätt inom det geografiska bosättningsområde som av ålder har varit samernas. Endast härigenom är det möjligt att utveckla en levande samisk kultur och skapa en sammanhållning som i framtiden kan bära upp den etniska gruppen och dess strävanden. Rennäringen måste därför även i fortsättningen få statligt stöd samtidigt som åtgärder måste vidtas för att skapa arbetstillfällen för samerna i näringar som kan anslutas till och komplettera rennäringen.

För egen del ansluter jag mig till den allmänna syn beträffande samerna som utredningen redovisar. Det bör således klart uttalas att samerna utgör en etnisk minoritet i Sverige, som i egenskap av ursprunglig befolkning i sitt eget land, intar en

särskild ställning både gentemot majoritetsbefolkningen och andra minoritetsgrupper. Vid utbyggnaden av samhällets stöd till samekulturen måste man ge utrymme åt även andra bedömningar än de som kan göras beträffande minoritetsgrupper i det svenska samhället.

Det ligger ett särskilt ansvar i att stödja samiska organisationer och institutioner, och i att hävda ett samiskt näringsunderlag framför allt inom rennäringen, för att den samiska kulturen över huvud taget skall kunna bestå.

Mot här angiven bakgrund kan rennäringskommittén konstatera att den statliga same- och rennäringspolitiken står på en fast grund och har en framåtsyftande inriktning. En annan slutsats är att den innebär förpliktelser från samhällets sida.

Beträffande de folkrättsliga och fastighetsrättsliga frågorna utgår kommittén från att dessa kommer att behandlas och få en lösning inom ramen för samerättsutredningens arbete (Ju 1983:05). Den i och för sig avgörande bristen att grundläggande rättsliga förhållanden inte är utklarade får dock enligt vår mening inte medföra att nödvändiga reformer för att förbättra rennäringens ekonomi skjuts på framtiden.

Kommittén vill särskilt lyfta fram några förhållanden, som måste vara styrande för de framtida insatserna. Grundläggande gäller att antalet människor, som är sysselsatta i och ekonomiskt beroende av rennäringen, liksom näringen som sådan, måste bibehållas på lägst nuvarande nivå. Endast härigenom blir det möjligt att upprätthålla en samlad bosättning dels som grund för kulturen, dels för att säkerställa att det finns arbetskraft för att klara topparna i renskötselarbetet.

Ett annat grundläggande förhållande är det nära och oupplösliga sambandet kultur – näring – marker och den helhetssyn på de samiska frågorna detta ställer krav på. Detta leder vidare till konstaterandet att det inte är möjligt att göra direkta jämförelser med t.ex jordbruket eller andra näringar, då det gäller ekonomiskt resultat, sysselsättning etc. beträffande de samiska näringarna och markanvändningen.

Detta konstaterande levandegörs från samisk utgångspunkt av diktaren och renskötaren Paulus Utsi.

Nu guhka

Nu guhka go mis lea ćáhci, gos guolli vuodja
Nu guhka go mis leat eatnamat, gos bohccot guhtot ja bálget
Nu guhka go mis leat meahcit, gos ealibat ćiehkadallet
De lea mis dorvu dán eatnan alde.

Go min ruovttut eai śat gávdno ja min eanan lea billanan – gos mi galgat de orrut.

Min duovdagat, min ealahusat leat gárźon
jávrrit leat dulvan
eanut leat goikan
jogaźat moraśmielain lavlot
meahcit ćáhpudit ja rásit goldnet
lottaźat jaskkodit ja báhtarit.

Buot buriid maid mi leat oźźon
eai leat midjiide váimmolaććat.
Buot álki maid mi vuosta váldit
leat duśśalussan min eallimii.

Garra geadgegeainnut bávććistahttet min lihkastagaid.
Luondoolbmo jaskavuohta
ćierru ieźas váimmu siste.

Dan johtilis áiggi siste
njárbu min varra
min suopman ii śat śuva
ii-ge luonddu ćahci śoava.

Så länge

Så länge vi har vatten, där fisken lever
Så länge vi har land, där renen betar och vandrar
Så länge vi har marker, där det vilda gömmer sig
har vi tröst på denna jord

När våra hem ej mera finns och vår mark är förödd
– var ska vi då bo

Vårt eget land, vårt levebröd har krympt
sjöarna har stigit
älvarna har torkat
bäckarna sjunger med sorgsen stämma
markerna svartnar, grönskan vissnar
fåglarna tystnar och flyr

Allt det goda vi fått
kommer ej vårt hjärta vid
Det som skulle underlätta våra liv
blev till intet värde

Hårda stenvägar gör våra rörelser smärtfulla
Lugnet hos det vildas människa
gråter i sitt hjärta

I den ilande tiden
uttunnas vårt blod
vår samklang brister
vatten upphör att brusa

(Översättning av Per Mikael Utsi)

Den statliga same- och rennäringspolitiken såsom den tidigare beskrivits bör enligt kommittén ligga fast. Det som brister gäller tillämpningen och då särskilt helhetssynen. Detta leder fram till ett konstaterande att det är nödvändigt att stärka den institutionella ramen. Det gäller för såväl den statliga rennäringsadministrationen som den samiska sidan. Kommittén anger i sina förslag vissa riktlinjer för detta och föreslår vidare att en fast förhandlingsordning mellan staten och näringen kommer till stånd. Enligt kommittén är detta en förutsättning för att dels kunna genomföra den angivna rennäringspolitiken, dels tillförsäkra samerna en möjlighet att kunna bestämma och påverka den egna livssituationen. En sådan ordning skulle leda till att dagens brist på helhetssyn skulle kunna brytas.

En politik med denna inriktning skulle skapa öppningar och kunna leda till att, som det i dag ofta upplevs, låsta positioner lämnas. Kommittén grundar detta bedömande främst på det i sig uppenbara förhållandet att den som är eller känner sig trängd, intar en försvarsposition. Flerfaldiga exempel på effekterna av denna mekanism finns att hänvisa till, då det gäller förhållandet mellan majoritets- och minoritetsbefolkningar och allt talar för att det angivna är tillämpligt även här.

Det kommittén anger är i sig inget nytt. I prop. 1962:51 angående nomadskoleväsendets organisation formulerades detta så att "få ting visar så klart ett folks mognad och kulturella nivå som dess förhållande till minoritetsgrupper av olika slag". Vi ser det angeläget att betona, att det som skulle kunna uppfattas som eftergifter i förhållande till den samiska befolkningen och de samiska näringarna i grunden är något som ligger i hela samhällets intresse. Den vidare konsekvensen är att det härigenom skulle skapas andra och bättre förutsättningar för samförståndslösningar mellan den samiska befolkningen och samhället i övrigt.

Den programmatiska grundval kommittén föreslår är alltså mer att se som preciseringar av vad som redan är angivet än som nyskapelser. Grunden för de nedan angivna delmålen är att Sverige inom ramen för ett mångkulturellt samhälle har förpliktelser att visa respekt för samisk kultur och samiska näringar och ge utrymme för samerna att bestämma och påverka sin livssituation utifrån samiska värderingar.

11.2 Precisering av målen

- *Minoritetspolitiskt mål;* som innebär att rennäringen är en förutsättning för den samiska kulturen och därför måste förbli en samisk näring
- *Regionalpolitiskt mål;* som innebär att bosättning och sysselsättning i de samiska bosättningsområdena upprätthålles
- *Näringspolitiskt mål;* som innebär en rationell och lönsam produktion inom näringen baserad på de för näringen bestämmande förhållandena och genom tillvaratagande av naturresurser
- *Inkomstmål;* som innebär att rennäringsutövarna skall ha en ekonomisk och social trygghet och standard i arbetet som inte avviker från vad som gäller i samhället i övrigt

Minoritetspolitiskt mål

Nuvarande riktlinjer för rennäringspolitiken fastställdes av 1971 års riksdag (prop. 1971:51; JoU 1971:37; rskr 1971:216) i samband med tillkomsten av 1971 års rennäringslag.

Riksdagen fastslog då att en grundläggande utgångspunkt för samepolitiken är att rennäringen är en förutsättning för bevarandet av den samiska kulturen. Rennäringslagen syftar därför ytterst till att skydda den samiska befolkningens möjligheter att behålla och utveckla ett eget kulturliv. I den meningen är rennäringslagen inte bara en näringslag utan utgör ett minoritetsskydd, som bygger på ett minoritetspolitiskt ställningstagande från statsmakterna gentemot samerna. I jordbruksutskottets yttrande (JoU 1971:37) med anledning av förslaget till 1971 års rennäringslag anfördes:

Mycket talar för att det endast i begränsad omfattning torde vara möjligt för samerna att, om renskötseln skulle upphöra, hålla sitt språk, sin slöjd och övriga kulturyttringar levande någon längre tid. Rennäringen är därför en förutsättning för bevarandet av den samiska kulturen. Med hänsyn härtill bör renskötselrätten enligt utskottets mening vara förbehållen samerna.

Denna grundsyn på samepolitiken har på sätt ovan anges sedan dess ytterligare befästs av statsmakterna i ett flertal uttalanden, senast i den av riksdagen antagna propositionen (1976/77:80) om insatser för samerna där det framhålls att det är angeläget med åtgärder som kan bidra till en bestående kultur och ekonomisk trygghet för den samiska folkgruppen.

Regionalpolitiskt mål

Den allmänna regionalpolitiska målsättningen att bryta den negativa befolkningsutvecklingen i glesbygden och förbättra glesbygdsbefolkningens levnadsförhållanden, ligger helt i linje med de samepolitiska mål som fastställts av riksdagen.

I samepropositionen (1976/77:88) betonas särskilt vikten av att åtgärder vidtas för att skapa arbetstillfällen för samerna i verksamheter, som kan anslutas till och komplettera rennäringen.

Rennäringskommitténs analys av renägarnas inkomstsituation visar att kombinationssysselsättningarna har en avgörande betydelse för den renskötande befolkningens försörjningsmöjligheter och kommer enligt vår uppfattning även i fortsättningen att vara bestämmande för hur många människor som kan bo kvar och verka inom rennäringen. Den helhetssyn som bör prägla den framtida rennäringspolitiken, bör därför utgå ifrån att rennäringen måste ingå som en del i en kombination av flera inkomstkällor. Allsidigheten i utkomsterna och förmågan att ta till vara de speciella möjligheter som finns i glesbygden, är en viktig faktor som inte går att fånga in i den ekonomiska begreppsvärld som gäller i samhället i övrigt. I det sammanhanget vill vi peka

på den stora betydelse renskötselns traditionella binäringar, jakt, fiske och slöjd har och som bidragit till en stabilitet och uthållighet i näringen.

Även om sysselsättningsaspekterna bör tillmätas stor betydelse i framtiden måste själva rennäringen vara det som utgör basen för den renskötande befolkningens försörjningsunderlag. Sysselsättningsfrågorna får därför inte drivas dithän att det sker på bekostnad av en rationell och lönsam produktion. Vissa minimikrav måste ställas på företagets ekonomiska bärkraft. Utgångspunkten måste härvid vara att ett rennäringsföretag skall ge ett kontantöverskott, som utgör ett betydelsefullt tillskott till familjens samlade försörjning. Enligt våra beräkningar finns en lönsamhetsgräns någonstans omkring 200 renar per företag. Under den nivån får inkomsterna från renskötseln minskad ekonomisk betydelse både i sig och i förhållande till inkomster från annat håll.

Näringspolitiskt mål

Att förbättra effektiviteten i produktionen är ett av de viktigaste målen för att uppnå en tillfredsställande lönsamhet i rennäringen. Det måste därför bli en förstahandsuppgift från såväl samhället som näringens sida att genom olika åtgärder få till stånd ett bättre och mer rationellt utnyttjande av produktionsresurserna. Inriktningen på åtgärderna bör i första hand syfta till:

- en optimal köttproduktion till så låga kostnader som möjligt
- en jämnare ägarstruktur
- ett rationellare förädlingsled
- ett större hänsynstagande till rennäringsintressena i samhällsplaneringen

□ Optimal köttproduktion

Den viktigaste faktorn för det ekonomiska resultatet är avkastningen i kilogram kött per ren. Som framgår av kapitel 5 föreligger stora skillnader i resultat mellan olika områden och enskilda renägare. Till en del beror dessa skillnader på att förutsättningarna att bedriva renskötsel varierar, men skillnader i tillämpad produktionsteknik har också betydelse i sammanhanget. Enligt vår mening är det viktigt att samebyarna och de enskilda renägarna söker finna nya vägar att förbättra produktionstekniken, inte minst med tanke på den snabba samhällsutvecklingen som ständigt förändrar förutsättningarna för renskötseln.

Forskningen och rådgivningen har här en nyckelroll då det gäller att dels initiera nya utvecklingsvägar, dels ta till vara och förmedla kunskaper från de samebyar och enskilda renägare som genom ändrade metoder lyckats uppnå en hög avkastningsnivå.

□ Jämnare ägarstruktur

De lönsamhetsberäkningar som kommittén har gjort och som redovisas i kapitel 5 visar tydligt det nära sambandet mellan renantalet och inkomsterna

från renskötseln. Som tidigare nämnts finns en lönsamhetsgräns (dvs. då intäkter och kostnader sammanfaller) någonstans omkring 200 renar. Eftersom de fasta kostnaderna för maskiner och redskap inte ökar nämnvärt med ökat renantal, blir skillnaderna i inkomster mellan små och stora företag betydligt större än vad som står i proportion till antalet renar.

Ett av de viktigaste syftena med 1971 års rennäringslag var att ändra driftsuppläggningen så att sambandet mellan renägarnas reninnehav och driftsenheternas storlek skulle brytas. Samtidigt skulle man genom lagstiftningen få till stånd en rättvisare fördelning av inkomsterna i renskötseln som mera skulle svara mot arbetsinsatserna. Detta skulle ske genom att arbetsinsatserna i renskötseln skulle ekonomiskt ersättas, samtidigt som kostnaderna i renskötseln skulle fördelas efter renantal. Denna omläggning av organisationen var främst föranledd av en ojämn ägarstruktur där de små företagen dominerade.

Vi kan nu konstatera att denna målsättning inte uppnåtts. De flesta samebyar uttaxerar ingen avgift alls och arbetsersättningar utbetalas i mycket varierande och begränsad omfattning. Kommittén har även konstaterat att det inte skett några förändringar i företagsstrukturen. Fortfarande är det de små företagen, mindre än 200 renar, som dominerar.

En slutsats blir att inkomsterna från renskötseln som sådan, fortfarande är mycket ojämnt fördelade och den avgörande faktorn härvidlag är det ojämna reninnehavet.

Enligt vår uppfattning är målet att söka förbättra de små renägarnas situation lika aktuellt och angeläget nu som det var vid tillkomsten av 1971 års rennäringslag. De analyser vi har gjort visar dock att den ambitionsnivå i fråga om omläggning av renskötselmetoderna, där man avsåg att bryta sambandet mellan ägarstruktur och driftsform, inte är möjlig att uppnå inom överskådlig tid. Det är därför nödvändigt att pröva andra vägar för att om möjligt lösa den ojämna ägarstrukturen. Med den regionalpolitiska inriktning som kommittén förordar, återstår möjligheten att på sikt få till stånd en utjämning av renantalet. En sådan förändring i företagsstrukturen förutsätter en aktiv medverkan från samebyarna. Utan en sådan medverkan kommer alla försök till yttre påverkan att misslyckas. Det blir här fråga mer om en process än om enstaka åtgärder. Det arbete med utvecklingsplaner för samebyarna, som kommittén förordar skall få hög prioritet, är att se som en viktig och nödvändig del i denna process.

□ Rationellare förädlingsled

Ett effektivt förädlingsled och en aktiv produktutveckling är en viktig förutsättning för att djurägarna skall få ut ett bra pris för produkterna. En annan viktig förutsättning är att samordnade insatser görs för att marknadsföra renköttet som en kvalitetsprodukt.

□ Hänsynstagande till rennäringsintressena i samhällsplaneringen

Samhällsutvecklingen har för renskötselområdet inneburit svåra omställningsproblem för samebyarna. Erfarenheterna hittills visar att rennäringen har haft små möjligheter att hävda sina intressen. Till en del beror detta på att

det saknats effektiva samrådsinstrument mellan rennäringen och motstående intressen, men också på att sysselsättningspolitiska och andra intressen oftast tagit över rennäringsintresset. För att på ett bättre sätt skydda rennäringsintressena i framtiden finns det två olika vägar att gå. Den första är ett ökat hänsynstagande till rennäringens intressen och behov. Det kan ske med ett starkare rättsligt skydd och genom att ge samebyarna ett reellt förhandlingsutrymme i samråden med olika intressen. Den andra är att finna nya metoder i driftsuppläggningen som gör att renskötseln blir mindre beroende av de förändringar som sker i omvärlden. Enligt kommitténs uppfattning måste man angripa problemen genom en kombination av båda dessa framkomstvägar. Det är också nödvändigt att samhället tar ett aktivt ansvar i dessa frågor och att samebyarna får resurser att hävda sina intressen. Utgångspunkten måste vara att de beslut som övervägs utgår ifrån en helhetssyn på samebyns näringssituation där det också tas hänsyn till den samlade effekten av tidigare intrång.

Med hänsyn till den avgörande betydelse denna fråga har för rennäringen anser kommittén att ekonomiska resurser måste ställas till förfogande för att lösa dessa problem.

Inkomstmål

I utredningens direktiv uttalas att angivandet av ett inkomstmål för rennäringen är mer komplicerat än beträffande bl.a. jordbruket, samtidigt som det konstateras att utredningens förslag skall ta sikte på att skapa förutsättningar för dem som är sysselsatta inom rennäringen att få en tillfredsställande ekonomisk och social standard och trygghet i arbetet.

Kommittén kan verifiera svårigheten att ange ett inkomstmål; något som dock inte minskar behovet av att kunna uppställa ett sådant mål.

För såväl rennäringen i sin helhet som det enskilda renskötarhushållet gäller att det är fråga om en kombination av flera "delnäringar", där sammansättningen och omfattningen varierar och därmed inkomstbilden.

Ett annat komplicerande förhållande är att det är omöjligt att göra direkta och enkla jämförelser mellan rennäringen och andra näringar. Kvar står att näringens utövare skall ha en ekonomisk och social trygghet och standard, som inte avviker från vad som gäller i samhället i övrigt.

I likhet med vad som gäller i dag skall rennäringen och dess utövare inte heller i framtiden ställas i beroende av särskilda statliga subsidier och motsvarande. Detta har starkt betonats från näringen. En annan sak är att rennäringen genom exempelvis prisstödet skall ges lika villkor som i detta fall jordbruket.

Det väsentliga för näringen är framför allt att de fysiska förutsättningarna för näringens bedrivande inte beskärs ytterligare. Vidare är det nödvändigt med kraftfulla insatser även från samhällets sida för att utveckla och stödja kombinationsnäringar till renskötseln. Den fortsatta utvecklingen och formerna för stödinsatser är centrala frågor för den förhandlingsordning mellan staten och samerna som kommittén föreslår.

De förslag kommittén lägger fram i övrigt tar till stor del sikte på reformer som berör den sociala och ekonomiska standarden för näringens utövare. Genom förverkligandet av dessa reformer skulle det bli möjligt att tala om att

renskötarna ges en social och ekonomisk grundtrygghet, som för andra grupper i samhället sedan länge uppnåtts och i dag upplevs som självklarheter.

IV Förslag

12 Samebyn

Vi föreslår:

- **att renräkning även utan dispensansökan inte behöver äga rum oftare än vart annat år**
- **att familjeföretaget ges valfrihet att utse antingen en, eller båda makarna/sammanboende till renskötande medlemmar i samebyn. Vid beräkning av röstetalet bör samebyn utgå från företagets samlade renantal. Uppdelningen av företagets röstetal bör ske i förhållande till vars och ens reninnehav**
- **att en särskild arbetsgrupp tillsätts med uppdrag att göra en genomgång av rennäringslagens och rennäringskungörelsens tillämpning. Denna arbetsgrupp bör också få i uppdrag att utarbeta s. k. allmänna råd beträffande tillämpningen av rennäringslagstiftningen.**
- **att konstruktionen med samebyn som ägare till en juridisk person (aktiebolag, ekonomisk förening o.d.) för sidoverksamhet prövas**

12.1 Samebyn och rennäringslagen

12.1.1 Inledning

Rennäringslagens ikraftträdande 1971 innebar genomgripande förändringar i de tidigare lappbyarnas organistoriska och ekonomiska situation. Den svenska rennäringspolitiken hade under en mycket lång tid inneburit en strikt myndighetsreglerad verksamhet. Samebyarna fick nu ta över i stort sett alla de beslutsfunktioner som tidigare åvilade lappväsendet. Samtidigt med denna principiellt stora förändring i samebyarnas ställning infördes ett regelsystem som var ägnat att i grunden förändra strukturen både i driftsförhållandena och de inbördes ekonomiska förhållandena bland medlemmarna i samebyn. Kommittén har tidigare redogjort för detta i kapitel 5. Här följer en sammanfattning av de viktigaste förändringarna och de intentioner lagen skulle förverkliga.

- Samebyn blev en ny typ av juridisk person som företräder medlemmarnas intressen gentemot tredje man
- Från att ha varit en strikt myndighetsreglerad organisation fick samebyarna en självständig ställning, samtidigt som ansvaret för renarnas skötsel

överfördes från de enskilda ägarna till samebyn

- Medlemmarnas renar skulle sammanföras till ett lämpligt antal rationella driftsenheter med gemensam arbetsledning. Samebyns styrelse eller de förmän styrelsen utser skulle leda verksamheten
- För att få en rättvisare fördelning av medlemmarnas gemensamma kostnader skulle samebyarna fördela dessa i förhållande till vars och ens renantal.
- Inkomsterna skulle bättre stå i proportion till arbetsinsatserna i renskötseln. Därför skulle medlemmarna ersättas med en dagsverks- eller timersättning vars storlek bestäms i förväg av årsstämman
- Omläggningen skulle resultera i ett effektivare utnyttjande av befintliga resurser i och med att man bröt det nära sambandet mellan medlemmarnas reninnehav och driftsenheternas storlek. Näringen skulle därmed bli mer lönsam
- Omläggningen av driften fick inte ske genom administrativa tvångsåtgärder, utan samebyarna skulle själva bestämma hur man ville organisera sin verksamhet

12.1.2 Analys av rennäringslagens tillämpning och hittillsvarande effekter

Som vi tidigare redogjort för i kapitel 5 har de grundläggande förändringarna i driftsuppläggningen och renägarnas inbördes ekonomiska förhållanden inte skett i den utsträckning man åsyftade med lagen. Driftsuppläggningen följer i stort sett samma mönster som gällde före 1971 och det ekonomiska regelsystemet har endast tillämpats av några enstaka samebyar. I stället har samebyarna efterhand utvecklat egna ersättningssystem som delvis bygger på andra principer.

De små företagen dominerar på samma sätt som före den nya lagen och i övrigt är reninnehavet ungefär lika ojämnt som det var i mitten av 1960-talet. Inkomsterna från renskötseln är således alltjämt mycket ojämnt fördelade bland företagen i samebyarna. Sett till den totala inkomstbilden är skillnaderna däremot mindre påtagliga mellan hushållen beroende på att rennäringen svarar för endast en mindre del av de totala inkomsterna.

En grundläggande förklaring till att genomförandet av rennäringslagens intentioner gått så trögt är svårigheterna att kombinera ett enskilt företagande med en gemensam driftsuppläggning där grunden för verksamheten är en gemensam naturresurs. Det ligger således i själva grundförutsättningarna inbyggda målkonflikter mellan det enskilda företaget och den samfällighet som skall tillvarata allas intressen. Systemet förutsätter därför en mycket stark solidaritet mellan medlemmarna där man i princip sätter de gemensammas intressen före det egna företagarintresset. En mycket svår men samtidigt viktig fråga är hur samebyns totala renantal skall fördelas. Ytterligare en faktor som komplicerar relationerna mellan renskötselföretagen är det ökade trycket från konkurrerande markanvändningsintressen som gör att markutnyttjandet vilar på mycket labila förutsättningar.

Nuvarande sammanslutningsform där enskilt företagande kombineras med gemensam drift kring en begränsad resurs kan förefalla vara en konstruktion som lätt ger upphov till konfrontationer. I debatten har som ett

alternativ till nuvarande ordning framförts tankegångar om en sammanslutningsform där medlemmarna ingår med lika stora andelar i ett gemensamt ägande av både renar, anläggningstillgångar och maskiner. Aktiebolag eller andelsförening har ibland framförts som lämpliga företagsformer i en sådan teoretisk modell. En sådan uppläggning skulle i vissa avseenden innebära fördelar och eliminera en stor del av de konfliktorsaker som finns inbyggda i nuvarande system. Förutsättningarna för en mer samlad företagsekonomisk uppläggning av verksamheten utifrån en helhetssyn på samebyns resurser skulle då bli betydligt mer gynnsamma. Vi har emellertid bedömt att en så långtgående omläggning av företagsformen av flera orsaker inte är realistiskt att genomföra. Vad som återstår är således att inom ramen för nuvarande ordning skapa förutsättningar för samebyarna för att få till stånd en bättre samordning mellan företagen. Minst lika viktigt är att genom olika åtgärder skapa ett stabilare förhållande i markutnyttjandet. Kommittén tar upp denna fråga i sin helhet i kapitel 13.

12.1.3 Det ekonomiska regelsystemet

Som vi redogjort för i avsnitt 5.1 tillämpar samebyarna inte bestämmelserna som rör medlemmarnas ekonomiska förhållanden på det sätt som avsågs enligt förarbetena till rennäringslagen. Det gäller i första hand fördelningen av kostnaderna och utbetalning av arbetsersättningar. Dessa två regler innebär, om de tillämpas fullt ut, en starkt utjämnande effekt på inkomsterna. Samebyarna anger flera olika orsaker varför det är svårt att tillämpa dessa regler. (jfr. avsnitt 5.1.2).

Arbetsersättning

Vad gäller utbetalning av arbetsersättningar finner vi att samebyarnas uppfattningar till stora delar överensstämmer med vår egen analys av systemets tillämplighet. Det kan alltså ifrågasättas om reglerna om arbetsersättning bör finnas kvar i rennäringslagen. Om dessa bestämmelser togs bort skulle ramarna vidgas för samebyarna och ge utrymme för en större frihet att utforma egna system. Vi har dock funnit att nuvarande regler om arbetsersättning inte hindrar samebyarna att införa egna ersättningssystem. Dessutom innebär bestämmelserna en uttalad viljeinriktning att få till stånd en rättvisare fördelning av inkomsterna som mera står i proportion till arbetsinsatserna. Vi har därför bedömt att det inte är befogat med en ändring av lagen i denna fråga.

Fördelning av kostnader

Att de flesta samebyar inte har några kostnaderna att fördela beror på att inkomsterna från upplåtelser, försäljning av omärkta renar är tillräckliga för att täcka de löpande utgifterna för byarnas verksamheter. De flesta samebyar anpassar således ekonomin helt efter de kontanta tillgångar byarna har att röra sig med. Ofta bortser man ifrån behovet av att konsolidera sig för framtida investeringsbehov och oförutsedda kostnader, vilket i sin tur bottnar i brist på en mera långsiktig ekonomisk planering. Följden blir att

man i allmänhet inte har något grepp om finansieringsbehovet för samebyns framtida verksamhet dvs. vilka ny- och ersättningsinvesteringar som krävs för den löpande verksamheten. Förutom denna osäkerhet om samebyns framtida finansieringsbehov spelar den i inledningen redovisade målkonflikten mellan företaget och samebyn en viss roll för oviljan att uttaxera skötselavgifter som ett medel att finansiera olika åtgärder.

För att de enskilda företagen skall känna det meningsfullt att betala avgifter måste det följaktligen finnas en ekonomisk planering som klart visar vilka ekonomiska fördelar de olika åtgärderna ger.

12.1.4 Renräkning

Enligt 66 § rennäringslagen skall räkning av samebyns renar ske årligen vid ungefär samma tidpunkt. Om särskilda skäl föreligger kan lantbruksnämnden medge större tidsmellanrum efter begäran från samebyn. Det ekonomiska regelsystemet i rennäringslagen bygger i stor utsträckning på att man känner till de enskilda renägarnas reninnehav. Det gäller i första hand rösträttsreglerna och fördelningen av kostnaderna. Dessutom utgör renantalet, styrkt genom renräkning, underlag för eventuell katastrofskadeersättning åt enskilda renägare. Vidare är det viktigt att känna till det totala renantalet i samebyn, både för byns egen planering och för lantbruksnämnden, som har att bevaka att samebyarna inte överskrider det fastställda maximala renantalet. Det finns därför enligt vår uppfattning inget som talar för att frångå kravet på en så effektiv registrering av renantalet som är praktiskt möjligt.

De senaste åren har emellertid allt färre samebyar genomfört årliga renräkningar.[1] Vissa byar har helt upphört att räkna renar, i andra har renräkning av tradition aldrig fått någon egentlig genomslagskraft. De renlängder som upprättas sker i dessa fall på djurägarnas egna uppgifter men ibland också genom skönsmässiga uppskattningar. Vissa byar har egna system för uppskattning av renantalet som bygger på en slags nettometod där man utgår från inmärkta renar, beräknad förlust och slakt. En ny individmärkningsmetod börjar också tas i bruk på sina håll. Där den tillämpas kommer en kontinuerlig uppföljning av renantalet att underlättas.

Med tanke på den centrala betydelse vetskapen om renantalet har både för samebyns planering och ur rättvisesynpunkt anser vi det inte går att undvara regelbundet återkommande renräkningar. Med hänsyn till de arbetsinsatser som krävs och att nya metoder för registrering av renar börjar tillämpas anser vi dock att en uppmjukning av bestämmelserna om årlig renräkning är motiverad. Renräkning vartannat år är enligt vår mening tillräcklig. Vid dessa tillfällen bör man sträva efter en mer grundlig genomgång av byns samlade renmassa för att kunna göra avstämningar i renlängderna.

[1] Med renräkning menas i detta fall en av samebyn organiserad räkning av renarna som registreras på respektive renägare. I regel märks renarna med en speciell färg för att undvika dubbelräkning. Eftersom byarna sällan får in samtliga renar vid ett tillfälle räknas renarna i flera omgångar under senhöst och förvinter i samband med skiljningar och slakt.

12.1.5 Rösträttsreglerna

Beträffande rösträtten skiljer rennäringslagen mellan två medlemskategorier, nämligen renskötande medlemmar och övriga medlemmar. Renskötande medlem är den som själv eller genom sitt husfolk driver renskötsel med egna renar inom samebyns område (13 §). Renar som tillhör renskötande

medlems husfolk anses i denna lag tillhöra den renskötande medlemmen. Enligt 59 § är det endast renskötande medlem som har rätt att rösta i alla frågor som berör samebyns angelägenheter. Vid utseende av ordförande, revisor och beviljande av ansvarsfrihet för styrelsen har dock samtliga medlemmar en röst. Enligt förarbetena till lagen anses den renskötande medlemmen företräda hela familjeföretagets renantal i de fall där make och barn äger renar. Några regler hur man fastställer vem i familjeföretaget som skall vara renskötande medlem enligt 13 § finns inte. Det är dock ganska vanligt att man i samband med bystämmans fastställande av renlängden bestämmer vilka av renägarna som skall betraktas som renskötande medlemmar.

Rösträtten i samebyn är graderad i förhållande till storleken på företaget. För att undvika alltför stor koncentration av röstinflytande till några få personer finns en spärregel, som innebär att ingen får rösta för mer än en femtedel av det på stämman företrädda röstetalet. Regeln om graderat röstetal efter renantal motiveras i förarbetena till rennäringslagen med att inflytandet bör stå i proportion till vars och ens skyldighet att bidra till byns kostnader. Eftersom ansvaret för kostnaderna står i relation till renantalet bör också de som har mer renar få större röstinflytande.

Vi har ingående diskuterat om graderad rösträtt är det mest lämpliga i en sådan sammanslutning som samebyn utgör. Härvid har vi analyserat alternativet med rösträtt efter huvudtal, dvs. lika röstetal oberoende av företagsstorlek.

Skäl som talar för graderad rösträtt är följande.

- I byar där kostnaderna fördelas efter renantal bör också inflytandet stå i proportion till medlemmarnas ekonomiska ansvar
- Genom regeln i 45 § rennäringslagen är de renskötande medlemmarna solidariskt ansvariga för samebyns ekonomiska förbindelser i förhållande till reninnehavet. Det innebär att de större renägarna också tar större risker vid investeringar som måste lånefinansieras
- Graderad rösträtt innebär att de yrkesmässiga aspekterna kommer i förgrunden i samebyar där det finns många deltidsrenägare. Vid rösträtt efter huvudtal i sådana byar kan familjer som har renskötseln som huvudsaklig inkomstkälla få svårare att hävda de företagsekonomiska aspekterna

Skäl som talar mot graderad rösträtt är följande.

- De flesta samebyar har inga kostnader att fördela efter renantal då övriga inkomster räcker för att täcka löpande utgifter
- Graderad rösträtt kan i små och medelstora samebyar ge några få renägare majoritet, vilket verkar passiviserande på de övriga medlemmarnas engagemang i byns angelägenheter
- Frågor av mera långsiktig karaktär, typ fastställande av utvecklingsplaner, är inte lämpliga att avgöras genom graderad rösträtt eftersom reninnehavet förändras över tiden
- Unga företagare vilka befinner sig i ett uppbyggnadsskede och vars framtid mest berörs av besluten bör få samma inflytande som övriga.

- Rösträtt efter huvudtal skulle förbättra samarbetsklimatet genom ett mer okomplicerat rösträttsförfarande där medlemmarna inte graderas efter renantal

Vid en sammanvägning av de här olika skälen för och emot har vi funnit att det inte finns tillräckligt starka motiv för att ändra grundprincipen om rösträtt efter renantal. Vi föreslår således ingen ändring av rösträttsreglerna.

Vem får rösta?

Grundregeln innebär att man utgår från företagets/hushållets samlade reninnehav som representeras av den som i lagen benämns som renskötande medlem (13 §). Den renskötande medlemmen företräder således samtliga hushållsmedlemmars renar på bystämman. I praktiken har det visat sig att samebyarna inte har en enhetlig tillämpning av begreppet renskötande medlem. Vissa samebyar betraktar båda makarna i familjeföretaget som renskötande medlemmar, medan andra inte tagit ställning i medlemsfrågan. De flesta samebyar har dock utsett endast en renskötande medlem per familjeföretag.

I specialmotiveringen till 13 § anförde föredragande departementschefen bl.a. följande:

> Att närmare ange i vilka fall en person skall anses som renskötande medlem och i vilka fall han skall betraktas som sådan medlems husfolk är svårt. Frågan får liksom hittills överlämnas åt praxis. Jag vill dock framhålla betydelsen av att tolkningen av det s.k. husbondebegreppet inte blir alltför snäv. Det torde vara av största värde för samhörigheten och förtroendet mellan medlemmarna och över huvud taget för arbetet inom byn, att särskilt de unga samerna får vara med och avgöra ärenden som är av betydelse för rennäringen inom byn. (Prop. 1971:51, sid. 162.)

Rösträttsfrågan har vid ett flertal tillfällen aktualiserats i diskussionen kring kvinnans ställning i samebygemenskapen. Vid samernas landsmöte 1975 antogs en resolution där det bl.a. uttalas:

> En fråga av stor betydelse kan dock omgående åtgärdas. Den gäller att ge samekvinnorna rösträtt inom samebyarna såsom renskötande medlemmar. Detta är möjligt utan lagändring, men om en sådan anses nödvändig måste den omgående vidtas.

På landsmötet i Karesuando 1983 togs frågan ånyo upp och det framfördes önskemål om att rennäringskommittén bör klargöra hur man skall tolka nuvarande regler med hänsyn till kvinnans rösträtt i samebyn.

Kvinnornas ställning och inflytande i samebyn måste enligt vår uppfattning ses i belysning av de allmänna målen för jämställdhetsarbetet i samhället i övrigt. Riksdagen har beslutat om en ny lag om jämställdhet som gäller från den 1 juli 1980. I förarbetena till denna lag har målet för det fortsatta jämställdhetsarbetet angetts vara "samma rätt och möjligheter till lika ansvar för kvinnor och män". Jämställdhetsarbetet skall inriktas på att kvinnor och män skall vara jämställda i arbetslivet och i familjen liksom när det gäller inflytandet över samhällets utveckling.

Vi anser därför att nuvarande regler i rennäringslagen inte får tolkas på ett sådant sätt att det försvårar eller hindrar de kvinnor som aktivt vill engagera sig i samebyns angelägenheter. Vi vill i det sammanhanget erinra om departementschefens uttalande i propositionen att det s.k. husbondebegreppet inte får tolkas för snävt.

Vi förordar därför en tillämpning av rösträttsreglerna som möjliggör att familjeföretaget kan utse båda makarna/sammanboende som renskötande medlemmar. Vid beräkning av röstetalet bör man därvid utgå från företagets samlade renantal för att en uppdelning inte skall innebära fördelar gentemot andra familjeföretag som föredrar att utse endast en renskötande medlem. Uppdelningen av företagets röster bör ske i förhållande till vars och ens reninnehav. Vi anser att den tillämpning av rösträttsreglerna som vi här föreslår kan ske utan ändring av lagtexten. Skulle det visa sig att vår tolkning av gällande rätt är felaktig och uppdelning av rösterna enligt våra tankegångar inte skulle vara formellt möjligt bör en lagändring komma till stånd. Vi vill i det sammanhanget erinra om att frågan om båda makars rätt att delta i samebyns beslut är under rättslig prövning.[1]

12.1.6 Annan verksamhet i samebyns regi

Enligt 9 § tredje stycket rennäringslagen får samebyn ej driva annan verksamhet än renskötsel. Bestämmelsen har kommit till dels för att skydda renskötseln mot ekonomiskt risktagande, dels för att annan verksamhet inte passar in i det ekonomiska regelsystemet som bl.a. bygger på fördelning av kostnaderna och rösträtt i proportion till renantalet. Det förhållandet att medlemskap i samebyn är obligatoriskt för den som skall driva renskötsel är ytterligare ett skäl att ha en sådan bestämmelse, eftersom enskilda medlemmar som endast vill driva renskötsel i annat fall kan tvingas mot sin vilja stödja andra verksamheter.

Frågan om samebyns rätt att driva annan verksamhet har diskuterats åtskilliga gånger sedan lagen trädde i kraft. Förespråkarna för en utvidgad verksamhet i samebyns regi menar att detta skulle öppna möjligheterna att bryta in på nya verksamhetsområden, som visserligen inte tillhör den traditionella rennäringen, men som likväl har naturligt samband därmed. Genom att utnyttja samebyns befintliga administration skulle samordningsvinster uppnås. Vissa samebyar med stora kapitaltillgångar skulle lättare kunna finansiera olika projekt än enskilda medlemmar eller grupper av medlemmar. Alternativet till utvidgad verksamhet i samebyns regi är att sådan verksamhet drivs fristående från byn av de personer som visar intresse och engagemang för ett visst projekt. Nuvarande lagstiftning hindrar inte att sådana initiativ tas av enskilda medlemmar eller grupper av enskilda medlemmar inom byn. En sådan sammanslutning av intressenter skulle då kunna välja den företagsform som man finner mest lämplig för ändamålet. En fördel med en sådan uppläggning är att man inte begränsar olika initiativ enbart till samebymedlemmarnas krets, utan det finns då även möjligheter för andra personer att ingå som intressenter i olika projekt. Sameföreningarna skulle här kunna få en viktig initiativtagande och samordnande funktion.

Kommittén har även analyserat alternativet att samebyn skall få äga ett

[1]Besvär över Tännäs samebys beslut den 1 november 1982. Beslut av länsstyrelsen, Jämtlands län, den 18 augusti 1983. Länsstyrelsens beslut överklagat hos kammarrätten.

bolag eller ha aktiemajoritet i ett bolag som driver annan verksamhet. Genom ett bolag med egen redovisning skulle man kunna skilja renskötseln från annan verksamhet och härigenom eliminera huvuddelen av de skäl som talar mot en utvidgad verksamhet. Ett bolag skulle kunna innefatta antingen en viss bestämd verksamhet som exempelvis stuguthyrning, fiskecamping och liknande verksamheter, eller kunna fungera som ett paraplyorgan för olika verksamheter i syfte att förbättra sysselsättningssituationen för byns medlemmar.

Möjligheten att driva annan verksamhet i bolagsform öppnar således nya utvecklingsmöjligheter för samebyarna och bör därför stå öppen som ett praktiskt alternativ för de samebyar som vill utveckla andra verksamheter. Det bör ankomma på den av oss föreslagna arbetsgruppen (jfr avsnitt 12.1.8) att närmare bearbeta frågan ur lagteknisk synvinkel. Skulle det visa sig nödvändigt bör gruppen föreslå en ändring av lagen.

12.1.7 Samebyn som ekonomisk sammanslutning

Som helhet betraktat har rennäringslagen, genom den nya organisationen, inneburit väsentliga förbättringar i fråga om samordning och fördjupat samarbete mellan medlemmarna. Samebyarna har successivt vuxit in i den nya rollen som självstyrande sammanslutning även om man på många håll har betydande problem att brottas med. Vid bedömningen av samebyarnas organisationssträvanden måste också beaktas den ytterst svåra uppgiften styrelserna har då det gäller att balansera mellan olika intresseinriktningar, som uppstår till följd av de målkonflikter vi tidigare redogjort för.

Samordningen mellan företagen är onekligen en viktig fråga inför framtiden. Vår analys i denna fråga, som bl.a. bygger på intervjusamtal med samebyarnas styrelser, visar att det knappast finns gehör för en så pass långtgående förändring av driftsformerna som man i förarbetena till lagen skissade på. Den typ av föreningsrenskötsel som innebär att man indelar samebyns totala renmassa i större driftsenheter oberoende av ägarförhållandet och där driften sköts av en gemensam arbetsledning torde därför knappast vara möjlig att realisera inom en överskådlig tid. De utjämnande effekterna som man ville åstadkomma med det ekonomiska regelsystemet torde härigenom inte vara möjliga att förverkliga.

Enligt vår uppfattning måste den framtida synen på samebyn grunda sig på dessa realiteter. Det innebär att större uppmärksamhet måste ägnas åt de enskilda företagen och deras inbördes förhållanden. Som en konsekvens av detta följer också att den ojämna ägarstrukturen måste angripas om man önskar få till stånd en jämnare fördelning av inkomsterna från rennäringen. Med utgångspunkt från dessa förhållanden måste samebyn i första hand betraktas som ett samordnings- och samarbetsorgan för ett antal självständiga renskötselföretag som har att dela på en gemensam resurs. Detta synsätt får emellertid inte hindra att samebyarna utvecklar mera integrerade former för samordning mellan företagen.

12.1.8 Allmänna råd angående rennäringslagstiftningens tillämpning

Vi har under vårt arbete kunnat konstatera att det råder stor oklarhet beträffande samebyns funktion och dess ställning i förhållande till sina medlemmar. Det är exempelvis oklart om samebyn i ekonomiska frågor skall betraktas som en sammanslutning av ett antal rennäringsföretag oavsett om dessa är familjeföretag eller enmansföretag, eller som en sammanslutning av ett antal enskilda renägare. Rösträttsreglerna, som vi haft anledning att ta ställning till, är givetvis avhängiga hur man bedömer samebyn i detta avseende. Vidare föreligger uppenbara skillnader mellan tankegångarna i förarbetena till rennäringslagen och nuvarande tillämpning av denna lag.

De oklarheter som vi här berör har bl.a. fått till följd att det uppstått en mängd problem i tillämpningen av skattelagstiftningen inom rennäringen. Vidare har lantbruksverket haft svårigheter att bedriva en enhetlig och meningsfull rådgivning vad avser samebyns inre organisation. En väsentlig uppgift för lantbruksverkets rådgivning har varit att verka för att en kostnadsfördelning enligt rennäringslagens bestämmelser tillämpas. Vår undersökning tyder på att rådgivningen i denna del inte uppnått önskvärt resultat. Huvudorsaken till detta mindre tillfredsställande resultat av rådgivningen får enligt vår mening sökas dels i den oklarhet som råder beträffande samebyns konstruktion och funktion och dels i osäkerhet angående vilka skattekonsekvenserna blir av att renskötseln inom samebyn organiseras enligt grundtanken bakom rennäringslagen.

Dessa detaljproblem kan inte lösas isolerade var för sig. De måste sättas in i ett större sammanhang. Delfrågorna får sedan tolkas och lösas utifrån denna helhetssyn. Vi föreslår därför att en särskild arbetsgrupp får i uppdrag att närmare analysera samebyns funktion enligt rennäringslagen och att – bl.a. efter en genomgång hur tillämpningen av rennäringslagen och rennäringskungörelsen utfallit – utarbeta sådana s. k. allmänna råd till rennäringslagen att rådande oklarheter blir så långt möjligt undanröjda.

Det är speciellt viktigt att denna arbetsgrupp granskar rösträttsreglerna och medlemsbegreppet. Därvid bör särskilt prövas om begreppen renskötande medlem och husbonde enligt rennäringslagen och förarbetena till denna kan ersättas av ett företagsbegrepp och vilka konsekvenser detta kan komma att få vid tolkningen av rennäringslagen. Gruppen bör även rent allmänt se över terminologin så att den bättre överensstämmer med modernt språkbruk. Det bör i den delen av arbetet särskilt uppmärksammas att det samiska språket har en egen inom renskötseln framvuxen terminologi som anknyter till näringens olika förutsättningar och moment. I arbetsgruppen bör ingå representanter för jordbruksdepartementet, lantbruksstyrelsen, lantbruksnämnderna i de tre renskötsellänen och SSR. I frågor som kan få skattemässiga konsekvenser för näringen bör samråd ske med riksskatteverket. Gruppens arbete bör bedrivas med största skymdsamhet. Vi hänvisar vidare till vad som sägs i denna sak i kapitel 17 Skattereglernas tillämpning och i kapitel 19 Utbildning och rådgivning.

12.2 Samebyns administration

De flesta samebyarna anser att de administrativa uppgifterna börjar bli så omfattande att man har svårt att klara av alla uppgifter som åligger samebyns styrelse. Den här utvecklingen beror dels på det ökade kravet på samråd i olika sammanhang, dels på ett ökat tryck från allmänheten att nyttja samebyarnas jakt- och fisketillgångar. Därtill har kommit nya förvaltningsuppgifter till följd av att samebyarna övertagit de tekniska anläggningarna från staten. Den ökande strömmen av rutinärenden gör att samebyarnas styrelser får allt mindre tid att ägna sig åt för byn väsentliga näringsfrågor av mer framåtsyftande och utvecklande slag. Det framstår vidare som helt nödvändigt att samebyarna fortlöpande bevakar sina näringsintressen genom samråd med kommuner och andra intressenter som byn kommer i kontakt med. Det är alltså uppenbart att det finns ett reellt behov av att stärka samebyarnas administration på något sätt. En möjlighet att åstadkomma detta är att samebyn anställer en administratör som står till styrelsens förfogande. En administratör skulle förutom att sköta löpande rutinärenden även kunna fungera som kontaktperson mellan byn, myndigheter och övriga intressenter.

Byorganisationen skulle genom en sådan förstärkning få en fastare grund och kunna driva olika frågor med en helt annan tyngd än tidigare. Kommittén anser att sådan verksamhet bör uppmuntras och stödjas. Då det gäller finansieringen vill vi peka på möjligheten att utverka beredskapsmedel för arbetslösa ungdomar. Flera samebyar skulle även kunna gå samman och verksamheten skulle kunna drivas i samarbete med sameföreningarna för att hålla löne- och kontorskostnaderna på en rimlig nivå.

12.3 Utvecklingsplanering

I samband med att rennäringslagen trädde i kraft 1971 fick samebyarnas ekonomiska planering en ny inriktning och innebörd. Rådgivningsverksamheten kom därför i stor utsträckning att inriktas på framtagning av planeringsunderlag åt samebyarna. Ett viktigt inslag i detta arbete har varit utarbetande av modeller för driftsplaner, som använts som förebilder i samebyarnas ekonomiska planering. Detta arbete har efter hand utvecklats till en mer vidsträckt planering, som tar hänsyn till samebyns helhetssituation, s.k. utvecklingsplanering. För samebyarna i Norrbottens län har statsmakterna avsatt 450 000 kronor att användas under en treårsperiod för detta ändamål. Arbetet med planeringen leds av lantbruksnämnden i samarbete med samebyarna. Vi anser att utvecklingsplanering inom samebyarna har mycket stor betydelse för den framtida verksamheten, inte minst med tanke på samebyarnas kontakter med övriga markanvändningsintressen. En utvecklingsplan bör också vara den plattform där man lägger fast de övergripande målen för samebyns verksamhet. Det gäller frågor som antal företag, kombinationssysselsättning, produktionsuppläggning och liknande. För att planeringsarbetet skall komma samebyarna till verklig nytta är det viktigt att innehållet blir sådant att samebymedlemmarna känner igen sin situation och finner planeringsarbetet meningsfyllt.

Samebyns verksamhet spänner över vitt skilda problemområden. En helhetsplanering av verksamheten är därför ett omfattande arbete. Av den anledningen kan det vara lämpligt att dela upp planeringen på olika delområden. Samebyn kan då välja ut avsnitten i den ordning man anser är mest angeläget för byn. Innehållet i en sådan fullständig planering bör enligt vår mening bestå av minst följande delavsnitt.

- Allmän översikt över samebyns situation i dag
- Samebyns markanvändning
- Driftsekonomisk översyn
- Kombinationssysselsättning
- Mål och ramar för samebyns framtida verksamhet
- Åtgärdsprogram

I det följande skall vi ge några allmänna synpunkter på vad de olika planeringsavsnitten bör behandla.

Allmän översikt över samebyns situation i dag

I denna del av planeringen bör göras en översiktlig beskrivning över företagsstruktur, åldersfördelning, samebyns sysselsättningssituation i stort, samebyns infrastruktur, bosättning m.m. Avsnittet bör också fånga in de näringsmässiga problem samebyn har att brottas med både internt inom byn och i förhållande till yttre faktorer, som påverkar renskötselns förutsättningar.

Samebyns markanvändning

En markanvändningsredovisning har två viktiga syften, nämligen dels att utgöra underlag för att trygga samebyns markanvändning så att näringens omfattning kan säkerställas, dels att utgöra underlag för samebyns driftsuppläggning. Med hänsyn till dessa syften måste markanvändningsredovisningen betraktas som den avgjort viktigaste länken i planeringsarbetet. Det är därför viktigt att en så noggrann beskrivning som möjligt görs av byns markutnyttjande där man också förklarar hur samspelet mellan olika faktorer styr markutnyttjandet. En på förhand väl underbyggd markanvändningsredovisning kommer att stärka samebyns ställning gentemot motstående intressen. Det är därför väsentligt att redovisningen ger en sådan bild över markutnyttjandet att de olika områdenas betydelse för näringen blir belysta.

En arbetsgrupp bestående av representanter från Umeå universitet och lantbruksnämnden i Västerbottens län har för kommitténs räkning utarbetat ett exempel på markanvändningsredovisning. Redovisningen som bygger på förhållandena i Vilhelmina norra sameby redovisas i sin helhet i en särskild publikation, "Markanvändning inom Vilhelmina norra sameby".

Driftsekonomisk översyn

Denna del av planeringsarbetet syftar till att analysera olika åtgärder som kan förbättra renskötselns produktionsresultatet. Planeringsarbetet kan lämpligen disponeras på följande sätt.

- Produktionsförutsättningar
  - renbete/renantal
  - flyttningsvägar
  - tekniska anläggningar osv.
- Produktionsteknik och driftsuppläggning
- Investeringsbehov, finansiering och lönsamhetsberäkningar
- Budgetberäkningar

Kunskaper om betet är en förutsättning för bedömning av det optimala renantalet som kontinuerligt kan hållas inom byns område. Lantbruksstyrelsens pågående betesinventering kommer att bli ett värdefullt komplement för dessa bedömningar. Som framgår av bilaga 1 ("Fjällrenskötselns årscykel") består renskötselns markanvändning av ett ganska mångsidigt samspel mellan renen, renskötselarbetet och naturgeografiska faktorer. Lämpligt renantal kan därför inte fastställas enbart utifrån tillgängliga arealuppgifter för olika betestyper, utan dessa grunduppgifter måste kompletteras med renägarnas kunskaper om en mängd andra förhållanden.

I ett delavsnitt, produktionsteknik och driftsuppläggning, bör olika åtgärder för att förbättra produktionsresultatet diskuteras. I detta avsnitt kan det vara lämpligt att man delar upp planeringen på den gemensamma renskötseln för hela samebyn eller på de storgrupper som ingår i byn samt på de olika vintergruppernas renskötsel. Strategiskt viktiga frågor för samebyns gemensamma renskötsel är slaktuppläggning och vilka tekniska hjälpmedel som behövs för att kunna genomföra en rationell slakt, samt uppläggningen av kalvmärkning, både då det gäller metoder och tekniska arrangemang.

Då det gäller vinterbetesgrupperna måste en mera individuellt inriktad planering accepteras. Som vi redan nämnt i tidigare sammanhang går utvecklingen på många håll mot allt mindre och mer lätthanterliga vinterbeteshjordar. Det leder automatiskt till en mer variationsrik uppläggning av renskötseln under vintern. En sådan utveckling ställer dock ökade krav på planering av samebyns vinterbetesmarker.

Förändringar i driftsuppläggningen kräver ofta nya tekniska anläggningar. Alla sådana överväganden måste föregås av någon form av lönsamhetsanalys där olika tänkbara alternativ ställs mot varandra. Ett exempel på en viktig fråga, som bör analyseras genom kalkylexempel, kan vara en jämförelse mellan helikopterdrivning och en långsiktig investering i en teknisk anläggning för att underlätta hopsamling till sarvslakt. Kalkylerna måste utformas så att de fångar in det ekonomiska resultatet för både samebyn och de enskilda medlemmarna. Vi anser därför att man bör arbeta med tre olika typer av kalkyler: dels en överslagskalkyl som belyser om åtgärden i sig är lönsam, dels en totalkalkyl över samebyns ekonomi, dels kalkyler för de

enskilda företagen. Rendatagruppen behandlar kalkyleringen inom rennäringen i en nyligen utgiven rapport ("Ekonomiska kalkyler inom rennäringen", oktober 1983).

En central fråga är hur samebyn skall finansiera underhåll och reinvesteringar av renskötselanläggningar efter hand som dessa slits ned. För att byn skall kunna fullgöra denna uppgift krävs en långsiktig ekonomisk planering. En sådan måste självfallet utgå ifrån det totala anläggningsbeståndet där man i tiden fördelar de olika åtgärder som krävs. Årliga budgetplaner är här ett naturligt led i detta planeringsarbete.

Kombinationssysselsättning

Det regionala ansvaret för sysselsättningen åvilar länsarbetsnämnderna och lantbruksnämnderna där de sistnämnda har en samordnande funktion. Även samebyarna bör enligt vår uppfattning ha en aktiv roll i arbetet med att förbättra sysselsättningsläget. Sameutredningen (SOU 1975:99) har pekat på den växande obalansen i köns- och åldersfördelningen, som har sin grund i kvinnornas mycket svåra arbetsmarknadssituation. Det är därför viktigt att alla tänkbara insatser görs för en förbättring av sysselsättningen för kvinnorna. Den deklarationsundersökning som vi har låtit genomföra visar också den stora ekonomiska betydelse som kvinnorna har för hushållens försörjning.

Vad samebyn kan göra är i första hand att inventera vilka möjligheter som finns inom samebyns ram för ett bredare sysselsättningsunderlag. Samebyn bör även ha en initiativtagande roll och fungera som idébank för att realisera olika tänkbara projekt. Ett nära samarbete med kommun och länsmyndigheter är i det sammanhanget mycket viktigt.

Mål och ramar för samebyns framtida verksamhet

Ett av de viktigaste motiven för planeringen är att skapa ett gemensamt synsätt på samebyns verksamhet bland medlemmarna. För att kunna göra detta måste medlemmarna enas om vissa delmål och vilken inriktning verksamheten skall ha för att uppnå dessa mål. Med utgångspunkt från detta bör samebyn fastställa vissa ramar i fråga om lämpligt antal företag, tak för högsta renantal, maximalt antal skötesrenar och liknande övergripande frågor. En annan viktig fråga är hur samebyn skall underlätta en generationsväxling som ligger i linje med de mål som fastställts. Hur medlemmarna inom samebyarna lyckas enas kring dessa frågor har avgörande betydelse för tryggheten i rennäringsutövningen.

Planeringsarbetet

Vi vill starkt betona att kvaliteten på planeringen förutsätter att samebyarna aktivt engagerar sig i detta arbete. Att få fram så många planer som möjligt får därför inte bli ett mål i sig. Vissa av de frågor som tas upp är dessutom av så central betydelse för samebyns framtid att det kräver en viss tid för att det skall mogna fram ställningstaganden. Kommittén rekommenderar därför att en stor del av första tiden ägnas åt fortsatt metodutveckling. Ett första steg i

detta arbete bör vara att utarbeta ett handledningsmaterial, som skulle kunna användas i studiecirklar och kurser för samebymedlemmarna.

Kostnaderna för planeringsarbetet

Som redan nämnts har medel utgått med 450 000 kronor att användas till utvecklingsplanering för samebyarna i Norrbottens län. För samebyarna i Västerbottens och Jämtlands län har vi beräknat motsvarande kostnader till 200 000 kronor.

13 Konkurrensen om marken

Våra förslag återfinns i sammandrag under respektive avsnitt.

13.1 Allmänna överväganden

13.1.1 Utgångspunkter

Samhällets kontinuerliga omdaning innebär intensivare utnyttjande av naturens resurser och ökad konkurrens om marken. För rennäringen har säkrad tillgång till naturbete blivit en allt viktigare fråga i takt med denna omdaning.

Konkurrensen om marken inom renskötselområdet betraktas här från två utgångspunkter:

- Samerna har tillerkänts rättigheter vilka måste respekteras
- Genom riksdagsbeslut har slagits fast att rennäringen skall fortleva som näring och som sådan utgöra bas för den samiska kulturen (prop. 1976/77:80)

En avstämning av befintliga förhållanden gentemot dessa båda utgångspunkter röjer flera och enligt vår mening viktiga brister.

13.1.2 Markintrångens inverkan

Rennäringen har under lång tid i högre grad än motstående markanvändningsintressen tvingats att acceptera ofrivilliga förändringar och begränsningar av verksamheten. Sättet att bedriva renskötsel har i och för sig också förändrats. Emellertid har det i ringa utsträckning förändrat rennäringens markanvändning och i ännu mindre grad har det lett fram till krav på förändring av motstående intressens markanvändning.

Verksamheter som ställer krav på anpassning och begränsning av renskötseln är främst skogsbruk, turism, samhällsutbyggnad, gruv- och täktverksamhet, vattenkraft, naturvård (rovdjur), friluftsliv (jakt och fiske) etc – se vidare kapitel 4. Motstående markanspråk betraktar gärna sina egna markintrång från det egna snävare perspektivet. Från renskötselns horisont är det av största vikt att beakta hur samhällsutvecklingen *sammantaget* påverkar renskötseln och möjligheterna att bedriva renskötsel på sikt.

En bedömning av den totalskada som renskötseln åsamkas på grund av konkurrensen från motstående markanspråk måste ta stöd i en mängd olika utgångspunkter. Temporära intrång måste skiljas från permanenta. Intrång som ersätts måste skiljas från sådana som inte ersätts. Skador och förluster som kan korrigeras med t.ex. tekniska hjälpmedel skall särskiljas från värden som inte kan korrigeras etc. Vi vill för vår del sammanfatta våra intryck i tre punkter:

- Sönderdelning av renbetesmarkerna har totalt sett försvårat renskötselarbetet och gett näringen ökade driftskostnader
- Förlusten av betesmark är inte längre ett marginellt problem för rennäringen
- Påtvingade snabba och omfattande omläggningar av renskötseln medför höga omställningskostnader

Avgörande för förståelsen av hur intrång påverkar renskötseln och renskötselarbetet, är att renbetesmarkerna betraktas som en samling delområden vilka på ett invecklat sätt inte ersätter, utan kompletterar varandra. Varje delområde utgör en länk i en kedja, en del av ett system. Intrång i renbetesmarkerna innebär inte enbart bortfall av ett större eller mindre stycke renbete utan också en systemförändring, en "ny förutsättning" för renen, renägaren och renskötselarbetet. Renen finner inte bete, renägaren finner inte renen, gamla samlingsplatser är borta, avståndet mellan lämpliga övernattningsställen har blivit för stort, vissa betesområden är inte längre åtkomliga etc. Kontinuerliga intrång i renbetesmarkerna ställer också kontinuerligt renskötseln inför krav på anpassning till nya "miljöer".

Hittills har renskötseln och dess utövare visat prov på god anpassningsförmåga, sett till näringen som helhet. Omställningarna har hittills också kunnat ske utan någon egentlig reduktion av det totala renantalets storlek genom att andra marker överbetats och genom att reservytor tagits i anspråk. Samtidigt har vi kunnat konstatera att snabba och omfattande förändringar av markanvändningen åsamkar renskötseln betydligt högre omställningskostnader än om samma förändring kan sträckas ut i tiden. Särskilt kostnader för lastbilstransporter och utfodring tenderar att snabbt skjuta i höjden vid omfattande omläggningar på kort tid.

Som kompensation för ökade driftskostnader och bortfall av renbete utgår vederlag i olika former, främst i form av skadelindrande åtgärder samt engångsersättningar i reda pengar. Skadelindrande åtgärder medverkar till att rennäringen blir en mer kapitalintensiv verksamhet. Uppförande av samlingshagar, stängsel m.m. liksom stöd till lastbilstransporter och utfodring löser visserligen en del problem men ger samtidigt också rennäringen extra kostnader bl.a. i form av framtida underhåll av ersättningsanläggningarna.

Beträffande penningvederlag – i vissa fall betydande belopp – vilka bl.a. gått ut till samebyar som åsamkats skador på grund av vattenkraftens utbyggnad, har vi funnit att de på ett påtagligt sätt medverkat till att byarnas verksamhet kunnat rekonstrueras på ett relativt snabbt och effektivt sätt. Emellertid har vi också funnit att dessa byar inte lyckats placera utbetalade

medel på ett sådant sätt att de ger en varaktig avkastning. Istället förbrukas nu kapitalet. Vederlag i pengar har inte kunnat kompensera bortfallet av realkapital. Förlusten av mark har inneburit en reell tillbakagång för rennäringen.

Slutligen har vi beträffande ersättning även kunnat konstatera att det för vissa typer av intrång normalt inte alls utgår någon ersättning. Främst gäller det intrång förorsakade av skogsbruket och fjällturismen, vilket vi mer ingående behandlar under avsnitt 13.4.

13.2 Det lagfästa skyddet av rätten till renbete

Vi föreslår

- **att samerättsutredningen prövar möjligheten att förstärka näringsskyddet i rennäringslagen**
- **att möjligheterna att styra snöskotertrafik och vandringsturism inom för renskötseln särskilt känsliga områden förbättras**

13.2.1 Näringsskyddet i rennäringslagen

Inom ramen för fysisk riksplanering övervägs att ge rennäringen ett lagfäst skydd av de för näringen väsentligaste områdena. Rennäringslagen (RL) innehåller liknande skyddsbestämmelser vilka dock är begränsade till renskötselns åretruntmarker och till flyttleder (30 § resp 94 § RL). Utgångspunkten för de föreslagna skyddsreglerna i den fysiska riksplaneringen har varit näringens faktiska behov. Rennäringslagens skyddsbestämmelser syftar däremot i stor utsträckning tillbaka på historiska förhållanden rörande tillkomsten av odlingsgränsen m.m. samt hänsyn till rättsägare inom vinterbetesmarkerna (prop. 1971:51, sid. 57). Inom praktiskt taget hela renskötselområdet är emellertid just vinterbetet den begränsande betesresursen och därmed den betesresurs som för närvarande är mest skyddsvärd totalt sett. I själva rennäringslagstiftningen har emellertid dessa marker det svagaste skyddet. Samerättsutredningen bör pröva möjligheterna att förstärka näringsskyddet i rennäringslagen och därvid utgå från olika markers skyddsvärde.

Den bestämmelse i rennäringslagen som reglerar skyddet av rennäringen inom åretruntmarkerna, 30 § rennäringslagen tar, sikte på en olämplig förändring av markens användning.[1] Lagstiftarens strävan synes emellertid ha varit att förhindra att en för rennäringen lämplig biotop ersätts med en mindre lämplig eller olämplig. På det sätt den aktuella bestämmelsen nu avfattas är dess närmare innebörd dunkel. En bestämd form av markanvändning, t.ex. skogsbruk, inrymmer en rad olika och för renen både mycket lämpliga och direkt olämpliga biotoper. För rennäringen värdefull mark kan följaktligen göras oanvändbar för renskötsel utan att markanvändningen ändras.

Innebörden i 30 § rennäringslagen bör förtydligas. Av författningstexten bör uttryckligen framgå att syftet är att skydda för rennäringen lämpliga biotoper. Vi föreslår att frågan prövas av samerättsutredningen.

[1] "Den som inom område som avses i 3 § 1 äger eller brukar mark där renskötsel bedrivs får ej ändra användningen av marken på sätt som medför avsevärd olägenhet för renskötseln i annan mån än som följer av förordnande enligt 26 §". (30 § första stycket RL.)

13.2.2 Ökad kanalisering av turistisk verksamhet

Från samisk sida är osäkerheten stor inför den turistiska exploateringen i fjällområdet. Fjällturismen har som markanvändare expanderat geografiskt. Mera känsligt från renskötselsynpunkt är emellertid att turismen samtidigt också blivit mer svårdefinierad och svåravgränsad. Till detta bidrar främst två faktorer nämligen den starkt ökade användningen av snöskoter bland turister samt vandringsturismens expansion.

Turistiska anläggningar utgör i dag i stor utsträckning endast replipunkter för aktiviteter i omlandet. Omlandet tenderar dessutom att bli allt vidare och aktiviteterna där allt intensivare. Ur rennäringens synpunkt blir den kommunala fysiska planeringen i fjällområdet därigenom ytterst vag och konturlös. Effekterna av exploateringar av skilda slag kan vare sig samer, planförfattare eller beslutsfattare överblicka. De styrinstrument som skulle kunna undanröja denna osäkerhet finns för närvarande inte vilket motverkar framsynta lösningar på planeringen i fjällområdet.

Också från rättslig utgångspunkt är relationerna mellan den turistiska verksamheten inom fjällområdet å ena sidan och rennäringen å den andra otillfredsställande. Fjällturismen vilar till stor del ytterst på allemansrätten. Allemansrätt får dock inte utövas så att en rättsinnehavares ekonomiska intressen kränks eller så att enskilda rättsägare tillfogas skada.

Inom fjällvärlden har vissa fjällområden emellertid blivit så livligt frekventerade av turister att den redan etablerade renskötseln tvingas till kännbara inskränkningar eller måste bedrivas under betydligt mer kostnadskrävande former. Någon kompensation för dessa intrång har inte utgått. Orsaken är att skadan inte är ett resultat av en enda persons aktivitet utan av många människors täta besök under lång tid. Renbetesrätten urholkas därigenom på ett, också från allemansrättsliga synpunkter, oavsiktligt sätt.

Snöskotern har under 1970-talet etablerat sig som ett viktigt transportfordon inom fjällområdet – såväl för nöjes- som för nyttobruk. I renskötseln är snöskotern numera ett närmast oundgängligt hjälpmedel liksom den även är för många ortsbor i fjällen bl.a. i samband med fjällfiske. Huvuddelen av skotertrafiken på kalfjällsområdet kan antas följa de särskilda skoterleder som lagts ut. Särskilt nöjesåkning har dock blivit vanligare utanför lederna och i växande utsträckning även inom områden där skotertrafik förbjudits.

Från renskötselsynpunkt utgör skotertrafiken ett betydande störningsmoment, främst i samband med återflyttning och kalvning i slutet av april och under maj månad. Både enstaka djur och hela hjordar drivs på flykten. Skyggsavståndet varierar inom vida gränser men torde i genomsnitt ligga på flera hundra meter. Upprepade störningar leder till att betesområden överges. Särskilt skygga är vajorna under kalvning. För de renar som tillbringat vintern i fjällområdet innebär dessutom varje flykt en kraftig beskattning av det redan knappa energiförrådet. En skoterförare kan mildra och t.o.m. helt undvika störningar om han vet var renar uppehåller sig och väljer färdväg med hänsyn till detta. Normalt är emellertid varken turister eller ortsbor så förtrogna med terrängen och renskötseln att man kan ta sådana hänsyn.

Vandringsturismens negativa effekter på renskötseln är i stora stycken likartade skotertrafikens: störd betesro, ökade bevakningskostnader, övergivna betesområden etc. Vidare antas vandringsturismen allmänt ha goda möjligheter att expandera ytterligare, vilket motiverar att de markanvändningskonflikter som vandringsturismen förorsakar ägnas särskild omsorg.

Möjligheter bör tillskapas att kanalisera snöskotertrafik och vandringsturism inom fjällområdet på ett effektivare sätt. Enligt vår bedömning framstår detta som viktigt från såväl rennärings- som allmän planeringssynpunkt och ur rättslig synvinkel.

Jämfört med norsk lagstiftning uppvisar den svenska en mycket generös inställning till skotertrafik på annans mark. Norsk lagstiftning förbjuder generellt snöskotertrafik på annans mark, ett förbud från vilket sedan dispens kan lämnas.

Reglering av snöskotertrafiken och vandringsturismen inom fjällområdet bör enligt vår uppfattning i första hand lösas genom en separering i tiden, inte genom någon form av permanent reservatbildning. Ett system med tillfälliga förbud (skoterförbud, tillträdesförbud etc.) bör i första hand prövas. Sådana förbud kan i princip vara av två olika slag dels återkommande tidsbegränsade förbud inom ett och samma område (av den typ som används för att skydda fåglars häckningslokaler), dels tidsbegränsade förbud av engångskaraktär (t.ex. för att skydda en renhjord som blivit kvar i fjällområdet över vintern eller för att underlätta ihopsamling för kalvmärkning inom ett avgränsat område). Huvudsyftet med en sådan form av kanalisering skall vara att inte behöva reglera den turistiska verksamheten mer än nödvändigt samtidigt som renskötseln tillförsäkras vissa garantier för att bedriva sin verksamhet. Också inom vinterbeteslandet finns ett utbrett behov av att tillfälligt kunna skydda en hjord från störande snöskotertrafik bl.a. i samband med utfodring. En förutsättning för att kunna arbeta med system med tillfälliga förbud är att informationen om förbuden kan föras ut snabbt och med god genomslagskraft. Beslut om förbud måste även kunna fattas med kort varsel. Det är även väsentligt att resurser ställs till förfogande för att bevaka att bestämmelserna efterlevs, särskilt i inledningsskedet.

Terrängkörningslagstiftningen är för närvarande föremål för översyn av statens naturvårdsverk.

13.3 Samråd och samrådsunderlag

Vi föreslår

- **att företrädare för rennäringen bl.a. ges möjlighet att medverka i de kommunala referens- och arbetsgrupper som bildas i samband med arbetet med fysiska planer såsom kommunöversikter och områdesplaner**
- **att redovisning av markanvändningen utarbetas för samtliga samebyar i linje med den modell kommittén medverkat till att utveckla**

Planeringsprocessen från ursprungsidé via övergripande planer fram till detaljplan och påbörjad exploatering utvecklas mot en alltmer renodlad

ekonomisk kalkyl. Ju längre processen löper desto svårare får värden som är svåra att mäta i reda pengar att hävda sig. Mot den bakgrunden bör som ofta framhålls markintressen som naturvård, kulturvård och rennäring föras in tidigt i planeringen. Det omfattande system av samråd och föreskrifter om samråd vi numera har är framför allt de medel som tillämpats för att tidigt föra in bl.a. rennäringen i samhällsplaneringen. Vi finner denna inriktning riktig trots att den lett till en betydligt ökad administration inom samebyarna. Samrådsförfarandet kan emellertid förbättras på flera viktiga punkter. Det som kunnat bli ett konstruktivt idéutbyte stannar enligt ett stort antal samebyars uppfattning fortfarande alltför ofta endast vid en formell förpliktelse om samråd och information. De reella besluten är redan fattade, varje samrådspartner ser endast till sin egen verksamhet, insikten i praktisk renskötsel är som regel mycket liten hos motparten osv.

Allt större del av den fysiska planeringen tenderar att inordnas i den kommunala. Från rennäringssynpunkt kan det åtminstone på sikt vara en positiv tendens. Samhällsplaneringen blir därigenom mindre splittrad och det blir lättare att se de samlade effekterna av olika åtgärder. I takt med att kommunala organ ges ökade befogenheter framstår det samtidigt som alltmer angeläget att renskötseln på ett reellt sätt kan föra fram sina synpunkter till de kommunala beslutfattarna. Tillgång till naturbete är för rennäringen ett existensvillkor. Stora delar av områdena inom renskötselns åretruntmarker är avsatta "till samernas uteslutande begagnande". Renägarnas synpunkter når i dag oftast fram till planförfattarna, medan det är betydligt svårare att nå beslutsfattarna.

Rennäringens markanvändning har successivt kunnat klarläggas allt bättre, liksom intrångsbilden.[1] I lantbruksstyrelsens regi pågår för närvarande en vegetationskartering av vinterbetesmarkerna som beräknas vara slutförd omkring 1990. Befintligt material talar i stora drag om var de viktigaste renskötselmarkerna finns medan redovisningen av hur markerna används fortfarande är knapphändig. Likaså saknas underlag för att åskådliggöra hur renskötseln påverkas vid olika intrång. Kartläggningen av renskötselns markanvändning bör därför vidareutvecklas och ta sikte på att relativt ingående redovisa varje enskild samebys markanvändning. Den väntade lagregleringen av rennäringsintressena i den fysiska riksplaneringen tar sikte på marker och områden som är av väsentlig betydelse för rennäringen. Så länge dessa områden inte pekats ut kan en sådan lagreglering inte få full verkan. Vidare är redovisning av rennäringens markanvändning ett viktigt sätt att tidigt lägga fram rennäringens önskemål i samhällsplaneringen. Med väl preciserade önskemål ökar också möjligheten att beakta rennäringens intressen. I samband med att olägenheterna av intrång i olika former skall mätas har svårigheter att dokumentera pågående markanvändning allt emellanåt också uppkommit. Motparten har gjort gällande att rennäringsföreträdarna överdrivit ett områdes betydelse från renskötselsynpunkt. Kan renskötselns markanvändning preciseras på förhand är en del av dessa dokumentationsproblem undanröjda. Slutligen har utvecklingsplanering inom samebyarna länge framhållits som en viktig punkt i effektiviseringen av rennäringen och arbetet inom samebyarna. Ett betydelsefullt första steg i det arbetet utgör en redovisning av samebyns markanvändning.

En väl fungerande dialog mellan rennäring och konkurrerande markan-

[1] I "Renbetesmarkerna" (SOU 1966:12) görs bl.a. en grov uppskattning av renbetesmarkernas totala storlek och utbredning med uppdelning på sommar, höst eller vår och vinterbetesmarker (kartskala 1:1 milj). I "Rennäringen i kommunens planering" (statens planverks rapport 44:5/1978) utpekas de större och för renskötseln särskilt viktiga områdena. Även de större flyttningsvägarna finns upptagna (kartskala 1:1 milj). "Fjällen" (statens planverks rapport 20:3/1975).

språk är ett centralt avsnitt i sökandet efter lösningar på konflikter rörande markanvändningen. Vi vill utifrån ovanstående redovisning peka på fyra faktorer som bör kunna medverka till förbättrade och fördjupade samråd rörande markanvändningen inom renskötselområdet.

- Renskötselföreträdare ges möjlighet att kontinuerligt följa framtagandet av fysiska planer som är av större betydelse för rennäringen. Det kan bl.a. ske genom att samiska representanter får ingå i de referens- och arbetsgrupper som normalt bildas i samband med att kommunöversikter och områdesplaner tas fram eller revideras
- Varje samebys markanvändning redovisas. Arbetet med markanvändningsredovisning bör bedrivas skyndsamt och i lantbruksverkets regi. Ett exempel på hur en sådan redovisning kan se ut lämnas i en särskild publikation ("Markanvändning i Vilhelmina norra sameby"), vilken utarbetats i samarbete med lantbruksnämnden i Västerbotten. I den kommunala fysiska planeringen bör effekterna på rennäringen av föreslagna exploateringar som helhet analyseras bättre än vad som för närvarande i regel sker
- Orienterande kurser anordnas för renskötare om innehållet i de lagar och bestämmelser som styr samhällsplaneringen
- Kommunpolitiker och handläggare utanför rennäringsadministrationen ges information om praktisk renskötsel och om innehållet i rennäringslagen genom bl.a. lantbruksnämndernas försorg

13.4 Skadereglering

Vi föreslår

- **att särskilda studier sker inom ett par samebyar i syfte att klarlägga vilka samlade merkostnader och andra olägenheter som samebyarna får vidkännas till följd av intrång**
- **att samerättsutredningen överväger möjligheterna till kollektiv skadereglering och då främst vad beträffar de olägenheter storskogsbruket och turismen vållar renskötseln. Tills vidare föreslår vi att storskogsbruket respektive turismen lämnar rennäringen en viss årlig kompensation**
- **att tillskottsutfodring prövas i större usträckning inom renskötseln bl.a. i syfte att göra renskötseln mindre känslig för olika former av omgivningspåverkan (jfr avsnitt 14.2.3)**
- **att samerättsutredningen utreder möjligheterna att vidga lantbruksnämndernas befogenheter att förlänga tiden för bete inom vinterbeteslandet enligt 4 § rennäringslagen**
- **att ansvaret för fastställande av ersättning enligt lagen om vissa mineralfyndigheter och gruvlagen förs över till fastighetsdomstol. Frågan bör behandlas av minerallagskommittén (Ju 1983:41)**

13.4.1 Värdenivåer och tillämpningsområde

I förarbetena till rennäringslagen förutsätts att rennäringen lämnas inte endast skälig, utan fullgod ersättning för uppkomna olägenheter till följd av anspråk från motstående markintressen.[1] Vi ansluter oss till denna bedömning med det förtydligandet att i fullgod ersättning rimligen också ligger visst krav på värdebeständighet särskilt med hänsyn till att intrång i renbetesmarkerna inte längre är ett parentetiskt inslag. En ersättningsanläggning är t.ex. endast en fullgod och värdebeständig kompensation om också underhållsansvaret läggs på vållande part. I vissa ersättningsfall är det uppenbart att kravet på fullgod ersättning inte blivit tillgodosett.

Intrångsersättningar till rennäringen har hittills varit av två principiellt olika slag: skadelindrande åtgärder samt engångsersättningar i reda pengar. En tredje grupp – investeringar, finansierade med t.ex. arbetsmarknadsstöd – anses emellanåt också böra uppfattas som en form av intrångsersättning. Avgörande för om den typen av åtaganden skall betraktas som intrångsersättning måste enligt vår mening vara syftet med åtagandet. Särskilt i fjällområdet har vissa renskötselanläggningar uppförts med medel från bl.a. AMS, dock mera sällan med syftet att utgöra ersättning för intrång.

Det samlade intryck vi fått är att rennäringen hittills blivit totalt sett underkompenserad för de begränsningar och förändringar i sin verksamhet den tvingats göra. Detta främst av tre skäl:

- Den kompensation som utgår går i regel inte att omsätta i värdebeständigt kapital inom näringen
- Den samlade effekten av olika intrång beaktas inte vid fastställande av ersättning
- Vid flera typer av intrång förutsätts ersättningsfrågan bli löst genom att den skadelidande parten väcker talan inför allmän domstol (t.ex. hyggesplöjning och störande fjällturisttrafik)

För att i någon mån undanröja dessa brister har under lång tid rests krav från samerna på att en markanvändnings- eller skaderegleringsfond skall inrättas och som främsta finansiär har skogsbruket utpekats. Vi vitsordar behovet av någon typ av markanvändningsfond. Samtidigt vill vi understryka att en sådan fond bör konstrueras så att den inte motverkar, utan helst påskyndar en ömsesidig anpassning och ett ömsesidigt hänsynstagande från de olika intressenternas sida.

Rent allmänt kan vi också konstatera beträffande värdebeständig kompensation att den kan nås på två principiellt olika vägar:

- Medel fonderas i en sådan storleksordning att fondens årliga avkastning motsvarar de årliga merkostnaderna för rennäringen till följd av intrången
- Annat realkapital (naturbete) ställs till förfogande

Frågan om vederlag i naturbete aktualiseras i ett yttrande från statens planverk (dnr 935/82). Vederlag i naturbete, eller riktigare i annat renbetesområde, kunde lämnas enligt 1928 års renbeteslag. Det gällde i det fall då

[1] Prop. 1971:51, sid. 54 och 124. I sammanhanget hänvisar föredragande statsråd till ett uttalande av JO. JO framhåller att spörsmålet om de materiella reglernas innebörd och tillämpning är av avgörande betydelse för frågan om samerna skall kunna fortsätta sitt urgamla näringsfång eller om de efter hand skall trängas undan till allt mindre reservat för att till slut upphöra att existera som speciell befolkningsgrupp med säreget kulturarv.

renbetesrätten upphävdes inom ett område för att den "prövats vara i synnerlig mån betungande för den jordbrukande befolkningen". Fjällrenskötseln, men inte skogsrenskötseln, skulle då anvisas annat lämpligt område (2 § 3 renbeteslagen).

De faktiska möjligheterna att lämna meningsfylld kompensation i form av naturbete är numera i realiteten mycket begränsade. Det är endast vissa delar av åretruntmarkerna inom Jämtlands och Västerbottens län som skulle kunna utvidgas på ett sätt som utgör en verklig kompensation. Vad beträffar de rättsliga möjligheterna till vederlag i naturbete gäller följande. Mark kan upplåtas genom frivilliga överenskommelser med berörda markägare. Närmast till hands ligger då någon form av arrendeavtal. Tvångsvis kan liknande uppgörelser genomdrivas med stöd av expropriationslagen. Det skedde t.ex. till förmån för Tännäs sameby i början av 1970-talet. Motivet var emellertid då inte i första hand att lämna kompensation för intrång utan att förbättra arronderingen inom byns åretruntmarker. Högst temporärt – maximalt några få år – skulle sannolikt naturbete kunna ställas till förfogande genom beslut av lantbruksnämnden och då med hänvisning till 4 § rennäringslagen. Ett alternativ till expropriation med många rent praktiska fördelar vore bildande av renbetesservitut enligt fastighetsbildningslagen. Gällande rätt tillåter emellertid inte bildande av mulbetesservitut.[1]

Mot den skisserade bakgrunden lämnar vi följande förslag:

- Särskilda studier genomförs inom en eller ett par samebyar för att fastställa vilka samlade merkostnader och andra effekter som samebyarna får vidkännas till följd av intrång

- Möjligheterna utreds att på ett bättre sätt än hittills kunna ekonomiskt kompensera rennäringen för de olägenheter den vållas av främst storskogsbruket och turismen. Med hänsyn till att individuell skadereglering som anknyter till varje enskilt skadetillfälle hittills inte synes ha varit en metod som fungerat tillfredsställande bör kollektiv och samlad skadereglering kunna övervägas. Det torde falla inom ramen för den sittande samerättsutredningens arbete. Tills vidare bör en kompensation kunna komma i fråga motsvarande en promille av storskogsbrukets samlade skogsbruksvärde inom renskötselområdet (i storleksordningen 5 milj kr) respektive en promille av taxeringsvärdet på kollektiva och enskilda fritidsanläggningar inom fjällområdet och skogssamebyarnas centrala betesområden (i storleksordningen 2 milj kr).

  En del av medlen bör bl.a. användas till tillskottsutfodring av renar. Tillskottsutfodring utgör ett viktigt men kostsamt moment i arbetet med att utveckla renskötseln mot sådana utövandeformer som också gör den mindre känslig för störningar i omgivningen och som gör att renskötseln lättare kan tolerera förändringar i markanvändningen.

- Möjligheterna utreds att vidga lantbruksnämndernas befogenheter att förlänga tiden för bete inom vinterbeteslandet enligt 4 § rennäringslagen. Utgångspunkten för sådana utvidgade befogenheter skall vara att under ett antal år kunna kompensera rennäringen för olägenheter till följd av anspråk från andra markanvändningsintressen. Frågan bör tas upp av samerättsutredningen

[1] Jfr även bl.a. 3 § 7 kap. jordabalken.

13.4.2 Fastställande av ersättning

Beträffande det processuella förfarandet, i samband med att intrångsersättningar skall fastställas, tillämpas olika modeller I bl.a. vattenmål är allmän domstol första instans. Vid prövning av ärenden enligt lagen om vissa mineralfyndigheter och i gruvlagen är första instans istället en administrativ myndighet, nämligen bergsstaten. Bergsstaten är den regionala statliga organisationen för ärenden rörande bergshantering och dithörande frågor. Bergsstaten är indelad i två distrikt med en bergmästare som chef för varje distrikt. Myndighetens uppgift är att möjliggöra och säkerställa efterlevnaden av gruv- och minerallagstiftningen. Chefsmyndighet är statens industriverk

Fastställandet av ersättning bör ankomma på annat organ än en administrativ myndighet förslagsvis fastighetsdomstol. I synnerhet är det mindre lämpligt att en myndighet med intressen som nära sammanfaller med de företag för vilkas räkning undantagandet av mark sker också fastställer ersättningen till motstående intressen. De praktiska fördelarna med att ett och samma organ parallellt med andra uppgifter också fastställer intrångsersättningen, måste här stå tillbaka för kravet på en fullt opartisk behandling av motstående och av tvångsingripande hotade intressen. Frågan bör behandlas av minerallagsskommittén (Ju 1983:41).

13.5 Särskilda frågeställningar

Vi föreslår

- **att det allmänna på olika sätt bl.a genom stöd till utbyggnad av flyttvägar, ger samerna större möjligheter att minska förekomsten av strövren inom främst Västerbottens län (avsnitt 13.5.1)**
- **att en särskild utvärdering görs av totalnyttan för samhället av alternativa former av fjällnära skogsbruk (avsnitt 13.5.2)**
- **att begränsningar införs för renskötseln beträffande möjligheterna att använda terrängfordon bl.a. motorcykel på barmark inom fjällområdet (avsnitt 13.5.3)**
- **att samma besvärsregler gäller vid beslut om nyttjanderättsupplåtelser på statens marker oavsett var markerna ligger (avsnitt 13.5.4)**
- **att de beslut, vilka följer med införandet av en helt reglerad älgjakt inom renskötselområdet, fattas på central nivå av regeringen i de fall besluten inbegriper tolkning av innebörden i samernas jakträtt. Detta gäller bl.a. frågan om hur och på vem registrering av licensområden skall ske (avsnitt 13.5.5)**
- **att tidpunkten för påbörjandet av den årliga jakten efter älg inom renskötselområdet övervägs särskilt inom regeringskansliet. En anpassning bör ske till de lokala förhållandena varvid stor hänsyn bör tas till samernas möjligheter till rationella slaktuttag och välordnade renslakter (avsnitt 13.5.5)**

13.5.1 Strövren

Flyttningar och dithörande frågeställningar bör ägnas större uppmärksamhet av forskare och rådgivare inom rennäringen. Ett första steg kan vara att skriftligt dokumentera de erfarenheter som redan finns samt ombesörja att dessa erfarenheter sprids. Exempelvis syns stödutfodring kunna medverka till minskade problem med strövren. Ett viktigt led i stödutfodringen är rationellt organiserad foderhantering.

Det är utomordentligt viktigt att särskilt samebyar med långa flyttningar kan upprätthålla ett väl fungerande system av flyttningsvägar. Varje nytt hinder innebär ökad risk för strövren vilket måste beaktas i samhällsplaneringen. Dessa olägenheter kan lindras genom kompletteringar av flyttningslederna med övernattningshagar kombinerade med stödutfodring. Samtidigt innebär detta ökade investerings- och underhållningskostnader för renskötseln. Renskötselns infrastruktur bör enligt vår bedömning emellertid vara ett lika angeläget objekt för samhällsstöd som övrig infrastruktur i samhället, varför bl.a. AMS-medel bör kunna ställas till förfogande. Tidigareläggning av älgjakten inom åretruntmarkerna har föreslagits för att ge samerna bättre möjlighet till ökad slakt. Hittills har dock jägarorganisationerna motsatt sig en sådan lösning. Möjligheterna till en bättre anpassning av älgjakttiden till rennäringens krav anser vi angeläget att arbeta vidare med (jfr. avsnitt 13.5.5).

Rennäringslagens ansvarsbestämmelser framstår vidare som otillräckliga. Ansvarsfrågorna behandlas i kapitel 24.

Faktabakgrund

Strövrenar kallas de renar som uppehåller sig inom vinterbeteslandet under icke tillåten tid (1 maj – 30 september).

Strövren har varit ett återkommande problem sedan relativt lång tid tillbaka. Strövrenar kan tvångslaktas (71 § RL) vilket skedde i Västerbottens län sommaren 1982. Förekomst av strövren kan bero på underlåtenhet från renskötarens sida. Uppenbarligen spelar emellertid också intrången i renskötselmarkerna ofta en stor roll. Transport med lastbil, som åtminstone delvis är ett resultat av samhällsutvecklingen, gör renen desorienterad och leder till strövrensförekomst. Stora kalhyggen vid uppflyttningen till fjällområdet försvagar eller kan t.o.m. helt släcka ut flyttningsinstinkten. Om en renhjord blir skrämd, om tillgången på bete är för dålig inom de områden hjorden flyttar till, eller om hjorden stöter på alltför besvärliga flyttningshinder, är risken stor att den vänder. En hjord som vänt är rent allmänt svår att hantera och mycket svår att få att återuppta uppflyttningen.

Att få till stånd väl fungerande flyttningar är särskilt besvärligt för fjällsamebyarna i Västerbottens och Norrbottens län, som har mycket långa flyttningsvägar, upp till 40 mil. I Norrbotten är området mellan lappmarksgränsen och odlingsgränsen i stor utsträckning åretruntmarker (för skogssamebyarna). Eventuellt kvarvarande fjällrenar blir därför i hög grad ett internt näringsproblem. I Västerbotten framstår däremot strövrensförekomst som mera uppenbart otillåten.

13.5.2 Fjällnära skogsbruk

Avverkningar i stor skala inom det hänglavrika, fjällnära skogsområdet innebär att en för renskötseln viktig biotop försvinner under minst en generation. De aktuella områdena ligger inom renskötselns åretruntmarker vilka åtnjuter ett särskilt skydd enligt 30 § rennäringslagen. Föryngringar

inom området har ibland lyckats och andra gånger misslyckats. Bland annat har tallplanteringar i flera fall blivit hårt betade av älg. Vi finner det uppenbart att ett traditionellt storskogsbruk endast kan bedrivas i dessa områden med en kalkylerad risk att föryngring av markerna inte lyckas inom överskådlig tid, ett kalkylerat risktagande som är betydligt större här än inom landets övriga skogsområden.

Sättet att bedriva skogsbruk i de fjällnära barrskogsområdena är av stor betydelse för rennäringen. Även för den störste markägaren, domänverket, är det en viktig fråga och främst då på den lokala nivån. En särskild utvärdering bör göras av totalnyttan för samhället inte enbart skogsbruket av alternativa sätt att hantera de fjällnära skogarna. Därvid bör bl.a. frågeställningar belysas som:

- möjligheterna att bedriva alternativa former av skogsbruk (mindre storskaligt kalhyggesskogsbruk, fjällblädningsskogsbruk etc.) inom hela eller delar av det fjällnära barrskogsområdet
- effekterna av bidrag från det allmänna till det fjällnära skogsbruket bl.a. bidrag till byggande av skogsbilvägar
- merkostnaderna för rennäringen till följd av eventuella avverkningar

Faktabakgrund

De fjällnära barrskogarna med rik tillgång på hänglav fyller i renskötseln en viktig funktion bl.a. som nödbete. Deras betydelse har snarare ökat än minskat under det senaste decenniet beroende på markintrången i vinterbeteslanden från främst storskogsbruket. En mycket stor del av den fjällnära skogsmarken ägs av staten och förvaltas av domänverket, som har aviserat betydande avverkningar inom den fjällnära skogsregionen. På privat mark har avverkningar förekommit sedan länge, dock i begränsad omfattning och med i huvudsak annan teknik.

För renskötseln medför avverkning i de fjällnära barrskogarna bortfall av lavbete främst hänglav. Från rennäringshåll hyses även farhågor om att återbeskogningen kommer att misslyckas inom stora områden. Markberedning och kvarliggande hyggesavfall minskar vidare tillgången på renlav och försämrar framkomligheten. Återplantering med contortatall, vilket övervägs i vissa områden, leder till en permanent minskning av tillgången på lavbete.

13.5.3 Terrängfordonstrafik på barmark

Inom renskötseln har terränggående fordon, företrädesvis motorcykel, börjat tas i bruk också under barmarksperioden. Det är i första hand inom vissa platåområden som motorcykeln visat sig vara ett användbart hjälpmedel i renskötselarbetet. I vissa terrängtyper ger dock terrängfordonstrafik kraftigt markslitage.

Begränsningar bör införas vad beträffar rennäringens möjligheter att nyttja terrängfordon, bl.a. motorcykel, på barmark inom fjällområdet. Ett generellt förbud från vilket lantbruksnämnderna får lämna dispens kan vara en lämplig konstruktion. Vi föreslår att frågan behandlas i samband med statens naturvårdsverks översyn av bestämmelserna för terrängfordonstrafiken.

13.5.4 Besvärsrätt vid nyttjanderättsupplåtelser

Statens marker *ovan* odlingsgränsen förvaltas av lantbruksnämnden. Lantbruksnämnden beslutar om upplåtelser och över besluten kan besvär anföras. Markerna *nedanför* odlingsgränsen förvaltas och upplåts av domänverket. Över domänverkets beslut kan inte anföras besvär, vilket även gäller inom skogssamebyarnas åretruntmarker trots att dessa åtnjuter det särskilda skyddet enligt 30 § rennäringslagen.

Den nuvarande konstruktionen framstår som märklig från samisk synpunkt. Över beslut som fattas av den statliga rennäringsadministrationen, vilken får antas ha relativt god inblick också i lokala renskötselförhållanden, kan besvär anföras av samebyarna och av andra sakägare. Över beslut av samma dignitet men som fattas av ett annat statligt organ med huvuduppgift att förvalta ett till rennäringen motstående markanvändningsintresse kan besvär inte anföras. Från rennäringsadministrationen har dessutom gjorts gällande att upplåtelser sker inom renskötselns åretruntmarker nedanför odlingsgränsen utan att föreskriven prövning sker enligt 30 och 32 §§ rennäringslagen.[1]

På statens marker ovan odlingsgränsen vilka avsatts för "samernas uteslutande begagnande" kan således inte endast samebyarna utan även mot samerna stående markanvändningsintressen få till stånd en överprövning. Även andra bestämmelser i rennäringslagen (26 och 30 §§, andra stycket) tillförsäkrar motstående intressen inflytande inom dessa områden. En motsvarande konstruktion som garanterar det samiska inflytandet nedanför odlingsgränsen saknas. Ställt mot det faktum att den särskilda skyddsbestämmelsen i 30 § rennäringslagen också gäller vissa områden nedanför odlingsgränsen framstår i det befintliga regelsystemet som än mer anmärkningsvärt.

Vi finner det principiellt stötande att möjligheterna till besvär över nyttjanderättsupplåtelser på statens marker är beroende av vilket statligt organ som förvaltar den aktuella marken. Enligt vår uppfattning bör också domänverkets beslut i ärenden rörande nyttjanderättsupplåtelser kunna bli föremål för överprövning. Frågan bör tas upp i samband med utredningen "Statliga myndigheters ledning" (Dir 1983:48) samt av samerättsutredningen.

13.5.5 Jakt efter älg

Jakten tillhör jämte fisket samernas ursprungliga näringsfång. Fortfarande utgör jakten, särskilt älgjakten, en viktig del i de renskötande samernas yrkesutövning. Begränsningar i jakträtten innebär begränsningar i utkomstmöjligheterna. Sättet på vilket älgjakten organiseras har även tydliga sociala anknytningspunkter. Genomförandet av reglerad älgjakt utan hänsyn till tänkbara negativa sociala konsekvenser kan leda till betydande motsättningar mellan berörda grupper. Beslut om de närmare formerna för reglerad älgjakt inom renskötselområdet bör således enligt vår mening ta stöd i hänsyn till såväl det praktiska renskötselarbetet, den renskötande befolkningens samlade näringsfång, sociala följdverkningar som jaktliga aspekter. Hänsynen till jaktfrågornas både principiella och praktiska betydelse för

[1] Statens planverks rapport 44:5 1978, sid. 45 samt JO:s beslut den 14 juni 1979, sid. 3 (dnr 643-1978).

rennäringen kräver enligt vår uppfattning att beslut i dessa frågor fattas av regering eller riksdag. Samma grundläggande principer för den reglerade älgjakten bör vidare tillämpas inom hela renskötselområdet. En regional beslutsordning skulle innebära risk för betydande variationer mellan olika län.

För närvarande sammanfaller älgjakten med den tid som är lämplig för sarvslakt i september, vilket lett till stressiga och sämre ordnade slakter. Länsveterinären i Västerbottens län lämnar följande beskrivning i sin årsrapport för 1982:

Den tid som är disponibel för höstslakt av ren är ungefär en vecka. Den hets som detta innebär kan illustreras av att den 15 september slaktades samtidigt i Klimpfjäll, Gielas och Bierganäs. Det slaktlag som skulle till Klimpfjäll hade föregående dag först slaktat i Abelvattnet från tidig morgon för att sedan på kvällen klockan 19.00 – 24.00 slakta ett 100-tal renar i Strimasund. Slakteripersonal, besiktningsveterinärer och utrustning blir på detta sätt utsatta för en helt orimlig belastning. Hygienen blir eftersatt då man inte hinner rengöra krokar och andra redskap samt fordon mellan slakttillfällena.

Orsaken till dessa svårigheter är älgjakten. Den börjar här uppe första måndagen i september, vilket i år blev den 6 september. Denna vecka 36 blir därför spolierad då såväl samer som slakteripersonal i stor utsträckning jagar älg. Sedan har man bara några dagar på sig fram till den 15 – 18 september då sarvarna börjar brunsta och den s.k. stimlukten omöjliggör slakt av dessa renar. På en knapp vecka efter älgjakten skulle alltså i år renar samlas och slakt ske på av mig kända sju ställen i detta län med i flera fall slakt 2 – 3 dagar i ett och samma slakteri.

Nuvarande ordning kan inte bara kritiseras från hygienisk synpunkt utan inverkar även menligt på strävandena mot effektivare slaktuttag, rationella hjordsammansättningar och bättre organiserade slakter. Den situationen bör vidare undvikas att samerna, av hänsyn till renskötselarbetet, tvingas motsätta sig upplåtelser. Starttiden för den årliga älgjakten bör bli föremål för särskilda överväganden inom regeringskansliet.

Faktabakgrund

I renskötselrätten inom renbetesfjällen i Jämtland och inom hela landskapet Lappland ingår också jakträtt. Även till äganderätt av mark är knuten en jakträtt med undantag för statens marker ovan odlingsgränsen där det är omtvistat huruvida det till statens äganderätt också hör jakträtt. Inom stora delar av renskötselområdet existerar således dubbla jakträtter, en jakträtt som utgår från äganderätten och en jakträtt som utgår från renskötselrätten.

Jakt- och viltvårdsberedningen (SOU 1983:21) föreslår att en helt reglerad älgjakt införs i hela landet. Inom renskötselområdet medför införandet av helt reglerad älgjakt det speciella problemet att tilldelningen måste fördelas mellan respektive grupp av rättsägare. En särskild arbetsgrupp inom statens naturvårdsverks fritidsbyrå har arbetat med frågan. Flera principlösningar har övervägts som att bedriva en helt gemensam jakt, att geografiskt separera jakträtterna samt att låta markägare köpa upp samernas jakträtt inom vissa områden. Något färdigbearbetat slutförslag lämnar inte arbetsgruppen utan förutsätter att frågorna kan lösas vid länsvisa överläggningar. I en till regeringskansliet överlämnad promemoria daterad 13 juni 1983 förordas dock i korta drag att jakten på kronans mark årligen fördelas på lämpligt sätt mellan markägare och samer och att samernas jakträtt på enskild mark löses in, evenentuellt för all framtid. Jakt- och viltvårdsberedningens betänkande är jämte ovannämnda promemoria för närvarande föremål för remissbehandling.

14 Ekonomiska stödet

14.1 Prisstödets utformning och storlek

Vi föreslår

- **att det statliga prisstödet även i fortsättningen skall utgå med ett fast grundbelopp per slaktat djur som godkänts enligt lagen om köttbesiktning m.m.**
- **att ett förhöjt prisstöd utgår för slakt av djur med slaktvikter under 30 kg**
- **att prisstödet blir föremål för årliga överläggningar mellan rennäringen och staten (jfr kapitel 25).**

14.1.1 Prisstödets utformning

Förutom att förbättra det allmänna lönsamhetsläget i renskötseln bör prisstödet användas som ett styrmedel för att uppnå önskvärda förändringar i rennäringen. Det kan gälla både fördelningspolitiska effekter och effekter på produktionsresultatet. I kommitténs direktiv anförs bl.a. följande:

Det ekonomiska stödet till rennäringen bör i princip utformas så att det främjar rationaliseringen inom näringen. Utredningen bör pröva om det nuvarande stödet till rennäringen har den för näringen lämpligaste inriktningen och utformningen. Härvid bör prövas möjligheterna att inrikta stödet mera på arbetsinsatserna än på själva ägandet av ren i syfte att stödja de renskötare och aktiva renägare som inte har alternativa sysselsättningar. Inom denna ram bör utredningen vidare pröva förutsättningarna att tillämpa selektiva former av stöd, såsom t.ex. stöd till kalvslakt, tidig höstslakt och för tillskottsutfodring samt stöd till samebyar för inköp av avelsdjur.

Utöver de i direktiven angivna riktlinjerna bör stödet om möjligt även bidra till:

- Ökad slakt för att uppnå balans mellan renantalet och betestillgång
- Jämnare företagsstruktur
- Bättre produktionsresultat (ökad avkastning)
- Renkött med goda avsättningsmöjligheter

Prisstödet bör dessutom vara enkelt att administrera och kunna kontrolleras på ett någorlunda tillförlitligt sätt.

Utgångspunkter för prisstödets utformning

Ett av de svåraste problemen för rennäringen har alltid varit att uppnå balans mellan renantal och betestillgång i ett mera långsiktigt perspektiv. Renantalet har en tendens att öka så länge betesresurserna medger detta. När betet inte längre räcker till uppstår ett labilt läge då renhjorden är sårbar för relativt små förändringar i väderläget. Förlusterna i dessa hjordar är rent allmänt sett högre och risken för katastrof (svältdöd i stor omfattning) är därför stor. I avsnitt 5.5. har vi närmare beskrivit de mekanismer som styr detta förhållande.

Renantalet har de senaste åren ökat i hela landet och läget är nu kritiskt på flera håll om inte kraftfulla åtgärder görs för att reducera renantalet. Utifrån detta förhållande har vi analyserat möjligheterna att utforma prisstödet så att det stimulerar till ökad slakt totalt sett. I det syftet har vi bl.a. studerat förhållandena i Norge (jfr kapitel 10).

I likhet med Sverige har Norge haft en kraftig ökning av renantalet. Ökningen de senaste fem åren uppskattas till c:a 30 000 renar. Det ekonomiska stödets styreffekter på det totala slaktuttaget i renhjordarna har därför särskilt uppmärksammats i Norge.

Det ekonomiska stödet i Norge har en mycket medveten inriktning som styrinstrument för att uppnå förändringar i både produktionsuppläggning och företagsstrukturen. Således har man numera i Norge bl.a. tre stödformer med olika inriktningar och motiv (jfr avsnitt 10.2.3).

- Driftstillskott
- Prisstöd för skinn
- Prisstöd för slakt av kalv

Driftstillskott

Driftstillskottet i Norge utgör en viktig del i det s.k. rendriftsavtalet. Det primära syftet är främst att höja inkomsterna för renskötselföretagarna till en nivå likvärdig med en industriarbetares. Den kraftiga ökningen av renantalet har emellertid gjort att den norska staten fr.o.m. 1982 ställt krav på en ökad slakt för att stöd skall kunna utgå. Samtidigt har man kopplat slaktuttagets storlek till reninnehavet på så vis att större reninnehav kräver större procentuell slakt för att stöd med en viss storlek skall kunna utgå. Genom denna konstruktion vill man, förutom en ökad slakt, även uppnå en utjämning av reninnehavet.

Kommittén har analyserat möjligheterna att utforma prisstödet på liknande sätt som det norska driftstillskottet. Om den norska modellen skall gå att realisera krävs emellertid en omändring av nuvarande enkla utbetalningssystem. För det första kan inte prisstödet betalas ut förrän slaktsäsongen är avslutad. För det andra måste slakteriföretagen i rekvisitionerna till jordbruksnämnden redovisa totalslakten och särskilja de djur som skall ha extra stöd. En sådan rekvisition måste göras för varje enskild företagare.

Ett problem är vidare att fastställa renantalet för respektive företag. Renlängderna är inte officiella handlingar. Myndigheterna har därför inga

möjligheter att kontrollera riktigheten i uppgivet renantal om inte samebyarna frivilligt lämnar ifrån sig renlängderna. Speciellt svårt att fastställa rätt renantal blir det i de samebyar som inte genomför renräkningar kontinuerligt.

Den enda framkomliga vägen för att möjliggöra administrationen av ett eventuellt prisstöd kopplat till slaktuttagen torde vara att inrätta det företagsregister som lantbruksstyrelsen fått regeringens uppdrag att genomföra. Ett sådant register skulle kunna utnyttjas för uträkning av prisstödet till de olika företagen. För att detta skall vara möjligt krävs dessutom att det införs ett generellt sekretesskydd för renlängder som inges till lantbruksverket.

Även om det finns starka principiella motiv för ett system där prisstödet är beroende av slaktuttagets storlek i förening med en viss slaktprocent som ökar med reninnehavet, har vi bedömt att det av administrativa och kontrolltekniska skäl inte är möjligt att genomföra för närvarande. Vi anser dock att frågan bör kunna tas upp till förnyad prövning om det skulle visa sig att den fortsatta utvecklingen kräver sådana åtgärder och att ett företagsregister inrättas som möjliggör en enkel administration av ett sådant system.

Stöd för tidig höstslakt

I Norge utgår prisstöd för skinn från djur som slaktas under perioden 1 augusti –15 oktober. Avsikten med denna inriktning på stödet är främst att stimulera till en tidig höstslakt innan djuren går ner i vikt och för att undvika förluster under senhösten. För att uppnå samma effekt i Sverige skulle det vara möjligt att dela upp prisstödet på två nivåer där det högre stödet begränsas till en viss period, exempelvis 15 augusti – 31 oktober. Vi har dock bedömt att det inte finns några klara belägg för att en tidigareläggning av slakten ger några påtagliga vinster som skulle motivera det administrativa merarbete en sådan uppdelning av stödet innebär. Dessutom anser vi att förhållandena varierar alltför mycket mellan olika år för att motivera ett generellt tidsbegränsat prisstöd.

Önskvärda effekter på produktionsresultatet

Genom att inrikta stödet på en viss djurkategori kan man stimulera till förändringar i renhjordens sammansättning i syfte att öka avkastningen. För att en sådan inriktning på prisstödet skall få avsedd effekt krävs dock samtidigt information om avsikten med stödet och rådgivning hur slaktuttagen bör ske.

En förändring av könssammansättningen till förmån för kalvproducerande vajor är ett effektivt sätt att höja avkastningen för flertalet samebyar. Skall detta mål uppnås måste slakten i högre grad inriktas på handjuren i de yngre åldersklasserna. Vi har bedömt att nuvarande prisstöd som utgår med ett fast belopp per slaktad ren visserligen gynnar slakt av yngre djur, men inte tillräckligt för den stimulans som krävs för att uppnå önskvärda förändringar i hjordstrukturen.

En annan viktig fråga som ofta påtalats av samebyarna är hur gallringen av

vajorna bör gå till. En rätt utgallring av äldre djur och djur i sämre kondition har stor betydelse för kalvningsresultatet men även för att hålla förlusterna nere på en låg nivå eftersom hjorden blir vitalare och klarar vinterns påfrestningar bättre.

14.1.2 Våra överväganden om prisstödets utformning

Med utgångspunkt från de mål vi ställt upp i inledningen av detta kapitel och de allmänna förutsättningar vi har redovisat har vi analyserat tre olika prisstödsalternativ.

Alternativ 1. Fast prisstöd per slaktad ren med ett förhöjt bidrag för slakt av kalv.

Syftet med detta alternativ skulle i första hand vara att få till stånd en förändring av renhjordens sammansättning till förmån för kalvproducerande vajor. För att få full effekt av ett sådant prisstöd bör slakten i första hand inriktas på hankalvar samt kalvar som har sämre förutsättningar att överleva vintern. En risk med förslaget är att kalvslakten ökar så mycket att det uppstår avsättningsproblem för handeln. Det gäller speciellt i områden med låga slaktvikter.

Alternativ 2. Fast prisstöd per slaktad ren med ett förhöjt stöd för djur yngre än två år

Jämfört med alternativ 1 medger detta förslag en ökad flexibilitet då djurägaren har större valfrihet att bestämma slakttidpunkt med hänsyn till slaktvikter och andra förhållanden. Stödet medger samma möjlighet att ändra på könssammansättningen som i alternativ 1 och renägarna har även möjligheter att gallra bort de svagaste kalvarna utan att förlora i prisstödshänseende.

Alternativ 2 är dock besvärligt att administrera genom att det kräver krångligare rutiner för slaktpersonalen och är svårt att kontrollera både för djurägaren och den som skall verifiera uppgifterna. Det enda säkra sättet att fastställa åldern är att undersöka tänderna på djuret (3:e kindtanden är kvar som mjölktand hos djur yngre än två år). För att kunna göra en säker efterkontroll måste därför renhuvudet märkas med samma slaktnummer som kroppen.

Alternativ 3. Fast prisstöd per slaktad ren med ett förhöjt stöd för djur under en viss slaktviktsgräns

Effekterna av detta alternativ är beroende av vilken viktgräns som fastställs. Teoretiskt skulle en viktgräns kunna sättas så att samtliga kalvar och en viss del av $1\frac{1}{2}$-åringarna täcks in av det extra prisstödet.

Alternativ 3 har två fördelar:

- en klar gräns sätts för extrastödet som innebär att det går lätt att administrera och kontrollera

- det stimulerar till ett bättre avelsurval genom att de tyngre djuren får vara kvar i större utsträckning

En brist i stödets konstruktion är att det kommer att slå olika eftersom medelvikten varierar både mellan samebyar och mellan olika år.

Av nedanstående tabell framgår vilka skillnader i utfall som uppstår mellan företag A som har 28,5 kg och företag B som har 33,5 kg i medelslaktvikt.

Det framgår klart att företag B med de högre vikterna är missgynnat jämfört med A. Nackdelen av detta elimineras delvis genom det fasta stödet oavsett vikt. Om man vill mildra effekten ytterligare går det naturligtvis att minska skillnaden mellan det fasta prisstödet och det förhöjda stödet ännu mer, men då minskas samtidigt de effekter man vill uppnå med det förhöjda prisstödet.

Tabell 14.1 Procentuell andel av totalslakten som berörs av ett extrastöd som utgår för slaktkroppar under 30 kg för två renskötselföretag med olika medelvikter

	Medelslaktvikt, kg	Extra stöd, procent
Företag A	28,5	58
Företag B	33,5	31

Risk för ytterligare ökning av renantalet

Alla tre alternativen syftar främst till en ändrad könssammansättning till förmån för kalvproducerande vajor. Det innebär i sin tur att kalvproduktionen kommer att öka. Om en omläggning av könssammansättningen inte följs upp av motsvarande ökning av slaktuttagen efter ett antal år kommer renhjorden att öka i antal och problemet med överbetning accentueras ytterligare. Det är därför synnerligen viktigt att en ändring av prisstödets inriktning följs upp med rådgivning hur slakten skall läggas upp.

14.1.3 Prisstöd efter viktgräns

Vid en samlad bedömning av för- och nackdelar med de olika förslagen har vi slutgiltigt stannat för ett alternativ med ett fast prisstöd för samtliga djur samt ett extra stöd för djur under en viss viktgräns (alt. 3). Det som varit avgörande för vårt ställningstagande är de positiva effekter ett sådant stöd kommer att få på hjordarnas produktionsegenskaper genom den gallringseffekt stödet kommer att leda till. Vidare medger stödet en flexibel inriktning på slaktuttagen som kan anpassas till de olika förutsättningar som råder i samebyarna. Det står alltså fritt att välja mellan kalvslakt och ungdjursslakt ($1\frac{1}{2}$-åringar) utan att förlora i prisstödshänseende med denna uppläggning av stödet. Vi föreslår att slaktviktsgränsen för det högre stödet sätts vid 30 kg. Den höga gränsen motiveras med att även äldre vajor i dålig kondition skall omfattas av stödet. Vi har bedömt att det finns en viss risk för att slaktvikterna medvetet hålls tillbaka om det föreslagna stödet permanentas. Därför föreslår vi att stödets utformning tidsbegränsas till i första hand en treårsperiod. Under denna period bör en särskild arbetsgrupp kontinuerligt

följa både den praktiska tillämpningen och de administrativa rutinerna kring stödet. Gruppen bör även undersöka möjligheterna till alternativa stödformer, i första hand stöd till slakt av ungdjur (djur under 2 år). I arbetsgruppen bör ingå representanter från SSR, jordbruksnämnden, rennäringsadministrationen och slakterierna. Efter periodens slut bör en utvärdering göras om stödet fått avsedd effekt. Med ledning av denna utvärdering bör staten och SSR i samband med den av oss föreslagna årliga överläggningen (jfr. kapitel 25) ta ställning till stödets framtida utformning.

14.1.4 Prisstödets storlek

Vid prissättningen av jordbruksprodukter sker en avvägning mellan å ena sidan en strävan efter att till lägsta möjliga kostnad för samhället och konsumenterna åstadkomma en viss produktion och å andra sidan målet att möjliggöra för de i jordbruket sysselsatta att uppnå en med andra grupper i samhället likvärdig ekonomisk standard. Som en del av detta mål ställer samhället krav på en rimlig effektivitet i produktionen.

Enligt vår uppfattning bör samma grundsyn i huvudsak gälla även vid fastställandet av prisstödet till rennäringen. Med hänsyn till renköttets karaktär av specialprodukt som inte konkurrerar med de övriga köttslagen bör renköttet ha en mer marknadsmässig prissättning. Därför finns heller inget motiv att begränsa produktionsvolymen för renkött i landet. Tvärtom anser vi att det är mycket angeläget att åstadkomma en optimal köttproduktion i syfte att uppnå en bättre balans mellan renantal och betestillgång och därmed också en allmän lönsamhetsförbättring för flertalet renägare.

Underlag för överläggningar om prisstödets storlek

Ett problem vid framtida överläggningar om prisstödets storlek är att det för närvarande inte finns någon säker statistik som belyser renägarnas inkomstutveckling och lönsamhetsförhållanden. Hittills har prisstödet fastställts både genom skönsmässig värdering och automatiska uppräkningar som baseras på jordbrukets produktionsmedelsindex. Ett system som mera relaterar till rennäringens villkor och förutsättningar vore därför önskvärt.

Vi har i vår analys av olika underlagsmodeller stannat för ett enklare system med typkalkyler kombinerat med ett företagsregister. Dataunderlaget för typkalkylerna bör lämpligen ske genom insamling av uppgifter från ett antal renskötselföretag i varierande storlek. Kalkyler bör göras för storleksgrupperna 200, 400 och 600 renar per företag. Redan nu finns ett omfattande underlagsmaterial för kalkylberäkningar som framtagits av lantbruksstyrelsens arbetsgrupp för planering av ekonomisk rådgivning.

Prisstödets nivåer

Den styreffekt vi vill uppnå med stödet förutsätter en väsentligt högre nivå på det prisstöd som föreslås utgå för slaktkroppar under 30 kg. Vi har bedömt att relationerna mellan grundstödet och det särskilda prisstödet till lättare djur bör vara ungefär 1:2 om den önskvärda styreffekten skall få en ordentlig

genomslagskraft. Det innebär att om nuvarande prisstöd hålls oförändrat, 165 kronor, bör det särskilda prisstödet för lättare djur ligga minst i storleksordningen 300 kronor. De slutgiltiga nivåerna på prisstöden bör bli föremål för överläggningar mellan SSR och staten.

Finansiella kosekvenser

Vid beräkning av kostnaderna för prisstödet vid ovan angivna nivåer har vi utgått från följande antaganden:

- Medelvikt för all slakt = 32 kg
- Totalslakt, 50 000 st

Med dessa förutsättningar kommer 40 procent av slakten att beröras av det högre prisstödet på 300 kronor och 60 procent av det lägre prisstödet på 165 kronor. Totalkostnaderna blir då c:a 11 milj kr. De angivna prisstödsnivåerna skulle alltså innebära ett ökat medelsbehov på c:a 2,7 milj kr räknat med 1982/83 års prisnivå.

14.2 Stödet till rennäringens rationalisering enligt rennäringskungörelsen

Vi föreslår

- **att rationaliseringsstödet till samebyn får en mer flexibel inriktning. Härvid bör förhöjt bidrag med 60 procent kunna tillämpas för stora investeringar i samebyar med svag ekonomi och för investeringar som behövs för införande av ny teknik**
- **att bidragsnivån för rendriftsstödet höjs från nuvarande 40 procent till 60 procent på mellanskillnaden av slakt- och livdjursvärdet (motsvarar c:a 20 % av djurets inköpspris). Förhöjt bidrag med 80 procent (motsvarar c:a 25 % av djurets inköpspris) bör kunna utgå vid stora och angelägna investeringar**
- **att nuvarande villkor för redskapsstödet bibehålls. I samband med nyetableringar och större utökningar som kräver omfattande investeringar, bör dock förhöjt bidrag med 60 procent kunna utgå**
- **att reglerna för rendriftslånet anpassas till de regler som gäller i lantbruksstyrelsens anvisningar för stödet till jordbrukets rationalisering**
- **att ett särskilt stöd för tillskottsutfodring med hö införs. Stödet bör i normalfallet utgå med 50 procent, medan samebyar som drabbats särskilt hårt av intrång som ej ersätts bör erhålla 75 procent. Stödet föreslås bli tidsbegränsat till fem år då utvärdering sker om stödet fått avsedd effekt**
- **att ett särskilt transportstöd inrättas för samebyar med slakt i väglöst land. Stödet föreslås utgå med 75 procent av den verkliga kostnaden**

14.2.1. Stödet till samebyn (s k rationaliseringsstöd)

Allmänna utgångspunkter

En förutsättning för en rationell och ekonomisk renskötsel är att samebyarna disponerar ändamålsenliga anläggningar. Behovet varierar självfallet från sameby till sameby beroende på flera olika faktorer såsom driftsinriktning, yttre näringsförhållanden, naturförhållanden, tillgång till vägar osv. En annan faktor av betydelse är behovet av olika anordningar som framtvingats genom ändrade driftsförhållanden orsakade av samhällsutvecklingen i renskötselområdet.

Eftersom renskötselns primära behov av anläggningar i det närmaste är utbyggt kommer investeringsbehovet i stor utsträckning att styras av förslitningstakten av befintliga anläggningar. Emellertid förändrar också samhällsutvecklingen i renskötselområdet ständigt de yttre förutsättningarna för renskötseln, vilket i sin tur kräver nya metoder och tekniska anordningar för att klara omställningen för samebyarna. På flera håll utvecklar samebyarna på eget initiativ nya metoder och system för att anpassa renskötseln till de förändringar som samhällsutvecklingen medfört. Som exempel på detta kan nämnas stödutfodring med hö för att öka tamhetsgraden och nya system för flyttningar kombinerade med stödutfodring. I regel kräver sådana förändringar kompletteringar av befintliga anläggningar eller helt nya anläggningar. Kommittén anser att det är ytterst viktigt att en sådan utveckling stimuleras.

Kapitalanskaffningen för investeringar kan samebyarna ordna på flera sätt:

- Avsättning från samebyns inkomster
  - Försäljning av omärkta renar
  - Intrångsersättningar
  - Jakt- och fiskeupplåtelser m.m.
- Uttaxering av skötselavgifter[1] från medlemmarna
- Bidrag och lånegaranti enligt rennäringskungörelsen
- Bidrag från AMS som beredskapsarbete

I kapitel 5 redovisas samebyarnas ekonomiska situation. Av kapitlet framgår att det råder betydande skillnader mellan samebyarna i ekonomisk bärkraftighet. Orsaken är främst att samebyarnas intäkter av jakt- och fiskeupplåtelser, intrångsersättningar, försäljning av omärkta renar m.m. varierar inom vida gränser.

Hur samebyarna disponerar kapitaltillgångarna varierar också mycket från sameby till sameby. Som exempel kan nämnas att kostnaderna för helikopterdrivning för vissa samebyar uppgår till betydande belopp medan andra inte utnyttjar helikopter alls. En del samebyar har stora utlägg för gemensamt köp av foder, medan andra låter medlemmarna själva stå för foderkostnaden. Vissa samebyar har stora kostnader för lastbilstransporter osv.

Hittills har ytterst få samebyar uttaxerat s.k. skötselavgifter av medlemmarna för anskaffning av kapital till investeringar. Vi anser att samebyarna i

[1] Skötselavgift är benämningen på den avgift per ren som samebyn tar ut från medlemmarna för att täcka byns kostnader för den gemensamma verksamheten.

större utsträckning bör utnyttja den möjligheten som ett led i kapitalförsörjningen. En kombination av lånefinansiering och skötselavgifter där dessa används för att täcka de årliga lånekostnaderna är enligt vår bedömning ofta en bättre lösning än att bygga upp fondkapital.

Rationaliseringsbidrag

Med hänsyn till de stora skillnaderna i samebyarnas ekonomiska förutsättningar bör rationaliseringsbidraget vara mer flexibelt. Stödets storlek bör i större utsträckning än hittills anpassas till de olika samebyarnas behov och möjligheter att själva klara behövliga investeringar. I princip uppfyller nuvarande investeringsstöd dessa krav genom möjligheten till varierad bidragsprocent. Denna möjlighet har dock ytterst sällan använts av lantbruksnämnderna.

Vid stora investeringar i samebyar med svagt ekonomiskt utgångsläge, dvs. i huvudsak de som inte har regelbundna upplåtelseintäkter eller andra intäkter, föreslår vi att det skall vara möjligt att höja bidragsnivån från nuvarande 40 till 60 procent av godkänd kostnad. Förhöjt bidrag med 60 procent bör även kunna utgå till investeringar i samband med införandet av ny teknik. Det förhöjda bidraget bör alltså betraktas som en förstärkningsresurs som skall kunna sättas in i vissa speciella situationer. Beslut om förhöjt bidrag bör kunna fattas av lantbruksnämnderna. Det ankommer då på dessa att även göra den övergripande bedömningen hur man utifrån regionala förhållanden skall disponera en given bidragsram.

Statlig lånegaranti till samebyn, s k rationaliseringslån

Enligt nuvarande regler för rationaliseringslån till samebyn är de första fem åren amorteringsfria. Därefter kan amorteringstiden sträckas ut till högst 30 år. Vi anser att dessa villkor uppfyller behovet även i nuläget och därför inte bör ändras.

14.2.2 Stödet till renskötselföretaget

Allmänna utgångspunkter

Liksom inom de flesta andra näringar är generationsskifte och nyetablering en central fråga även för rennäringen. Det förhållandet att renskötselföretagen skall samsas om en gemensam resurs gör generationsskiftesfrågan mer komplex och måste ses utifrån både företagens synvinkel och hela samebyns situation.

Rennäringen är, till skillnad från annan animalieproduktion, förhållandevis kapitalextensiv. Av det totala kapitalet utgör djurvärdet mellan 75 och 85 procent. I de flesta fall har detta kapital byggts upp genom ett successivt utnyttjande av den kollektiva resursen, renbetet. De fasta anläggningar som behövs för renskötseln ägs av samebyn och står till disposition för den som skall etablera sig som renägare. En nyetablering kräver följaktligen inga omedelbara kapitalinsatser för sådana investeringar.

Trots dessa förhållanden finns det en mängd problem som är förknippade

med nyetablering och generationsskifte inom rennäringen. Innan vi går in på själva investeringsstödet finns det därför anledning att närmare analysera vilka förhållanden som har betydelse i sammanhanget. Det kan vara lämpligt att beskriva problemen utifrån följande utgångspunkter:

- Utrymme för nyetablering i samebyn
- Ägarstrukturen i samebyn
- Genomförandet av generationsskifte
- Finansieringsfrågan

Utrymme för nyetableringar i samebyn

En kontinuerlig generationsväxling motverkas ofta av ett totalt sett för stort renantal i samebyn i förhållande till betestillgången. I en sådan situation är det mycket svårt att börja i liten skala för att successivt utöka reninnehavet till en acceptabel storlek. För dem som ändå börjar kommer bristen på bete att innebära att det tar lång tid innan man får en tillfredsställande inkomst från renskötseln.

Ägarstrukturen

Som framgår av avsnitt 2.5 är reninnehavet i regel mycket ojämnt fördelat bland företagarna. Det har delvis sin förklaring i att renägarna befinner sig i olika faser i uppbyggnaden av företagen. Den främsta anledningen är dock att företagen lyckas mer eller mindre bra med sin renskötsel. Vi finner också ett klart samband mellan ett högt betestryck och en ojämn ägarstruktur, vilket beror på att en konstant överbetning konserverar ett ojämnt reninnehav på så vis att det försvårar för de små renägarna att få upp renantalet. I spåret av en sådan utveckling följer ryckighet i generationsväxlingarna, försenad familjebildning på grund av otillräckligt försörjningsunderlag och en allmänt låg lönsamhet i näringen.

Genomförandet av generationsskifte

I de flesta fall sker nyetablering på så vis att föräldrarna successivt för över renar på barnen med början i tidig ålder. När barnet slutar skolan i 16-årsåldern finns en grundplåt för fortsatt uppbyggnad av ett eget företag. Som vi tidigare nämnt förutsätter dock en vidare utökning av renantalet inom rimlig tid att betestillgången inte är för hårt belastad. Sett ur denna synvinkel är det därför angeläget att föräldrarna inte väntar för länge med att överlåta hela företaget.

Mera sällan sker nyetablering genom köp av hela renmärken. Kommittén bedömer också att en sådan etablering inte är realistisk av följande skäl:

- Den låga lönsamheten i dag gör att det krävs ett eget kapital på minst 80 procent (motsvarar ca 350 000 kr för ett företag på 400 renar) för att företaget skall ge ett acceptabelt kontantöverskott
- Det tar lång tid att tillgodogöra sig den yrkeserfarenhet som krävs för att man skall lyckas med renskötseln. I allmänhet krävs att man börjar i tidig ålder för att efterhand "växa in" i yrket

Den som däremot drivit renskötsel i liten skala som deltidsarbete har ett bättre utgångsläge att bygga upp ett bärkraftigt renskötselföretag.

Finansieringsfrågan

Finns möjligheten att bygga upp hela företaget genom successiv utökning av renantalet utgör finansieringen av nödvändiga investeringar inget större problem. I de flesta samebyar är det dock angeläget att den äldre generationen överlåter företagen i större utsträckning, för att inte förvärra betessituationen ytterligare under tiden barnen bygger upp sina företag. Man måste då på ett annat sätt ta hänsyn till de olika parternas intressen i generationsskiftet. Möjligheten att klara finansieringen blir då en central fråga, inte minst med tanke på föräldrarnas ekonomiska trygghet efter överlåtelsen.

De kalkyler som kommittén har gjort visar att nuvarande stödformer är otillräckliga för att klara finansieringen av en överlåtelse genom köp, om inte köparen kan sätta in en stor andel eget kapital eller köper renarna till mycket låga priser. Vid en normal avkastning bedömer vi att ett företag på 400 renar tål en skuldsättning på ca 200 kronor per ren för att ge ett rimligt kontantöverskott. Vid en större skuldsättning riskerar företaget att hamna i likviditetsproblem om inte betydande inkomster kan hämtas från annat håll.

Sammanfattningsvis kan sägas att en stor del av problemen kring generationsskifte har sin grund i svårigheter att reglera renantalet och antal företag inom samebyn samt obenägenheten från den äldre generationen att upphöra med renskötseln för att lämna plats åt ungdom. Vidare innebär den höga andelen djurkapital svårigheter vid finansieringen av överlåtelser och nyetableringar.

Rendriftsstödet

För att möjliggöra finansiering av större kompletteringsköp av renar och köp av hela företag i samband med nyetableringar måste villkoren för det statliga stödet förbättras. Härvid har vi analyserat tre olika alternativ:

- Utökningsbidrag
- Lageruppbyggnadsstöd
- Förbättring av villkoren inom ramen för nuvarande stödform

Syftet med s.k. utökningsbidrag skulle vara att skapa ett mer slagkraftigt stöd som skulle kunna sättas in i samband med generationsskifte, nyetableringar och stora utökningar. Dimensioneringen av stödet skulle i den tänkta modellen utgå från sökandens skuldsituation i stället för som nu med en viss bidragsprocent. Härigenom skulle stödet på ett bättre sätt kunna anpassas till det enskilda företagets ekonomiska ställning.

Förslag med s.k. lageruppbyggnadsstöd har redovisats i det handlingsprogram för rennäringen som utarbetats av länsstyrelsen i Norrbottens län (planeringsavdelningens rapportserie 1979:18). Förslaget innebär att ett särskilt driftslån tillskapas för att möjliggöra en successiv utökning av

renantalet genom egen rekrytering. Utökningen i den egna hjorden skulle även berättiga till bidrag med samma belopp som gäller i det ordinarie rendriftsbidraget. Samtidigt föreslås i handlingsprogrammet att förhöjt bidrag skall kunna utgå med 80 procent på mellanskillnaden av slakt- och livdjursvärdet.

Både utökningsbidraget och lageruppbyggnadsstödet har som teoretiska modeller var för sig sina förtjänster. Vid en närmare granskning av dessa förslag har vi emellertid funnit att det skulle uppstå en alltför komplicerad handläggningsrutin, som skulle ge utrymme för stora skillnader i tillämpningen av stödet. I fråga om lageruppbyggnadsstödet uppkommer dessutom problem att fastställa det verkliga renantalet varje år stödet skall utgå. Med tanke på den osäkerhet som kännetecknar renräkningar i allmänhet är risken stor att stödet kommer att utgå efter felaktiga premisser.

Vid en samlad bedömning av de olika modeller som analyserats har vi kommit till den slutsatsen att rendriftsstödet bör ha kvar nuvarande konstruktion, som innebär att bidragsprocenten baseras på mellanskillnaden av livdjurs- och slaktvärdet. I stället föreslår vi att bidragsnivån höjs från nuvarande 40 till 60 procent (motsvarande ca 20 % av djurets inköpspris). I speciella situationer då det är fråga om särskilt stora investeringar och då det är angeläget att nyetableringar kommer till stånd bör det vara möjligt att höja bidragsnivån till 80 procent (motsvarar ca 25 % av djurets inköpspris). Beslut om förhöjt bidrag bör kunna fattas på regional nivå. Med denna förstärkning av nuvarande rendriftsstöd kommer i stor utsträckning samma syfte att uppnås som det tänkta utökningsbidraget.

Prisprövning

En viss risk finns att det föreslagna bidraget får en prishöjande effekt på livdjuren. För att undvika detta bör det ges möjlighet att avslå en ansökan med hänvisning till att livdjurspriserna ligger på en för hög nivå. Vägledande för en sådan bedömning bör vara ett beräknat genomsnittligt slaktvärde på djuren med ett visst tillägg för livdjursvärde.

Behovsprövning

Alltför stränga krav på behovsprövning bör inte ställas med tanke på rennäringens riskkänslighet och det stora behovet av rörelsekapital, som är en följd av att inkomsterna från renskötseln är koncentrerade till några få månader på året. Vi anser dock att stödet inte bör medverka till att det byggs upp för stora enheter. I normalfallet bör inte stöd utgå till företag med mer än 500 renar. Det bör även sättas ett tak på 600 renar för vilket bidrag maximalt skall kunna utgå.

Rendriftsstöd bör liksom hittills även kunna utgå till samebyn i samband med inköp av avelsdjur.

Rendriftslån

Statlig garanti för rendriftslån bör liksom hittills kunna ges vid utökning och nyetablering. Villkoren för detta lån bör anpassas till de regler som gäller i lantbruksstyrelsens anvisningar till förordningen (1978:250) om statligt stöd

till jordbrukets rationalisering. Det innebär bl.a. att de amorteringsfria åren för rendriftslån bör förlängas från nuvarande två år till fem år. Vidare bör, om särskilda skäl föreligger, amorteringstiden utöver dessa fem år kunna förlängas från 15 till 20 år.

I likhet med vad som gäller för sk.k. driftslån till jordbruksföretag bör även rendriftslånet kunna användas för inköp av alla inventarier som är nödvändiga för driften dvs. även skoter och transportredskap och liknande samt till att täcka behovet av rörelsekapital i samband med utökning och nyetablering.

Redskapsstöd

Eftersom flertalet stödberättigade företag utnyttjat redskapsstödet för inköp av skoter kommer behovet av detta stöd i huvudsak att föreligga i samband med nyetableringar i fortsättningen. Ett visst behov finns även för deltidsrenägare vilka utnyttjas som säsongarbetskraft. Redskapsstödet bör därför vara kvar med oförändrade villkor. I likhet med våra övriga förslag bör det finnas en möjlighet att höja bidragsnivån till 60 procent om särskilda skäl föreligger. Denna möjlighet bör kunna utnyttjas i samband med angelägna nyetableringar som kräver omfattande investeringar. Redskapslånet bör finnas kvar med oförändrade villkor för att kunna utnyttjas i de fall investeringen endast avser redskap. I övriga fall bör det totala lånebehovet inrymmas i rendriftslånet för att förenkla låneadministrationen. Redskapsstödet bör liksom hittills även kunna utgå till samebyn.

Stöd enligt 52 § rennäringskungörelsen

Enligt 52 § kan stöd utgå med högre belopp och under andra villkor än vad som normalt gäller i kungörelsen. Vi har uppfattat denna bestämmelse som en möjlighet till extraordinära åtgärder att kunna utnyttjas i trängda lägen då ordinarie stödformer inte räcker till. Stöd enligt 52 § har utgått i mycket få fall. I ett fall har det varit fråga om rekonstruktion av en hel sameby vars existens var hotad. Vi anser att det bör finnas en sådan möjlighet även i fortsättningen och anser därför att denna bestämmelse bör finnas kvar. Stöd enligt 52 § bör liksom hittills avgöras av regeringen.

Lån med uppskjuten ränta bör ej utgå till rennäringen

Lån med uppskjuten ränta är en ny låneform som tillkommit för jordbruket. Lånet skall ges till personer utan kapital men med goda förutsättningar att bli jordbrukare. Lånevillkoren är konstruerade så att räntan de fem första åren läggs till kapitalskulden. Efter fem år får låntagaren börja betala ränta och amortera på hela kapitalskulden dvs. även den ränta som denne tidigare fått uppskov med.

Som vi tidigare framhållit medger nuvarande lönsamhetsläge inte någon nämnvärd skuldsättning. Vårt förslag syftar därför främst till att minska skuldsättningen till en sådan nivå som möjliggör ett någorlunda rimligt kontantöverskott från företaget. Eftersom utrymmet för lånefinansiering över huvud taget är så litet finns det enligt vår uppfattning inte heller behov av att införa nya låneformer i dagsläget. Med hänsyn till rennäringens

riskkänslighet är vi dessutom tveksamma till att införa en låneform som innebär att kapitalskulden ökar de första åren. Lån med uppskjuten ränta torde därför inte vara något realistiskt alternativ till nuvarande låneformer.

14.2.3 Stöd till tillskottsutfodring

Enligt direktiven för utredningen bör vi bl.a. pröva förutsättningarna för ett särskilt stöd för tillskottsutfodring. Ett sådant stöd har tidigare föreslagits av rennäringsgruppen i rapporten "Översyn av vissa frågor inom rennäringen" (18 oktober 1978).

Motiv för ett särskilt stöd till tillskottsutfodring

Sammanhängande vinterbetesområden som kan erbjuda bete åt större samlade renhjordar saknas numera på många håll inom renskötselområdet som en följd av samhällsutvecklingen. Vattenkraftsutbyggnader, gruvdrift, skogsbruk, bebyggelse, turism, försvar och vägar har tagit en ökad andel av renbetesmarkerna i anspråk, samtidigt som markerna har splittrats upp i mindre och ofta svåråtkomliga områden. Genom förändrade skogsbruksmetoder blockeras tidvis stora områden på grund av snöpackning och hyggesavfall på kalhyggen samt genom olika markberedningsmetoder. Den sammanlagda effekten av både det direkta arealbortfallet och svåråtkomligheten av vissa områden har gjort att markernas produktionskapacitet successivt decimerats. Förutom att själva underlaget för rennäringen har minskat har utvecklingen medverkat till två andra allvarliga följdverkningar, nämligen en ökad förekomst av strövrenar samt överbetning.

Erfarenheterna hittills visar att en kontinuerlig höutfodring är en möjlighet att mildra effekterna av olika intrång från konkurrerande markanvändare. Det är framför allt den ökade tamhetsgraden som gör att man kommer åt svårbevakade områden som har störst betydelse i sammanhanget. Vidare har det visat sig att stödutfodrade renar har mindre benägenhet att sprida sig, vilket med all sannolikhet innebär mindre problem med strövrenar. En daglig höutfodring innebär också en viss försäkring mot förluster orsakade av tvära väderomkast som blockerar markbetet genom att djuren är samlade och invanda i en utfodringsrutin. Om betesförhållandena drastiskt försämras kommer renarna självmant till utfodringsplatsen och man behöver inte utsätta dem för energikrävande hopsamlingar under besvärliga förhållanden.

Höförbrukningen

Det har ibland framförts farhågor att renar som utfodras med hö upphör att söka och gräva efter föda. Höförbrukningen skulle härigenom bli ganska stor. Erfarenheterna hittills från renägare som tillämpar höutfodring tyder tvärtom på att höutfodring har en positiv inverkan på renarnas näringssök. Det har också visat sig att hökonsumtionen direkt påverkas av tillgängligheten av naturbete på så vis att konsumtionen ökar i takt med att snödjupet tilltar eller att snöförhållandena på annat sätt blir sämre. Vid normala år

uppgår höförbrukningen till i storleksordningen 20 – 30 kg per ren och vintersäsong vilket motsvarar en kostnad på 20 – 30 kr med dagens höpris. Vid besvärliga vintrar kommer förbrukningen att ligga något högre. En renhjord på 1 000 djur skulle således behöva 20 – 30 ton, vilket är lika stort som årsbehovet för en mjölkkobesättning på 6 – 8 kor med ungdjur. Vi vill framhålla att ett tillskott i den omfattningen i sig inte har någon avgörande betydelse för djurens näringssituation. Det är i stället den höga tamhetsgraden och möjligheterna till en styrd betning som indirekt påverkar renarnas näringssituation. Genom den styreffekt som höutfodring av den här modellen har på renarna ställs emellertid ökade krav på renskötarnas kunskaper om det egna betesområdet.

Vallensilage

Vallensilage har visat sig fungera bra som extrafoder till renar och kan sättas in i slutet av mars utan att det uppstår problem med övergångsstörningar. Utfodring med ensilage kräver dock mycket speciella förutsättningar för att det skall vara praktiskt möjligt att genomföra, såsom tillgång till specialmaskiner, korta avstånd från fält till betesområdet osv. Endast några få samebyar har dessa förutsättningar varför vi bedömer att ensilageutfodring aldrig kan få någon större omfattning.

Mycket pekar på att den framtida renskötseln blir mer och mer beroende av tillskottsutfodring under vintern om den skall kunna drivas i oförminskad skala under någorlunda trygga förhållanden. Då det samtidigt ligger i samhällets intresse att så långt det är möjligt eliminera konfliktanledningar mellan rennäringen och andra markanvändare finner vi att starka skäl talar för att samhället stöder en sådan verksamhet.

Bidrag för inköp av hö

Vi föreslår således att ett särskilt stöd för tillskottsutfodring införs. Stödet bör utgå i form av bidrag med 50 procent av inköpspriset fritt försäljningsstället. Stödet bör kunna utgå till både samebyar och enskilda renskötselföretag. I samebyar som har drabbats särskilt hårt av intrång, som ej ersätts i särskild ordning, bör bidrag kunna utgå med 75 procent. Bidraget bör baseras på den verkliga kostnaden för inköpet och betalas ut efter uppvisande av faktura.

Då det finns risk för att ett stöd av den här typen kan få alltför stark styreffekt på produktionsuppläggningen, som kan innebära oväntade effekter, föreslår vi att stödet begränsas till en femårsperiod. Under denna period bör renadministrationen i samarbete med renforskningen kontinuerligt följa upp verksamheten, helst genom fältstudier i ett antal samebyar. Verksamheten bör sedan utvärderas och med ledning av gjorda erfarenheter bör staten i samråd med SSR ta ställning till om stödet bör fortsätta ytterligare en tid eller om rennäringen skall kompenseras på annat sätt.

Ökat medelsbehov

Kostnaderna för det stöd vi har föreslagit är mycket svårt att förutsäga. De första åren kommer förmodligen endast ett mindre antal renägare att

utnyttja stödet. Efter ett antal år då stödet nått full genomslagskraft, har vi bedömt att ungefär 100 000 renar kommer att utfodras med hö. Totalt skulle det alltså röra sig om 2 500 ton hö vilket motsvarar ett värde av c:a 2,5 milj kr. Vid en kalkylerad genomsnittlig bidragsnivå på 60 procent skulle det totala medelsbehovet för stödet bli ca 1,5 milj kr.

14.2.4 Transportstöd vid slakt i väglöst land

Samebyarna inom nationalparksområdet Sirkas, Jåkkåkaska och Tuorpon, men även Talma saknar vägförbindelser till slaktplatserna i höstbeteslanden. För att klara höstslakten måste dessa samebyar anlita helikoptrar för transport av slaktkropparna till närmaste väg. Kostnaderna för dessa transporter uppgår för närvarande till mellan 1 – 2,50 kr per kg, vilket motsvarar 40 till 100 kr per slaktkropp. Fördyringen som dessa transporter medför verkar starkt hämmande på slaktuttagen i dessa samebyar och motverkar den allmänna målsättningen att öka slaktuttagen. Vi föreslår därför att ett särskilt transportstöd införs för att möjliggöra slakt på lika villkor som andra samebyar. Stödet föreslås utgå med 75 procent av de faktiska kostnaderna för transporten. Vi uppskattar den totala kostnaden för ett sådant stöd till 200 000 kr per år.

14.3 Glesbygdsstöd och beredskapsarbete

Vi föreslår

- **att glesbygdsstöd även skall kunna utgå till renskötselföretag för sådan verksamhet som syftar till att i egen regi bedriva serviceverksamhet åt samebyn (avsnitt 14.2.1)**
- **att bidragsreglerna för beredskapsarbete vid uppförande av renskötselanläggningar förbättras. För mer omfattande investeringar i anläggningar som motiveras med att lindra effekterna av samhällsutvecklingen, bör lantbruksnämnderna kunna stå som sökande och bidrag kunna utgå med 100 procent. För ersättningsinvesteringar i byskiljande stängsel, arbetshagar, fältslakterier m.m., som har tillkommit oberoende av samhällsutvecklingen, bör samebyarna stå som sökande och bidrag kunna utgå med 50 procent på material och 75 procent på arbetskostnader**

14.3.1 Glesbygdsstöd

Stöd enligt glesbygdsförordningen kan numera utgå till alla typer av företag för att främja sysselsättningen i glesbygder. Enligt 3 § i glesbygdsförordningen (1979:638) får stöd inte lämnas om annat statligt stöd har lämnats för samma ändamål. I lantbruksstyrelsens anvisningar till denna paragraf står att "behovet av stöd till rennäringen torde i regel kunna tillgodoses med de stödformer som står till rennäringens förfogande". Detta innebär att rennäringen, till skillnad från andra areella verksamheter i glesbygden, står helt utanför glesbygdsstöd. För kompletterande verksamheter till renskötseln kan stöd däremot utgå.

Vi anser att rennäringen bör jämställas med andra areella näringar i glesbygden. Det bör därför även för rennäringen vara möjligt att erhålla glesbygdsstöd om kraven enligt glesbygdsförordningen i övrigt är uppfyllda. Vi föreslår att anvisningarna till glesbygdsförordningen ändras i enlighet med detta.

Det kan emellertid vara praktiskt att göra en uppdelning av ärendetyper på respektive förordning. Härvid föreslår vi att den typ av mera speciella verksamheter som bedrivs av enskilda medlemmar och syftar till att betjäna hela samebyn eller vinterbetesgrupper inom byn, som exempelvis höberedning, skoterreparationer och liknande bör stödjas via glesbygdsförordningen. Övriga ansökningar av den traditionella typen bör även i fortsättningen prövas enligt rennäringskungörelsen.

14.3.2 Beredskapsarbete

De anläggningar som är i bruk i dag har i stor utsträckning uppförts under 1960-talet och början av 1970-talet som beredskapsarbete med 100-procentiga bidrag. Lantbruksnämnderna var huvudmän för anläggningarna och skötte underhållet under den tiden. Finansieringen av underhållet skedde med medel från samefonden, samebyarna och vattenregleringsföretag m.m.

Under senare delen av 1970-talet övergick huvudmannaskapet för renskötselanläggningarna från lantbruksnämnden till samebyarna. Samtidigt beslutade arbetsmarknadsstyrelsen att samma regler som tillämpas för enskilda arbetsgivare även skall gälla för samebyarna vid ansökan om bidrag för uppförande av anläggningar som beredskapsarbete. Enligt dessa bestämmelser utgår bidrag med 10 procent för materialkostnader och 75 procent för arbetskostnader. Bidragsdelen har genom denna förändring minskat från 100 till ca 30 procent. I realiteten har således överlåtelserna av renskötselanläggningarna medfört att samebyns ekonomiska situation väsentligt försvagats.

Enligt våra beräkningar har de flesta samebyar i nuläget inte de ekonomiska förutsättningarna som krävs för att kunna finansiera underhåll, återinvesteringar och nyinvesteringar av renskötselanläggningar. Samefondens ekonomi är redan nu mycket ansträngd och kan därför inte utnyttjas i den omfattning som skulle behövas för att hålla anläggningarna i det skick som är nödvändigt för en rationell renskötsel. Effekterna av de försämrade bidragsreglerna innebär dessutom att sysselsättningssituationen i renskötselområdet förvärras ytterligare.

Vi kan vidare konstatera att en del av renskötselanläggningarna har framtvingats genom en expansiv utveckling hos andra näringar som utnyttjar samma marker som rennäringen. Vi anser därför att särskilda insatser i form av förbättrade villkor för beredskapsarbete vid uppförande av renskötselanläggningar av flera skäl är välmotiverade.

Vi föreslår att bidrag för åtgärd som utförs som beredskapsarbete åt samebyarna bör utgå enligt följande principer.

- För mer omfattande investeringar i anläggningar, som är motiverade för att lindra effekterna av samhällsutvecklingen, bör lantbruksnämnderna

kunna stå som sökande och bidrag kunna utgå med 100 procent. Samebyarna bör som regel åläggas underhållsskyldighet för dessa anläggningar

- För ersättningsinvesteringar i byskiljande stängsel, arbetshagar och fältslakterier, som har tillkommit oberoende av samhällsutvecklingen, bör samebyarna stå som sökande. Bidrag bör härvid kunna utgå med 50 procent på material och 75 procent på arbetskostnaderna.

15 Sociala trygghetsfrågor

15.1 Trygghetspaket för renskötare

Vi föreslår

- **att de renskötande samerna erhåller ett utbyggt försäkringsskydd genom ett trygghetspaket i likhet med det som är infört för jordbrukare och yrkesfiskare**
- **att det utbyggda försäkringsskyddet skall omfatta avtalsgruppsjukförsäkring (AGS), trygghetsförsäkring vid arbetsskada (TFA) och grupplivförsäkring genom avtal (GLA) och gälla fr.o.m. den 1 januari 1985 genom avtal mellan Arbetsmarknadsförsäkringar (AMF) och SSR**
- **att kommunalskattelagen ändras så att beskattningen blir analog med den som gäller för trygghetspaketet för jordbrukare**
- **att finansieringen av detta försäkringsskydd sker genom uppräkning av anslaget C 6, Prisstöd till jordbruket i norra Sverige med 1 500 000 kronor samtidigt som nuvarande delpost på 700 000 kronor avförs från anslaget B 12, Främjandet av rennäringen.**
- **att frågan om företagshälsovård och införande av ett avbytarsystem för renskötande samer bli föremål för vidare överväganden**

Trygghetsfrågorna för de renskötande samerna överlämnades till kommittén av regeringen den 8 juli 1982 efter riksdagsbeslut i frågan (JoU 1981/82:21, rskr 195).

Till 1981/82 års riksmöte hade väckts tre motioner (1030, 1446 och 1895), vilka med delvis olika yrkanden och formulering framhöll det angelägna i att trygghetsfrågorna för de renskötande samerna skulle få en lösning efter mönster för vad som gäller för jordbrukare.

I jordbruksutskottets ovan nämnda betänkande uttalas bl.a. följande:

Utskottet vill för sin del understryka angelägenheten av att rennäringsutövarna på sikt tillförsäkras ett socialt försäkringsskydd som motsvarar det som gäller för andra jämförbara grupper. Som anförs i motionerna finns starka skäl för att de sociala trygghetsfrågorna för de renskötande samerna löses efter samma mönster som gäller för jordbrukare.

I direktiven för den år 1979 tillsatta utredningen (Jo 1979:08) om rennäringens ekonomiska förhållanden anförs bl.a. (Dir 1979:116) att det är av stor betydelse att förutsättningar finns för att uppfylla de mål statsmakterna har ställt upp för

rennäringens fortbestånd. En grundläggande förutsättning härför är att ekonomisk trygghet skapas för rennäringens utövare. Inkomst- och lönsamhetsförhållandena inom rennäringen bör utredas och en översyn göras av näringens ekonomiska förhållanden. Utredaren bör pröva olika förslag i syfte att skapa förutsättningar för dem som är sysselsatta inom rennäringen för att få en tillfredsställande ekonomisk och social standard och trygghet i arbetet. De förslag utredaren lägger fram bör vara ägnade att inom samebyns ram stimulera till bärkraftiga renskötselföretag.

Enligt utskottets uppfattning får förutsättas att frågan om utbyggnad av försäkringsskyddet för de renskötande samerna i nyss angiven riktning kommer att tillmätas stor betydelse vid utredningens överväganden. Vad utskottet i detta sammanhang anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen tillkänna.

Nuvarande kollektiva försäkringsskydd för renskötande samer består av en liv- och olycksfallsförsäkring tecknad av SSR. Premien betalas med medel som SSR erhåller som en delpost i anslaget B 14 Främjandet av rennäringen, för närvarande 700 000 kronor per år. I detta försäkringsskydd ingår inte ersättning vid arbetsskada och vidare är utfallande belopp enligt livförsäkringen av blygsammare omfattning än vad som eljest gäller för kollektiva livförsäkringar.

Kommittén har bedömt att behovet av ett förstärkt försäkringsskydd för renskötande samer är minst lika stort som för jordbrukare och yrkesfiskare. Försäkringsskyddet måste därför byggas ut och ges den omfattning som dessa yrkesgrupper har.

Utöver de trygghetsfrågor, som kan lösas genom att införa ett trygghetspaket för renskötande samer, återstår att lösa frågor som företagshälsovård och avbytarsystem. Vi har inte sett det möjligt att inom den angivna tidsramen kunna behandla dessa i och för sig angelägna frågor. Vi förutsätter att SSR kommer att aktualisera dessa frågor inom ramen för den förhandlingsordning vi föreslår i kapitel 25.

Ett trygghetspaket för renskötare

Kommittén har i kontakt med dels arbetsmarknadsförsäkringar (AMF), dels den av SSR utsedda referensgruppen diskuterat utformningen av ett trygghetspaket för renskötare. En utgångspunkt har härvid varit det trygghetspaket som sedan 1978 funnits för jordbrukare och sedan 1983 för yrkesfiskare. Det försäkringsskydd dessa trygghetspaket ger är uppbyggt på likartat sätt som gäller inom arbetsmarknaden i övrigt och omfattar avtalsgruppsjukförsäkring (AGS), trygghetsförsäkring vid arbetsskada (TFA) samt grupplivförsäkring genom avtal (GLA).

Syftet med detta försäkringsskydd är att ge ett kompletterande skydd utöver det som föreligger enligt lagen (1962:381, omtryckt 1982:120) om allmän försäkring (AFL) och lagen (1976:380, omtryckt 1977:264) om arbetsskadeförsäkring (LAF).

På ovan angivet sätt har ett konkret förslag till utformning av nämnda försäkringar utformats. Detta presenterades vid samernas landsmöte 1983 och landsmötet anslöt sig till förslaget att införa ett trygghetspaket av angiven omfattning och inriktning.

Beträffande de mer tekniska bestämmelserna är dessa hämtade från de redan införda trygghetspaketen. Anslutningsreglerna har dock fått utformas

speciellt med hänsyn till renskötseln.

De särskilt utformade anslutningsreglerna i trygghetspaketet för renskötare är följande:

1 § Försäkringsavtalet omfattar renskötare i sameby som är verksam som företagare inom rennäringen. Med sådan renskötare förstås
a) renskötande medlem
b) annan renskötselberättigad som bedriver renskötsel som huvudsakligt förvärvsarbete samt även den som har renskötsel som stadigvarande förvärvsarbete men inte har sin huvudsakliga inkomst från annan förvärvsverksamhet
c) till renskötare enligt a) och b) i renskötseln verksam make eller sådan sammanboende som enligt kommunalskattelagens 65 § jämställs med make samt
d) i renskötseln verksamt barn under 20 år som äger minst 10 vuxna renar

2 § (Gäller endast AGS.) Försäkrad är i 1 § nämnd renskötare fr.o.m. den kalendermånad han uppnår 16 års ålder t.o.m. kalendermånaden före den han fyller 65 år och som har en av försäkringskassan fastställd sjukpenninggrundande inkomst av egen verksamhet i renskötseln eller skulle haft en sådan om undantagande från ATP ej hade anmälts

Med den föreslagna omfattningen kommer försäkringarna genom dessa anslutningsregler att omfatta praktiskt taget alla aktiva renskötare.

Innehållet i trygghetspaketet ansluter, som ovan angivits, till gängse försäkringsformer. AGS innebär således en komplettering av den allmänna försäkringen vid sjukdom som varar mer än en månad och vid förtidspension/sjukbidrag. Syftet med AGS är att den tillsammans med sjukpenning och förtidspension/sjukbidrag ersätter maximalt 95 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten.

TFA kompletterar ersättningarna från den allmänna försäkringen så att en 100-procentig kompensation för förlorad arbetsinkomst erhålls. Dessutom utbetalas ersättning för kostnader, sveda och värk, lyte och men, olägenheter i övrigt samt för rehabilitering. Vid dödsfall lämnas ersättning till efterlevande make och barn.

Enligt GLA lämnas ersättning vid dödsfall till de efterlevande. För närvarande utgår ersättning med högst 116 400 kronor (sex basbelopp) med avtrappning när den försäkrade är äldre än 55 år. Härutöver ges ersättning till efterlevande barn med maximalt 38 800 kronor (två basbelopp) per barn.

På motsvarande sätt som gäller för trygghetspaketet för jordbrukare, där LRF är avtalslutande part och för yrkesfiskare, där SFR är avtalslutande part skulle ett trygghetspaket för renskötare innebära att SSR blev avtalspart. Administrationen skulle komma att samordnas med löntagarnas försäkringar samt med jordbrukarnas och yrkesfiskarnas trygghetspaket. I likhet med vad som gäller för dessa blir en renskötare automatiskt ansluten när han eller hon uppfyller anslutningsreglerna, varför någon särskild anmälan till försäkringen inte behövs. Prövningen om vederbörande uppfyller kraven enligt anslutningsreglerna kommer därför att göras först vid inträffat skadefall.

Kostnaderna för införande av ett trygghetspaket för renskötare har av AMF angivits till 1 425 000 kronor. Med hänsyn till behov av information kring försäkringen erfordras ett belopp om ca 75 000 kronor varför den samlade kostnaden för införande av ett trygghetspaket uppgår till 1 500 000 kronor. Av detta belopp finns i dag 700 000 kronor disponibla. För att få likformighet med trygghetspaketet för jordbrukarna finner vi det mest rationellt att nuvarande anslagspost med detta belopp överförs till anslaget för prisstödet och att därvid en uppräkning till angiven totalkostnad sker och att premien erläggs från detta belopp.

Då det är angeläget att detta trygghetspaket kan införas så snart som möjligt bör ikraftträdandet inte ske senare än den 1 januari 1985.

Den skattemässiga behandlingen av trygghetspaketet förutsätts bli likartad med den som gäller för trygghetspaketet för jordbrukare (prop. 1978/79:44). Kommittén har avstått från att utarbeta författningsförslag, då det lämpligen torde ankomma på det vidare arbetet inom regeringskansliet att överväga om nödvändiga författningsändringar i likhet med vad som gäller för jordbrukarnas trygghetspaket skall införas i 19 § kommunalskattelagen jämte anvisningarna till 21 § kommunalskattelagen eller genom ändring av 32 § kommunalskattelagen. (jfr även prop. 1983/84:82)

15.2 Renägarnas arbetslöshetsförsäkring

Vi föreslår

- **att arbetsmarknadsstyrelsen medger växelarbetande renägare generell dispens från kravet att helt avveckla rörelsen som villkor för att erhålla kontant arbetslöshetsersättning och arbetsmarknadsstöd. Nya tillämpningsföreskrifter bör utarbetas i samråd med SSR**
- **att rätten till ersättning avgränsas till sex bestämda månader, som är anpassade till renskötselns tider**
- **att som villkor för att erhålla ersättning anmälan görs senast den 31 december då sökanden uppger vilken tidsperiod han kan stå till arbetsmarknadens förfogande under kommande år**
- **att sökanden måste stå till arbetsmarknadens disposition minst två månader för att ersättning skall kunna utgå**
- **att växelarbetande renägare ansluts till en av de befintliga arbetslöshetskassorna för att underlätta en enhetlig policy i ersättningsfrågor**

15.2.1 Inledning

Frågan om renägarnas arbetslöshetsförsäkring har uppkommit i samband med beslut i försäkringsöverdomstolen. Försäkringsöverdomstolen fastslog i domen (197/81:9) att samtliga renägare utom de som innehar renar vid sidan av ett stadigvarande heltidsarbete är att betrakta som egna företagare, varför ersättning ej kan utgå från erkänd arbetslöshetskassa.

Med anledning av denna dom har regeringen på arbetsmarknadsstyrelsens hemställan överlämnat frågan till rennäringskommittén för vidare behandling. I arbetsmarknadsstyrelsens skrivelse till regeringen (dnr F 7.15–2107/83) anförs bl.a. följande.

På grund av den svåra arbetsmarknadssituationen i Norrbottens län och med hänsyn till att arbetslöshetsersättning utbetalats under en rad av år och kommit att utgöra en inte obetydlig inkomst för de ifrågavarande renägarna, anser styrelsen att det skulle vara oskäligt att omedelbart avskära möjligheten till ersättning för dem. Styrelsen avser därför att inte vidtaga några förändringar i nuvarande praxis i avvaktan på den ovan förordnade utredningen.

15.2.2 Gällande bestämmelser

Kontant stöd vid arbetslöshet kan utgå genom:

- *den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen* via någon av de erkända arbetslöshetskassorna. Arbetslöshetskassornas verksamhet finansieras genom medlemsavgifter, arbetsgivaravgifter, statsbidrag och räntor på fonderade medel. För kassor med hög arbetslöshet kan staten lämna bidrag med ca 90 procent
- *kontant arbetslöshetsunderstöd (KAS)* som är en komplettering av den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen. I stort sett gäller samma regler som för den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen. KAS finansieras med arbetsgivaravgifter och budgetmedel.

Renägarnas rätt till arbetslöshetsförsäkring

I försäkringsöverdomstolens dom fastslogs att renägare utom de som har renar vid sidan av ett stadigvarande jobb är att betrakta som egna företagare. Enligt de bestämmelser som gäller för företagare är rätten till arbetslöshetsersättning mycket begränsad. Enligt 4 § punkt 4 i lagen om arbetslöshetsförsäkring (SFS 1973:370) och 4 § punkt 5 i lagen om kontant arbetsmarknadsstöd (SFS 1973:371) krävs att verksamheten i rörelsen har upphört innan ersättning kan utgå. Detta krav har i regel ansetts uppfyllt först sedan verksamheten avvecklats genom avyttring av alla tillgångar och avregistrering av företaget. Om särskilda skäl föreligger kan dock arbetsmarknadsstyrelsen föreskriva undantag från nämnda bestämmelser.

Frågan om företagares rätt till arbetslöshetsersättning har behandlats i ett flertal utredningar och propositioner. I prop. 1956:144 med förslag till förordning om erkända arbetslöshetskassor m.m. tillstyrkte dåvarande departementschefen förslaget att företagare efter ansökan hos Kungl. Maj:t skulle få möjlighet att bilda egna arbetslöshetskassor. För närvarande finns fyra sådana kassor.

KAS-utredningen (SOU 1971:42) föreslog att äldre växelarbetande jordbrukare skulle undantas från kravet att verksamheten i företaget skulle ha upphört annat än tillfälligt för att erhålla arbetslöshetsersättning. Utredningen föreslog att dessa jordbrukare skulle ges möjlighet att erhålla kontant arbetsmarknadsstöd (KAS) under den tid av året då jordbruket inte ger full sysselsättning. Under denna period skulle berörda jordbrukare stå till arbetsmarknadens förfogande vilket skulle anmälas i förväg till arbetsförmedlingen. I prop. 1973/56 med förslag till lag om arbetslöshetsförsäkring uttalade departementschefen följande i anledning av KAS-utredningens förslag.

Frågan om växelarbetande jordbrukares kontantstöd har betydande räckvidd och ett nära samband med den större frågan om den för jordbruket angelägna strukturrationaliseringen. Jag är därför inte beredd att ta upp frågan i detta begränsade sammanhang. Det synes lämpligt att frågan överlämnas till 1972 års jordbruksutredning (JO 1972:04) för att beaktas i dess fortsatta arbete.

1972 års jordbruksutredning fann emellertid att frågan bör lösas med generella insatser vilket så småningom resulterade i en låginkomstsatsning som ingår som en del i jordbruksavtalet.

Inrikesutskottet har i betänkande 1972:23 behandlat frågan om arbetslöshet för företagare. Utskottet anförde bl.a. följande.

Utskottet vill inte förorda en ändring av definitionen av arbetslöshet för företagare enligt huvudregeln. Däremot är utskottet inte främmande för att det kan vara berättigat att AMS prövar om lättnader bör ske dispensvägen. I synnerhet för företagare, vilkas verksamhet ingår som ett led i en integrerad produktionsprocess och därför ofta innebär begränsade möjligheter att påverka utvecklingen, kan det finnas arbetslöshetssituationer av annat slag än avveckling som det bör vara möjligt i var fall försäkra sig mot. Det kan gälla exempelvis vissa underleverantörer eller företagare i transportbranschen. Med det anförda har utskottet besvarat de förevarande motionsyrkandena, som alltså inte bör föranleda någon åtgärd.

Riksdagen godkände betänkandet.

År 1975 startade, efter arbetsmarknadsstyrelsens medgivande, en försöksverksamhet inom Sveriges hantverks-, industri- och servicenäringars erkända arbetslöshetskassa med att utge arbetslöshetsersättning vid tillfälligt avbrott till åkare som var kollektivt anslutna till kassan. En förutsättning för verksamheten var att länets åkeriförening och lastbilscentraler direkt medverkade i kontrollen av att de föreskrivna ersättningsvillkoren var uppfyllda.

Detta förfaringssätt har sedermera godkänts av arbetsmarknadsstyrelsen och tillämpas numera i stort sett över hela landet enligt följande principer.

- Rätten till ersättning gäller till kassan kollektivansluten lastbilsåkare/schaktentreprenör som äger högst tre fordon och som själv är aktiv förare
- Ägaren skall först friställa eventuellt anställd och därefter själv anmäla vid varje avbrottsperiod till sin central/förening att han viss tid (minst 14 kalenderdagar i följd) tagit fordonet ur trafik. Avställning av fordon viss tid godtas för rätt till karens och ersättning, även om vederbörande central/förening under tiden varit nödsakad att beordra fordonets återinsättande enstaka dagar för transport i oförutsedda situationer av nödkaraktär, såsom akut utryckning för snöröjning, brand, översvämning eller olycksfall.
- Ersättning vid tillfälligt avbrott är begränsad till tidsperioden september – juni.
- Ersättning utgår första gången under nämnda period först sedan lastbilsåkaren varit arbetslös tio dagar (karens).

15.2.3 Renägarnas behov av arbetsmarknadspolitiska insatser

Av vår ekonomiska kartläggning (kapitel 5) framgår att andra inkomstkällor än renskötsel har avgörande betydelse för den renskötande befolkningens försörjning. Speciellt i de nordligaste delarna av Norrbotten utgör möjligheterna till kompletterande sysselsättning för många renägare en absolut förutsättning för att kunna bo kvar och verka inom rennäringen. Statsmakterna har tagit konsekvenserna av detta förhållande vilket bl.a. kommit till uttryck i den av riksdagen antagna propositionen (1976/77:80) om insatser för samer där det bl.a. anförs att åtgärder måste vidtas för att skapa arbetstillfällen för samerna i verksamheter som kan anslutas till och komplettera rennäringen.

Av stor betydelse för sysselsättningssituationen för renägarna har varit och är alltjämt beredskapsarbetena inom renskötselområdet. Enligt en stickprovsundersökning som vi har låtit genomföra för augusti månad 1983, som får betraktas som ett medelvärde för året, var 150 personer anmälda hos arbetsförmedlingen. Av dessa var ca 100 sysselsatta i beredskapsarbeten och ca 50 anslutna till erkända arbetslöshetskassor och därutöver 19 som var berättigade till KAS. De flesta av dessa har beredskapsarbete som regelbundet återkommande arbeten vilket utgör en betydande inkomstförstärkning. Dessa människor har en mycket stark förankring i det samiska bosättningsområdet. En omplacering skulle för många innebära stora sociala problem.

Kommittén finner även andra skäl tala för att beredskapsarbeten bör finnas kvar i oförminskad omfattning i renskötselområdet som ett permanent inslag i arbetsmarknadspolitiken. Denna arbetskraft som sysselsätts i beredskapsarbeten behövs för att klara av en mängd uppgifter som ingår i fjällförvaltningen såsom upprustning och underhåll av fjälleder, broar, stugor m.m. I takt med den ökade turismen kommer insatser av det här slaget att öka i framtiden.

Med hänsyn till detta betraktelsesätt och den svåra situation som många renägare befinner sig i finner vi det både rimligt och angeläget att undantag görs för sysselsatta inom rennäringen i fråga om rätten till arbetslöshetsersättning.

Vi föreslår därför att arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med SSR utfärdar nya tillämpningsföreskrifter på liknande sätt som gäller för åkare. I det följande tar vi upp vilka förutsättningar som vi anser bör gälla för att växelarbetande renägare skall kunna erhålla ersättning från arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd.

Anslutningsregler/avgränsningar

Rätten till ersättning bör avse aktiva renägare med för litet renantal för att kunna uppnå tillfredsställande försörjning för sig och sin familj. Inom kommittén har vi diskuterat möjligheten att införa minimi- och maximigränser i reninnehavet för att uppfylla både kravet på aktivitet och undersysselsättning i renskötseln. Härvid har vi funnit att reninnehavet är ett alltför osäkert mått att ligga till grund för sådana bedömningar. Dessutom är det administrativt besvärligt för arbetsförmedlingarna att kontrollera uppgivet

renantal. Avgränsningar bör i stället göras i den tid som växelarbetande renägare kan stå till arbetsmarknadens disposition.

Vi föreslår att avgränsningar i tiden görs på följande sätt.

- Genom generell avgränsning vilka månader som skall komma i fråga för arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Dessa månader bör naturligtvis anpassas till renskötselåret och vidare begränsas till sex månader
- Genom att fastställa ett minsta antal månader som kan godtas för att en renägare skall kunna påräkna ersättning. Denna minimigräns bör lämpligen sättas vid två månader

För att möjliggöra en långtidsplanering av den arbetskraft som står till förfogande bör det krävas att förhandsanmälan görs före den 31 december varje år vilka månader som den arbetssökande kan stå till arbetsmarknadens förfogande. Denna förhandsanmälan bör vara bindande om arbetslöshetsstöd skall kunna utgå. Endast extrema förhållanden som innebär förskjutning i renskötselns årscykel, t.ex. ändrad tid för kalvmärkning, bör kunna accepteras som giltigt skäl att frångå tidigare förhandsanmälan. Innan ersättning kan utgå bör varje ersättningsperiod föregås av ett antal karensdagar.

Kassaanslutning

För att kunna driva en enhetlig policy i försäkringsfrågorna är det mest praktiskt att berörda renägare blir anslutna till en befintlig kassa. Det bör ankomma på SSR och arbetsmarknadsstyrelsen att ta upp förhandlingar med den kassa man finner mest lämpad att handha renägarnas arbetslöshetsförsäkring.

16 Katastrofskadeskyddet

Vi föreslår

- **att ersättning för förolyckade renar endast utgår till företag med minst 20 vuxna renar**
- **att en uppskrivning görs av det belopp som årligen förs över från statsbudgeten till katastrofskadefonden**

Katastrofskadeskyddet omfattar för närvarande samtliga renar i registrerade samebyar. Bl.a. lantbruksnämnden i Norrbottens län har aktualiserat frågan om begränsning av katastrofskadeskyddet och då till att endast omfatta renägare med minst tio vuxna renar. För en begränsning finns flera enligt vår bedömning beaktansvärda skäl. Utöver inte obetydliga lättnader för handläggande instanser kan en begränsning antas verka sanerande på de mycket små reninnehaven. Vidare åtnjuter renägare med mycket små innehav vissa icke åsyftade fördelar vid beräkning av ersättningen genom att självrisken kan elimineras genom avrundningar.

Slutligen är små reninnehav från inkomstsynpunkt av ringa betydelse. Vi har funnit att först vid ett innehav av omkring 20 vuxna renar finns praktiska förutsättningar att göra årliga slakttuttag. Vi föreslår därför att katastrofskadeskyddet begränsas till att endast omfatta företag med minst 20 vuxna renar. Med vuxna renar avses här andra renar än årskalvar.

När katastrofskadeskyddet inrättades 1973 bildades en särskild fond som årligen fr.o.m detta år erhållit 330 000 kronor ur statsbudgeten. Utbetalningarna från fonden har dock legat i genomsnitt på ca 800 000 kronor per år i fast penningvärde (1982/83), varav hälften utgått för att täcka kostnader för förebyggande åtgärder och hälften för ersättning för förlorade renar. I stora drag har budgeterade medel således täckt kostnaderna för förebyggande åtgärder, medan extra medel fått sökas de år ersättning utgått för förlorade djur. Sökandet av extra medel har inneburit tidsutdräkt som lett till praktiska och ekonomiska problem för berörda samebyar och renägare. En anpassning av medelsanvisningen motsvarande penningvärdets fall under perioden 1973 – 1983 innebär en höjning från dagens 330 000 kronor till ett belopp på i storleksordningen 900 000 kronor – jämför vidare diagram 16.1 nedan.

Mot en strävan att via budgeterade medel helt försöka täcka katastrofskadefondens kostnader talar bl.a. att beteskatastrofer som åsamkar fonden de största omkostnaderna uppträder med långa intervall och föranleder betydande ersättningar vilka är svåra att storleksberäkna på förhand. Det av

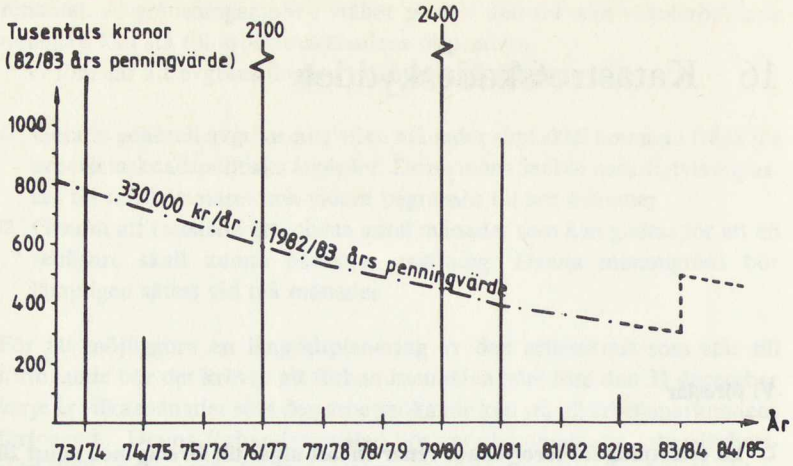

Diagram 16.1 Katastrofskadefondens intäkter och kostnader. Kurvan visar den realvärdeförsämring det belopp genomgått som årligen tillförs katastrofskadefonden från statsbudgeten samt av oss föreslagen uppjustering av detta årliga belopp. Staplarna visar årligen beviljat katastrofskadeskydd. Uppkomna underskott i fonden har täckts genom tilläggsbudget.

oss föreslagna stödet till tillskottsutfodring kan i någon mån antas bidra till att katastrofsituationer blir lättare att bemästra.

Katastrofskadefondens uppgift bör enligt vår uppfattning även fortsättningsvis vara att jämna ut mera ordinära kostnadsvariationer. Med hänsyn till penningvärdesförsämringen och med hänsyn till olägenheterna för berörda renägare bör dock en uppjustering av anvisade medel ske. Detta till en sådan nivå att extra medel inte behöver sökas oftare än en till två gånger per tioårsperiod. Vi föreslår en höjning till 500 000 kronor.

Renräkning och skälen för en uppmjukning av kraven på räkningar behandlas under avsnitt 12.

17 Skattereglernas tillämpning

Vi föreslår

- **att den inom företagsskattekommittén diskuterade s.k. staketmetoden läggs till grund för rennäringens beskattning och att särskilda anvisningar utarbetas för metodens tillämpning på rennäringen**
- **att tillämpningen av reglerna för rennäringens beskattning ses över i syfte att få en enhetlig behandling av skattefrågorna inom hela renskötselområdet**
- **att SSR och lantbruksstyrelsen aktivt stimulerar till etableringar av bokföringsbyråer i norra Norrbotten**

17.1 Inledning

Inkomståret 1978 övergick rennäringen till att deklarera enligt bokföringsmässiga grunder. Tidigare beskattades de flesta renägare enligt en förenklad metod, som grundade sig på antal renar enligt renlängden alternativt på antalet sålda renar. Härvid beräknade taxeringsnämnderna nettointäkten med ledning av vissa uppgifter om medelslaktvärde och beräknade driftskostnader. Övergången till det nya systemet har därför inneburit speciellt stor omställning för renägarna eftersom de tidigare enkla reglerna inte krävde någon närmare skatteplanering eller räkenskapsredovisning.

Redan i ett tidigt skede av vårt utredningsarbete påtalades från rennäringen problemen med att tillämpa de nya skattereglerna. En allmän uppfattning är dessutom att nuvarande regler försvårar för ungdomar att nyetablera sig som renskötselföretagare och att skattekonsekvenserna hindrar äldre renägare att överlåta sina företag. Vidare har en mängd oklarheter av skatteteknisk art framkommit, som en följd av svårigheter att tillämpa skattesystemet på rennäringens speciella förhållanden. Vi har därför bedömt det nödvändigt att i en särskild studie klara ut om dessa oklarheter och problem beror på skattereglernas faktiska konstruktion eller svårigheter i tillämpningen av dessa regler.

Kommittén har valt att genom LRF:s skattebyrå låta genomföra en sådan studie. Undersökningen i sin helhet har medtagits som en särskild bilaga till betänkandet. I det följande tar vi upp de problem som vi anser mest angeläget att finna lösningar på.

17.2 Lagervärdering

I det nya systemet betraktas renarna som lager på samma sätt som gäller för djurbesättningar inom jordbruket. Riksskatteverket fastställer de årliga djurvärdena med ledning av en beräknad genomsnittlig produktionskostnad. Förändringar i lagervärdet till följd av dels kostnadsstegringar, dels genom att renantalet ökar eller minskar påverkar således företagets nettointäkt. I likhet med jordbrukets beskattning får lagervärdet tas upp till lägst 40 procent av det inventerade värdet. På så sätt har renskötselföretagen möjlighet att utjämna resultaten mellan olika år.

De regionala skattemyndigheterna har påtalat att nuvarande regler är mycket svåra att tillämpa på grund av att rennäringen bedrivs på ett sätt som inte medger en säker lageruppskattning. Dessutom fluktuerar renantalet inom ganska vida gränser över tiden på grund av den riskkänslighet som kännetecknar näringen. Som underlag för en tillförlitlig deklaration vilar redovisningen därför i allmänhet på en alltför osäker grund.

Det kan mot denna bakgrund ifrågasättas om det är riktigt att behandla renarna som lagertillgångar i ett renskötselföretag. I debatten har som ett alternativ framförts tankegångar att renarna bör betraktas som inventarier utan rätt till avskrivning av värdet. För att möjliggöra resultatreglering vid en sådan modell skulle det vara möjligt att införa regler av skogskontotyp, vilka medger insättning av pengarna på bankkonto, som beskattas först vid uttagstillfället. Pengarna skulle i likhet med reglerna för skogskonto få stå inne i tio år och i samband med generationsskifte tjäna som ett pensionskonto.

Problemen med förändringar i lagervärdet skulle med en sådan konstruktion i huvudsak elimineras. Samtidigt stimulerar en sådan ordning till större slaktuttag i hjordarna av personer som börjar närma sig pensionsåldern. Ett problem är emellertid hur man skattetekniskt skall behandla djuren i ett sådant system. Förmodligen krävs ett antal specialbestämmelser som skulle komplicera skattetillämpningen i samband med avveckling och generationsväxling. En nackdel med renkonto som enda resultatregleringsmöjlighet är dessutom att pengar som sätts in på kontot är låsta, samtidigt som företaget mycket väl kan ha stora likviditetsproblem. Denna nackdel gäller framför allt för nystartade renägare vilka har behov av likvida medel. Vid en samlad bedömning av vad som redovisats finner vi att det inte finns tillräckligt starka skäl att införa någon form av renkonto.

Enligt vad kommittén erfar utreder 1980 års företagsskattekommitté förutsättningarna för en ny form av företagsbeskattning. De nya tankegångarna, som går under namnet "staketmetoden", innebär att företagaren i princip beskattas endast för de kontanta medel som tas ut för egen konsumtion. De förändringar som sker i företaget (innanför staketet) kommer inte att påverka de skattemässiga inkomsterna i nämnvärd grad. Behovet av speciella regler för resultatutjämning mellan åren kommer därför att minska eller helt försvinna.

Enligt vad vi förstår kommer ett sådant förslag att innebära att problemen med lagervärdering av renarna i stort sett undanröjs. Innan ett system av den här modellen sätts i kraft bör man dock särskilt studera hur en sådan ordning praktiskt skall tillämpas för rennäringens del.

17.3 Svårigheter att tillämpa olika bestämmelser

Av skattestudien har framkommit att många regler har varit svåra att tillämpa på rennäringen. För det mesta bottnar detta i oklarheter hur man skall betrakta samebyns funktion som sammanslutningsform sett från rennäringslagens bestämmelser, men även genom de specifika förhållanden som råder för rennäringen. Följden av detta har blivit att de olika länen och taxeringsdistrikten tillämpar ett flertal regler på olika sätt. Som exempel på områden där skattemyndigheterna har olika tillämpningar kan nämnas fördyrade levnadskostnader, engångsersättningar för minskad betesrätt, avdrag för ingående moms för sameby och avdrag för ingående moms avseende renvaktarstugor. En utförligare beskrivning av dessa problem återfinns i bilaga 2.

Vi finner det därför angeläget att riksskatteverket tillsammans med skatteavdelningarna i berörda län, lantbruksverket och SSR ser över tillämpningen av skattereglerna för rennäringen i syfte att få en enhetlig tillämpning inom hela renskötselområdet som är anpassad till rennäringens speciella förhållanden och inte motverkar intentionerna i rennäringslagen. Det ligger i sakens natur att den slutliga utformningen av skattereglerna måste anpassas till resultatet av den av oss i avsnitt 12.1.8 föreslagna arbetsgruppens arbete.

17.4 Behovet av bokföringshjälp i de nordligaste samebyarna

Ändringen av beskattningsreglerna och införandet av bokföringsskyldighet har medfört stora informationsproblem. Det har gällt att få alla berörda renägare att tänka och handla i andra banor än tidigare. Skatteplaneringen har fått en helt annan betydelse i det nya systemet och kräver att företagaren måste sätta sig in i en mängd komplicerade skatte- och redovisningsfrågor som ofta kräver experthjälp. Trots dessa svårigheter har övergången till den nya beskattningen gått förvånansvärt bra att genomföra i de flesta områden, främst beroende på stora rådgivningsinsatser från lantbruksverket och att det funnits bokföringsbyråer att tillgå.

Det har visat sig att i de områden man inte haft tillgång till bokföringsbyråer har också problemen med bristfälliga deklarationer varit störst. Det gäller framför allt i norra Norrbotten där det i stort sett saknas sakkunnig hjälp av bokföringsbyråer. Det är därför en angelägen uppgift att söka stimulera till etablering av bokföringsbyråer i detta område.

18 Åtgärder för att minska djurförlusterna

Vi föreslår

- **att nuvarande ersättningsbelopp för rovdjursrivna renar uppjusteras till en nivå som motsvarar de verkliga förlusterna för näringen**
- **att den del av ersättningen som avser ej återfunna renar kompenseras genom uppräkning av den s.k. samebyersättningen**
- **att rovdjursersättningarnas storlek blir föremål för årliga överläggningar mellan staten och rennäringen**

Djurförlusterna i renskötseln förorsakar näringen avsevärda avbräck varje år. Det är därför angeläget att på alla sätt söka minimera förlusterna. Som nämnts i avsnitt 5.5 kan förlusterna delas upp i två orsaksgrupper. För det första, förluster där de enskilda renägarna och samebyn har möjligheter att själva påverka situationen. Hit hör näringsbetingade förluster och förluster orsakade av sjukdomar. För det andra, sådana förluster som i stor utsträckning ligger utanför renägarnas kontroll. Till det senare hör främst rovdjursförlusterna.

18.1 Näringsbetingade förluster

Renförluster på grund av näringsbrist kan förebyggas främst genom följande åtgärder.

- Reducering av renantalet där betestrycket är för högt
- Inriktning av slakten på hjordens mest riskfyllda del
- Tillskottsutfodring

Reducering av renantalet

I avsnitt 5.5 har vi något berört de katastrofer som drabbar rennäringen med jämna mellanrum. Av stor betydelse för uppkomsten av dessa katastrofer är svårigheten att kunna anpassa renantalet till betets produktionskapacitet.

I de flesta fall föregås stora dramatiska renförluster av en längre tids överbeläggning av betena. Följden blir en gradvis utarmning av betet, samtidigt som renarnas kondition successivt blir sämre. Dessa renhjordar tömmer sina energireserver i ett tidigt skede av vintern och blir härigenom sårbara för förändringar i vädersituationen. Ett ymnigt snöfall eller

skarbildning, som blockerar betet kan då på mycket kort tid utlösa en katastrofsituation om inte omedelbar stödutfodring sätts in. Om renarna däremot är i god kondition dvs. har kvar en del av den energireserv, som de upplagrat tidigare, kan hjorden klara sig upp till två veckor utan nämnvärd tillgång till föda.

Den viktigaste förebyggande åtgärden för att undvika den typen av katastrof är naturligtvis att reducera renantalet till en nivå, som innebär balans mellan betestillgång och renantal. Sådana åtgärder måste ske samfällt av alla renägare för att lyckas. Detta förutsätter en långsiktig planering av samebyn där man lägger fast vissa principer hur man skall klara av att balansera renantalet. Vidare rekommenderar vi samebyarna att före varje slaktsäsong diskutera den aktuella situationen för byn som helhet, för att om möjligt enas om hur mycket var och en bör slakta.

Inriktning av slakten på hjordens mest riskfyllda del

Även om det råder balans mellan renantal och betestillgång kan förlusterna vara ganska stora enstaka besvärliga vintrar. Genom att inrikta slakten på de svagaste individerna kan förlusterna reduceras. Inom vissa skogssamebyar, exempelvis de inom Arvidsjaursområdet, har man gått in för en systematisk utgallring av kalvar som man befarar inte klarar vinterns påfrestningar. Denna utgallringsmetod är anpassad till de förändringar i betesförhållandena som sker över tiden på så vis att man har en hårdare gallring då betesbetingelserna blir sämre. Minst lika viktigt är att äldre djur i sämre kondition gallras bort. Renhjorden blir då vitalare, vilket påverkar både kalvningsresultatet och förlusternas storlek.

Tillskottsutfodring

Det har blivit allt vanligare att renägare utfodrar renar med hö rutinmässigt under vinterperioden. Erfarenheterna hittills är mycket positiva från den typen av kontinuerlig tillskottsutfodring. Genom utfodringen uppnår man en hög tamhetsgrad på hjorden, som i sig innebär en mängd positiva bieffekter, för renhjordens näringssituation. Rätt genomförd ger en kontinuerlig utfodring följande fördelar.

- Genom att renarna är invanda i en utfodringsrutin har man möjlighet att sätta in mer omfattande utfodring utan energikrävande hopsamlingar om betessituationen radikalt försämras
- Tillskottsutfodring ger möjlighet till en mera styrd betning och tillgång på svårbevakade områden
- Tillskottsutfodring innebär lägre bevakningskostnader och mindre problem med strövrenar
- Genom att näringssituationen för vajorna förbättras kommer också kalvningsresultatet att bli bättre efter vintrar med besvärliga betesförhållanden

De erfarenheter, som hittills gjorts, pekar således på att en rätt upplagd rutinmässig utfodring minskar de totala förlusterna och även förbättrar resultatet i övrigt. En omläggning av driften som detta innebär, ställer

emellertid andra krav på kunskaper om betet och planering m.m. Vi anser därför att tillskottsutfodring är ett viktigt område, som bör ägnas stor uppmärksamhet i den framtida forsknings- och rådgivningsverksamheten. (Vi behandlar tillskottsutfodring mera ingående i avsnitt 14.2.3).

18.2 Förluster orsakade av rovdjur

Resultatet av olika forskningsobjekt visar att rovdjurens andel i förlusterna är av sådan omfattning att de utgör en mycket stor belastning på lönsamheten i renskötseln. Resultaten visar också att rovdjurens val av bytesdjur är slumpmässigt betingat och inte som det ibland hävdats att det är de svagaste djuren, som i första hand utgör rovdjurens föda. För den enskilde renägaren innebär förekomsten av rovdjur förutom en sämre lönsamhet ett betydande riskinslag i näringsutövandet som försvårar en rationell och målinriktad planering.

I avsnitt 5.5.2 har vi genom kalkyler belyst de ekonomiska konsekvenserna av rovdjursskadorna för ett medelstort företag på 400 renar. Redan vid en kalvförlust orsakad av rovdjur på 20 procent under barmarksperioden och en årsförlust av övriga djur på 4 procent försämras det ekonomiska utbytet i storleksordningen 20 000 kronor trots utbetalda ersättningar till djurägaren och samebyn. I särskilt utsatta byar ligger förlusterna på en betydligt högre nivå.

När man diskuterar rovdjurspolitiken från näringens synvinkel är det två viktiga utgångspunkter som måste beaktas. Det första är antalet rovdjur som kan accepteras från näringens sida. Det andra är ersättningssystemet och ersättningarnas storlek. Vi anser att den övergripande synen på rovdjurspolitiken måste präglas av sådan hänsyn till rennäringens intressen att inte näringsutövarnas ekonomiska trygghet sätts ur spel. Härvid kommer såväl rovdjursstammens omfattning som ersättningarnas storlek för inträffade rovdjursskador att få betydelse.

Ersättningarnas storlek för rovdjursskadorna har självfallet stor betydelse i sammanhanget. Vi anser dock att det finns en övre toleransgräns för hur stor rovdjursstammen får vara och som inte får överskridas även om full ersättning utgår. Vid alltför höga rovdjursskador kommer olika produktionsfrämjande åtgärder att te sig tämligen meningslösa och drivkraften bakom en rationell renskötsel försvinner.

Ersättningarna måste motsvara de verkliga förlusterna

Nuvarande ersättningssystem, som innebär att endast återfunna renar ersätts, täcker inte på långt när de verkliga rovdjursskadorna på rennäringen. Orsakerna till detta är att nästan inga rovdjursdödade renar påträffas under barmarksperioden då förlusterna, som vi tidigare visat, är som störst. Inte heller under den snötäckta delen av året upptäcks alla rovdjursrivningar. Nuvarande ordning är som vi ser det orimligt då man övervältrar en stor del av kostnaderna för rovdjursstammen på rennäringsföretagen.

Naturvårdsverket har i uppdrag att utarbeta förslag till nya ersättningsbestämmelser för de skador som rovdjuren åsamkar rennäringen. Man räknar

med att pågående förlustundersökningar i Umbyn och Jåkkåkaska skall ge tillräckligt med information för att ligga till grund för ett nytt ersättningssystem. Dessa undersökningar beräknas vara slutförda 1985. Enligt vissa tankegångar skulle ersättningarna bygga på en typ av riskpremie, som är anpassad till rovdjurstätheten i de olika områdena.

Vi har tidigare i skrivelse den 28 april 1981 till regeringen behandlat rovdjursförlusterna i rennäringen (bilaga 3). I nämnda skrivelse föreslog vi att länsvisa arbetsgrupper skulle tillsättas med uppgift att söka nå fram till ett gemensamt handlingsprogram för att minska rovdjurens skadeverkningar. Vidare att samhället tar ansvaret för den decimering av rovdjursstammen som dessa arbetsgrupper kan finna lämpligt. Kommittén framhöll samtidigt att det var angeläget att det redan då skedde en kraftig uppräkning av ersättningarna.

Regeringen har överlämnat skrivelsen till jakt- och viltvårdsberedningen, som har att se över ersättningsfrågorna för viltskador. Beredningen ifrågasätter i sitt betänkande (SOU 1983:21) om det är befogat att i särskild ordning göra en uppräkning av rovdjurstaxorna. Beredningen bygger sin ståndpunkt på det förhållandet att rovdjurstaxan ökat med ca 300 procent från den 1 juli 1970, vilket överstiger den övriga kostnadsutvecklingen i samhället.

Nuvarande ersättningsbelopp utgår från slaktvärdet (inkl. det statliga prisstödet) med ett visst tillägg för livvärde. Lantbruksstyrelsen gör dessa beräkningar med ledning av avräkningspriset, medelslaktvikten och beräknad kalvproduktion hos vajorna. Ersättningarna återspeglar således det verkliga värdet på djuren. Av tabell 18.1 framgår att ersättningsbeloppen budgetåret 1970/71 genomsnittligt var lägre än de beräknade slaktvärdena. Ökningen på 300 procent som jakt- och viltvårdsberedningen anför som skäl för att ej höja rovdjursersättningarna, beror således till största delen på att ersättningarna låg betydligt under de verkliga värdena vid jämförelseåret. Det faktum att djurvärdena skenbart ökat mer än kostnadsutvecklingen de

Tabell 18.1 Rovdjursersättningarna storlek budgetåren 1970/71 och 1981/82.[a]

Budgetår	1970/71				1981/82			
Kategori	Sarv	Vaja	Kalv	Sameby	Sarv	Vaja	Kalv	Sameby
Slaktvikt, kg	40	35	20		40	35	20	
Slaktvärde, kr	340	298	170		738	637	364	
Ökning i procent från 70/71					114 %	114 %	114 %	
Livvärde, kr	–40	12	–40		147	478	76	
Prisstöd, kr					150	150	150	
Ersättning, kr	300	310	130	330	1 025	1 265	590	840
Ökning i procent från 70/71					241 %	308 %	354 %	155 %

[a] Sedan 1970/71 har principerna för beräkningen av ersättningarnas storlek arbetats om i syfte att få bättre överensstämmelse mellan de rovdjursrivna djurens verkliga värden och utbetalade ersättningar. En sarv, exempelvis, beräknades 1981/82 i genomsnitt betinga ett värde på 1 025 kronor. Samtidigt beräknades samebyarnas extra omkostnader till följd av merarbete m. m. uppgå till i genomsnitt 840 kronor per förlorat djur. Till skillnad mot ersättningar för rovdjursrivningar i fårbesättningar utgår endast ersättning för det återfunna djuret. Fårägare har även rätt till ersättning för djur som försvunnit vid tiden för rovdjursangreppet och därefter ej kan påträffas.

senaste åren är självfallet inget motiv för att samhället skall underlåta att ersätta rennäringen för de verkliga förlusterna.

Som vi tidigare redogjort för är huvudproblemet ett helt annat, nämligen att endast en mindre del av de rovdjursrivna djuren återfinns. Klara belägg för detta visar naturvårdsverkets forskningsprojekt i Ottfjällets renfarm och SLU:s fallrensundersökning i Umbyns sameby. Ottfjällsprojektet visade att av antalet födda kalvar under en femårsperiod försvann i genomsnitt 49 procent under barmarksperioden. Trots intensivbevakning av hjorden, som befann sig inom ett begränsat inhägnat område, kunde forskarna inte återfinna förlustdjuren. Det var först sedan man fäste radiosändare på kalvarna som man konstaterade att huvudorsaken till förlusterna var rovdjursrivningar. Det finns alltså redan nu klara belägg för att återfunna rovdjursrivna renar utgör en liten andel av totalförlusterna orsakade av rovdjur. Exakt hur stor den verkliga förlusten orsakad av rovdjur är i förhållande till återfunna renar kan forskningen aldrig ge ett fullständigt svar på. Forskningsresultaten är dock tillräckligt entydiga för en uppskattning av totalförlusternas storlek och kan därmed redan nu ligga till grund för en uppjustering av ersättningsbeloppen. Enligt nuvarande ordning för rovdjurstaxan utgår ersättning till samebyn för merarbete och övriga olägenheter som rovdjursangreppen förorsakar. Den ersättning, som bör utgå för att kompensera rennäringen för ej återfunna rovdjursrivna renar, bör ske genom uppräkning av ersättningen till samebyn. Det ankommer sedan på samebyn att bestämma hur ersättningarna skall fördelas bland medlemmarna.

Sett ur historiskt perspektiv kan vi konstatera att de fyra rovdjuren, björn, varg, järv och lo, som förorsakar rennäringen störst skada, varit talrika i stora delar av landet. Genom systematisk bekämpning för att skydda boskapen i det gamla bondesamhället har rovdjuren successivt trängts undan och har nu sin huvudsakliga uppehållsort i renskötselområdet.

Den ekologiska grundsyn, som präglar riksplaneringen och innebär att de stora rovdjuren skall få leva kvar i svensk fauna, anser kommittén är viktig. Detta synsätt ställer emellertid samtidigt krav på stort hänsynstagande från samhällets sida att skydda den näring, som får bära den största olägenheten av nuvarande rovdjurspolitik. Vi anser därför att kravet på full ersättning för förluster orsakade av rovdjur är rimligt, varför en uppräkning av ersättningsbeloppen bör ske snarast möjligt. Vi föreslår vidare att rovdjursersättningarna blir föremål för årliga överläggningar mellan rennäringen och staten.

19 Utbildning och rådgivning

Vi föreslår

- **att grundutbildningen för renskötare skall hålla samma kvalitet som utbildningen för övriga yrkeskategorier samtidigt som hänsyn tas till de speciella villkor rennäringsutövarna lever under. Varvad utbildning med fördröjd studietakt kan här vara en praktisk arbetsmodell**
- **att renskötarutbildningen förläggs till Jokkmokk**
- **att vidareutbildningen på renskötselområdet tills vidare löses genom kursverksamhet i Samernas folkhögskolas regi**
- **att den centrala rennäringsadministrationen förstärks med en tjänst på rådgivningsområdet**

Rådgivningen kommer under de närmaste åren i högre grad än hittills att kunna koncentreras kring mera renodlade näringsfrågor som renbetet, individmärkning, arbetsformer och tekniska hjälpmedel samt utvecklingsplanering inom samebyarna

19.1 Utbildningsfrågor

19.1.1 Överväganden

Vid det förra riksmötet behandlades frågan om rennäringsutbildning med anledning av två motioner (1982/83:1354 och 1906). Riksdagen beslöt i enlighet med utbildningsutskottets hemställan (UbU 1982/83 sid. 20) att lämna motionerna utan bifall med motiveringen att: "- - - det ankommer på skolöverstyrelsen att i samråd med respektive yrkesnämnd göra de förändringar i utbildningen som kan vara motiverade samt att lokalisera sådan utbildning."

Samernas folkhögskola i Jokkmokk fick under juli 1983, via länsskolnämnden i Norrbotten, skolöverstyrelsens uppdrag att lägga fram förslag på hur en framtida renskötarutbildning bör se ut.

Utifrån de utgångspunkter vi arbetat vill vi oaktat detta avge vissa synpunkter på utbildning och utbildningsbehov inom rennäringen.

Grundutbildningen för renskötare – nu förlagd till Välkommaskolan i Malmberget – är föremål för översyn. Inför beslut om förändring av denna utbildning vill vi särskilt betona

- att samma kvalitetskrav bör ställas på utbildning för renskötare som på utbildning för övriga yrkeskategorier och att det är av största vikt att även grundutbildningen för renskötare uppfyller kraven på gymnasiekompetens
- att vad gäller utbildningens uppläggning hänsyn bör tas till de speciella villkor rennäringenutövarna lever under. Det innebär sannolikt att någon form av varvad utbildning med fördröjd studietakt måste tillgripas där tyngdpunkterna i utbildningen förläggs till de mindre arbetsintensiva perioderna av renskötselåret
- att utbildningsresurserna bör koncentreras och att renskötarutbildningen därför förslagsvis omlokaliseras till Jokkmokk. I utbildningen bör ingå moment som renen och renbetet, ekonomi och planering, bokföring och redovisning, maskin- och anläggningsteknik samt lagstiftningsfrågor

Beträffande *vidareutbildning* av renskötare samt övrig utbildning inom rennäringsområdet anser vi att utbildningsbehovet för närvarande inte är så överblickbart och samlat att det kan ligga till grund för förslag om fasta utbildningslinjer. Behovet av sådan utbildning får tills vidare lösas genom att särskilda kurspaket ställs i ordning för vilka Samernas folkhögskola i Jokkmokk bör stå som huvudman. Exempel på sådana kurspaket kan vara kurs för administratörer inom samebyarna, veckokurs för anställda inom skogsbolag, kommuner, lantmäteriet etc. och allmänorienterande kurs i rennäringsfrågor berörande produktions- och driftsteknik, rennäringslagstiftningen och kulturella/politiska aspekter.

Vad gäller *utbildning på högskolenivå* bör utbildningsbehovet i första hand lösas inom ramen för det nordiska samarbetet. Vi bedömer en sådan lösning attraktiv ur såväl forsknings- som utbildningssynpunkt. Utbildningen bör ges ekonomisk och naturvetenskaplig inriktning och utformas som ett komplement till annan högskoleutbildning samt minst omfatta en termins studier.

19.1.2 Bakgrund

Rennäringen skiljer sig i viktiga avseenden från andra näringar, också andra areella näringar till vilket hänsyn måste tas vid planering av utbildning på renskötselområdet:

- Näringsutövarna kan normalt påbörja sin yrkesutbildning först efter att ha varit yrkesverksamma under några år.
- Rennäringen är en liten näring med få utövare vilket med nödvändighet leder till ett litet elevunderlag utspritt över ett stort upptagningsområde.
- Samspelet med omgivningen – naturen, samhället och kombinationsnäringarna – spelar en relativt sett betydligt större roll inom rennäringen än inom andra näringar.

Rennäringen omfattar traditionellt fyra verksamheter vilka utgör ett enhetligt näringssystem nämligen:

- Renskötsel
- Fiske
- Jakt
- Slöjd

Rennäringen står i ett invecklat ömsesidigt beroendeförhållande till naturen och landskapet samt är i ständig växelverkan med andra verksamheter. Dess inre struktur bryter mot det traditionella mönstret i vårt samhälle vilket försvårar kopplingen mellan rennäringen och det officiella ekonomisk-administrativa systemet. Samspelet mellan rennäringen och dess omgivning är därför av grundläggande betydelse även i den rena yrkesutbildningen. Likaså är det av största vikt att företrädare för externa organ med stora kontaktytor mot rennäringen genom ett attraktivt kursutbud ges inblick i rennäringen och de förutsättningar rennäringsutövarna arbetar under.

Det befintliga undervisningsutbudet på rennäringsområdet omfattar i huvudsak följande.

- Tvåårig gymnasial renskötarutbildning vid Välkommaskolan i Malmberget. Utbildningen har dock legat nere sedan 1978 på grund av alltför få sökande
- AMU-kurser i renskötselfrågor om tre gånger tre veckor vid Samernas folkhögskola i Jokkmokk. (Kurserna ersätter en tidigare tioveckorskurs i renskötsel)
- Lantbruksverkets rådgivningsverksamhet

Det är enligt vår mening viktigt att utbildningsinsatserna på rennäringsområdet koncentreras såväl organisatoriskt som geografiskt, bl.a. med hänsyn till det begränsade elevunderlaget och det jämförelsevis ringa utbudet av lärarkrafter. En koncentration till Jokkmokk förefaller naturlig då viktiga utbildningsresurser redan är knutna dit. En förbättrad samordning bör även eftersträvas mellan lantbruksverkets rådgivningsverksamhet och verksamheten vid Samernas folkhögskola.

Det bristande intresset för renskötarutbildningen vid Välkommaskolan i Malmberget får tillskrivas flera olika anledningar. Till de viktigaste hör att renskötaryrket knappast tillåter några längre avbrott för studier. Rekryteringen till renskötaryrket sker i regel direkt efter avslutad grundskola. De första åren i yrket har karaktär av provår. Utbildning i renskötsel aktualiseras först efter det provåren avslutats för dem som då står kvar i renskötaryrket. Då har å andra sidan uppbyggnaden av renskötselföretaget redan påbörjats och renskötaren är redan hårt knuten till sitt företag. Eventuell utbildning för denna grupp måste följaktligen kunna bedrivas utan att vederbörande behöver lämna renskötseln annat än under kortare perioder. En periodisk utbildning med utbildningspass om tre till fyra veckor – en sommarperiod och en eller ett par vinterperioder – bör gå att kombinera med aktiv renskötsel. Tillåts de olika delmomenten att bli tämligen fristående från varandra kan även äldre renägare och andra intresserade delta i enstaka utbildningsmoment. Vissa moment bör vidare med fördel kunna lokaliseras till annan ort än ordinarie studieort. Särskilt vad beträffar korta kurser riktade till företrädare för externa organ som kommuner etc.,

bör det vara naturligt att i första hand söka utbildningsorter som passar kursdeltagarna.

En speciell målgrupp utgör de anställda – särskilt de nyanställda – inom rennäringsadministrationen. Gruppen nyanställda har under senare år varit liten – en till två per år – och utbildningsbehovet starkt skiftande, vilket hänger samman med dels tjänsternas olika art, dels att rekryteringen sker såväl inom som utom renskötselkretsen. I takt med ett växande utbildningsutbud bör anställda inom rennäringsadministrationen kunna erbjudas att delta i bl.a. valda delar av renskötarutbildningen.

19.2 Rådgivning

19.2.1. Bakgrund

Under tidsperioden 1970 – 1975 var rådgivningens främsta mål att bland samerna sprida kunskap om rennäringslagen och rennäringskungörelsen och att samebyarna och rennäringsutövarna skulle verka i enlighet med nyss nämnda författningar. Kursverksamheten hade således som huvudsakligt ämnesinnehåll dels information om rennäringslagen, dels organisation och administration av samebyar.

Under tiden 1976 – 1981 dominerades rådgivningen av redovisnings- och skattefrågor. Under perioden trädde en ny bokföringslag och en ny skattelag i kraft vilka på ett radikalt sätt förändrade renägarnas redovisnings- och deklarationsskyldighet. Fr.o.m. 1 januari 1978 är renägare ålagd bokföringsmässig redovisning. Tidigare blev renskötsel schablontaxerad utan deklarationsplikt.

Fr.o.m. 1982 är rådgivningen inriktad på direkta näringsfrågor samt planering av samebyars verksamhet.

Rennäringsgruppens rapport

I samband med den nya rennäringslagens tillkomst tillsatte lantbruksstyrelsen en arbetsgrupp – rennäringsgruppen – där utöver lantbruksstyrelsen också SSR var företrätt. Gruppen skulle utreda lämpliga arbetsformer och arbetets närmare inriktning vid den då nya rennäringsadministrationen samt utvärdera hur verksamheten inom olika fält efterhand utföll. Gruppen avgav slutrapport under oktober 1978.

I sina överväganden och förslag framhöll rennäringsgruppen nödvändigheten av en utökad och intensifierad produktionsrådgivning. Vidare skulle markförvaltningsfrågor ägnas stor uppmärksamhet.

Rådgivningsarbetet skulle bedrivas av rennäringsavdelningarnas tjänstemän, varvid viss personal skulle ha rådgivning som huvudarbetsuppgift. En husdjursinriktad specialrådgivare och en lantbruksekonomtjänst borde inrättas, vilka skulle arbeta över hela renskötselområdet. Den senare skulle insamla data och planera företagsekonomisk rådgivning.

19.2.2 Aktuella frågor

Uppfattningarna om samebyns ställning som sammanslutningsform och juridisk person varierar. Ofta görs t.ex. felaktiga jämförelser med annan lagstiftning, exempelvis lagen om ekonomiska föreningar. Det har inneburit betydande problem främst i den företagsekonomiska rådgivningen, med varierande tillämpning av beskattningsreglerna mellan de olika renskötsellänen. Svårigheterna att förstå samebyns funktion och ställning i förhållande till medlemmarna har vidare inneburit tolkningsproblem av ett antal förhållanden som regleras i rennäringslagen. Det har gällt bl.a. rösträttsreglerna, medlemsfrågan, frågan huruvida det råder ett anställningsförhållande mellan medlemmarna och samebyn. Vidare har inrättandet av ett företagsregister fördröjts, likaså har möjligheterna att uppnå en rättvis fördelning av kostnader och arbetsinsatser ej förverkligats.

En enhetlig syn vad gäller samebyns konstruktion är nödvändigt för en fungerande rådgivning. Från rådgivningssynpunkt är det även av stor vikt att ett företagarregister eller någon form av datakatalog som kontinuerligt följs upp snarast upprättas.

Rådgivningen är nu inne i ett skede där direkta näringsfrågor dominerar verksamheten. Grundläggande förutsättningar för en meningsfull produktionsrådgivning är numera uppfyllda. Således finns färdigställda kompendier i avel, renbete och utfodring samt några utarbetade utvecklingsplaner för samebyar. Vidare har en av lantbruksstyrelsen tillsatt arbetsgrupp för planering av ekonomisk rådgivning – rendatagruppen – lämnat fyra rapporter som behandlar renhjorden, samebyn, rennäringsföretaget och utvecklingsplanering. Dessutom kommer en rapport om utvecklingsplanering inom den närmaste framtiden. Nämnas bör även att bildserier över renskötseláret, renbetesväxter och renens anatomi färdigställts de senaste åren.

Personalutbildning i direkta näringsfrågor har inletts samtidigt som vissa tjänstemän fått rådgivning som huvudarbetsuppgift.

Aktuella ämnesområden i kursverksamheten under de närmaste åren är främst följande.

- Renbetesinventering
  Bättre kännedom om betesresurserna är nödvändig för ett optimalt utnyttjande av markerna. Erfarenhetsmässiga kunskaper om betestillgångar är numera ej tillfyllest, då andra verksamheter och intrång kan medföra stora och förhållandevis snabba förändringar i betesmarkerna. God kännedom om betestillgång är även en förutsättning för ändamålsenliga gränsbestämningar mellan samebyar

- Individmärkning
  Önskad hjordsammansättning och mål för avelsarbetet kan uppnås endast under förutsättning att de enskilda djuren är identifierade. Beprövade och användbara metoder för individmärkning tillämpas redan i vissa samebyar. Individmärkningen ger möjligheter att i praktiken fullfölja planerade slaktuttag, exempelvis gallring av vissa åldersgrupper. Teoretiska modeller visar vilken hjordstruktur som ger högsta avkastning. En individmärkt renhjord ger de praktiska möjligheterna att uppnå önskade hjordstrukturer

- Nya metoder i det praktiska renskötselarbetet
  I den praktiska renskötseln prövas ständigt nya arbetsformer och anläggningar. Målet kan vara mindre arbetskrävande moment, ökad skonsamhet för djuren, effektivare arbete m.m. För närvarande prövas nya konstruktioner för skiljnings- och kalvmärkningsanläggningar. Rådgivningen skall sprida användbara metoder till övriga renskötselområden

- Utvecklingsplanering
  Planeringsarbetet bör beröra markanvändning, renbetestillgångar, renantal, inkomstmål, företagsstruktur, kompletteringssysselsättning och infrastruktur. Rådgivningen bör informera om hur upprättade planer kan användas och hur planeringsarbetet lämpligen genomförs

- Övrig produktionsrådgivning
  Andra viktiga ämnesavsnitt utgör genomgång av ekonomiska kalkyler, teknisk utveckling samt gällande bestämmelser rörande bl.a. frågor om djurskydd och slakt.
  För rådgivningsverksamheten är väl fungerande kontakter med renforskningen utomordentligt väsentliga; detta såväl för att förmedla nya rön ut till näringsidkarna som för att peka ut viktiga problem som bör bli belysta i forskningen. Kontaktytan mellan forskning och rådgivning bör vara den bredast möjliga. Det är likaså viktigt att kontakterna kan upprätthållas kontinuerligt.

- Information om rennäringen
  Kurser rörande praktisk renskötsel och rörande innehållet i rennäringslagen bör anordnas för handläggare och beslutsfattare inom skogsbruket, på kommuner, inom lantmäteriet etc (jfr avsnitt 13.3)

19.2.3 Personalsituationen

För närvarande finns inom rennäringsadministrationen sju heltidstjänster och två halvtidstjänster med rådgivning som huvudarbetsuppgifter. Av nyss nämnda tjänster är fem placerade i Norrbottens län och resterande tre inom vardera Västerbottens och Jämtlands län samt lantbruksstyrelsen. Jämfört med situationen för något år sedan har man i dag en och en halv tjänst mindre i rådgivningen.

Behovet av specialrådgivare, vilket redovisades av rennäringsgruppen 1978, är än mer uttalat i dagsläget. På ett tillfredsställande sätt kan knappast en person behärska hela ämnesområdet som spänner från ekonomi till husdjur och renbete. Det är också nödvändigt med en person som har en samlad överblick över rennäringens ekonomiska utveckling. Denne bör även arbeta fram det underlagsmaterial som krävs för de framtida överläggningarna mellan staten och näringen som vi har föreslagit i kapitel 25.

Uppkomna vakanser under senare år har slagit hårt på rådgivningen inom rennäringsadministrationen. I de fall där rådgivningsverksamheten upprätthålls av en enda befattningshavare innebär vakanshållning att verksamheten ligger nere, vilket skett. I ett skede då rennäringsrådgivningen står inför nya arbetsuppgifter är det särskilt angeläget att denna inte drabbas i högre grad av resursbegränsningar än vad som gäller för lantbruksverket i övrigt.

20 Renforskningen

Vi föreslår

- **att de institutionella resurserna för den svenska renforskningen förläggs till Röbäcksdalen, Umeå**
- **att den fältmässiga delen av forskningen i huvudsak förläggs till Arvidsjaurområdet**

Beträffande forskningens inriktning anser vi att tre problemområden bör ägnas särskild uppmärksamhet, nämligen hanterings- och stressfrågan, rutinmässig utfodring av hö samt renhjordens sammansättning.

I kapitel 7 har vi redogjort för renforskningens hittillsvarande utveckling i fråga om organisation och inriktning. Det framgår där att renforskningen enligt 1971 års riksdagsbeslut i huvudsak skall ägna sig åt målforskning, som kan förväntas ge påtagliga och snabba rationaliseringsvinster.

Hur forsknings- och utvecklingsverksamheten skulle organiseras tog regeringen inte ställning till vid det tillfället. I stället avsåg regeringen att ta upp denna fråga i ett annat sammanhang.

20.1 Renforskningens inriktning

Renen är anpassad till ett liv inom de subarktiska och arktiska områdena. Inget annat djur kan konkurrera med renen när det gäller att utnyttja och gräva fram betesväxter under snön. Den kan också upplagra betydande mängd reservnäring i sin kropp. På så sätt kan den överleva långa perioder av dålig betestillgång. Att belysa och föra ut kunskap om renens naturförutsättningar är en viktig uppgift för renforskningen. Denna kunskap är nödvändig för den långsiktiga planeringen av renskötseln och för andra näringars utnyttjande av naturresurser inom renskötselområdet. Men denna kunskap är också viktig för att skapa ökad förståelse från politiker och allmänhetens sida när det gäller renskötseln och dess problem.

För att rennäringen skall kunna utvecklas i en för utövarna – samerna – positiv riktning krävs en produktionsinriktad forskning. Forskningen skall bygga på och komplettera vår nuvarande kunskap på området. Det gäller också att tillvarata nuvarande och tillkommande kunskap på områden närliggande renskötseln. Det har tidigare påpekats att andra näringars

exploatering av naturresurser inom renskötselområdet har tvingat in renskötseln i nya banor. Teknisk utveckling, speciellt vad gäller transporter och telekommunikation har också påverkat renskötseln på många sätt.

Långsiktig, målinriktad forskning krävs på flera områden för att näringen skall kunna anpassas till alla de förändringar, som följt och kommer att följa i vattenkraftutbyggnadens, det moderna skogsbrukets, gruvindustrins och turistnäringens m.fl. spår.

Forskning behövs inom hela produktionskedjan från bete till renkött på konsumentens bord. Nedanstående sammanställning avser att ge en allmän översikt av angelägna områden och viktiga delfrågor som forskningen bör belysa.

A) *Produktionsinriktad forskning*

□ Näringsbehov – betestillgång

Viktiga delfrågor:
- Renens näringsbehov och betesintag
- Renbetesväxternas tillväxt
- Metodutveckling för att kunna fastställa hur mycket renar ett visst område uthålligt kan föda

□ Renens näringsstatus under olika perioder och vid olika förutsättningar

Viktiga delfrågor:
- Flyttningarnas genomförande med hänsyn till renarnas näringssituation
- Övergången från höstbete till vinterbete
- Tillskottsutfodring med hö i små mängder
- Utfodringsteknik vid katastrofsituationer

□ Renhjordens sammansättning

Viktiga delfrågor:
- Optimal köns- och ålderssammansättning vid olika yttre betingelser
- Genetiska förändringar vid olika hjordsammansättningar (modellberäkningar)
- Metodutveckling av individregistrering
- Metodutveckling av slaktuttag med hänsyn till olika urvalskriterier (databehandling o.dyl.)

B) *Veterinärmedicinsk forskning*

□ Renens sjukdomar

Viktiga delfrågor
- Veterinärmedicinsk uppföljning hur sjukdomsbilden förändras vid olika driftsinriktningar

- Fortsatt uppföljning av kormbekämpning och då med inriktning på praktiska behandlingsmetoder

□ Hantering och stress

Viktiga delfrågor:
- Stressens betydelse för köttkvaliteten i samband med slaktprocessen
- Utveckling och skonsammare hanteringsformer i samband med slakt, kalvmärkning och skiljningar m.m.

□ Förlustforskning

Viktiga delfrågor:
- Förlusternas storlek och orsaker i olika områden (forskning pågår)
- Utveckling av nytt ersättningssystem vid förluster orsakade av rovdjur
- Metodutveckling i syfte att minimera näringsbetingade förluster

Av ovan uppräknade forskningsobjekt vill vi fästa uppmärksamheten på tre problemområden, som vi anser är särskilt angelägna och därmed bör prioriteras.

□ Hantering och stress
Flera vetenskapliga arbeten har visat att stress har negativa effekter på både produktionsresultatet och köttkvaliteten. Det fortsatta utvecklingsarbetet bör därför ta sikte på att finna nya hanteringsformer i samband med både slakt och övriga arbetsmoment i renskötseln. Åtgärder för att förbättra köttkvaliteten anser vi vara ett av de viktigaste uppgifterna för näringen då det är en förutsättning för att man skall lyckas med marknadsföringen och därmed också kunna hålla en acceptabel prisnivå på produkterna.

□ Rutinmässig utfodring med hö
Utfodring med hö har ökat de senaste åren och visat sig vara ett bra sätt att lösa en mängd problem som rennäringen brottas med för närvarande. Vi anser att denna teknik har många positiva effekter för både näringen och samhället och bör stimuleras. Bland annat därför föreslår vi ett särskilt stöd för tillskottsutfodring med hö (se avsnitt 14.2.3). Det är viktigt att verksamheten noggrant följs upp genom fältstudier i ett antal samebyar som praktiserar stödutfodring. Forskningens roll i sammanhanget bör vara att närmare studera utfodringsteknik, foderkvalitet, foderåtgång, eventuella beteendeförändringar hos renhjorden och effekterna på produktionsresultatet.

□ Renhjordens sammansättning
En förändring av renhjordens köns- och ålderssammansättning är oftast det snabbaste och effektivaste sättet att höja avkastningen. Hur avkastningen påverkas av olika ålders- och könssammansättningar går

relativt enkelt att få fram genom teoretiska beräkningar om grundfaktorer såsom slaktvikter, förlusternas storlek i olika åldersgrupper, könsmognad, förhållandet sarvar/könsmogna vajor för att säkerställa befruktning osv. är kända. Dessa faktorer varierar emellertid beroende på flyttningslängd, betesförhållanden, förekomst av rovdjur m.m. Det fortsatta forskningsarbetet bör därför inriktas på att analysera dessa faktorer, förslagsvis genom fältstudier i ett antal samebyar med olika yttre förutsättningar. Vidare är det viktigt att genom modellberäkningar studera de långsiktiga genetiska effekterna av olika hjordsammansättningar. Ytterligare ett område som måste följas upp är eventuella beteendeförändringar som kan inträffa vid ändrad hjordsammansättning.

20.2 Kontakterna mellan forskning, rådgivning och rennäring

Rådgivningen är en mycket viktig länk i kontakterna mellan forskningen och rennäringen. Lantbruksstyrelsen har det övergripande ansvaret för insamling, bearbetning och förmedling av resultaten från renforskningen. Den organisatoriska kopplingen mellan renforskningen, administrationen och näringen sker genom två organ, renförsöksnämnden och rennämnden. I renförsöksnämnden, som är ett planerings- och kontaktorgan, ingår representanter från renforskningen, lantbruksnämnderna och näringen. Rennämnden är ett rådgivande organ till lantbruksstyrelsen i alla näringsfrågor av principiell natur. I rennämnden ingår representanter från såväl renforskningen som rennäringen samt vissa samhällsorgan. I kapitel 21 föreslår vi att kontaktformerna mellan dessa organ och administrationen ses över.

Kontakterna mellan renforskningen och renadministrationen

Rennäringen är en liten näring med för små resurser för att bedriva omfattande bred forskningsverksamhet som t ex inom jordbruket. Det är därför ofrånkomligt att den ordinarie forskningsverksamheten måste prioritera sådana problemområden som är mest angelägna för rennäringen. Den målinriktade forskningen, som syftar till att utveckla näringen i positiv riktning, förutsätter emellertid en nära medverkan från samebyarna och enligt vår uppfattning även ett nära engagemang från den rådgivande personalen inom administrationen. I framtiden bör det därför i större utsträckning satsas på mer gemensamma resultatinriktade utvecklingsprojekt som integreras med samebyarnas ordinarie verksamheter. Härigenom kommer de naturliga kontakterna mellan forskning–administration–rennäring att ge ökat kunskapsutbyte och medverka till ett större engagemang från administrationen att föra ut forskningsresultaten till näringen.

Grundforskning

Några skarpa gränser mellan s.k. grundforskning och målforskning finns inte. Båda typerna av forskning behövs oftast för att få en fullständig

belysning av hela orsakskedjan i ett förhållande, eller då det gäller att t.ex. studera effekten i en viss driftsuppläggning. Med tanke på att grundforskningen för det mesta kräver specialkompetens är det naturligt att den typen av forskning bedrivs av andra institutioner som har helt andra resurser för detta. De nära och naturliga kontaktytorna mellan den mera målinriktade forskningen och andra närliggande forskningsinstitutioner som bedriver grundforskning är därför utomordentligt viktiga.

20.3 Renforskningens lokalisering

Under lång tid har renforskningen arbetat under mycket splittrade förhållanden både geografiskt och organisatoriskt. De institutionella resurser som renforskningen disponerar, har varit och är alltjämt mycket bristfälliga och utgör endast provisoriska lösningar. Vid stationen i Koulpavare (Gällivare) finns varken lokaler eller utrustning för forskning. Samma gäller förhållandet för den experimentella verksamheten och fältförsöksverksamheten.

Redan år 1975 togs frågan upp om att skapa mera fasta former för renforskningen och det tillsattes då en särskild arbetsgrupp med uppgift att utarbeta förslag till en renforskningsstation med tillhörande lokaler, utrustning m.m. Arbetsgruppen kom fram till att en renforskningsstation borde lokaliseras till Vindeln. Stationen skulle förses med en försöksdjursanläggning för experimentell verksamhet och tillhörande laboratorieutrustning. Gruppen framhöll i rapporten vikten av ett nära samarbete med övriga institutioner på lantbrukshögskolan, Umeå universitet och skogshögskolan.

Frågan fördes så småningom vidare till "Utredningen med uppdrag att utreda frågan om lokalisering av ny verksamhet till Västerbottens län". I betänkandet Ds B 1980:18 föreslog utredningen att en renforskningsstation skulle upprättas i Vindeln. Som de viktigaste argumenten för en sådan lösning anförde utredningen att en lokalisering till Vindeln skapar goda samarbetsmöjligheter med lantbruksuniversitetets skogsvetenskapliga institutioner i Umeå och de lantbruksvetenskapliga avdelningar som finns på Röbäcksdalen samt flera institutioner på Umeå universitet som bedriver grundforskning på renområdet.

Renforskningens lokalisering behandlades därefter våren 1982 av riksdagen som beslutade att undersöka möjligheterna att lokalisera renforskningen till Vindeln. Regeringen har sedermera uppdragit åt byggnadsstyrelsen att efter samråd med lantbruksuniversitetet och statskontoret utreda förutsättningarna för en renforskningsstation i Vindeln. I uppdraget ingår att noggrant belysa såväl investeringskostnaderna som kostnaderna för den löpande driften. Därvid bör även jämförelser göras med kostnaderna för en alternativ lokalisering av stationen.

I uppdraget att utreda förutsättningarna för en lokalisering av den centrala rennäringsadministrationen närmare renskötselområdet, i första hand till Jokkmokk, har statskontoret även behandlat renforskningen. Enligt statskontorets bedömning kan det organisatoriskt finnas anledning överväga att till en separat rennäringsmyndighet även lägga ett samlat ansvar för landets

renforskning. Härigenom skulle former skapas för den koppling och återkoppling mellan produktions- och rådgivningsfrågor å ena sidan och för forskning och utveckling å andra sidan, som på ett ömsesidigt sätt påverkar inriktningen av respektive verksamhet. Vidare framhåller statskontoret vikten av att de till omfånget relativt begränsade verksamheter som avser främjandet av rennäringen inte splittras på skilda orter. Enligt statskontoret finns ett betydande positivt värde i det ömsesidiga stöd dessa verksamheter kan ge varandra vid en gemensam lokalisering.

Arvidsjaur och Gällivare

Sedermera har även Arvidsjaur och Gällivare förts fram i diskussionen som tänkbara lokaliseringsorter. I Arvidsjaurområdet pågår bl.a. omfattande slaktkroppsundersökningar och vissa vomfysiologiska studier. För dessa undersökningar har iordningställts en lokal för den mera laboratoriemässiga delen av undersökningen. Detta fältlaboratorium sysselsätter för närvarande fyra till fem årsanställda personer.

Våra bedömningar beträffande renforskningens lokalisering

Regeringskansliet har meddelat att frågan om renforskningens lokalisering kommer att bli föremål för slutgiltig behandling först efter en samlad remissomgång där statskontorets och byggnadsstyrelsens slutrapporter samt rennäringskommitténs betänkande kommer att ingå. Vi anser oss dock redan nu kunna göra vissa principiella bedömningar i frågan.

Vid bedömning av lämplig lokaliseringsort anser vi att följande förhållanden har betydelse.

- Möjligheten till kontakter med andra forskningsinstitutioner och högskolor
- Närheten och kontaktmöjligheterna till rennäringen och dess organisationer, i första hand SSR
- Närheten och kontaktmöjligheterna till renadministrationen
- Kommunikationsmöjligheterna med omvärlden
- Sysselsättningspolitiska aspekter

Vi vill starkt framhålla att de sysselsättningspolitiska aspekterna måste underordnas de funktionella aspekterna på renforskningen, inte minst med tanke på renforskningens strategiska betydelse för rennäringens framtidsutsikter. De sysselsättningspolitiska motiven bör därför endast fälla utslag vid val mellan ur renforskningssynpunkt någorlunda likvärdiga orter.

Enligt vår bedömning förefaller Arvidsjaur och Vindeln vara de orter som bäst fyller de krav man bör ställa på en fungerande forskningsstation. Arvidsjaur ligger mitt i ett renskötselområde med varierande typ av både fjäll- och skogsrenskötsel och erbjuder således goda möjligheter till olika slags fältförsök och experimentell verksamhet. Det tar ungefär tre timmar att färdas med bil mellan Arvidsjaur och Umeå och det finns förhållandevis goda tågförbindelser med både Uppsala och Umeå, där de flesta kontaktytorna med andra forskningsinstitutioner och SSR:s kansli finns. Ett problem som

dock inte kan förbises vid en lokalisering av hela verksamheten till Arvidsjaur är de svårigheter som kommer att uppstå vid rekrytering av forskare till den framtida renforskningen. Av samma skäl anser vi att Gällivare och Jokkmokk inte är lämpliga som lokaliseringsorter. Dessa orter ligger dessutom så belägna att det blir mycket svårt att upprätthålla naturliga vardagliga kontakter med andra forskningsinstitutioner. En lokalisering till Vindeln innebär i det hänseendet fördelar jämfört med de andra alternativen. Vindeln har dock den nackdelen att ligga i utkanten av renskötselområdet vilket kommer att begränsa variationsmöjligheterna till fältförsök inom någorlunda rimliga avstånd.

Umeå som lokaliseringsort med fältstation i Arvidsjaur

Vi anser att det forskningsklimat som renforskningen kommer att arbeta under har avgörande betydelse för effektiviteten i verksamheten, inte minst med tanke på möjligheterna att intressera andra forskare för rennäringsfrågor. Erfarenheter från annan forskning har visat att kontakterna med annan närliggande forskning har stor betydelse då det gäller att få nya impulser och infallsvinklar på olika problem och hur man skall lösa dessa både forskningstekniskt och i verkligheten. Möjligheterna till ett nära samarbete med andra institutioner är dessutom en förutsättning för att kunna samordna forskningsinsatser som spänner över olika problemområden. Vid en alltför avlägsen lokalisering kommer denna möjlighet att starkt reduceras. I betänkandet Ds B 1980:18, sidan 6, underströks betydelsen av det forsknings- och utvecklingsarbete som bedrivs hos lantbruksuniversitetets skogsvetenskapliga institutioner i Umeå och de lantbruksvetenskapliga avdelningar som finns på Röbäcksdalen. Vid våra studier av vilken betydelse dessa institutioner kommer att få i ett framtida samarbete med renforskningen har intrycket än mer förstärkts att de institutionella resurserna för den svenska renforskningen i första hand bör förläggas till Röbäcksdalen. Den fältmässiga delen av forskningen bör i huvudsak förläggas till Arvidsjaur där renforskningen redan byggt upp ett förtroendefullt samarbete med samebyarna i området. Arvidsjaur ligger inom veckopendlingsavstånd från Umeå och kan därför med fördel utgöra samlingspunkt för både olika fältförsök och viss experimentell verksamhet. Om renforskningen kommer att organiseras på detta sätt kommer fältstationen i Kuolpavare inte att ha någon funktion längre och bör då läggas ned.

21 Rennäringsadministrationen

Vi föreslår

- **att den av statskontoret under hösten 1983 gjorda utredningen rörande den centrala rennäringsadministrationen (rapport 1983:44) kompletteras innan förslag till beslut i ärendet föreläggs riksdagen. Den centrala rennäringsadministrationens lokalisering samt dess ställning inom lantbruksverket bör omprövas med huvudsyftet att uppnå en från främst näringspolitiska utgångspunkter så väl fungerande organisation som möjligt. Bl.a. regionalpolitiska hänsyn bör också vägas in men då inordnas under det övergripande målet, en från näringspolitiska utgångspunkter väl fungerande administration. Parallellt med denna beredning bör även de institutionella kontaktformerna mellan rennäringsadministrationen och renforskningen ses över**
- **att lantbruksstyrelsen även fortsättningsvis utgör första instans vid besvär i markupplåtelseärenden**

21.1 Inledning

Vi har beträffande den statliga rennäringsadministrationen funnit anledning att koncentrera oss kring följande frågeställningar:

- Den centrala rennäringsadministrationens lokalisering och organisatoriska hemvist, kontakterna mellan rennäringsadministrationen och renforskningen (jfr. kapitel 20) samt personalsituationen på rådgivningsområdet inom den centrala rennäringsadministrationen (jfr. avsnitt 19.2)
- Förvaltningen av statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen

21.2 Den centrala rennäringsadministrationen

Den statliga rennäringsadministrationen är inordnad i lantbruksverket och arbetar på två nivåer, en central och en regional nivå. Lantbruksstyrelsen är central förvaltningsmyndighet. För handläggning av rennäringsfrågor finns inom styrelsens veterinär- och husdjursavdelning en särskild rennäringsenhet. Inom denna enhet arbetar för närvarande fyra handläggare inklusive

enhetschef, samt en assistent. Enhetschefen är jämte en handläggare och assistent stationerad vid lantbruksstyrelsens huvudkontor i Jönköping. En handläggare med ansvar för rådgivningsfrågor är stationerad i Umeå och en med ansvar för sysselsättningsfrågor i Luleå. Bland den centrala rennäringsadministrationens arbetsuppgifter märks frågor rörande bl.a. rennäringens rationalisering, ekonomisk rådgivning, renköttmarknaden, renbeteskonventionerna med Norge och Finland, fysisk riksplanering, förvaltningen av statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen samt sysselsättningen bland de renskötande samerna. Arbetet kräver god inblick i renskötseln och dess förutsättningar samtidigt som det kräver täta kontakter med ett betydande antal externa institutioner. Vi finner anledning att här särskilt betona att den centrala rennäringsadministrationens arbetsuppgifter i huvudsak inte har den inriktningen att enskilda näringsidkare lätt bör kunna komma i personlig kontakt med handläggare inom myndigheten. Det är ett krav som i första hand får ställas på den regionala administrationen, dvs. lantbruksnämndens rennäringsenheter.

Beträffande det framtida behovet av samordning mellan rennäringsadministrationen och lantbruksverkets övriga verksamhet konstaterar vi att mer renodlad produktionsrådgivning sannolikt kommer att skjutas i förgrunden på rennäringsområdet under de närmaste åren. Under flera år har produktionsrådgivningen, till följd av bl.a. lagstiftningsändringar, fått stå tillbaka för andra frågor som information om rennäringslagens innehåll etc. (jfr. avsnitt 19.2). Inom ramen för den fysiska riksplaneringen väntas förslag som innebär att skyddet av de för rennäringen väsentligaste områdena lagregleras. På dessa båda områden – rådgivning och fysisk riksplanering – kan således antas att den kompetens och erfarenhet, som finns inom övriga lantbruksverket i minst lika hög grad som hittills, kommer att tas i anspråk av rennäringsadministrationen.

Rent allmänt vill vi understryka att grundläggande kunskaper på såväl det ekonomiska som biologiska området inom jordbruket, är i stora delar tillämpliga även på rennäringen, trots att driftsförhållandena uppvisar stora olikheter. En utbrytning av rennäringsadministrationen från lantbruksverket kommer mot den bakgrunden att på sikt innebära, att kunskapsnivån i produktionsfrågor blir uttunnad med oförändrad personalstyrka. Den självständigt arbetande rendriftsadministrationen i Norge förfogar över totalt ca 21 befattningshavare, som har näringsfrågor som huvudsaklig arbetsuppgift, vilket skall jämföras med nuvarande totalt åtta tjänster på rådgivningsområdet inom den svenska rennäringsadministrationen.

Från rennäringshåll har vid flera tillfällen påtalats att utbytet mellan rennäringsadministrationen och renforskningen för närvarande är alltför svagt utvecklat. Även vi finner att kontaktnätet mellan rennäringsadministrationen och forsknings- och utvecklingsverksamheten på rennäringsområdet kan och bör förbättras. Med hänsyn till risken för att forsknings- och utveckningsverksamheten kan bli starkt isolerad såväl organisatoriskt som geografiskt, bör dock renforskningen inte inordnas under rennäringsadministrationen utan även i framtiden vara knuten till Sveriges lantbruksuniversitet. Renforskningen behandlas närmare under kapitel 20.

En samlad prövning av frågan om lämpliga lokaliseringsorter för den

centrala rennäringsadministrationen bör ta stöd i främst följande utgångspunkter:

- Kontaktmöjligheter med statliga myndigheter främst på central nivå bl.a. regeringskansliet, skogsstyrelsen, statens jordbruksnämnd, arbetsmarknadsstyrelsen och statens planverk
- Kontaktmöjligheter med den regionala rennäringsadministrationen samt med näringen och dess företrädare bl.a. SSR
- Kontaktmöjligheter med renforskningen och andra forskningsinstitutioner
- Tillgång till stödfunktioner, i synnerhet kvalificerad juridisk sakkunskap

Härutöver måste vid en översyn av rennäringsadministrationen också vägas in vissa generella lokaliseringshänsyn som att verksamheten skall kunna bedrivas under rationella former, att lämplig personal går att rekrytera, sysselsättningspolitiska aspekter etc. Ytterligare en omständighet som måste beaktas är att den centrala rennäringsadministrationen överprövar vissa av de på regional nivå fattade besluten. Detta innebär att en samlokalisering av den centrala respektive regionala rennäringsadministrationen måste anses tveksam från lämplighets- och rättssäkerhetssynpunkt. Ett sådant arrangemang väcker osökt misstankar om bristande oväld och svårigheter för det överprövande organet att hålla erforderlig distans till tidigare av den regionala rennäringsmyndigheten gjorda bedömningar.

De centrala rennäringsadministrationerna i Norge och Finland är förlagda till Alta respektive Rovaniemi. Orterna är centralt belägna inom respektive lands renbetesområde samt har väl utbyggda kommunikationsmöjligheter med omvärlden (bl.a. egna flygplatser).

Beträffande den centrala rennäringsadministrationens organisatoriska hemvist konstaterar vi att rennäringsenheten inom lantbruksstyrelsen handlägger ärenden som sett i förhållande till lantbruksstyrelsens övriga verksamhet i hög grad kräver en särskild kompetens och därför eventuellt också en handläggning i särskild ordning. Vi konstaterar emellertid också att den centrala rennäringsadministrationen i dagsläget totalt endast omfattar i storleksordningen fem befattningshavare. Inrättandet av ett självständigt ämbetsverk av så begränsad storlek leder sannolikt till relativt sett mycket höga fasta administrativa kostnader. Inom den regionala rennäringsadministrationen har behovet av särskild kompetens lösts genom särskilda beslutsforum i rennäringsfrågor, rennäringsdelegationerna. Enligt vår bedömning finns anledning att överväga att också på central nivå inrätta liknande form av särskilt lekmannaorgan. Kommittén är dock inte beredd att nu lägga fram ett konkret förslag.

En samlad översyn av den centrala rennäringsadministrationen beträffande dess lokalisering såväl geografiskt som organisatoriskt framstår emellertid enligt vår mening som motiverad. På regeringens uppdrag har statskontoret nyligen utrett förutsättningarna för omlokalisering av den centrala rennäringsadministrationen till Jokkmokk (rapport 1983:44). En fullständig bild framträder först sedan jämte regionalpolitiska hänsyn också näringspolitiska

och funktionella aspekter vägts in. Föreliggande material bör således kompletteras innan förslag till beslut föreläggs riksdagen. De näringspolitiska aspekterna bör få utgöra främsta utgångspunkt vid denna slutliga prövning av frågan om den centrala rennäringsadministrationens lokalisering.

21.3 Förvaltning av statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen

I rapport 1983:44 "Lokalisering av den centrala rennäringsadministrationen till Jokkmokk" ifrågasätter statskontoret om lantbruksstyrelsen bör vara besvärsinstans i fråga om markupplåtelser på statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen i Jämtlands län. Den centrala rennäringsadministrationens arbetsuppgifter bör enligt statskontoret renodlas till att i huvudsak gälla produktions- och näringsfrågor. I utredningen framförs även principiella tveksamheter mot att en sektormyndighet som lantbruksstyrelsen nödgas ta ställning i frågor som berör geografiska områden där flera samhällssektorer ofta har mot varandra stridande intressen och anspråk. Länsstyrelserna i de tre nordligaste länen föreslås överta lantbruksstyrelsens roll som överprövande instans i de aktuella markupplåtelsefrågorna.

Frågan om förvaltningen av statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen var föremål för ingående överväganden i samband med införandet av ny rennäringslag år 1971. I den utredning som föregick rennäringslagens införande (SOU 1968:16) anfördes att med hänsyn till de långtgående garantier för renskötselns fortsatta bedrivande som sedan länge lämnats i de olika renbeteslagarna bör fjällförvaltningsärenden i första hand bedömas från synpunkten av deras inverkan på rennäringen. Detta förutsätter att beslutsmyndigheten äger god insikt i renskötselns problem och har en positiv inställning till dessa. Vidare underströks värdet av ett nära samband vid handläggningen av närings- och markförvaltningsärenden. Av denna anledning ansågs länsstyrelsen som mindre lämplig som markförvaltare. Mot utredningsmajoritetens uppfattning framfördes att länsstyrelsen som markförvaltare skulle underlätta en anpassning av markutnyttjandet efter utvecklingens gång och att en från samhällsekonomisk synpunkt optimal användning av markerna underlättas.

De aktuella markområdena är avsatta i en bestämd avsikt nämligen "för lapparnas uteslutande begagnande" (rennäringslagens promulgationslag punkt 2). Det primära syftet med statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen är enligt gällande rätt att tjäna renskötseln. Föredragande statsråd anför således i prop. 1971:51 med förslag till rennäringslag att

> som en allmän utgångspunkt bör enligt min mening gälla, att renskötselrätten liksom enligt gällande lagstiftning bör vika endast om så behövs för att genomföra ändamål som framstår som angelägna från allmän synpunkt. Om de remissinstanser som uttalar sig för ett mera effektivt markutnyttjande inom renskötselområdet menar att renskötselrätten bör vika för enbart enskilda behov – där alltså allmänintresset är ringa – med anledning av att marken t.ex. kan väntas ge högre avkastning, kan jag sålunda inte biträda deras uppfattning.

Vi finner inte att någon förändring inträtt som motiverar en annan syn på dessa frågor än den som lades fast av riksdagen 1971. Vi vill för övrigt understryka att en uppdelning i markförvaltningsfrågor å ena sidan och näringsfrågor å den andra, inte är ändamålsenlig från näringens egen horisont. Tillgång till naturbete är för rennäringen en existensbetingelse och således också en avgörande produktions- och näringsfråga. Länsstyrelsernas samordningsansvar bör liksom hittills utövas inom ramen för den översiktliga fysiska planeringen och utifrån de särskilda bestämmelser som finns intagna i rennäringslagen till skydd för det allmännas intressen. Vi konstaterar också att länsstyrelsens representant i rennäringsdelegationen kan påyrka att delegationens beslut i upplåtelsefrågor direkt underställs regeringens prövning (1 § tredje stycket rennäringskungörelsen). Konstruktionen är unik och tillkom, enligt föredragande statsråd, för att "eventuella planläggningssynpunkter alltid skulle kunna bli beaktade". De hittillsvarande erfarenheterna är också goda, vilket bl.a. länsstyrelsen i Norrbottens län vitsordat.

Avslutningsvis kan erinras om att i en utredningspromemoria (Ds Ju 1982:14) föreslås att ärenden som redan prövats i två instanser inte bör gå vidare till regeringen. Inlagt i statskontorets modell skulle detta förslag innebära att länsstyrelserna blev sista besvärsinstans i aktuella ärenden. Organ utan särskild kompetens i renskötselfrågor skulle följaktligen komma att fälla det slutliga avgörandet i ärenden rörande markupplåtelser inom marker avsatta för att primärt tjäna renskötseln.

22 Kombinationssysselsättning

Vi föreslår

- **att en SYO-konsulenttjänst på hel- eller deltid ställs till Samernas folkhögskolas förfogande. Det bör kunna ske genom omfördelning av resurser inom berörda länsskolemyndigheter**
- **att det av SSR initierade investment- och utvecklingsbolaget SAMEK AB ges sådant stöd att verksamheten kan byggas ut**
- **att de arbetsmarknadsinsatser som för närvarande görs från statsmakternas sida till förmån för renskötande samer även i framtiden utgår i minst nuvarande omfattning. Inom renskötseln finns flera angelägna arbetsobjekt för vilka arbetsmarknadsstöd bör kunna utgå**

Till renskötseln direkt knutna verksamheter bör förläggas så nära primärproduktionen som det är möjligt. Vidareförädling av samiska produkter, tillsyn av anläggningar, fordon och redskap samt redovisning och bokföring, är exempel på arbetsuppgifter som de renskötande samerna således i ökad utsträckning själva bör svara för. Fiskevårdande insatser, som inplantering av fisk samt jakt- och fiskebevakning, är andra exempel på åtgärder som kan innebära värdefulla möjligheter till kompletterande sysselsättning för den renskötande befolkningen. Särskilt kvinnornas behov av sysselsättning är här viktigt att beakta.

22.1 Bakgrund

Rennäringen är en glesbygdsnäring med glesbygdsnäringarnas särdrag – låg bruttoinkomst per företagare, inkomst och sysselsättning ojämnt fördelade över året, ett samlat näringsfång som hämtas från flera olika näringar. Behov och möjligheter till kombinationssysselsättningar inom renskötseln kan betraktas utifrån flera utgångspunkter: renskötaren, renskötarhushållet samt samebyn med samtliga medlemmar och tillfälligt anställda inom renskötseln.

Jakt och fiske ingår i renskötselrätten och är inga kombinationssysselsättningar i vanlig mening utan utgör en del av rennäringen, vilket även gäller arbetsuppgifter som uppförande av stängsel och andra anläggningar. Till kombinationssysselsättningar i gängse betydelse hör bl.a. slöjd, turistisk verksamhet, jordbruk, skogsbruk samt beredskapsarbeten av skilda slag.

Det för många familjer inom renskötseln speciella förhållandet med dubbel bosättning verkar begränsande på familjemedlemmarnas möjligheter till sysselsättning i och utanför rennäringen. Många kvinnors situation är särskilt bekymmersam, vilket bl.a. underströks vid SSR:s landsmöte i Karesuando 1983. Samtidigt noterar vi att förbättrade möjligheter att dagligen färdas till och från arbetet, liksom ökad tillgång till tekniska hjälpmedel, gjort renskötaryrket bättre anpassat för kvinnor och ökat möjligheterna för båda makarna att aktivt delta i renskötselarbetet. I prop. 1976/77:80 understryker föredragande statsråd att

det är av stor betydelse att samekvinnor bereds sysselsättning inom det samiska området. Detta motiveras dels utifrån strävandena att främja jämställdheten mellan kvinnor och män, dels av det förhållandet att den rådande könsfördelningen till följd av den kvinnliga utflyttningen hotar samebefolkningens fortbestånd i de samiska kärnområdena.

Möjligheten för den renskötande befolkningen att upprätthålla en bred näringsbas reduceras i takt med ökad effektivitet inom renskötseln. För renskötseln är det emellertid väsentligt att den får utvecklas på ett sätt som är gynnsamt sett från näringens egen horisont, bl.a. för att liksom hittills kunna utgöra ryggraden i en bred kombination av olika sysselsättningar. En betydande del av de renskötande samerna bör även på sikt ha renskötsel som sin *huvudsakliga* sysselsättnings- och inkomstkälla. Genom rationaliseringar skulle detta leda till en viss arbetskraftsavgång. Denna får inte bli så kraftig att förutsättningarna för rennäringen att fortleva som samisk näring rubbas. Även i framtiden bör ett rimligt antal samer kunna få sin utkomst från renskötseln, vilket föredragande statsråd underströk i prop. 1976/77:80.

För att uppnå detta dubbla mål – en sund näringsmässig utveckling av renskötseln samtidigt som en alltför kraftig arbetskraftsavgång undviks – krävs satsningar inte bara inom renskötseln som sådan utan även på att arbetstillfällen successivt skapas som ligger i anslutning till och kompletterar rennäringen.

22.2 Överväganden

Grundstenar i en utveckling i den skisserade riktningen är bl.a.:

- att *framväxten av ett starkare medvetande* hos den renskötande befolkningen att själv bearbeta initiativ i olika riktningar uppmuntras
- att möjligheterna att upprätthålla en fortsatt *bred näringsbas* beaktas i samhällsplaneringen
- att *vidareförädling* av samiska produkter, underhåll av anläggningar, fordon och redskap samt redovisning och bokföring jämte andra till renskötseln knutna verksamheter, förläggs så nära primärproduktionen som det är möjligt.

Uppmuntran till initiativ

En viktig erfarenhet från de senaste årens utvecklingsarbete på det regionalpolitiska området är, att externa organs och myndigheters uppgift

framför allt bör vara att väcka och stimulera samt kanalisera de initiativ den aktuella målgruppen själv tar.

Mot denna bakgrund vill vi här särskilt betona studierådgivning, utvecklingsplaneringen inom samebyarna samt ett samiskt utvecklingsorgan som viktiga instrument att länka utvecklingen i önskad riktning. Utbildningsbehovet bland främst unga renskötare bedömer vi vara större än bland jämförbara yrkesgrupper, bl.a. med hänsyn till att någon fungerande yrkesutbildning inte finns för närvarande (se vidare avsnitt 19.1). Parallellt med att en sådan utbildning kommer till stånd bör särskilda studierådgivningsinsatser sättas in, t.ex. genom att en SYO-konsulent kan ställas till Samernas folkhögskolas förfogande. Även lantbruksnämnderna bör observera utbildningsfrågorna i sin rådgivningsverksamhet.

Inom ramen för samebyarnas utvecklingsplanering är det naturligt att infoga jakt, fiske, anläggningsunderhåll, foderhantering etc. Även verksamheter, som ligger utanför samebyarnas ordinarie fält bör emellertid kunna inarbetas. Det gäller t.ex. slöjd, slakt och turistisk verksamhet.

Intresset för att ett samiskt utvecklingsorgan tillskapas har varit uttalat sedan länge i samiska kretsar. SSR har nu tagit initiativ till bildandet av ett investment- och utvecklingsbolag, SAMEK AB. Som ägare till SAMEK AB kommer att stå SSR samt samebyar och enskilda samebymedlemmar. Förstahandsuppgiften för bolaget blir att säkerställa ett samiskt inflytande i samband med rekonstruktionen av AB Sameprodukter.

Det vidare syftet med bildandet av SAMEK AB är främst att bolaget genom tillgång till egna utredningsresurser och på annat sätt skall kunna ta initiativ till och stödja initiativ utifrån till breddad verksamhet med anknytning till renskötseln.

Med hänsyn till vad kommittén i övrigt anfört om betydelsen av en samlad bosättning och tillgång på kompletteringssysselsättning inom renskötselområdet, är frågan om framväxten av ett samiskt utvecklingsorgan enligt vår mening av största vikt. Det allmänna bör vara berett att stödja verksamheten. På kort sikt får det anses ankomma på SSR samt SAMEK AB att lämna förslag på hur det allmänna kan stödja verksamheten. Bolaget har sökt förhandsbesked om lokaliseringsstöd.

En bred näringsbas

Möjligheterna att upprätthålla en bred näringsbas för verksamma inom renskötseln hänger nära samman med utvecklingen i samhället i stort. Näringsbasen förändras med exploateringar inom renskötselområdet, med förändrade allmänna regler för jakt- och fiske, med arbetsmarknadspolitiska insatser etc. I riksdagens beslut om den fysiska riksplaneringen (prop. 1972:111) framhålls *att utvecklingen inom fjällområdet, med bl.a. ökad turism, bör styras i en sådan riktning att samiska intressen inte skadas och helst så att samerna själva, får del i utvecklingens positiva sidor*. Kommittén finner det angeläget att betona att detta är ett betraktelsesätt, som bör tillämpas på hela den renskötande befolkningens inkomst- och sysselsättningssituation. Utvecklingen inom renskötselområdet bör styras i sådan riktning att den renskötande befolkningens samlade näringsbas inte skadas och helst så att deras inkomst- och sysselsättningssituation kan förbättras.

Ökad "självverksamhet"

Rennäringen genererar i likhet med andra näringar kringverksamhet i olika former: förädling av kött, hudar och horn, tillverkning och underhåll av redskap, fordon och anläggningar, administrativ service som redovisning och bokföring etc. Från flera utgångspunkter finner vi det naturligt att rennäringen själv håller i dessa verksamheter i större utsträckning än vad som nu är fallet. En grundval för införandet av ny rennäringslagstiftning 1971 var ökat samiskt inflytande. Att samerna i ökad grad också tar ansvar för den kringverksamhet primärproduktionen, renskötseln, alstrar bör vara en naturlig fortsättning på dessa strävanden. För en utveckling mot ökat samiskt ansvarstagande och ökad självverksamhet talar också

- att ökad möjlighet ges till arbete åt undersysselsatta i extremt sysselsättningssvaga områden
- att ökad möjlighet ges för samer som lämnar den aktiva renskötseln att erhålla sysselsättning i en till renskötseln nära knuten verksamhet, t.ex. slakt i anslutning till produktionsområdet

Viktigt med reguljära arbetsmarknadsinsatser

Insatser på arbetsmarknaden i form av beredskapsarbeten etc., har särskilt i de nordligaste byarna bidragit till att hålla tillbaka avgången av arbetskraft från renskötseln. Åtminstone i det kortare perspektivet är det enligt vår bedömning av mycket stor vikt att dessa stödinsatser kan hållas kvar på minst nuvarande nivå. Vi konstaterar för övrigt i det sammanhanget också att det inom renskötseln finns flera angelägna arbetsobjekt som t.ex. upprustning av stängsel, byggande av slaktanläggningar och fiskevårdande insatser för vilka arbetsmarknadsstöd bör kunna utgå.

Avslutningsvis vill vi erinra om att en tjänst inrättades inom lantbruksstyrelsen 1979 med särskild inriktning på frågor rörande sysselsättningen bland de renskötande samerna. Befattningshavaren är för närvarande stationerad i Luleå. Den tid som förflutit sedan tjänsten inrättades har främst haft karaktär av uppbyggnadstid där en betydande del av arbetsinsatserna fått koncentreras på inventering etc. Det är väsentligt att resurser nu kan avsättas ur bl.a. glesbygdsmedel, så att lantbruksstyrelsen tillsammans med enskilda samebyar och med SSR kan medverka till att sysselsättningsskapande åtgärder kommer till utförande.

23 Slakt–förädling–marknadsföring

Vi föreslår

- **att det nybildade marknadsrådet för renkött gör en översyn av slakt- och förädlingsledet. Viktiga frågor som bör belysas i denna översyn är hur slakten skall organiseras i samebyarna, djurhanteringen i samband med slakten, klassificeringsfrågan, införande av lagringsbidrag samt produktutveckling och marknadsföring**

23.1 Inledning

Av kommitténs kartläggning i kapitel 6 framgår att många av de svårigheter rennäringens förädlingsled står inför i grunden är ett strukturellt problem. Nuvarande splittrade situation inom uppköparledet skapar labila förhållanden både inom förädlingsledet och bland producenterna, vilket bl.a. yttrar sig i följande olägenheter.

- Ojämn slakttillförsel, vilket innebär ett lågt kapacitetsutnyttjande för de större etablerade slakterierna
- Ingen samordning i marknadsföring och produktutveckling
- Otrygghet för renägarna då det gäller leveransmöjligheterna. Det blir allt vanligare att renägare inte får leverera önskat antal renar på grund av ointresse från uppköparna
- De mindre företagen har för liten omsättning för att kunna finansiera de anordningar som krävs för att kunna uppfylla dagens krav på arbetsmiljö och hygien

Sammantaget innebär de här beskrivna olägenheterna av den splittrade företagsstrukturen en låg effektivitet inom förädlingsledet, som ytterst drabbar producenterna genom lägre avräkningspriser.

23.2 Översyn av slakt- och förädlingsledet

Skall rennäringen kunna hävda sig i konkurrensen med annan köttproduktion framstår det som nödvändigt att man på sikt försöker ändra nuvarande splittrade förhållanden i branschen, samtidigt som näringen får större inflytande på förädlingsindustrin i framtiden. För att bedöma vilka åtgärder

som krävs, bör en mera fullständig översyn göras av hela distributionskedjan från insamling av renarna till slakthagen till den färdiga produkten i butiken. I det följande skall vi peka på några viktiga frågor som närmare bör behandlas i en sådan översyn.

□ *Slakt i samebyarnas regi*

Slakt i samebyarnas regi skulle innebära viss rationalisering och kostnadsminskning, samtidigt som sysselsättningen stannar inom byn och dess närområde. Det finns dock en mängd praktiska och organisatoriska frågor som måste klaras ut innan det går att realisera en sådan uppläggning av slakten. Det kan därför vara lämpligt att man först testar systemets tillämplighet som ett pilotprojekt i en eller två samebyar. Ett nära samarbete med livsmedelsverket är nödvändigt för att lösa de livsmedelshygieniska kraven på ett sätt som är anpassat till rennäringens speciella förhållanden.

□ *Hantering av djuren i samband med slakt*

Som vi redan nämnt i kapitel 6 har hanteringen av djuren i samband med slakten avgörande betydelse för kvaliteten på renköttet. Hanteringsfrågorna bör tas upp i sin helhet från insamling till slakt. Ett nära samarbete med renforskningen i denna fråga är nödvändigt.

□ *Klassificering av renkött*

Frågan om klassificering av renkött bör tas upp på nytt. Vi har konstaterat att det föreligger ett klart behov av en mer marknadsanpassad produktion, inte minst med tanke på den senaste tidens ökade köpmotstånd mot fett kött. Vi bedömer att en marknadsanpassad betalning efter klasser och fettgrupper dessutom får två positiva styreffekter på produktionen. Samebyar med bättre balans mellan renantal och betestillgång kommer att gynnas, slakt av yngre djur kommer att premieras. Ett införande av klassificering av renkött måste följas upp med informationskampanjer om vilka möjligheter renägarna har att påverka klassificeringsresultatet.

□ *Lagringsbidrag*

Den ökade fryslagringen, som innebär att renägarna fungerar som kreditgivare, är oroande och kräver en snar lösning. Det kan enligt vår uppfattning inte heller vara riktigt att endast några få företag skall bära hela kostnaden för de marknadsreglerande åtgärder som görs genom fryslagring och export. Inom marknadsrådet för renkött (jfr avsnitt 23.3) har frågan om möjligheterna att införa i första hand någon form av lagringsbidrag tagits upp. Ett sådant bör kunna finansieras över prisstödet i kombination med ett visst statsbidrag. Administreringen av verksamheten bör lämpligen samordnas av jordbruksnämnden. Storleken på ett lagringsbidrag är delvis en förhandlingsfråga, som bör tas upp vid de årliga överläggningarna med jordbruksnämnden.

□ *Samiskt ägarinflytande*

Kommittén anser det är av avgörande betydelse att det finns ett stort företag för att dels kunna klara den stora volymen av slakten och dess förädling, dels och inte minst, för att bära upp kostnaderna för marknadsföringen.
Det ledande slakteriföretaget, AB Sameprodukter, försattes i konkurs i september månad 1983. Detta har lett till att näringen ställts inför en rad nya problem av både kortsiktig och långsiktig natur.
När kommittén avslutar sitt arbete i november 1983 är rekonstruktionen av AB Sameprodukter inte klar. Det saknas därmed grund för konkreta förslag från vår sida. Vi får dock uttala att det är synnerligen angeläget att näringen får ägarinflytande i det nyrekonstruerade företaget. Det av SSR och samebyarna nybildade SAMEK AB, som väntas ingå som delägare i företaget, bör därför kunna påräkna ett aktivt stöd från samhällets sida.

23.3 Marknadsrådet för renkött

Renkött är en liten säsongbetonad vara som distribueras under mycket speciella villkor. Renköttets möjligheter att hävda sig i framtiden är beroende av dels hur man lyckas samordna de olika länkarna i distributionskedjan, dels hur man lyckas finna den nisch i marknaden som efterfrågar renkött. Kommittén noterar därför med tillfredsställelse att ett marknadsråd för renkött har bildats under jordbruksnämndens ledning. En förstahandsuppgift för rådet bör enligt vår uppfattning vara att följa upp den marknadsundersökning som rådet nyligen initierat. Vidare bör marknadsrådet dra upp riktlinjerna för hur den föreslagna totalöversynen av slakt- och förädlingsledet skall läggas upp.

En annan viktig uppgift för marknadsrådet är att följa upp orsakerna till ökningen av antalet renar som besiktigas vid kommunal köttbesiktningsbyrå. Enligt kommitténs mening är denna ökning en i sig inte önskvärd utveckling även om kommittén är medveten om att det i vissa fall och för vissa orter kan gälla att sådan besiktning är det enda realistiska alternativet för att över huvud taget få slaktkropparna besiktigade.

24 Ansvarsfrågor

Vi föreslår

- **att SSR tar initiativ till inrättande av en särskild samisk ansvarsnämnd**
- **att regeringen ger en särskild arbetsgrupp i uppdrag att utreda den närmare utformningen av bestämmelser om "strövrensvite"**

24.1 Nuvarande styrmedel

Med tillkomsten av 1971 års rennäringslag försvann lappfogdeorganisationen. Numera får således samebyarna själva ta ansvar för hur renskötselarbetet organiseras och hur byarnas ekonomiska angelägenheter hanteras. Med reformen 1971 följde även att ansvaret för att lösa interna konflikter och att stävja missförhållanden inom renskötseln flyttades över från lappfogden och länsstyrelsen till samebyarna och deras styrelser. De styrinstrument/maktmedel som stod till lappfogdarnas förfogande – t.ex. vitesföreläggande – överflyttades inte. Att sammanslutningar som samebyar inte gavs sådana befogenheter är i och för sig närmast självklart med hänsyn till att allmänna rättsgrundsatser begränsar rätten att besluta om påföljder i olika former till domstolar eller motsvarande organ.

De rättsliga instrument som för närvarande står till buds för att komma till rätta med brister i renskötseln är av två slag:

- Genomförande av tvångslakt
- Förordnande av syssloman

I båda fallen beslutar länsstyrelsen. Instrumenten tvångsslakt och syssloman är till sin karaktär dels sådana att de ej kan riktas mot enskild näringsidkare, utan endast mot minst en hel sameby, dels sådana att de blir aktuella att ta i bruk först när bristerna nått betydande proportioner.

24.2 Samisk ansvarsnämnd

Behovet av att effektivt kunna bearbeta företeelser som strider mot god renskötarsed kvarstår i princip på likartat sätt som före reformen 1971. Detta skulle kunna användas som argument för en återgång till en ordning motsvarande lappväsendet med lappfogdar. I renskötselkretsar har i stället väckts tanken på inrättandet av en samisk bransch- eller disciplinnämnd.

Goda erfarenheter av liknande inrättningar finns i andra näringsgrenar och yrkesgrupper bl.a. inom motorbranschen och bland revisorer, advokater och läkare.

Viktiga utgångspunkter vid tillskapandet av administrativa rutiner i syfte att rätta till brister i renskötseln är enligt vår mening bl.a. följande:

- Huvudansvaret för att utveckla och konkretisera vad som menas med god renskötarsed bör ligga på samerna själva
- Systemet skall ge goda möjligheter att snabbt och effektivt komma till rätta med missförhållanden i renskötseln
- Systemet bör medverka till att förstärka och inte försvaga samebyarnas ställning
- Den enskildes rättssäkerhet måste vara skyddad på ett betryggande sätt

Vi har övervägt möjligheterna att inrätta en samisk ansvarsnämnd men dock funnit, att det bör ankomma på samerna själva att ta initiativ till inrättandet av en disciplin- eller ansvarsnämnd, förslagsvis under SSR och då utan att förfoga över extra ordinära styrmedel som kräver lagreglering. Behovet av lagreglering bör, om samerna begär det, bli föremål för ytterligare överväganden.

24.3 Strövrensvite

Lantbruksnämnden i Västerbottens län påtalade i en skrivelse från den 24 oktober 1983 behovet av mer praktiskt tillämpbara sanktionsmedel vid förekomst av strövren. Sommaren 1982 prövades inom länet, utan större framgång, den sanktionsmetod rennäringslagen föreskriver, tvångsslakt (71 § RL). Av i storleksordningen några tusen strövrenar fälldes 105 djur genom särskilda förrättningsmäns försorg. Nettokostnaden för statsverket uppgick till c:a 120 000 kronor. Lantbruksnämnden föreslog att rennäringslagen kompletteras med en bestämmelse om ekonomiska sanktioner. Syftet med en sådan bestämmelse skulle vara att få berörd/berörda renägare att själv/själva slakta ut eller transportera bort de renar som blivit kvar i skogslandet.

Vi har under avsnitt 13.5.1 mera ingående redogjort för problemen med strövrensförekomst och åtgärder som lämpligen bör vidtas. Insatserna från statens sida bör främst ta sikte på att genom positiva åtgärder underlätta uppflyttningarna från vinterbeteslanden. Exempel på sådana åtgärder är stöd till utbyggnad av flyttningsvägar, stöd till tillskottsutfodring samt intensifierad rådgivning. Särskilt för samebyar med långa och besvärliga flyttningar är det angeläget att flyttningsförhållandena kan förbättras. Vi finner emellertid också, i likhet med lantbruksnämnden i Västerbottens län, att nuvarande sanktionsbestämmelser är otillräckliga mot uppenbart tredskande. Skötsellagstiftningen på bl.a. jord- och skogsbruksområdet innehåller regler om ekonomiska sanktioner och, som redan nämnts, fanns även i den äldre renskötsellagstiftningen sådana bestämmelser intagna. Regeringen bör ge en särskild arbetsgrupp i uppdrag att utarbeta förslag till närmare

utformning av bestämmelser om ekonomiska sanktioner vid förekomst av strövren i anmärkningsvärd omfattning.

Om t.ex. ett regelsystem med vitesföreläggande användes skulle det i grova drag kunna utformas enligt följande. Länsstyrelsen är vitesföreläggande myndighet medan vitet döms ut av tingsrätt. En positiv åtgärd föreläggs berörd part, t.ex. omhändertagande av 500 renar, vilken skall vid visst vite vara utförd inom viss tid. Åtgärdens genomförande skall styrkas med intyg från t.ex. närmaste polismyndighet. För att uppnå avsedd effekt, d.v.s. att berörd/berörda renägare själv/själva nedbringar antalet strövrenar, är det väsentligt att vitesbeloppet läggs på en nivå som blir kännbar för den svarande.

Kommittén är medveten om att ett system med strövrensvite i sig innebär svåra bevisproblem. Det förutsätter därför att dessa från rättssäkerhetssynpunkt väsentliga problem särskilt övervägs undet det fortsatta utredningsarbetet.

25 Samråds- och förhandlingsformer mellan rennäringen och staten

Vi föreslår

- **att årliga överläggningar äger rum mellan staten och rennäringen. Överläggningarna skall utmynna i en överenskommelse om främst för rennäringen viktiga ekonomiska frågor såsom prisstödets storlek. Staten bör företrädas av statens jordbruksnämnd och vid behov också av lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen. Rennäringens företrädare bör utses av SSR**

År 1977 bildades en permanent interdepartemental arbetsgrupp för samefrågor med representanter från ett flertal departement samt statsrådsberedningen. Gruppen tillkom bl.a. för att förbättra samordningen av de statliga stödinsatserna till samerna. I arbetsgruppens uppgifter ingår bl.a. regelbundna överläggningar med samerna i konkreta frågor. Beträffande rennäringen anser vi tiden nu mogen för att ytterligare utveckla och fördjupa den inledda dialogen.

I rennäringskommitténs direktiv ingår att särskilt studera förhållandena i Norge. I Norge förs sedan mitten av 1970-talet förhandlingar mellan norska staten och företrädare för renskötseln. Avtalsperioden är normalt två år. Förhandlingarna utmynnar i ett principavtal i vilket storleken på det statliga ekonomiska stödet till rennäringen, sociala trygghetsfrågor, organisationsstöd samt skiftande näringspolitiska spörsmål regleras. Staten företräds av en delegation utsedd av lantbruksdepartementet. Företrädarna för renskötseln utses av Norska Reindriftsamers Landsförbund (NRL). Under avsnitt 10.2.3 har vi lämnat en mer ingående redogörelse för det s.k. reindriftsavtalet jämte förhandlingsordning och avtalsinnehåll. Erfarenheterna från norsk sida av den rådande ordningen är goda. Båda parter framhåller i synnerhet att man på detta sätt skapat ett forum för ömsesidigt meningsutbyte och dialog mellan näringen och centrala beslutsfattare.

I det norska reindriftsavtalet har stor tonvikt lagts vid det ekonomiska stödet till renskötseln, vilket bl.a. hänger samman med att det statliga stödet till renskötseln är betydligt mer omfattande i Norge än i Sverige. Framtagandet av underlagsmaterial för dessa förhandlingar har förorsakat ett inte obetydligt merarbete. Rent allmänt kan samtidigt konstateras att också vissa administrativa fördelar kan åstadkommas, bl.a. genom att delfrågor kan föras samman och behandlas vid ett tillfälle. Systemet ger också större möjlighet till en samlad syn och hantering av olika rennärings-

frågor. Positivt från näringssynpunkt är vidare att en fast kanal finns tillgänglig för dialogen med staten.

Den norska modellen bör enligt vår bedömning kunna stå som förebild för överläggningar mellan svenska staten och företrädare för rennäringen. Till skillnad från det norska systemet bör överläggningarna föras på ett mera allmänprincipiellt plan samt äga rum varje år. Överläggningarna bör kunna omfatta för rennäringen viktiga frågor såsom det statliga stödet till rennäringen, samhällsplaneringen inom renskötselområdet, sociala förhållanden bland landets renskötare, produktions- och driftsförhållanden etc. Vad angår underlaget för överläggningar i olika ekonomiska frågor är vi medvetna om att kunskaperna om rennäringens ekonomi är otillräckliga. Bristen på faktaunderlag får emellertid inte hindra att regelbundna överläggningar kommer igång. Någon faktainsamling av den omfattning som tillämpas i Norge anser vi inte är nödvändig. För att parterna skall kunna följa rennäringens ekonomiska utveckling och att det skall finnas ett underlag för den framtida rådgivningen anser vi dock att någon form av enklare insamling av driftsdata bör ske. Detta ansvar bör läggas på den centrala rennäringsadministrationen, som också har ansvaret för den ekonomiska rådgivningen.

Representanterna för rennäringen i de föreslagna överläggningarna bör utses av SSR dit samtliga samebyar för närvarande är anslutna.

Beträffande vem som bör företräda staten konstaterar vi att överläggningar med den föreslagna inriktningen kommer att spänna över ett flertal sakområden. På jordbrukets och fiskets områden leds produktprisförhandlingarna av ett centralt ämbetsverk, statens jordbruksnämnd. Statens jordbruksnämnd har därigenom tillgång till en förhandlingsorganisation, som bedöms kunna genomföra överläggningar också på renskötselområdet, vad gäller ekonomiska frågor. I de fall överläggningarna omfattar andra frågeställningar t.ex. rörande samhällsplaneringen inom renskötseln bör också andra myndigheter kunna delta. Vi föreslår därför att staten företräds av statens jordbruksnämnd tillsammans med lantbruksstyrelsen och i vissa frågor även skogsstyrelsen.

V Medelsbehov och finansiering

Vi föreslår

- **att statens finansiella stöd till rennäringen ökas med totalt ca 7,5 milj kr**
- **att stödet till rennäringens rationalisering finansieras via statsbudgeten och inte över samefonden**
- **att de ökade resurserna finansieras genom bidrag från storskogsbruket och turistnäringen samt genom höjda upplåtelseavgifter för jakt och fiske på statens marker ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen**

26.1 Inledning

Vårt arbete har, i enlighet med utfärdade direktiv, omfattat olika frågor av ekonomisk-administrativ natur inom rennäringen. Våra förslag omfattar de frågeställningar vi bedömt vara av störst betydelse för rennäringen på kort och lång sikt.

26.2 Medelsbehov

Regeringen har lämnat generella direktiv för arbetet inom offentliga utredningar om finansiering av reformer (dnr 1978:40 och 1980:20). Vi är således skyldiga att ange hur de av oss föreslagna reformerna på rennäringsområdet skall finansieras. Våra förslag innebär ökat medelsbehov om ca 7,5 milj kr per år. Kostnaderna fördelar sig enligt följande.

– Utvidgat prisstöd (avsnitt 14.1)	2,7 milj kr
– Stöd till tillskottsutfodring (avsnitt 14.2.5)	1,5 milj kr
– Trygghetspaket för renskötare (avsnitt 15.1)	0,8 milj kr
– Ny tjänst på rådgivningsområdet (avsnitt 19.2)	0.3 milj kr
– Utvidgat stöd till rennäringens rationalisering (avsnitt 14.2)	0.3 milj kr
– Stöd till transport vid slakt i väglöst land (avsnitt 14.4.4)	0,2 milj kr
– Medverkan under tre år vid utvecklingsplanering inom samebyarna (avsnitt 12.3 och 13.3)	0,2 milj kr
Summa	6,0 milj kr

Härutöver föreslår vi att det nuvarande stödet till rennäringens rationalisering bekostas av statsverket. Dessa medel hämtas för närvarande ur samefonden och stödets storlek uppgick under senaste budgetåret till sammantaget ca 1,4 milj kr. Staten lämnar stöd till rationalisering inom annan livsmedelsproduktion som jordbruk och fiske och bör enligt vår mening från samma utgångspunkt också lämna ekonomiskt stöd till rennäringens rationalisering. Samefonden bör vidare direkt eller indirekt förstärkas för att på sikt kunna fullgöra de åtaganden som lagts på den. Samefondens finansiella ställning har kraftigt försämrats sedan den inrättades år 1971, vilket belyses i avsnitt 7.8.

Våra förslag medför således ett ökat totalt medelsbehov på 7,4 milj kr.

Vi vill också peka på behovet av att den årliga anvisningen av medel till katastrofskadefonden uppjusteras från 330 000 kronor till 500 000 kronor. Medelsbrist i katastrofskadefonden har hittills täckts genom tilläggsbudget varför den föreslagna justeringen i praktiken inte innebär någon ökad kostnad för statsverket, förutsatt att nuvarande former och bestämmelser för stöd inte ändras.

Frågan om höjd kompensation till renskötseln för rovdjursförluster har lämnats utanför. Rennäringen uppbär i nuläget ca 6 milj kr i ersättning för rovdjurstivna renar. De faktiska förlusterna för rennäringen beräknas vara betydligt större.

26.3 Finansiering

I vattenlagen och gruvlagen regleras formerna för kompensation till bl.a. rennäringen för de olägenheter som vattenkraftutbyggnader och gruvnäring kan innebära. Storskogsbruket och turismen påverkar i praktiken och i än högre grad förutsättningarna för rennäringen utan att motsvarande kompensation lämnas, vilket vi närmare beskriver under avsnitt 13.4.

Från såväl skogsbrukets som turistnäringens sida görs ansträngningar för att mildra de negativa återverkningarna på renskötseln. Intressekonflikterna är emellertid av sådan art att skadeverkningarna inte kan elimineras då en och samma resurs skall utnyttjas av flera delvis motstående intressen. Även fortsättningsvis torde skogsbruket och turismen, även om all möjlig hänsyn tas, medföra olägenheter för och intrång i rennäringen. Kommittén anser därför att dessa näringar bör ekonomiskt kompensera rennäringen för intrånget. Med hänsyn till att kompensation knuten till varje enskilt intrångstillfälle inte synes vara en praktisk användbar ersättningsmetod, annat än undantagsvis, anser vi att en samlad kompensation bör kunna utgå till rennäringen. Självfallet innebär det viss ökad ekonomisk belastning på skogsbruket och turismen. Samtidigt som vi således menar att det är rimligt att den som förorsakar olägenheter för motstående intressen också lämnar kompensation bedömer vi att vårt åtgärdsprogram ger bättre förutsättningar att hantera motsättningarna mellan rennäringen och andra markanspråk. En sådan utveckling borde ligga också i skogsbrukets och turistnäringens intressen.

Vi har också övervägt möjligheterna att höja avgifterna för jakt- och fiskeupplåtelser på statens mark ovanför odlingsgränsen och inom renbetes-

fjällen. Vissa höjningar är möjliga även om en total marknadsanpassning till exempelvis domänverkets nivå inte bedöms lämplig. Detta med hänsyn till de från social synpunkt negativa följdverkningarna för den berörda fjällbefolkningen. De samlade upplåtelseintäkterna uppgår för närvarande till ca 2,5 milj kr per år.

För att finansiera de åtgärder inom rennäringen som sammanfattas i avsnitt 26.2 föreslår kommittén sammanfattningsvis följande finansiering.

- Storskogsbruket	5,0 milj kr
- Turistnäringen	2,0 milj kr
- Upplåtelseavgifter för jakt och fiske	0,5 milj kr
Summa	7,5 milj kr

Insatserna från storskogsbrukets sida motsvarar i storleksordningen en promille av storskogsbrukets samlade skogsvärde inom renskötselområdet. Insatsen från turistnäringens sida motsvarar i storleksordningen en promille av den kollektiva och enskilda fritidsbebyggelsens samlade taxeringsvärde inom fjällområdet.

Beträffande uppbördsteknik finns ett fungerande system vad gäller upplåtelseavgifter för jakt och fiske. För att ta in skogsbrukets och turistnäringens insatser kan flera alternativa metoder i princip komma i fråga. Som exempel kan nämnas följande: särskild avgift på fastigheterna, reduktion av statliga bidrag till de berörda näringarna, avgift vid inregistrering av snöskoter eller gästnattsavgift vid de turistiska fjällanläggningarna. Angående turistnäringen förordar vi i första hand en uppbördsteknisk lösning som innebär att en särskild avgift läggs på enskilda och kollektiva fritidsanläggningar inom fjällområdet och de centrala delarna av skogssamebyarnas betesområden. En konstruktion som innebär att statens insatser för rennäringen finansieras genom att statens bidrag till andra näringar minskar i motsvarande mån innebär små uppbördskostnader. Metoden bör enligt vår mening övervägas särskilt vad beträffar skogsbruket.

VI Reservation och särskilt yttrande

Reservation

av ledamoten *Margareta Winberg*

I kapitel 12, avsnitt 12.1.5 behandlar kommittén rösträttsreglerna i samebyn. I fråga om kvinnans ställning i samebyn anser jag att kommitténs förslag till ändrad praxis inom ramen för nuvarande lagstiftning inte är tillräckligt djupgående för att på ett avgörande sätt förbättra kvinnans situation. Kommittén föreslår heller ingen ändring av regeln om graderad rösträtt efter renantal, som enligt min mening är föråldrad och bör ersättas med ett system som bygger på solidariska grundvärden där alla har lika inflytande oavsett renantal.

Jag kan alltså inte biträda utredningsmajoritetens uppfattning i denna fråga. Mitt alternativ till kommitténs förslag beträffande rösträtten, jämte motiveringar, framgår av nedanstående alternativa text.

12.1.5 Rösträttsreglerna

Beträffande rösträtten skiljer rennäringslagen på två medlemskategorier, nämligen renskötande medlemmar och övriga medlemmar.

Enligt 13 § är renskötande medlemmar de som själva eller genom sitt husfolk driver renskötsel med egna renar inom samebyns område. Renar som tillhör renskötande medlems husfolk anses i denna lag tillhöra den renskötande medlemmen.

Enligt 59 § är det enbart renskötande medlem som har rätt att rösta i alla frågor som rör samebyns angelägenhet. Undantag är utseende av ordförande, revisor och beviljande av ansvarsfrihet för styrelsen där samtliga medlemmar har lika röstetal. Enligt förarbetena till lagen anses den renskötande medlemmen företräda hela familjeföretagets renantal i de fall där make/a och barn äger renar. Några regler för hur man fastställer vem i familjeföretaget som skall vara renskötande medlem enligt 13 § finns inte. Efter hand har den praxis införts att man i samband med bystämmans fastställelse av renlängden bestämmer vilka av renägarna som skall vara renskötande medlemmar.

En väsentlig skillnad jämfört med de rösträttsregler som gäller för de flesta ekonomiska föreningar är att rösträtten i samebyn är graderad i förhållande till storleken på företaget.

För att undvika en alltför stor maktkoncentration har en spärregel införts som innebär att ingen får rösta för mer än en femtedel av det på stämman företrädda röstetalet. Inom jordbrukets föreningsrörelse tillämpas rösträtt efter huvudtal oavsett vilka ekonomiska insatser medlemmarna bidrar med.

Regeln om graderad rösträtt efter renantal motiveras i förarbetena med att inflytande bör stå i proportion till vars och ens skyldighet att bidra till byns kostnader. Då flertalet beslut får konsekvenser på byns ekonomi och på så vis också påverkar kostnadsbelastningen i förhållande till reninnehavet bör också de som har mer renar få större röstinflytande.

Eftersom rösträttsreglerna på ett avgörande sätt griper in i de enskilda medlemmarnas ekonomiska situation har kommittén sett det som angeläget att analysera vilka effekter nuvarande bestämmelser har på den demokratiska beslutsprocessen både ur rättvise- och jämställdhetssynpunkt samt sett ur byns funktion som ekonomiskt fördelningsinstrument.

Den analysen har fått till följd att vi ställt nuvarande graderade rösträtt emot en förändrad och lika rösträtt.

Skäl som talar för ett bibehållande av nuvarande system är:

- Genom regeln i 45 § i rennäringslagen är de renskötande medlemmarna solidariskt ansvariga för byns ekonomiska förbindelser i förhållande till reninnehavet. Det innebär att de större renägarna också tar större risker vid investeringar som måste lånefinansieras.

Skäl som talar för en förändring är:

- De flesta samebyar tillämpar inte regeln om kostnadsfördelning efter renantal eftersom byns inkomster räcker för att täcka löpande utgifter. Dessa inkomster är att betrakta som gemensamma och bör rimligen inte innebära favörer i den ena eller andra riktningen.
- Nuvarande rösträttsregler innebär en förskjutning av inflytandet mot de större renägarna. Några få renägare kan få majoritet och detta verkar passiviserande på de övriga medlemmarnas engagemang i byns angelägenheter. En sådan situation befrämjar inte ett gott samarbete i byn.
- En del beslut byn fattar är av långsiktig karaktär, exempelvis fastställande av utvecklingsplan. Dessa beslut kan få avgörande betydelse för samebyn långt in i framtiden och rymmer för medlemmarna vissa principfrågor av allmängiltig karaktär, t.ex. begränsning i renantal och antal företag. En graderad rösträtt bör inte användas i framtidsfrågor av denna art.
- Unga företagare, som befinner sig i ett uppbyggnadsskede, får inte, med nuvarande system, det inflytande över framtiden som vore berättigat.

Då samebyns viktigaste uppgift är att vara ett samarbetsorgan för ett antal företag som delar på en gemensam produktionsresurs borde en logisk konsekvens av detta vara att medlemmarna också har ett delat lika ansvar och inflytande på byns utveckling. I grunden rör det sig om vilket synsätt man har på samebyns funktion och därmed sammanhängande demokratiska principer.

Enligt vårt synsätt måste samebyns verksamhet vila på en helhetssyn med

ömsesidigt hänsynstagande med gemensamma mål och principer. För att nå dit gäller det att skapa så gott samarbetsklimat som möjligt.

Då vi vid en vägning mellan de två systemen anser att nuvarande rösträttsregler motverkar detta syfte och då vi funnit att tillämpningen i fråga om den solidariska kostnadsfördelningen i ekonomiska frågor inte utvecklats i enlighet med förarbetena till lagen, bör en ändring av lagen komma till stånd. Denna ändring bör resultera i ett system där man har lika inflytande för alla renägande medlemmar.

Om det anses nödvändigt för att få till stånd en sådan ändring av rösträttsreglerna bör bestämmelsen om det solidariska ansvaret för de ekonomiska åtagandena gentemot samebyn enligt § 45 utgå. Andra regler bör då införas för att skydda tredje man.

Vem får rösta?

Nuvarande huvudregel innebär att man utgår från företagets/hushållets samlade reninnehav som representeras av en vad man i lagen benämner renskötande medlem (13 §). Den renskötande medlemmen har således mandat att företräda samtliga hushållsmedlemmars renar på bystämman. I praktiken har det visat sig att samebyarna inte har en enhetlig tillämpning av begreppet renskötande medlem. Vissa samebyar betraktar båda makarna i familjeföretaget som renskötande medlemmar medan andra inte tagit ställning i medlemsfrågan. De flesta samebyar har dock utsett endast *en* renskötande medlem per familjeföretag.

I specialmotiveringen till paragrafen anför föredragande statsråd följande:

> Att närmare ange i vilka fall en person skall anses som renskötande medlem och i vilka fall han skall betraktas som sådan medlems husfolk är svårt. Frågan får liksom hittills överlämnas åt praxis. Jag vill dock framhålla betydelsen av att tolkningen av det s.k. husbondebegreppet inte blir alltför snäv. Det torde vara av största värde för samhörigheten och förtroendet mellan medlemmarna och över huvud taget för arbetet inom byn att särskilt de unga samerna får vara med och avgöra ärenden som är av betydelse för rennäringen inom byn.

Rösträttsfrågan för kvinnor har vid ett flertal tillfällen aktualiserats i diskussionen kring kvinnans ställning i samebygemenskapen.

Vid samernas landsmöte 1975 antogs en resolution där det bl.a. uttalades:

> En fråga av stor betydelse kan dock omgående åtgärdas. Det gäller att ge samekvinnorna rösträtt inom samebyn såsom renskötande medlemmar. Det är möjligt utan lagändring men om en sådan anses nödvändig måste den omgående vidtas.

På landsmötet 1983 i Karesuando togs frågan åter upp och det framfördes önskemål om att rennäringskommittén bör klargöra hur man skall tolka nuvarande regler med hänsyn till kvinnans rösträtt i samebyn.

Kvinnans ställning och inflytande i samebyn måste enligt vår uppfattning ses i belysning av de allmänna målen för jämställdhetsarbetet i samhället i övrigt. Från 1971 då nuvarande rennäringslag stiftades fram till i dag har jämställdheten vunnit stora landvinningar inom samhällets olika områden.

Både den allmänna rättsuppfattningen och tendensen i all sentida lagstiftning har utvecklats till förmån för jämställdhet mellan könen både i lag och praxis.

I förarbetena till 1980 års lag om jämställdhet understryker föredragande statsråd: *"samma rätt och möjligheter till lika ansvar för kvinnor och män"*.

Det innebär enligt vårt synsätt att både kvinnor och män skall delta på lika villkor i samhällsutvecklingen.

Nuvarande rennäringslag och den praxis som utvecklats strider, enligt vår uppfattning, emot de i samhället i övrigt accepterade jämställdhetssträvandena.

Trots att föredragande statsråd särskilt uttalat att det s.k. husbondebegreppet inte får tolkas alltför snävt har flera exempel i olika samebyar visat att så skett. Vi vill särskilt erinra om det beslut Tännäs sameby fattat den 1 november 1982 där man beslutat frånta en kvinna hennes rösträtt i ekonomiska frågor trots att hon tidigare under elva år varit rösträttsberättigad i samebyns alla angelägenheter. Liknande beslut har tagits tidigare på annat håll.

Med hänsyn till ovanstående och med stöd av bl.a. två landsmötesbeslut anser vi att denna ordning inte kan få fortsätta. Rennäringslagen bör i detta stycke ändras så att det klart framgår att varje vuxen har ansvar för sin egendom, dvs. sina renar. Detta medför en förändring i synen på företagsbegreppet som innebär att man frångår en på hushållsbegrepp grundad rösträtt och i stället inför rösträtt grundad på individ.

Med denna förändring skulle en i dag godtycklig och för kvinnor förnedrande tillämpning av lagen undanröjas.

Särskilt yttrande

av sakkunnige*Nikolaus Stenberg* samt experterna *Jörgen Bohlin, Sture Nilsson och Anders Åhren*

I allt väsentligt är vi eniga med kommitténs bedömningar och står bakom de förslag kommittén lämnar. Kommitténs förslag är dock enligt vårt bedömande otillräckliga om samhällets målsättning fortfarande skall vara att främja samernas eget samfunds- och kulturliv på sätt regeringsformen anger. Grunden härtill är att utredningens direktiv lämnar alltför snäv ram för kommittén. I den för utredningens tillsättande bakomliggande framställningen från SSR redovisas utgångspunkter för ett utredningsarbete, som direktiven inte gjort det möjligt för kommittén att kunna fullfölja.

Vi vill vidare hänvisa till resolutionen B beslutad av samernas landsmöte XXXIX Karesuando 1983 där det anförs följande:

Samernas landsmöte XXXIV Lycksele 1978 beslutade att hos regeringen begära en utredning om de för rennäringen bestämmande ekonomiska och andra förhållandena mot bakgrund av inte bara det svagt utbyggda ekonomiska stödet till de samiska näringarna utan också för att säkerställa produktionsfaktorerna och då framför allt tillgången till renarbetet.

Den utredning som sedermera tillsattes har kommit att få arbeta under besvärliga

förhållanden med bl.a. flera personbyten, som förryckt uppläggningen av arbetet. När sedan arbetet kommit igång beslutade regeringen att kommittén skulle tvingas avsluta sitt arbete inom c:a sex månader. Dessa dåliga yttre betingelser för utredningens arbete måste beklagas. Det kommer också att innebära att utredningen får svårigheter att ge en samlad bild och lämna förslag, som blir heltäckande.

För rennäringskommittén har föreskrivits att kommittén inte får framlägga förslag som medför ökade kostnader för den svenska statsbudgeten. Skulle dessa direktiv komma att tillämpas skulle kommitténs arbete te sig meningslöst. Landsmötet finner att det tvärtom måste vara så att staten här och nu kan återgälda något av de enorma värden som tagits och tas från Sapmi. Rättvisekrav talar för att eftersläpningseffekter i stödet till de samiska näringarna skall förbytas i ett utvecklande stöd.

Landsmötet finner att det på lång sikt viktigaste blir att kommittén föreslår former för fortsatta löpande överläggningar mellan samerna och staten på grundval av ett avtal eller motsvarande mellan staten och riksförbundet.

På kortare sikt finns ett stort antal reformkrav, som måste uppfyllas. Det gäller framför allt att

- säkerställa tillgången på renbete
- förbättra den sociala tryggheten
- stödja unga renskötare som bygger upp sin renhjord
- tillskapa ett skattesystem som inte hämmar initiativkraften
- tillskapa möjlighet att utnyttja företagsinteckning eller motsvarande kreditsäkerhet
- ändra organisationen för rennäringsadministrationen och forskningen
- utarbeta utvecklingsplaner för samebyarna
- utveckla stödformer genom en samisk utvecklingsfond eller på annat sätt också för kombinationsnäringarna
- uppmärksamma kvinnans behov av arbete i samebyn
- ändra sådana regler som inte är anpassade till den praktiska renskötseln
- förbättra förutsättningarna för marknadsföring av renkött

Landsmötet finner att dessa och andra reformkrav kan och måste infrias genom förslag från rennäringskommittén, eller – i de fall kommittén på grund av tidspress den satts under inte kan framlägga fullständiga förslag – på annat sätt inom ramen för fortsatta överläggningar med regeringen. För att infria dessa reformkrav hävdar landsmötet att det inte kan åberopas angivna ekonomiska begränsningar också med hänsyn till de samiska näringarnas kulturbärande betydelse.

Vad som anförs i resolutionen är till stora delar uppfyllt genom de förslag kommittén lämnar. Detta gäller bl.a. de förslag som lämnas beträffande de sociala trygghetsfrågorna och prisstödet utöver förslaget om löpande överläggningar mellan staten och SSR.

På avgörande punkter återstår dock konkreta förslag och då främst beträffande markanvändningen. Vi får här understryka att det inte går att *subventionera bort* samernas krav på att få ett styrande inflytande på markanvändningen i renskötselområdet dvs. beträffande den grundläggande produktionsfaktorn.

Med hänsyn till vad som gällt för tidigare statliga utredningar om bortvinkling från denna grundläggande fråga är det att beklaga att samma situation fortfarande gäller i och med att regeringen inte ens i förhållande till vad som angivits för "utredningen om vissa frågor rörande samerna", insett att det samiska kravet på att samernas folkrättsliga status liksom rätten till land och vatten nu måste bli föremål för en grundläggande utredning.

I likhet med rennäringskommittén i övrigt ser vi det, trots det här angivna,

angeläget att det kommittén inom ramen för direktiven kunnat föreslå omgående blir realiserat som delreformer i avvaktan på att de grundläggande frågorna blir klargjorda; detta senare – om andra vägar kommer att vara stängda – slutligen genom fortsatta principrättegångar om rätten till land och vatten.

Slutligen får vi konstatera att det inte går att med hänvisning till allmänna besparingsskäl i dag inte uppfylla lämnade förpliktande löften och på så sätt förbyta den rådande eftersläpningen i ett utvecklande stöd till de samiska näringarna.

VII Bilagor

Bilaga 1 Fjällrenskötselns årscykel

sett ur en helhetsbedömning av markbehovet och hur olika orsakskedjor styr detta behov [1]

Av *Lars Svonni*

1 Inledning

Det är för förståelsen av renskötselns samlade markanspråk viktigt att få klarlagt varför renen och renskötseln behöver speciella typer av skog, myrar, sjöar och vattendrag samt landskapsformer under olika årstider och under särskilda betingelser. En sådan beskrivning är även nödvändig för att förstå

- arbetsvillkoren i stort inom renskötseln och andra grundläggande förutsättningar
- i vilken mån det är möjligt för renskötseln som helhet och för enskilda samebyar att ändra på markutnyttjandet
- hur andra verksamheter i området påverkar villkoren för renskötseln

Renskötselns behov av mark sett som en helhet under alla delar av året har påtalats i olika sammanhang av företrädare för rennäringen, enskilt och genom organisationer och institutioner. Föreliggande arbete är en sammanställning av renskötselns markbehov sett som en helhet under alla delar av året och orsakskedjor därtill.

2 Definitioner av begreppen rennäring och renskötsel

Vid beskrivning av markbehov är det nödvändigt att skilja på vad begreppen rennäring och renskötsel står för. Begreppet rennäring kan sägas stå för ett näringssystem som traditionellt omfattar renskötsel, fiske, jakt, bärplockning. Begreppet renskötsel avser endast skötsel av renar och markbehovet i det sammanhanget. Om man använder begreppet rennäringen måste man beskriva markbehovet för samtliga verksamheter som rennäringen omfattar. Detta avsnitt behandlar enbart renskötselns markbehov.

[1] Materialet har granskats av ett antal aktiva renägare från olika delar av renskötselområdet.

3 Markbehovets beståndsdelar

Renskötselns behov av mark styrs inte enbart av tillgång på bete, utan främst av följande tre faktorer mellan vilka det finns ett mångsidigt samspel:

1. *Renen*

□ För syftet relevanta egenskaper hos renen:
- Beteenden under betning, vandring och vid flykt
- Näringsomsättning och att renen är idisslare
- Kalvning, som sker under en bestämd tid av året
- Brunst, som sker under en bestämd tid av året
- Hårfällning, som sker under en bestämd tid av året
- Hornfejning, som sker under en bestämd tid av året

2. *Renskötselarbetet*
- Bevakning, betning
- Samling
- Flyttning

3. *Naturgeografiska faktorer*
- Växlingar i temperatur, regn-, snö- och vindförhållanden
- Vegetation (skogstyper och markvegetation)
- Topografin (småskalig och storskalig)
- Graden av känslighet för slitage hos marken
- Tillgång på myrmarker, sjöar och vattendrag

När det gäller markfrågor så synes det vara befogat att i redovisningssammanhang skilja mellan markbehov och marknyttjandet. Vissa handlingar rörande samebyfrågor pekar åt det hållet. Det synes också vara angeläget att redovisa vilka faktorer som styr marknyttjandet. I arbetet "Fjällrenskötselns årscykel" har jag redovisat faktorer som i huvudsak styr markbehovet, vilket inte är helt identiskt med marknyttjandet.

En sammanställd analys av ovan angivna faktorer är nödvändig för en utförlig beskrivning av renskötselns markbehov. Man måste exempelvis förklara varför vissa egenskaper hos renen gör den beroende av speciella landskapstyper under olika delar av året, och hur detta beroende regleras av växlingar i temperatur, regn-, snö- och vindförhållanden. Vidare måste man förklara varför det praktiska renskötselarbetet måste anpassas dels efter renens egenskaper och dels efter naturgeografiska faktorer, såsom väderlek, topografi, skogstyper, myrmarker, sjöar och vattendrag.

4 Klimat och topografi

Ett område, som under vissa väderleksförhållanden är mycket lämpligt för betning, kan under andra väderleksförhållanden vara mindre lämpligt och till och med olämpligt. Det måste därför finnas möjligheter att anpassa markutnyttjandet efter växlingar i väderleken. Här kan det handla om väderleksförhållanden under den aktuella tidpunkten, eller under den

närmast föregående tidsperioden, eller vid något annat tillfälle ytterligare något tidigare (veckor eller månader, beroende framför allt på årstid).

Samspelet mellan topografi och klimat tycks vara väsentliga faktorer för rennäringens markanvändning. Renskötselområdet faller under två s.k. klimatområden. De inre delarna av landet präglas av kontinentalt klimat. Fjällkedjan, främst dess västra del, är till följd av dess närhet till havet (Atlanten) under starkt inflytande av maritimt klimat.

Fjällregionens brutna topografi gör dock att man finner stråk av den ena klimattypen in i den andra. Dessa klimatiska och topografiska förhållanden gör att man inte kan betrakta fjällområdet som en enhet i fråga om tillgänglighet för rennäringens behov av mark. Dels finns det bestående skillnader och dels varierar betestillgängligheten efter växlingar i väderlek. Som exempel kan nämnas snabba väderleksväxlingar främst under hösten, som orsakar att det ibland uppstår isbildning på marken, vilket omöjliggör betning. En sådan isbildning kan ibland ligga kvar till våren med svåra betesförhållanden även denna period. Det är sådant man måste tänka på redan under vintern och anpassa markutnyttjandet därefter.

I skogsområdet (vinterbetesområdet) är topografin av avgörande betydelse för snömängd och snöns konsistens, och därigenom för betesförhållandena. Högre områden har i regel betydligt djupare och kompaktare snö än lägre områden. Då det är djup och kompakt snö utgör sluttande terräng, åsar och kullar oumbärliga betesmarker. I sluttande terräng rullar snön nerför, allteftersom renen gräver i den, vilket underlättar betning. Kalhuggning av sådan terräng har därför en förödande effekt på betning, då snön på öppna ytor får en täthet som är svår för renen att gräva igenom.

Topografin anses ha styrande effekt på graden av förändring av mark- och lufttemperatur och den fuktighet och torka i markens ytskikt som kalhuggning medför. En sådan förändring påverkar växtsammansättningen, då olika växtarter är olika känsliga för dylika förändringar.

Renar betar i flock men ändå något spridda. Då de blir skrämda samlas de i klunga och springer i regel uppför och i motvind. Denna egenskap hos renen gör att det under samling och flyttning, särskilt under sommar och höst, måste finnas möjligheter till att anpassa arbetet efter renens sätt att nyttja terrängen efter rådande väderleksförhållanden. Detta gör att om en viss typ av terräng är lämplig för samling och flyttning under gynnsamma väderleksförhållanden, så är det inte givet att samma terräng är lämplig för flyttning och samling under sämre väderleksförhållanden.

5 De olika årstiderna i renskötselns årscykel

Kännedom eller kunskaper om renskötselns markbehov har sitt ursprung från den tid då samerna livnärde sig på jakt och fiske, främst vildrensjakt. Utifrån dessa kunskaper utvecklade vildrensjägaren jakt- och fångstmetoder, anpassade efter landskapets karaktär och växlingar i årscykeln. (Manker & Vorren, 1957, Ruong 1975). Vildrensjakten utvecklades successivt under en längre tidsperiod till organiserad renskötsel. Denna utkristalliserades till sin nuvarande form under 1500-, 1600- och 1700-talen (Hultblad 1968). Den slutgiltiga övergången förde med sig tre viktiga med

varandra sammanhängande faktorer. Rennäringen som enda eller huvudsakliga näringsfång ställde krav på relativt stora renhjordar. Det medförde flyttningar mellan olika betesområden samt kunskap att hjälpa renen att överleva svåra situationer (Ruong 1975). Utifrån dessa faktorer samt erfarenheter från tillämpningen av jakt- och fångstmetoder under vildrensjakten utformades renskötselns årscykel. Den indelning man tillämpar av årscykeln är beroende av det man vill belysa.

I statens planverks rapport 20, del 3 1975 och i lantbruksstyrelsens meddelande 1976:3 indelas året i åtta årstider, med väsentliga arbetsmoment under året som indelningsgrund. Gemensamt för dessa två indelningar är indelningen i åtta årstider, vilket överensstämmer med Ernst Mankers lanserade begrepp "De åtta årstidernas folk". Denna överensstämmelse ger viss anledning till undran om inspiration från Ernst Mankers tänkande om renskötselåret. Det är i och för sig inget fel i det. Men det föreligger stor skillnad i fråga om behov av att redovisa renskötselns behov av mark nu, jämfört med när Ernst Manker arbetade med sitt berömda verk "De åtta årstidernas folk". Då var inte konkurrensen om nyttjandet av mark inom renskötselområdet mellan å ena sidan renskötseln och å andra sidan andra intressen lika markant som nu. Därför fanns det inte så stor anledning till att som indelningsgrund använda begreppen *markslitage* och *renskötselns markbehov* sett som ett enhetligt behov under hela året.

I föreliggande arbete indelas renskötselåret i nio årstider. Detta beror på olika faktorers inverkan på en sådan indelning. Här redovisas en viss skillnad på innebörden av begreppen sensommar och höstsommar. Med hänsyn till markslitage och andra verksamheters inverkan på markutnyttjandet indelas hösten i tre perioder.

Denna indelning ger förmodligen uphov till diskussion om hur pass representativ den är, dels sett ur historiskt perspektiv och dels i vilken omfattning den tillämpas eller är tillämpbar. Övergång från intensiv renskötsel till extensiv och tvärtom påverkar renskötselns markutnyttjande. Men det reglerar för den skull inte renens behov av mark. Fjällregionens varierande topografi, fjällbjörkskogens utbredning och övergång till blandskog och barrskog ger sannolikt olika förutsättningar för nyttjandet av mark. Dessutom kan två årstidsbenämningar i vissa fall ha samma betydelse, som exempelvis försommar och tidig sommar. Medan det däremot tycks finnas en viss skillnad i betydelsen av sensommar och höstsommar. Utgår man från de samiska årstidsbenämningarna kan man komma till en ännu noggrannare indelning av årscykeln. Det borde således vara av stort värde att på samiska dokumentera *årstidsbenämningar, landskapsterminologin, växtterminologin* och *klimat- eller väderleksterminologin* och analysera deras betydelse för rennäringen.

Man kan skilja mellan renskötselns markanvändning under å ena sidan barmarksperioden och å andra sidan snöperioden. Under barmarksperioden regleras den av ett invecklat samspel mellan olika faktorer. Under snöperioden förhåller det sig något annorlunda. Utöver de naturliga inslagens inverkan är det under denna period nödvändigt att renskötaren anpassar markanvändningen efter betesförhållanden, orsakade av klimatiska förhållanden eller exempelvis kalhyggen som ger försämrad betestillgång. Annars kan renen disponera betestillgångarna på ett sådant sätt att den

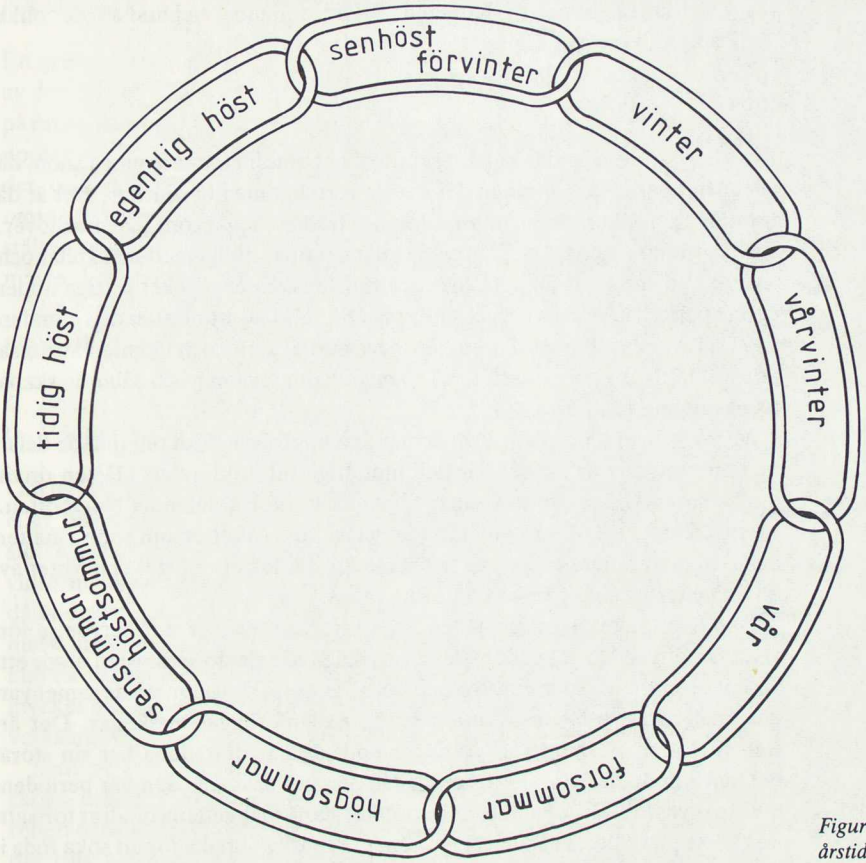

Figur 1 Renskötselns nio årstider

försvårar sina möjligheter att klara sig över vintern och under våren.

Barmarkstiden kan sägas ha sin början under våren, då det uppstår så hård skare att renen är i behov av barfläckar för att få föda. Det är då framför allt myrmarker och fjällsluttningar, som ligger bra till för vind- och solexponering, som är aktuella.

När snöperioden börjar är svårt att ange exakt. Däremot kan man säga att renskötarens anpassning av markanvändning för vinterns och vårens behov börjar redan under hösten. Man kan urskilja tre huvudinslag i denna anpassning. Det första är att för vinterns behov spara sådana områden som i regel har mindre snödjup och där snön inte får lika hård konsistens som på andra ställen. Det andra är att se till att enstaka renar inte ger sig iväg på egen hand till vinterbetesområden. Om de får ströva omkring och gräva lite här och där kan problem med vinterbetningen bli följden. Den upptrampade snön blir hård och omöjliggör betning senare. Enstaka flockar kan också hamna i områden där snön blir djupare och får hård konsistens. En del av dessa kan då dö, eller bli kvar i vinterbetesområden över sommaren som s.k. strövrenar. Det tredje är att inte hårdbeta fjällen som utgör viktiga vårbetesmarker och är känsliga för slitage.

Renskötselns årscykel avseende markanvändning utgör en enhet, försäm-

ras delarna så påverkas helheten. I det följande behandlas de olika årstidsperioderna var för sig.

Våren

På våren när det uppstår så hård skare att det omöjliggör grävning i snön, då är renen i behov av områden där det finns rikligt med barfläckar. Det är då framför allt fjällområden, myrmarker och trädlavskogar som renen behöver. Fjällsluttningar och speciellt områden där det finns rikligt med små kullar och åsar, s.k. drumliner, ändmoräner och rullstensåsar är mycket viktiga under denna period. Dessa är i regel snöfattiga till följd av att blåsten drivit undan snön till svackor. Under dagsmeja vidgas barfläckarna och i kanten av dessa är snön mjukare och inte så tjock. Renen kan gräva här och sålunda skapa ökad tillgång på föda.

Myrar och då speciellt *balssat* (av frosten uppfrusna, året om tjälade delar av tundramyrar) är i regel fläckvis snöfattiga till följd av att blåsten drivit undan snön. Balssat förekommer i huvudsak i norra delen av Norrbotten. Myrmarker är således oumbärliga under våren. Allteftersom snön smälter och isen tinar i myrarna gräver renen med förkärlek efter örter och rötter av olika växtarter som förekommer i myrarna.

Barrskogsbältet närmast fjällen har strategiskt mycket stor betydelse för vissa samebyar, då det genom den ofta rikliga hänglavförekomsten utgör ett viktigt reservbete. Speciellt stor betydelse får dessa skogar inom de samebyar där man redan tidigare avverkat hårt i nedanförliggande skogar. Det är främst i samband med vårflyttningen som de här områdena har sin stora betydelse som en livsviktig reserv. Fjällklimatet är under den här perioden mycket nyckfullt. Inte sällan händer det att snöförhållandena hindrar fortsatt markbete på fjället. I sådana lägen vänder renarna tillbaka för att söka föda i skogarna närmast fjällen. Trädlavarna utgör då den enda födan för renarna och är i de flesta fall fullt tillräckligt fram till dess att det åter blir gott om barmarksfläckar på fjällen att beta på.

Kalvningstiden inträffar i huvudsak i maj månad. Det ställs speciella krav på landskapstyp och landskapsform för att kalvningen skall bli lyckosam. Landskapet måste ge skydd mot otjänliga väderleksförhållanden och tillgången på föda måste vara god. Om vajan är i dålig kondition vid kalvningstid måste detta kompenseras av utomordentligt goda förhållanden på platsen för kalvning. Då vajan är i dålig kondition har den svårt att både skaffa sig föda och samtidigt skydda den nyfödda kalven mot kyla, blåst och rovdjur. Vajans eventuella konditionsnedsättning beror oftast på dåliga betesförhållanden under vintern. Detta i sin tur kan orsakas av väderleksförhållanden eller av t.ex. kalhyggen som ger försämrad betestillgång. Här åskådliggörs mycket konkret samspelet mellan olika betesområden. En förändring – försämring – inom vinterbetesområdet tillåter ingen försämring av vårbetesområdet om rennäringens stabilitet skall kunna bestå. Det är viktigt att beakta dessa aspekter vid bedömning av effekter av andra verksamheter i vinterbetesområdet.

Försommar

En gemensam nämnare för sommarperioden är renens näringsbehov. Detta av det skälet att renen under vintern i huvudsak lever på lavar som är fattiga på proteiner och mineralämnen. Renen måste därför under sommarperioden upplagra proteiner och mineralämnen i kroppen inför vintern. Trots detta är det otillfredsställande att enbart utifrån tillgången på näring fastställa områdets värde för rennäringen. Man måste även beakta trivselfrågan, som ställer krav på lämplig landskapsform. För att renen skall trivas i ett område måste den ha frihet att vandra omkring efter behag och behov.

Vid bedömning av renens behov av mark under försommaren, som infaller under juni månad, är det mycket viktigt att utgå från följande faktorer.

- Betesförhållandena under den gångna vintern
- Väntade förhållanden under den kommande högsommaren

Om betesförhållandena varit dåliga under vintern, antingen av väderleksskäl eller till följd av andra verksamheter i vinterområdet, då är renen i ännu större behov av att få i sig näringsämnen, som den inte haft tillgång till under vintern. Om den kommande högsommaren blir mycket varm och insektsrik, då är det mycket viktigt att renen fått vara i fred och kunnat beta i näringsrik mark under försommaren. Annars kan det uppstå svårigheter för renen att klara av högsommarens vedermödor, insekter och värme. Det förefaller vara mycket viktigt att beakta dessa aspekter vid bedömning av effekter av andra verksamheter i vinterområdet.

Samspelet mellan renen och naturen illustreras väl under denna period. I skogs- och myrmarker kommer grödan tidigare än på kalfjällen. Det gör att renen drar sig till sådana områden så fort det börjar grönska. Den håller sig där tills högsommaren nalkas med insekter och värme. Samtidigt sparas växtligheten ovanför trädgränsen för högsommarens behov. Denna växtlighet besparas från att bli avbetad för tidigt och från att bli nedtrampad, vilket har stor betydelse för återväxten och för renens trivsel.

Högsommar

När högsommaren nalkas drar sig fjällrenen till högfjällen, där insekter och värme är mindre besvärande. Under denna period är renen beroende av landskap, som kan erbjuda både högfjäll, lågfjäll och vegetationsrika fjälldalar i nära anslutning till varandra. Detta behov hör samman med renens biologiska livsform. Renen ömsar nämligen päls en gång om året. Denna procedur tar sin början under våren och når sitt slutskede under sensommaren. Pälsen är fläckvis mycket tunn under högsommaren, vilket gör renen påtagligt känslig för värme, kraftigt regn och insekter. På dagen när det är varmt och insekterna är svåra, är det viktigt för renar att kunna samlas på stora snöfläckar för att freda sig mot insektsplågan och värmen. Framåt kvällen och under natten när det är svalare, uppehåller sig renen på de mera växtrika, lägre områdena och i fjälldalarna. Vid regn och tillfällig svalka går renen även ner till angränsande skogsområden, där det finns rikligt med föda och skydd mot oväder, men vänder upp till fjället igen när värmen

återvänder. Det är således viktigt att renen får leva ostört från onaturliga störningar under denna period och att det finns tillgång på lämplig mark.

Att kunna anpassa det praktiska renskötselarbetet efter renens skiftande behov av mark, är mindre slitsamt för både renen och renskötaren. Det skapar också bättre förutsättningar för renen att klara sig över vintern, speciellt om förhållandena under den kommande hösten skulle vara ogynnsamma av olika skäl. (Jfr föregående avsnitt.)

Sensommaren eller höstsommar

Sensommaren kännetecknas av att nätterna börjar bli svalare medan det ännu är relativt varmt mitt på dagen. Detta gör att renen inte helt kan hålla sig till lägre områden – dalar och myrmarker – utan måste vandra upp till högre områden mitt på dagen. Höstsommaren kännetecknas av att det börjar bli svalt så att renen kan hålla sig till lägre områden dygnet runt. I slutet av denna period börjar nattfrosten komma och gräs och örter börjar vissna. Renen måste nu börja söka sig till myrmarker och lavmarker och blir således mera rörlig. Av det här framgår att det är en viss skillnad, om än obetydlig, i fråga om marknyttjande under sensommaren och höstsommaren. I början av denna del av året, som har sin början kring månadsskiftet juli–augusti eller något senare, då den värsta värmen och insektsplågan är i avtagande, drar sig fjällrenen till fjällskogsmarker och myrmarker, där det finns rikligt med gräs och örter. Under sensommaren framträder beteenden och behov hos renen, som väl illustrerar samspelet mellan renen och naturens växlingar. Om högsommaren varit mycket varm och insektsplågan mycket stor så har den tärt på renens kondition, som byggts upp under försommaren. Renen är nu i stort behov av näringsämnen, som det råder brist på under vintern. Kroppens protein- och mineraldepåer måste räcka under den kommande "magra" perioden. Det blir ännu mer betydelsefullt om vinterbetesförhållandena skulle bli dåliga, antingen av väderleksskäl eller på grund av andra verksamheter i området.

Även ett annat förhållande illustrerar samspelet mellan renen och naturen. Renen fäller horn en gång om året. De nya hornen börjar växa ut under våren och försommaren och är färdiga under sommaren. Hornen är då klädda med tunn hårbevuxen hud. Renen fejar nu hornen, dvs. skaver av huden från hornen. För den proceduren behöver renen buskvegetation. Stora träd med grova stammar duger inte för ändamålet, det behövs buskar som ger efter. Trädens storlek och form har således en viss betydelse för renens trivsel i området. Här kan man också peka på att renskötselns markbehov inte enbart styrs av tillgång på bete.

Renen har nu ömsat pälsen helt och har således mycket kort hår. Detta gör den känslig för kyla. Den behöver därför skog för att finna lä och skydd mot oväder.

Förhållandena under sensommaren/höstsommaren ger också ekonomiskt utslag för renägaren. Om renen inte får beta i lugn och ro under denna period väger den mindre vid försäljning på hösten, dvs. renägaren får mindre ekonomiskt utbyte av renen.

Tidig höst

Fjällregionens varierande topografi, fjällbjörkskogens utbredning och övergång till blandskog och barrskog, ger olika förutsättningar för marknyttjande under hösten. Härvid kan man se en markant skillnad mellan området från Sarrivuoma sameby och norrut och området därifrån söderut över hela renskötselområdet. Det förra har en speciell karaktär. Det kan sägas likna ett vidsträckt tundraområde som sträcker sig långt söderut. Inom detta område finns rikligt med olika typer av hedar och myrmarker varvade med en och annan bergsknabbe. Det har också efter sin karaktär en samisk benämning, *liddan (pl. liddamat).*

Områden från omedelbart norr om Torneträsk och därifrån söderut präglas av mera bruten topografi med en och annan dalgång mot högfjällsregionen. I de inre delarna av främst Västerbotten går ett brett granskogsbälte som en skiljelinje mellan höst- och vinterområdet.

Tidig höst kan sägas ha sin början då de flesta gräs- och örter vissnat och det översta markskiktet frusit till en hård skorpa. Perioden kan sägas sträcka sig till den tidpunkt då snödjupet uppnår ungefär 1–2 decimeter. I början av denna period övergår renen från gräsbete till lavbete. Detta innebär en ändring av marknyttjandet. Renen är under denna period mycket rörlig. Den har mycket stark dragning österut till lavrika vinterområden. Då snödjupet uppgår ungefär till 1–2 decimeter blir renen något mindre rörlig. Detta i sin tur innebär en viss lättnad för det dagliga renskötselarbetet och har stor betydelse med tanke på markslitage. Marken, speciellt torra hedar, åsar och fjällens torra sluttningar är speciellt känsliga för slitage under tidig höst. Det är således mycket viktigt att inte behöva hårdbeta fjällen under hösten. Dessa utgör nämligen både höst- och vårbetesmarker. Även om man nu för tiden inte håller renarna under daglig bevakning i samma omfattning som förr, så finns det anledning att beakta dessa aspekter. Om andra verksamheter i skogsregionen har begränsat/minskat marktillgången så måste renhjorden under hösten i det längsta hållas därifrån. Då får man å andra sidan ett alltför hårt markslitage i fjällregionen. För att kunna hålla renhjorden samlad, eller under kontroll, under tidig höst måste man inom fjällrenskötseln nyttja kalfjället med angränsande glesbjörkskog och myrmarker. I tät skog är sikten så dålig att man inte ser vart renarna vandrar och det är således omöjligt att kunna hålla dessa under kontroll. Då det dessutom är barmark så kan man inte heller spåra dem. Detta att kunna hålla renhjorden under kontroll är viktigt ur flera synpunkter. Var och en är mån om att ha uppsikt över sin egendom. Om man inte lyckas med att hålla renhjorden under kontroll är risken stor att man förlorar en del slaktrenar och även andra renar, vilket kan innebära betydande ekonomisk förlust.

Om renarna får vandra på egen hand till vinterbetesområden, så medför det en rad negativa effekter utöver det som anförts ovan. Renar, som får vandra på egen hand till vinterbetesområden, strövar omkring och gräver här och där när det inte är så mycket snö. Den uppgrävda snön blir hoppackad och så hård att det omöjliggör betning senare under vintern. När sedan snömängden ökar så mycket att den hindrar renen från att vandra omkring och leta ställen, där snön är orörd och grävbar, kan följderna bli katastrofala.

En del dör av svält, andra blir kvar i skogsområdet över sommaren som strövrenar, sannolikt till följd av nedsatt kondition. För de renar som tar sig till fjälls på våren är det viktigt att betesförhållandena är gynnsamma där, annars kan det uppstå svårigheter att överleva våren.

Myrmarker

Myrmarkernas betydelse för rennäringen har behandlats utförligt av Bror Saiton i publikationen "Torvexploatering – Renskötsel en konsekvensstudie". Med hänsyn till dessas betydelse både ur renskötselsynpunkt och för det praktiska renskötselarbetet förtjänar de en viss uppmärksamhet även här.

I myrarna håller sig gräs och örter gröna längre än i torrmark. Renen betar med förkärlek i myrar och slickar svallis, som uppstår i våta myrar och utefter mindre bäckar. På våren, speciellt under snö- och issmältningen utgör myrarna oumbärliga betesmarker. (Jfr. avsnittet Våren.)

För det dagliga renskötselarbetet har myrarna många funktioner. Då man samlar ihop en spridd renhjord måste det finns öppen terräng, fjäll eller myrar dit man driver renarna, annars är det omöjligt att få en spridd renhjord samlad.

På en myr håller man renhjorden samlad för kontroll om alla renar finns kvar i hjorden. En sådan kontroll måste under hösten utföras ofta. Under dåliga betes- och väderleksförhållanden är renen speciellt rörlig. Då är det nödvändigt att göra en sådan kontroll dagligen.

På en myr håller man renhjorden samlad för märkning av omärkta kalvar, för ommärkning av felmärkta kalvar, för att fånga slaktren och för att utföra annat som är nödvändigt.

Under hösten, då dygnets ljusa del är mycket kort, är det nödvändigt att inom loppet av några timmar få uppsikt över renhjorden. När man är ute för att leta efter renar, som av någon anledning lyckats försvinna från renhjorden, då gäller det att snabbt hinna undersöka ett bestämt område för att åtminstone kunna få en uppfattning om åt vilket håll renarna kan ha tagit vägen. För att klara av allt detta kan man nyttja myrarna på flera sätt. För det första kan man utgå från renens dragning till myrar, speciellt under tidig höst. Detta görs bl.a. genom att på morgonen, då man ger sig i väg för att se efter renhjorden, fara på den sida av renhjorden där det finns myrar. För det andra behövs myrar ifall man behöver samla och flytta flockar eller hela renhjorden. För det tredje brukar man nyttja den sikt som myrar ger. Man kan t.ex. klättra upp på en kulle eller bergsknabbe och med kikare spana över ett större område. Ser man då enstaka renar på någon myr kan man vara tämligen säker på att det finns fler renar i närheten. På så sätt underlättar myrar sökandet och samlandet av renar.

Om man inte lyckas med att återfinna renar som försvunnit medför detta en rad negativa effekter. För det första är risken stor att man därigenom förlorar slaktrenar och även andra renar. För det andra medför det att antalet strövrenar ökar. Dessa förstör i regel vinterbetet genom att gräva i snön här och där, så att snön blir hård och hoppackad och omöjliggör betning senare under vintern. Det i sin tur leder till att renens kondition försämras under

vinterns lopp, vilket i sin tur ställer krav på gynnsamma förhållanden under våren.

Liksom under tidig höst är myrmarker oumbärliga för det praktiska renskötselarbetet under hela hösten. Det är omöjligt att samla och flytta en renhjord utan att använda myrar. Då det är mycket snö på träden, som skymmer sikten och minskar framkomligheten, blir myrarna än viktigare. Under sådana förhållanden är det lätt att tappa orienteringen, speciellt om det dessutom är dimma eller snöfall. Kommer man då till en myr kan man i regel få en uppfattning om väderstrecken och orientera sig.

Höst/egentlig höst

Ur markslitagesynpunkt kan man ange den egentliga höstens början till den tipunkt då snödjupet uppnår ca 1–2 decimeter. Som angetss i föregående avsnitt så avtar renens vandringslust med ökat snödjup. Man kan sålunda nu börja nyttja tätare björkskog och angränsande blandskog i större omfattning. Eftersom fjällregionens övergång till skogsregion har olika karaktär och topografi så föreligger det sannolikt stora skillnader mellan markutnyttjande i olika regioner. I vissa lokalregioner finns granskogsbälten långt in mot fjällområdet. I de fyra nordligaste byarna nyttjar man exempelvis kalfjäll lång österut. Ur markslitagesynpunkt är det viktigt att inte behöva nyttja kalfjällen mer än nödvändigt under hösten, då de dessutom är oumbärliga under våren.

I fjällbjörkskog och angränsande blandskog blir snön under hösten så hårdpackad av vinden att den omöjliggör betning. Med avseende på markhushållning är det därför viktigt att nyttja sådana områden nu, i syfte att spara barrskogsområden för senare bruk, annars räcker inte vinterbetesmarkerna till. Nyttjandet av mark under hösten är i hög grad beroende av väderleks- och snöförhållanden. Under gynnsamma förhållanden kan man nyttja till synes otjänlig skog, medan det under ogynnsamma omständigheter är omöjligt att hålla renhjorden samlad i samma område. Detta är betydelsefullt att uppmärksamma, inte mint med tanke på kemisk besprutning av skog. Det finns ingen typ av skog som inte vid något tillfälle kan eller måste nyttjas av rennäringen. Nödvändigheten att tidvis nyttja sämre skogsområden till bete har ökat med ökat skogsbruk. Om vinterbetesmarkernas användning begränsas av andra verksamheter såsom skogsbruk, vägar, bebyggelse, fritidsverksamheter osv, så krävs dessutom senareläggning av höstflyttningen till dessa områden, för att betet ska räcka. Detta i sin tur leder till ökat slitage på höstbetesmarkerna, där renhjorden måste dröja kvar.

Liksom under tidig höst är myrmarker oumbärliga för det praktiska renskötselarbetet under hela hösten. Det är omöjligt att samla och flytta en renhjord utan att använda myrar. Då det är mycket snö på träden som skymmer sikten och minskar framkomligheten blir myrarna än viktigare. Under sådana förhållanden är det lätt att tappa orienteringen, speciellt om det dessutom är dimma eller snöfall. Kommer man då till en myr kan man i regel bli klar över väderstrecken och orientera sig.

Senhöst/förvinter

Man kan säga att senhöst/förvinter har sin början då snön i björkskogsregionen och angränsande blandskog blir så hoppackad av vinden att det omöjliggör betning. Även i barrskogsområdet varierar snöförhållandena. Högre områden får i regel djupare och kompaktare snö än lägre områden. Man har därför sedan gammalt nyttjat högt belägna områden under höst och förvinter, för att spara lägre områden speciellt tallskogar, för senare behov. (Jfr Kuhmunen 1968.)

Tillgången på lav, som utgör renens huvudsakliga föda under vintern, är en annan bestämmande faktor för nyttjande av mark under denna period. I gran- och blandskog är lavväxten mera fläckvis. Det är därför angeläget att nyttja gran- och blandskog innan snödjupet ökar så att det hindrar renen från att ta sig fram i letandet efter lavfläckar. Detta att nyttja gran- och blandskog under förvintern är en besparingsåtgärd, som på många håll har blivit oundviklig till följd av skogsavverkningar i tallskogsområdet. Man är tvungen att spara kvarvarande orörda tallhedar för vinterns behov. Trots att granskog är mindre lavrik så är den ändå under speciella snöförhållanden oumbärlig. (Jfr avsnitten Vinter och Vårvinter.)

Nyttjande av mark under denna period är också beroende av väderleksförhållanden tidigare under hösten. Ibland inträffar det att betet i tallskog är helt eller fläckvis mindre gott. Då gäller det att i god tid ta reda på var det finns någorlunda bra bete och anpassa marknyttjandet därefter. En förutsättning för att renen skall klara sig över vintern är att det finns möjligheter att variera markanvändningen efter skilda förhållanden.

Vinterbetets godhetsgrad är helt beroende på under vilka omständigheter den första varaktiga vintersnön fallit. Är marken hård och frusen och snön faller under kylig väderlek och det senare inte blir töväder av nämnvärd omfattning blir betet i markskiktet bra, *buorre bådni.* Men om den första vintersnön tinar upp och smälter bort fläckvis blir betet dåligt eller fläckvis bra, s.k. *baikulatguotton.* Sker det isbildning på markskiktet talar man om *bådnevikki.* Den kan ha olika schatteringar. Ibland är det bara själva renlaven som har isklumpar eller isbildningar. Skakar man bort snön från renlaven och stoppar den i munnen kan man känna om den är belagd med nån hinna av is. Isbildning på renlaven, *skilzun jägil,* kan orsaka en del matsmältningsrubbningar bl.a. lös mage. Maginnehållet blir vattenbemängt och löst. Renen magrar trots att betet annars ur snöns synpunkt är gott.

Blir det en allmänt hård snöskorpa eller isbildning på markskiktet låses betet helt. Det kallar man för *cuokki.* Det är den mest fruktade betessituationen som kan inträffa. Ett sådant bete inträffar redan på höstvintern.

Sedan hjälper det inte även om snön blir lös och porös. Det har i stället en motsatt effekt. Om renen inte kan komma till botten och komma åt renlav övergår den till att beta hänglav och skorplav på träden. Om snön är alltför lös kommer den inte fram mellan träden utan stor kraftansträngning och den når ej heller till de lavförande grenarna. (Kuhmunen 1968, sid. 78).

Under höst- och vårflyttning utgör sjöar, älvar och myrar naturliga flyttleder då de är isbelagda. På dessa flyttleder är det lätt att hålla renhjorden samlad och några kvarblivna renar blir det sällan eller aldrig fråga om. En torrlagd älvfåra är i regel stenig och således olämplig som flyttled. Detta att inte kunna nyttja älvar, sjöar och myrar som flyttleder är slitsamt för både renen och renskötaren. Flyttning genom skog och otjänlig terräng är arbetskrävande

och fördröjer flyttningstakten samt ökar energiförbrukningen hos renen. Under en sådan flyttning är kvarblivna renar regel, vilket förorsakar ett merarbete i form av hopsamling och flyttning i efterhand.

Vinter

När den egentliga vintern tar sin början är svårt att ange exakt. Som en utgångspunkt kan man ange snödjupet. När snötäcket i högre områden uppnår ett djup, som gör det energikrävande för renen att gräva i snön, då är det angeläget att börja nyttja lägre områden. (Jfr. Kuhmunen 1968.)

Här inverkar dock betes- och snöförhållandena i övrigt på vilken typ av mark som för tillfället är lämpligast. Om snödjupet är påtagligt redan under förvintern så behövs det större arealer i lägre områden, där snödjupet i regel är mindre. Om betet fläckvis är dåligt så behövs det också större arealer för att klara av vintern. En mark eller skogstyp, som under normala förhållanden är olämplig, kan under sämre betesförhållanden vara oumbärlig. Exempel på sådan skogstyp är tätgranskog (på samiska*guossa-avzu)* och granskogsberg (på samiska *guossacielgi)*. Granskog är i regel fattigare på renlav än tallskog men möjligen rikare på hänglav. Åtkomligheten på hänglav är större i granskog än i tallskog beroende på skillnader i utformning (främst granbeståndet) mellan gran och tall. Snön får hårdare konsistens (på samiska *cevvu)* under tidigt skede av vintern och ökar i mängd mer än i tallskog. Tät granskog och granskogsberg är av stor betydelse då snön överlag i skogsområdet får så hård konsistens att den omöjliggör betning. Två skäl för det kan anges här.

Det första är tillgången på hänglav. Det andra är snöns bärkraft. Om renen får ta sig fram försiktigt så kan den vandra från träd till träd efter hänglav. Att på så sätt kunna nyttja granskog är nödvändigt under dåliga betesförhållanden. Man kan då klara ytterligare en del av vintern i skogsområdet för att kunna spara fjällen för senare behov. Det måste således finnas möjligheter till att anpassa markanvändning efter skilda förhållanden.

Under vintern är det mycket viktigt att betesområdet är så sammanhängande som möjligt och inte söndertrasat av andra verksamheter. Skogsvägar försvårar ett sammanhängande nyttjande av betesmarker. Då betesförhållandena är ogynnsamma är det mycket viktigt att betesområdet är så sammanhängande som möjligt och inte söndertrasat av vägar. Vägar delar nämligen lätt renhjorden i mindre enheter och renskötaren kan då inte hålla renhjorden samlad efter vissa regler, som han lärt sig av sina förfäder och egna erfarenheter. En renhjords sammansättning består alltid dels av större och mindre djur och dels av konditionsstarka och konditionssvaga djur. Då man för renhjorden till ett nytt betesområde och i synnerhet då det är djup och kompakt snö, är det alltid de större och konditionsstarkare som börjar gräva i snön. När de kommit igång med betningen och vidgat gropen fortsätter de konditionssvagare att gräva i ena kanten av den uppgrävda gropen. På så sätt hjälps renarna åt att klara av en svår betessituation.

När det finns skogsvägar och skoterspår börjar i första hand konditionssvaga renar att vandra efter dessa. När de sedan hamnar i områden där det inte finns färska påbörjade gropar uppstår det svårigheter att komma igång med betning. De fortsätter i stället att vandra efter vägarna. Detta medför en

synnerligen olämplig delning av renhjorden med åtskilda konditionsstarka och konditionssvaga djur. Detta leder i sin tur till att enstaka svagare renar blir kvar i området. En del av dessa dör av svält, andra lyckas klara sig till sommaren och blir då s.k. strövrenar.

Vid djup snö är det naturligt att beta i sluttande terräng, rullstensåsar och kullar, s.k. dödismoräner. I sluttande terräng rullar snön nerför allteftersom renen gräver i den, vilket underlättar betning. Kalhuggning av sådan terräng har därför förödande effekt på betning, då snön på öppna ytor får en täthet som är svår för renen att gräva igenom. Kalhygge hindrar ett sammanhängande nyttjande av betesmark och kan under otjänliga snöförhållanden skapa en besvärlig situation. I en del områden har man varit tvungen att tidigarelägga både höst- och vårflyttningen. Detta har framför allt två orsaker. Renen måste hinna beta kalhyggen innan snömängden ökar och snön får en täthet som omöjliggör betning. Områden orörda av skogsbruket, i den mån det finns kvar sådana, måste sparas för vårvinterns behov. Vårflyttningen har således försvårats både genom tidigareläggning och genom att hänglavens förekomst har minskat.

Vårvinter

Först på vårvintern flyttas hjorden ner till älvdalarna eller till områden där det alltid brukar vara mindre med snö. Sluttningarna på skuggsidan av dalgångarna och fjällen sparas till våren i slutet av mars och början av april. Samma är fallet med täta tallskogar med ung vegetation. I dessa områden blir det inte skare lika fort som på solsidorna av sluttningarna. (Kuhmunen 1968, sid. 88.)

Vid mycket djup snö är rullstensåsar och småkuperad terräng oumbärliga som betesmarker. I sluttande terräng rullar snön nerför allteftersom renen gräver i den, vilket underlättar betning. Under sådana förhållanden innebär dock trädlaven ett nödvändigt tillskottsfoder. När det uppstår skare utgör trädlaven den enda föda som renen kan komma åt utöver eventuellt mindre barfläckar vid trädstammar, uppgrävda kullar och tuvor på myrar och i myrkanter. När fjällrenen drar sig mot fjällen på skaren kan den stanna då och då för att nafsa åt sig hänglav. Vid flyttning med samlad renhjord kan man också göra uppehåll i ett trädlavsrikt område eller på en större myr där det finns rikligt med tuvor som är snöfria eller täckta med endast en tunn snöskorpa.

Beskrivning av området (se figur 2)

Området från älven och norrut fram till början av granskogsområdet är av sådan storleksordning att det möjliggör spridning av renhjorden så att

- renarna inte behöver trängas, en förutsättning för trivsel
- även de renar, som betar i och kring mittzonen, kommer åt ogrävd och otrampad snö, vilket är en förutsättning för betning. Att området möjliggör spridning av renhjorden är speciellt viktigt då betet är dåligt fläckvis. Renarna måste få vandra fritt inom området för att hitta ställen där det går att beta. Då det är mycket djup snö är högre områden med övervägande granskog olämpliga som betesområden. Där är i regel

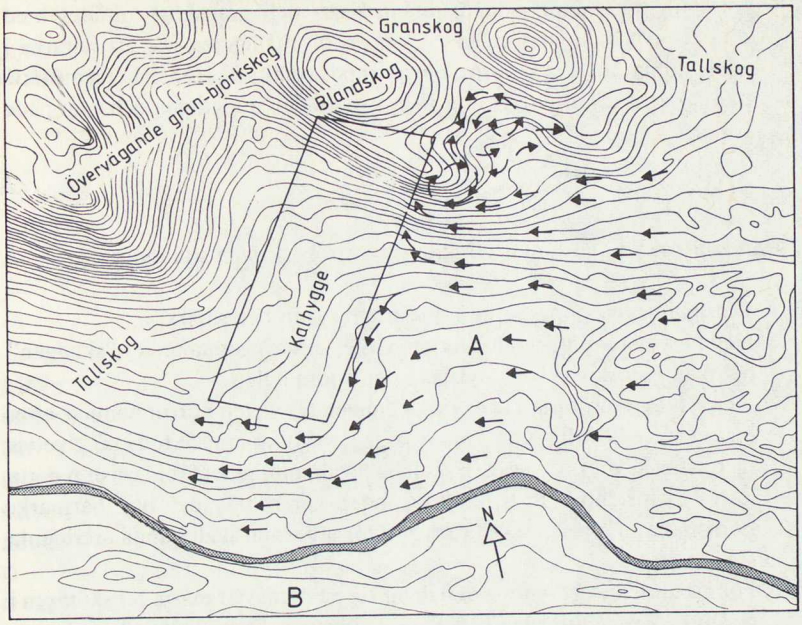

Figur 2 Exempel på ett kalhygges effekter på renhjorden under otjänliga sjöförhållanden där skogstyp och topografi har stor betydelse. Mera utförlig beskrivning av konsekvenserna framgår av texten.

Teckenförklaringar

A = Vintergrupp A:s betesområde (norr om älven).
B = Vintergrupp B:s betesområde (söder om älven).
▒ = Älv, i det här fallet en naturlig gräns mellan A:s och B:s betesområden.
← = Renhjordens betesriktning.

betydligt djupare och kompaktare snö än i lägre områden. Området på södra sidan av älven är vintergruppen B:s betesområde. Älven utgör en naturlig gräns mellan A:s och B:s betesområden.

Möjlig situation

Ett kalhygge kan, beroende på rådande omständigheter, skapa olika situationer för rennäringen. Här är ett exempel:

- Vintergruppen A:s renhjord betar under vårvintern i västlig riktning på norra sidan av älven. Området på södra sidan av älven är B:s betesområde. Dit får inte vintergruppen A släppa sina renar. När renhjorden når fram till kalhygget där snön är kompaktare än i orörd skog fortsätter den att beta längs efter hygget. En del av renhjorden betar söderut längs efter hygget och fortsätter sedan västerut mellan hygget och älven. Under sådana förhållanden, då en del av renhjorden trängs mellan kalhygget och älven, måste renskötaren bevaka intensivare än normalt så att renarna inte vandrar över älven till B:s betesområde. Enstaka renar tar sig över hygget. En del av renhjorden betar norrut längs efter hygget tills den når

fram till det högre belägna blandskogs- och granskogsområdet med djupare och kompaktare snö. Dessa snöförhållanden gör att renarna i stället för att fortsätta norrut, börjar vandra omkring i redan betat område där det är svårt att komma åt föda genom den uppgrävda och trampade snön.

Effekter

Man kan peka på ett antal effekter av ovan beskrivna situation:

- Det kalhuggna området kan inte nyttjas som betesmark
- Den närmast intilliggande marken väster om hygget hamnar i "skuggan" och kan i stort sett bara nyttjas i den södra delen
- Den del av renhjorden som vid delningen tar vägen norrut hamnar efter ett tag i en besvärlig situation. Svårigheten att komma åt föda tar givetvis på renens krafter. Om renen skall ha någon möjlighet att klara upp detta krävs gynnsamma förhållanden under våren tills det blir barmark. Försommaren måste också vara god för att renen skall kunna återhämta sig
- För att undvika att renhjorden delar sig på detta sätt måste renskötaren i god tid styra renhjorden söder om kalhygget. Detta leder till:
  a) Svårigheter att helt nyttja marken intill hygget även på östra sidan
  b) Extra arbete för renskötaren
  c) En del av renhjorden måste på kort tid flyttas längre än tillrådligt med hänsyn till renens kondition denna tid på året. Detta är nödvändigt för att sprida renhjorden i västlig riktning i det trånga passet mellan kalhygget och älven. Ett sådant tillgripande tär på renens energi och inom rennäringsforskning och administration brukar man uppmana renskötarna att undvika dylika påfrestningar för renen. Inte desto mindre är en sådan åtgärd nödvändig för att erbjuda renen tillräcklig betesareal.

Bilaga 2 Studie av beskattningsreglernas tillämpning inom rennäringen

Av *Jan Ossmark*

LRF:s skattebyrå, Stockholm, har på uppdrag av rennäringskommittén undersökt hur beskattningsreglerna tillämpas inom rennäringen. I uppdraget har även ingått att behandla generationsskiftesfrågan. Till grund för uppdraget har legat kommitténs framställning den 13 september 1982 till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet. I enlighet med framställningen har studien genomförts i fyra faser, nämligen

- Probleminventering tillsammans med rennäringskommitténs experter.
- Sammanträffande med vissa bokföringsbyråer för närmare bearbetning av problemen.
- Sammanträffande med länsstyrelsernas skatteavdelningar för ytterligare bearbetning av olika problemställningar.
- Analys och utvärdering.

Som experter har medverkat Knut Gustavsson och Sture Nilsson. Även Jörgen Bohlin har deltagit i vissa överläggningar.

En sammanställning över de sammanträffanden som skett med bokföringsbyråer och länsstyrelsernas skatteavdelningar bifogas.[1]

Härutöver har den 18 november 1982 överläggningar ägt rum med riksförsäkringsverkets avgiftsbyrå för att få undanröjt vissa oklarheter om avgiftsskyldighet för arbetsersättningar från sameby.

I denna promemoria lämnas en skriftlig rapport över det utförda uppdraget. Innehållet har disponerats enligt följande.

- Kort beskrivning av beskattningsreglerna för rennäringen.
- Skatte- och taxeringsfrågor som visat sig vålla problem i praktisk tillämpning.
- Generationsskiftesfrågan.
- Avslutande synpunkter.

Beskattningsreglerna för rennäringen

Genom lagändring 1976 infördes bestämmelser om bokföringsmässig inkomstredovisning för renskötselrörelse med verkan fr.o.m. 1979 års taxering (Ds Fi 1975:5, prop. 1975/76:107, SkU 1976/77:2 och SFS 1976:925).

Bestämmelserna innebar en mycket stor förändring av beskattningssituationen för renägarna. Flertalet renägare hade dessförinnan taxerats enligt en schablonmetod som grundade sig på antalet sålda renar. Man behövde då

[1] Ej tryckt.

inte ens lämna en deklaration utan taxeringsnämnderna beräknade nettointäkten med ledning av skattechefernas anvisningar om medelslaktvärde per ren och uppgift om allmänna driftskostnader. Schablonmetoden var dock inte allenarådande. Vissa renägare deklarerade redan tidigare rörelseinkomsten enligt bokföringsmässiga grunder.

Vid den allmänna övergången till bokföringsmässig redovisning erhöll renägarna – som kompensation för att de inte medgetts avdrag för den ursprungliga nyuppsättningskostnaden – ingångsvärde på nettorenhjorden. Djurvärdet beräknades därvid till belopp motsvarande det allmänna saluvärdet. Djuren behandlas därefter som varulager med rätt till nedskrivning till lägst 40 procent av det inventerade värdet. Renägarna ges härigenom möjlighet till resultatreglering mellan olika beskattningsår.

Härtill kom att ingångsvärden medgavs för de inventarier, byggnader och övriga anläggningar som ingick i renskötselrörelsen. Dessa ingångsvärden har sedan fått avskrivas enligt vanliga regler.

Även samebyarnas skattesituation reglerades genom den nya lagen.

Det bör också framhållas att renägarna gjordes bokföringsskyldiga genom 1976 års bokföringslag som beträffande renskötselrörelse började tillämpas den 1 januari 1978.

Vid övergången till bokföringsmässig inkomstredovisning uppstod en mängd problem av både praktisk och teoretisk art. Vad gäller de materiella reglerna meddelade riksskatteverket (RSV) utförliga anvisningar (RSV Dt 1977:11) som därefter ändrats i vissa smärre avseenden (RSV Dt 1978:25 och 30).

I RSV:s anvisningar behandlas bl a hur beskattning bör ske för renskötande medlem i sameby och hans familj. Detaljerade anvisningar ges för hur inkomsten kan delas upp inom familjeföretaget. Hänsyn har härvid tagits till att barnen tidigt brukar bli ägare till renar och att barnen så småningom själva kommer att driva rörelse. Omyndiga barn får enligt anvisningarna beskattas för skälig avkastning för sitt reninnehav. Om föräldrar överlåter renar till barnen genom gåva kan detta enligt RSV aktualisera uttagsbeskattning hos givaren. Emellertid anses någon beskattningseffekt inte uppkomma för det fall barnens renar inte görs till föremål för nedskrivning. I och med att ett barn fyllt 18 år kan han redovisa inkomst av egen rörelse.

Ett svårt problem vid övergången var hur man skulle kompensera de renägare som redan tillämpade bokföringsmässig redovisning för de ingångsvärden som de skulle ha tillerkänts enligt de nya reglerna. RSV medgav att de berörda renägarna fick ta upp vissa ingångsvärden i efterhand. Någon fullständig rättvisa kunde man emellertid inte skapa på detta sätt.

Beträffande ersättning från sameby till renskötande medlem sägs i RSV:s anvisningar att ersättning enligt 44 § rennäringslagen för arbete med den egentliga renskötseln (renskogen) skall vid inkomstbeskattningen anses utgöra inkomst av renskötselrörelse för mottagaren. Däremot bör med hänsyn till vad som uttalats i prop. 1975/76:107, ifrågavarande ersättningar när det gäller socialförsäkringsavgifter, betraktas som inkomst av anställning och därmed medföra att samebyn skall vara skyldig att betala avgifterna.

Beträffande samebyn behandlade RSV även hur ingångsvärdet bör bestämmas för renskötselanläggningar som överförts till byn från staten. Enligt anvisningarna medgavs ingångsvärde för anläggningarna med belopp

motsvarande allmänna saluvärdet vid tidpunkten för övertagandet.

Principerna för åsättande av djurvärden har därefter ändrats. Fr.o.m. 1981 års taxering gäller att lager av djur i renskötselrörelse – på samma sätt som för djur i jordbruk – skall tas upp till belopp motsvarande den genomsnittliga produktionskostnaden för de olika djuren. Den nya värderingsmetoden innebar att RSV vid den aktuella taxeringen sänkte värdet på vuxen hanren från 580 till 420 kronor, på vuxen honren från 770 till 450 kronor och på renkalv från 400 till 220 kronor.

Ändringen av beskattningsreglerna och införandet av bokföringsskyldighet har självfallet medfört stora informationsproblem. Det har gällt att få ut det nya budskapet på fältet och att få alla berörda renägare att tänka och handla i andra banor än tidigare. Som ovan framhållits taxerades flertalet renägare enligt schablonmetod och lämnade inte ens någon riktig deklaration. Nu gällde det plötsligt att sätta sig in i en mängd komplicerade skatte- och redovisningsfrågor, sådana frågor som andra företagare normalt inte klarar utan experthjälp.

Olika myndigheter och framför allt lantbruksnämnderna i de berörda länen har gjort en god insats för att klara dessa svåra informationsproblem. Det har ordnats ett stort antal möten för dels renägare och dels bokföringsbyråer där det informerats om de nya bestämmelserna. Inte minst har det gällt att få sakkunniga bokföringsbyråer att ta sig an renägarna och ge dem erforderlig experthjälp. Detta har visat sig svårt framför allt i områdena norr om Jokkmokk. I dessa nordliga områden har assistenter hos lantbruksnämnden i Norrbotten tvingats rycka in och ta hand om deklarationsbestyr för många renägare. Utan dessa assistenters hjälp skulle situationen ha varit prekär i dessa områden.

En allmän iakttagelse är att övergången bortsett från de nordligaste områdena gått förvånansvärt bra att genomföra. Många renägare har snabbt satt sig in i de nya reglerna och kan med hjälp av bokföringsbyråer m.fl. väl bemästra skatte- och redovisningsfrågorna. Det har sagts att speciellt kvinnorna har haft ganska lätt att sköta bokföringen.

Även om det generella omdömet är positivt har övergången i enskilda fall förorsakat stora svårigheter. En sak som varit svår att förstå är hur lagret inverkar på beskattningen. Man har haft svårt att se hur in- och utgående lagervärden påverkar beskattningsresultatet och hur lagernedskrivningen fungerar i ett längre perspektiv. Det hela har inte underlättats av att principerna för beräkning av djurvärden ändrats fr.o.m. 1981 års taxering. Ganska många renägare tycks till följd härav ha redovisat alltför låga värden och därmed alltför låga resultat sett ur vad som kan betraktas som god skatteplanering.

En del renägare har inte haft ordnad bokföring och har på grund härav råkat ut för skönstaxering. Detta gäller främst de nordligaste områdena men även andra områden har drabbats. Vid sammanträffandet med länsstyrelsen i Norrbottens län framhölls att i vissa områden var en mycket stor andel av deklarationerna bristfälliga och att kraftfulla åtgärder behövde vidtas för att komma till rätta härmed.

Problemet med bristfälliga deklarationer i norr sammanhänger till stor del med bristen på sakkunnig hjälp i form av bokföringsbyråer m m. Ett sätt att lösa detta problem vore att utbilda och engagera ett antal sameungdomar i

bokförings- och deklarationsfrågor. Dessa ungdomar skulle sedan kunna informera de berörda renägarna på ett riktigt sätt och ge dem den hjälp de otvivelaktigt behöver. En fördel med att engagera sameungdomar skulle vara att de är väl insatta i rennäringens speciella förhållanden och att renägarna därför skulle ha förtroende för deras hjälp.

Skatte- och taxeringsfrågor som vållat problem i praktisk tillämpning

Vid probleminventeringen upprättades en lista med ett stort antal frågor som tillställdes bokföringsbyråerna före besöken. Denna lista ändrades och kompletterades på ett antal punkter och låg sedan till grund för diskussionerna med länsstyrelsernas skatteavdelningar.

Med ledning av dessa listor och de anteckningar, som gjorts vid sammanträffandena med bokföringsbyråer och länsstyrelser m.fl., har följande frågor särskilt noterats. Självfallet har även en del andra frågor dryftats men de som nu noteras får anses vara de mest problematiska.

Lagervärdering

I lagen (1955:257) om inventering av varulager för inkomsttaxeringen ges föreskrifter för hur bokföringsskyldig rörelseidkare skall redovisa de lagertillgångar han har på balansdagen. Det skall finnas ett inventarium vari anges värdet på de olika poster av tillgångar som ingick i lagret:

Har skattskyldig icke vid upprättandet av inventarium iakttagit föreskrifterna i denna förordning, skall hans till ledning för taxering lämnade uppgifter angående varulagrets värde icke äga vitsord. Då fråga är om sådan skattskyldig, som med hänsyn till de speciella förutsättningar, varunder verksamheten bedrives, icke utan avsevärda svårigheter kan vid inventeringen iakttaga föreskrifterna i denna förordning, skall den skattskyldiges utredning angående värdet dock äga vitsord, därest det icke framstår såsom sannolikt att värdet är ett annat.

Det har på något håll sagts att renägare skall vara skyldig att göra en särskild inventering av sitt lager av renar på balansdagen och att föreskrifterna i nyssnämnda lag skall vara uppfyllda för att lagervärderingen skall kunna godtas vid inkomsttaxeringen. Eftersom ingen renägare upprättar ett inventarium över sina renar på balansdagen och detta inte låter sig praktiskt göras borde man enligt vederbörande skapa en särskild undantagsbestämmelse för renar.

Som framgår av ovanstående citat ur lagtexten är det emellertid inte alltid nödvändigt att upprätta ett inventarium. Enligt lagen kan man underlåta att göra en inventering, om detta på grund av speciella förutsättningar är förenat med avsevärda svårigheter. Sådana förutsättningar får anses föreligga beträffande renskötselrörelse.

I förarbetena till skattelagstiftningen uttalas att renlängden skall tjäna till ledning för beräkning av lagervärdet av renar. Eftersom renlängden fastställs av samebyn först sedan tiden för renägarnas aktuella bokslut gått ut, har fråga uppkommit vilken renlängd man skall hålla sig till vid lagervärdering-

en. Skall man utgå från näst föregående års renlängd som är fastställd av samebyn eller skall man utgå från årets ännu inte fastställda längd? Med hänsyn till att man bör ha så färska uppgifter som möjligt synes det lämpligast att utgå från årets renlängd. Om någon renräkning inte gjorts är varje renägare hänvisad att lämna individuella uppgifter om sitt reninnehav. Även i övriga fall kan det ibland vara bättre att renägaren själv uppger renantalet. Inte sällan vet renägaren bäst själv hur många renar han har. Någon principiell invändning mot att låta renägaren själv svara för renantalet kan knappast göras. Deklarationen med de uppgifter som därtill hör avlämnas ju på heder och samvete.

Skönstaxeringar

Som ovan framhållits utgör skönstaxeringar ett allvarligt problem i framför allt de nordligaste områdena.

Till grund för en skönstaxering har i vissa fall lagts en s.k. fallrensundersökning. Om bruttoavkastningen på nettorenhjorden inte uppgår till 20–25 procent har detta ansetts utgöra skäl för en skönstaxering.

Gentemot detta bör invändas att fallrensundersökningar bör användas med stor försiktighet. Grunduppgifterna om renantal är ofta osäkra och det kan många gånger finnas naturliga förklaringar till en låg avkastning. Med hänsyn härtill bör en fallrensundersökning aldrig ensam kunna motivera skönstaxering.

Även kontantberäkningar. som skall visa hur mycket pengar som blir över för privata utgifter, måste bedömas med stor försiktighet. Samerna synes ofta leva på ett kontantöverskott som väsentligt understiger beloppen för existensminimum. Skönstaxering bör endast tillgripas i fall då det finns uppenbara brister i bokföringen och underlag därför saknas för att åsätta en riktig taxering.

Fördyrade levnadskostnader och uttag av renkött m.m. ur rörelsen

Skattecheferna i de berörda länen meddelade fram till 1980 års taxering särskilda anvisningar för taxering av inkomst av renskötsel.

Beträffande fördyrade levnadskostnader sägs i anvisningarna att avdrag bör medges vid övernattningar utanför den fasta bostaden dels för faktisk logikostnad och dels för faktisk fördyring av kost m.m.

Logikostnaden kan i regel styrkas med kvitton o.dyl. medan det inte är praktiskt möjligt att utreda den faktiska kostfördyringen. Den måste därför uppskattas till skäligt belopp. I 1980 års anvisningar har fördyringen av kost m.m. uppskattats till 20 kronor per dag. Härefter har någon anvisning i frågan inte lämnats.

För såväl de skattskyldiga som taxeringsmyndigheterna är det viktigt att veta vilka belopp som kan godtas i avdrag för fördyrade levnadskostnader. Med hänsyn till den allmänna prisutvecklingen har många skattskyldiga räknat upp dagsbeloppet till omkring 30 kronor. Vissa taxeringsnämnder tycks godkänna dessa avdragsbelopp medan andra nämnder håller fast vid 20 kronor. Rättstillämpningen har därför blivit ojämn, vilket självfallet bör

förhindras. Det gäller nu att se till att taxeringslagens grundregel om rättvis och likformig taxering iakttas.

Uppenbarligen behövs det en hårdare styrning av avdragsbeloppet för fördyrad kost. Detta synes kunna ske antingen genom anvisningar av skattechefen eller genom anvisningar av RSV i de s.k. länsanvisningarna eller också genom föreskrifter av RSV liknande de som finns för yrkesfiskare. Beträffande de sistnämnda föreskrifterna stadgas i punkt 19 av anvisningarna till 29 § kommunalskattelagen (KL) att RSV varje år skall fastställa belopp för ökade levnadskostnader dels vid havsfiske och dels vid annat fiske. För kalenderåret 1982 gäller sålunda 22 kronor vid s.k. hemmafiske och 44 kronor vid havsfiske.

Vid sammanträffande med skattecheferna angavs som skäl till att 1980 års dagsbelopp om 20 kronor inte hade räknats upp att kostnadsfördyring i sig inte var ordentligt utredd. Man efterlyste en noggrannare utredning om den fördyring som normalt uppkommer inom rennäringen. En sådan utredning är emellertid mycket svår att göra. Det torde ligga i sakens natur att fördyring inte kan fastställas på objektiva grunder utan att man tvingas göra ganska grova uppskattningar av fördyringen. Att det rör sig om en verklig fördyring synes dock alla kunna vara överens om.

Det enklaste sättet att komma ifrån frågan synes vara att skattecheferna, efter att ha utrett vad som kan anses vara en rimlig fördyring, lämnar årliga anvisningar om vilket avdragsbelopp som kan godtas för fördyrad kost m m.

Vad gäller uttag av renkött m.m. har skattecheferna i 1980 års anvisningar angett normbelopp för uttag av kött och fisk. Beloppen varierar mellan 1 200 kronor och 1 300 kronor inklusive moms för vuxen person.

Motsvarande normbelopp finns i länsanvisningarna för uttag från jordbruksfastighet. Jordbruksuttagen gäller dock flera produkter än kött.

Enligt bokföringslagen åligger det renägare att anteckna och bokföra uttag av kött. Det bör inte vara svårt för renägare att klara denna uppgift. Något behov av normbelopp för uttag av renkött synes därför inte föreligga.

Engångsersättningar för mistad betesrätt m m

Samebyar har tillerkänts betydande belopp som engångsersättning för mistad betesrätt, förlorad jakt och fiske m.fl. skador och intrång i samband med vattenregleringar m.m.

Det är ovisst om dessa ersättningsbelopp skall beskattas och i så fall efter vilka regler beskattningen skall ske. Skall ersättningen behandlas enligt realisationsvinstreglerna eller skall ersättningen tas upp som intäkt av rörelse?

Vad gäller ersättning för bestående skada har hittills inget mål prövats av regeringsrätten. Ett par mål har prövats av kammarrätten i Sundsvall. I åtminstone ett av dessa fall har kammarrätten tagit ställning till sakfrågan och funnit att ersättningsbeloppet ifråga inte var skattepliktig intäkt.

Beträffande ersättning som utgått till sameby i anledning av godkännande av konventionen 1972 mellan Sverige och Norge om renbetning, har regeringsrätten funnit, att ersättningen var avsedd att täcka avdragsgilla utgifter och att den därför utgjorde skattepliktig intäkt för samebyn. Målet är

återgivet i RÅ 1981 1:40.

De senaste åren har tvist uppkommit om vissa allframtidsersättningar som utgått till samebyar i Norrbottens län. Taxeringsnämnderna har ansett att ersättningarna skall tas upp som intäkt av rörelse. Taxeringarna har överklagats och målen ligger hos länsrätten för avgörande.

I övriga län synes liknande ersättningar inte ha beskattats. Man synes ha accepterat kammarrättens i Sundsvall bedömning att ersättningar av förevarande slag inte är skattepliktiga.

Med hänsyn till att frågan om beskattning av engångsersättningar tycks ha bedömts olika, bör man överväga att välja ut ett par lämpliga pilotfall, som inte är föremål för tvist, och söka förhandsbesked hos RSV. Ett förhandsbesked kan sedan överklagas till regeringsrätten varigenom man får ett prejudikat i frågan. Förfarandet går mycket snabbt jämfört med ett mål som förs via länsrätt och kammarrätt.

Kontrolluppgift

I prop. 1982/83:105 föreslås att kontrolluppgiftsskyldigheten i 37 § 1 mom femte stycket skall utvidgas så att den som inköpt renar skall lämna uppgift om det vederlag som utgivits till renägare. Förslaget har tillkommit på initiativ av Brottsförebyggande rådet (BRÅ).

Beträffande de kontrolluppgifter som sameby skall lämna för olika slag av ersättningar till medlemmar i samebyn har vissa problem uppkommit. Frågan har bl.a. gällt om samebyn skall lämna inkomstuppgift på arbetsersättningar, som mottagaren skall redovisa som inkomst av rörelse dvs. på det egentliga arbetet i renskogen. Flertalet samebyar tycks ha tagit med dessa ersättningar i kontrolluppgiften. Sättet att redovisa ersättningarna verkar dock ha varierat. Vissa tycks ha lämnat uppgift på alla förekommande ersättningar i klump. Andra tycks ha delat upp arbetsersättningar och kostnadsersättningar och dessutom ha angett vilka arbetsersättningar som skall hänföras till inkomst av rörelse.

Från länsstyrelsehåll har efterlysts en grundlig information till samebyarna om hur man skall ta upp de olika slagen av ersättningar i kontrolluppgifterna. Det bör härvid också klargöras hur arbetsgivaruppgiften, som ligger till grund för uttag av socialförsäkringsavgifter, skall upprättas. Med hänsyn till att ersättningar avseende arbetet i renskogen synes skola behandlas som inkomst av anställning i avgiftshänseende (se nedan), gäller det att skapa sådana rutiner att dubbeluttag av avgifter effektivt kan förhindras.

Ett särskilt problem i sammanhanget är hur man skall förfara med arbetsersättningar som utbetalats till den renskötande medlemmen men som avser arbete som utförts av dennes familjemedlemmar. Denna fråga har betydelse för både inkomsttaxeringen och beräkningen av pensionsgrundande inkomst.

Beskattningsort

Enligt 57 § 1 mom KL skall inkomst av rörelse beskattas i den kommun där det finns fast driftställe. Saknas fast driftställe skall inkomst för fysisk person beskattas i hemortskommunen. Med fast driftställe förstås enligt 61 § KL

plats där det finns särskild anläggning eller vidtagits särskild anordning för stadigvarande bruk.

Problemet uppkommer när renägaren är bosatt i annan kommun än den där renskötseln bedrivs. Detta förekommer beträffande aktiva renägare i t ex Frostvikens Norra sameby och Vilhelmina Södra sameby.

Man torde i regel kunna utgå från att fast driftställe inte föreligger och att därför den kommunala beskattningen skall ske i hemortskommunen. Denna ordning förefaller också rationell i fråga om aktiva renägare. När det gäller andra renägare kan det dock tyckas märkligt att beskatta inkomst av renskötsel i annan kommun än den där verksamheten bedrivs. Den som har skötesrenar och t.ex. bor i Stockholm skall följaktligen beskattas kommunalt i denna kommun. Möjligen skulle man beträffande skötesrenar kunna hävda att kommunalbeskattningen bör ske där samebyn är belägen eftersom byn har ansvaret för dessa renar.

Frågan om rätt beskattningsort synes inte ha varit föremål för rättslig prövning.

Avdrag för ingående moms för sameby som inköpt foder m.m.

Enligt 11 § 10) lagen om mervärdeskatt är tjänst som avser skötsel av renar genom samebys försorg undantagen från skatteplikt. Detta är ett s.k. kvalificerat undantag som medför avdragsrätt för ingående skatt på förvärv för skötseln enligt allmänna regler. En förutsättning för avdragsrätt är skattskyldighet som i sin tur förutsätter yrkesmässig verksamhet och omsättning. Med omsättning förstås att tjänst utförs eller förmedlas mot vederlag.

Om en sameby inte tar ut någon formell skötselavgift har detta medfört att samebyn gått miste om rätten till momsavdrag på 10 000-tals kronor för foderinköp m.m. Man har nämligen i Norrbottens län med stöd av en inte överklagad kammarrättsdom ansett att förutsättningar saknas för avdragsrätt om samebyn försummar att ta ut skötselavgifter. I Västerbottens och Jämtlands län däremot har man ansett att skötselavgift inte behöver utgå. Man har här sett till de bakomliggande förhållandena och fört följande resonemang. Samebyn måste ha medel för att bekosta skötseln. Medlen uppfattas ha tillkommit samebyn i egenskap av sammanslutning av enskilda rennäringsföretag. Tillgängliga medel tas i anspråk i avräkning mot skötselavgifter. Skattskyldighet bör anses föreligga även om skötselavgift av praktiska skäl inte formellt debiteras.

Frågan om avdrag för ingående moms i det fall sameby inte anser sig behöva ta ut någon skötselavgift är mycket viktig. Om avdrag vägras strider detta mot samebyns funktion. För att undvika framtida tvister och för att skapa en likformig tillämpning bör ett lämpligt fall väljas ut och förhandsbesked sökas hos RSV. Det gäller sedan att se till att fallet förs upp till regeringsrätten för prövning. Om det därefter skulle visa sig att samebyarna av momsskäl skulle tvingas ta ut skötselavgifter bör frågan lösas genom en lagändring.

Avdrag för ingående moms avseende renvaktarstugor

Enligt 18 § lagen om mervärdeskatt får avdrag inte göras för ingående skatt som belöper på stadigvarande bostad.

Frågan gäller om de hus som renägare tillfälligt utnyttjar under betessäsongen och som alltså inte är vederbörandes permanenta bostad skall betraktas som stadigvarande bostad. Dessa s k renvaktarstugor är ofta av mycket enkel beskaffenhet och kan ofta inte bebos under vintern.

Även i denna fråga har det visat sig att myndigheterna i Norrbottens län velat tillämpa bestämmelserna mera restriktivt än på andra håll. Emellertid har ett fall avseende renvaktarstuga förts upp till regeringsrätten av allmänna ombudet i Norrbotten. Fallet har såvitt nu är känt ännu inte prövats. Man kan hoppas att regeringsrätten kommer att bidra till att frågan blir bättre belyst.

Moms vid utförsäljning av ett renmärke

Enligt 8 § 10) lagen om mervärdeskatt är försäljning av lager m m som sker i samband med överlåtelse av verksamheten eller del därav undantagen från skatteplikt.

Om en renägare som innehar två renmärken säljer ut det ena märket med allt vad som därtill hör, bör detta kunna anses som momsskattefritt eftersom detta kan betraktas som en överlåtelse av en verksamhetsdel. Avser däremot försäljningen inte allt som hör till renmärket bör moms tas ut i vanlig ordning.

Socialförsäkringsavgifter för arbete i renskogen

I RSV:s anvisningar om inkomst av renskötsel återges under avsnittet om ersättning från sameby till renskötande medlem ett uttalande i prop. 1975/76:107 med innebörd att ersättning enligt 44 § rennäringslagen i socialförsäkringshänseende bör hänföras till inkomst av anställning.

Denna behandling strider mot hur ersättningar av förevarande slag behandlas vid inkomsttaxeringen där de skall redovisas som inkomst av rörelse. Samernas Riksförbund tillskrev riksförsäkringsverket som i ett svar 1979 inte gav något klart besked i frågan.

Eftersom flera skäl kan anses tala för att ersättningar för arbete i renskogen bör behandlas som inkomst av rörelse även i avgiftshänseende, har riksförsäkringsverket uppvaktats på nytt och diskussioner förts om hur man bör bedöma ifrågavarande ersättningar. I ett skriftligt svar med anledning av uppvaktningen har verkets avgiftsbyrå meddelat att det synes mest ändamålsenligt att beskatta samtliga renskötare som arbetar åt en sameby som arbetstagare.

Med ledning av detta svar bör samebyarna betala avgifter för alla ersättningar som avser arbete i renskogen.

Det kan dock övervägas om inte en lagändring bör ske så att ersättningarna behandlas på samma sätt som vid inkomstbeskattningen. Avgifter skulle då utgå antingen i form av egenavgifter eller, om s.k. likställighetsavtal träffas, i nuvarande form som arbetsgivaravgifter. Man skulle med andra ord uppnå en valfrihet i avgiftshänseende.

Generationsskiftesfrågan

Inom all företagsamhet utgör generationsskiftesplaneringen en mycket viktig fråga. I detta sammanhang har naturligt nog skatterna stor betydelse. Det handlar om kapitalbeskattning såsom arvs- och gåvoskatt samt inkomstbeskattning och uttag av egenavgifter. Självfallet försöker vederbörande företagare planera generationsskiftet så att skatter och avgifter minimeras så långt som möjligt. Mot skatterna måste dock ställas en mängd andra faktorer av både ekonomisk och personlig art. Det finns sällan någon enkel patentmetod att genomföra ett generationsskifte. Lösningarna måste anpassas till det konkreta fallet.

En allmän iakttagelse beträffande rennäringen är att skattefrågorna kunnat bemästras ganska bra i praktiken. Föräldrar har i allmänhet överfört sina renar successivt till barnen med början redan när barnen är små. Dessa överföringar har ofta kunnat ske utan skattekonsekvenser genom att renar skänkts till belopp som understiger skattepliktsgränsen 2 000 kronor per gåva och år. Vidare har föräldrarna i enlighet med RSV:s anvisningar inte gjort någon nedskrivning på värdet av barnens renar. Genom dessa successiva gåvor har barnen på ett smidigt sätt byggt upp renskötselföretag som de sedan kunnat driva på egen hand när de fyllt 18 år. När föräldrarna i sinom tid skall överlåta resten av sitt företag till barnen kan även detta i regel ske utan större skattebelastning. Om överlåtelsen sker genom arv beräknas arvsskatten på företagsförmögenheten efter särskilda regler som är förhållandevis gynnsamma. Värdet av företagsförmögenheten beräknas sålunda till 30 procent av företagets substansvärde, varvid renarna tas upp till RSV:s lagervärden. Uppgår arvsskatten till mera betydande belopp kan skatten betalas under en tioårsperiod. De gynnsamma reglerna om företagsförmögenhet är också tillämpliga på gåva om gåvan avser allt vad som återstår av företaget och något förbehåll inte görs till förmån för givaren.

I normalfallen synes därför skatterna inte medföra något större problem för generationsskiften inom rennäringen. Rör det sig om större renskötselföretag med många renar och värdefulla inventarier m.m. kan skatteaspekterna på ett generationsskifte ha stor betydelse. Här kan det t.ex. bli fråga om försäljning av hela eller delar av företaget till marknadsmässiga priser. Vid sådana överlåtelser aktualiseras beskattning av dolda reserver i lager och inventarier m.m. Har säljaren inte fyllt 66 år aktualiseras även uttag av egenavgifter. Effekterna av rörelsebeskattningen kan i dessa fall mildras bl.a. genom tillämpning av reglerna om särskild skatteberäkning för ackumulerad inkomst och genom att RSV meddelar dispens för en engångsbetald pensionsförsäkring.

Problemen med försäljning av renskötselföretag gäller i viss utsträckning generellt då företag skall överlåtas till person utanför familjen t.ex. då renägaren saknar egna barn eller andra anhöriga. Det är i dessa fall viktigt att upplysa om möjligheterna till skatteplanering så att de berörda inte av skatteskäl avhåller sig från att överlåta företagen som av andra skäl bör avvecklas.

En fråga som har visst samband med generationsskiftesfrågan gäller valet av företagsform. Hittills synes praktiskt taget alla renskötselföretag ha drivits som enskild firma. Det är dock tänkbart att någon valt att driva

verksamheten som handelsbolag. I något fall har det diskuterats att bilda aktiebolag. Om aktiebolagsbildning över huvud taget är möjlig med hänsyn till bestämmelserna i rennäringslagen synes inte vara ordentligt utrett.

Beträffande handelsbolagsformen bör noteras att en ny lag antagits om handelsbolag och enkla bolag (1980:1102). Enligt den nya lagen föreligger ett handelsbolag om två eller flera personer har avtalat att gemensamt utöva näringsverksamhet i bolag. Eftersom renskötsel utgör näringsverksamhet blir i princip alla renskötselföretag som ägs av minst två personer att hänföra till handelsbolag. Enligt övergångsbestämmelserna till lagen gäller detta även för existerande renskötselföretag fr.o.m. år 1976. Vilka effekter den nya handelsbolagslagen kommer att få i skattehänseende är svårt att uttala sig om för dagen. Frågan har hänskjutits till en statlig utredning, nämligen 1980 års företagsskattekommitté.

Avslutande synpunkter

Genom 1976 års lagändring har rennäringen kommit att beskattas i huvudsak på samma sätt som annan företagsamhet. De skillnader som finns är relativt obetydliga och är betingade av rennäringens speciella förhållanden.

Det kan ifrågasättas om det var klokt att behandla renarna som lagertillgångar i renskötselföretagen. En annan metod skulle ha kunnat vara att hänföra renarna till inventarier utan rätt till avskrivning av värdet, men att man i stället skulle ha infört regler av skogskontotyp där renägarna gavs möjlighet till resultatreglering genom insättning på ett bankkonto. Pengarna skulle t.ex. få stå inne i tio år och i samband med ett generationsskifte kunna tjäna som ett pensionskonto. Emellertid måste framhållas att förhållandena inom skogsbruket är så pass speciella, att någon motsvarighet knappast finns inom annan verksamhet och att lagstiftaren hittills ställt sig avvisande till alla utvidgningar av skogskontosystemet.

Hur som helst har man nu valt att behandla renarna som lager. Om man skulle ha gått in för en annan lösning skulle man ha gjort det från början. Att nu ändra metod skulle sannolikt medföra stora problem. Renägarna har med möda satt sig in i lagermetoden och skulle tvingas tänka om på nytt. Dessutom skulle ett metodbyte i sig vålla problem. Man bör därför hålla fast vid lagermetoden.

I sammanhanget bör också framhållas att 1980 års företagsskattekommitté utreder förutsättningarna för en helt ny form för företagsbeskattning, som kallas staketmetoden och som går ut på att beskattningen i princip skulle uppkomma när företagaren tar ut pengar ur sitt företag och använder dem för privat konsumtion. Så länge pengarna finns kvar i företaget och används för investeringar m.m. skulle enligt de nya tankegångarna endast en preliminär beskattning förekomma. Innan staketmetoden utvärderats bör någon mera genomgripande förändring av företagsbeskattningen inte äga rum.

I fråga om samebyn har diskuterats att göra reglerna om allmän investeringsfond tillämpliga på sameby. Syftet med en sådan lagstiftning skulle vara att samebyn gavs möjlighet att fondera medel för framtida investeringar. Behov härav skulle uppkomma framför allt om det skulle visa sig att engångsersättningar i samband med vattenregleringar m.m. utgör skattepliktig intäkt (se ovan). Frågan bör övervägas när beskattningsläget

beträffande engångsersättningar klarnat. För närvarande finns inget påtagligt behov av fondavsättningar. Det kan tilläggas att allmänningutredningen överväger huruvida olika slag av samfälligheter bör få utnyttja reglerna om allmän investeringsfond.

Något behov av mera genomgripande förändringar av skattelagstiftningen har därför för närvarande inte visats föreligga. Som framgår av avsnittet om skatte- och taxeringsfrågor som vållat problem i praktisk tillämpning bör följande frågor följas upp särskilt.

- Anvisningar erfordras om normavdrag för fördyrad kost m.m. vid arbete utanför den fasta bostaden.
- Frågan om beskattning av engångsersättningar för bestående skador i samband med vattenregleringar m.m. bör klarläggas genom att förhandsbesked sökes hos RSV i ett par olika principfall som inte är föremål för tvist.
- Rutinerna för upprättande av kontrolluppgift och arbetsgivaruppgift för sameby behöver ses över så att alla handlar på samma sätt och uppgifterna inte kan missförstås. Särskild information bör lämnas till samebyarna.
- En mycket viktig fråga är att samebyarnas rätt till avdrag för ingående moms för inköpt foder m.m. inte skall påverkas av att byn debiterar skötselavgifter. Om samebyarna skulle tvingas ta ut avgift enbart av momsskäl strider detta mot samebyns funktion. Frågan bör klarläggas genom förhandsbesked hos RSV. Om utgången blir negativ för samebyn bör momslagen ändras.
- Det bör övervägas att ändra reglerna om uttag av socialförsäkringsavgifter vid arbete för samebyn enligt 44 § rennäringslagen. Nuvarande ordning att behandla vissa ersättningar olika i avgifts- och inkomsthänseende verkar förbryllande och bör undvikas.

Bilaga 3 Skrivelse till regeringen

Förslag i anledning av rovdjursskadornas omfattning på rennäringen m.m.

Rennäringskommittén skall enligt direktiven lägga fram förslag i syfte att stimulera till bärkraftiga renskötselföretag för att ge näringsutövarna en tryggad ekonomisk standard. I direktiven sägs bl.a.:

Omfattande investeringar i renskötselanläggningar och ökat utnyttjande av tekniska hjälpmedel har medverkat till förändrade driftsformer och viss omvandling av renskötselutövandet. Därvid har rennäringen blivit alltmer beroende av stabilitet och ekonomi i verksamheten. Enligt min mening är det av stor betydelse att förutsättningar finns för att uppfylla de mål statsmakterna har ställt upp för rennäringens fortbestånd. En grundläggande förutsättning härför är att ekonomisk trygghet skapas för rennäringens utövare.

Rennäringskommittén har i sitt arbete funnit att rennäringen på flera områden till stor del är utlämnad åt yttre faktorer där näringsutövarna själva har små möjligheter att påverka sin situation.

En av dessa faktorer är djurförlusterna. Den forskning som på senare tid bedrivits på detta område tyder på att rovdjuren har en dominerande roll i förlusterna. Sålunda har inom Umbyns sameby påbörjats ett forskningsprojekt i syfte att kartlägga omfattningen och orsakerna till djurförlusterna i renskötseln. Inom Ottfjället i Jämtland har under ledning av statens naturvårdsverk genomförts ett forskningsprojekt för att kartlägga vinter- och sommarförlusterna. Det finns emellertid fortfarande en del frågeställningar som är obesvarade då det gäller kunskaperna om rovdjuren. Det gäller framför allt att få större säkerhet i bedömningen av rovdjurens andel i totalförlusterna.

Befintlig statistik över ersättningar för rovdjursdödade renar tyder på att rovdjuren beskattar renhjorden mycket oregelbundet och att det finns en ganska stor årsvariation. Det råder också stor osäkerhet beträffande de olika rovdjurens okynnesdödande, dvs. då det är jaktinstinkten och inte behovet av föda som styr dödandet. Ett gemensamt förslag till framtida forskningsprojekt föreligger därför som bygger på erfarenheten av undersökningarna från såväl Umbyn som Ottfjället. Projektet är planerat att utföras med den s.k. mortalitetssändartekniken. Projektet som är planerat att pågå i fem år är kostnadsberäknat till 2,4 milj kr.

I förordningen (SFS 1976/430) om ersättning vid vissa skador av rovdjur

finns bestämmelser hur rovdjursskadorna skall regleras. Ersättning utgår dels direkt till renägaren till ett fastställt värde, dels med ett belopp till samebyn för övriga olägenheter orsakade av rovdjur. Naturvårdsverket fastställer efter samråd med lantbruksstyrelsen och Svenska samernas riksförbund (SSR) ersättningsbeloppens storlek för ett år i taget. Medel för ersättningarna anvisas över statsbudgeten. Ersättningarna till de enskilda renägarna beräknas med utgångspunkt från genomsnittliga höstslaktvikter och senaste avräkningspriser. Till detta belopp läggs det statliga prisstödet och ett beräknat livvärde.

Jakt- och viltvårdsberedningen har i uppdrag att se över nuvarande ersättningsregler för skador orsakade av vilt.

I delbetänkandet Viltskador (SOU 1979:52) redovisar beredningen omfattningen av olika viltskador och principiella synpunkter som bör ligga till grund för ersättningar.

Beredningen konstaterar att varg, järv, björn och lodjur varit hårt tillbakaträngda och helt försvunna från stora områden. För närvarande ökar dock antalet individer av dessa arter samtidigt som spridning sker till nya områden.

Beredningen föreslår bl.a. följande åtgärder.

- Då allmän jakttid fastställs bör risken för viltskador i högre grad än vad som nu sker vägas in vid bedömningen av när och under hur lång tid respektive art skall jagas
- Möjligheterna att genom särskilda beslut tillåta beskattning av skadevållande viltarter – och då även fridlysta – i anslutning till platsen där skador uppstår bör kunna utnyttjas i större utsträckning än vad som sker, dock inom vedertagna biologiska ramar

Den 12 februari 1981 besökte representanter för Sirkas, Jåkkåkaska och Tuorpons samebyar samt Jokkmokks kommun rennäringskommittén för att lägga fram syna synpunkter kring rovdjursfrågorna.

Samebyarna som har sina betesmarker i huvudsak inom Padjelanta–Sarek–Stora Sjöfallets nationalpark anser att rovdjuren ökat så kraftigt i området att underlaget för näringen är allvarligt hotat. Den negativa utvecklingen i samebyarna sammanfaller med en akut sysselsättningskris i Jokkmokks kommun beroende på att Vattenfall snart upphör med sina anläggningsarbeten.

En jämförelse mellan de två senaste femårsperioderna visar att antalet ersatta rovdjursdödade renar ökat med 67 respektive 63 procent i Sirkas respektive Tuorpon medan Jåkkåkaska har haft en minskning på 38 procent. Minskningen i Jåkkåkaska beror delsvis på att det totala renantalet minskat i byn.

För att minska skadeverkningarna från rovdjuren föreslår samebyarna och kommunen:

- att rovdjursstammen decimeras till en nivå som tryggar näringsunderlaget
- att samhället tar ansvaret för denna decimering, så att samerna inte utsätts för aggressioner och fördömanden från enskilda personer och intressegrupper

- att besluten som berör rovdjursfaunan inom nationalparksområdet decentraliseras genom att en speciell styrelse med representanter från naturvårdsverket, länsstyrelsen och berörda samebyar tar ansvaret i dessa frågor
- att ersättningsreglerna ändras så att kompensation erhålls för beräknad totalförlust orsakad av rovdjur och ej som nu endast för återfunna dödade djur

Resultaten av forskningsprojekten visar att rovdjurens andel i förlusterna är av sådan omfattning att den utgör en mycket stor belastning på lönsamheten i renskötseln i dag. Resultaten visar också att rovdjurens val av bytesdjur är slumpmässigt betingat och inte som det ibland hävdats att det är de svagaste djuren som i första hand utgör rovdjurens föda.

Rovdjuren är således ett stort hinder för en stabil och lönsam utveckling för de flesta samebyar. För den enskilde renägaren innebär förekomsten av rovdjur förutom en sämre lönsamhet ett betydande riskinslag i näringsutövandet som försvårar en rationell och målinriktad planering. Sett ur näringen som helhet konkurrerar rovdjuren om produkten *renköttet* vilket minskar näringsunderlaget för näringsutövarna.

Med ledning av de undersökningar som hittills gjorts är ett rimligt antagande att många samebyar har en kalvförlust på ca 40 procent mellan kalvmärkning och höstsamling och att förlusterna för äldre djur utgör ca 9 procent per år. En del byar ligger kanske på 30 respektive 7 procent medan andra speciellt utsatta samebyar har förluster ända upp mot 50 respektive 11 procent.

Avkastningen i kg kött per ren i nettorenhjorden[1] avtar kraftigt vid ökade förluster. En ökning av förlusterna från 20 respektive 5 procent till 50 respektive 11 procent minskar avkastningen med hälften (se efterföljande tablå alt. A respektive alt. D).

För att få fram den verkliga förlusten omräknad i pengar måste även hänsyn tas till de ersättningar som utbetalats för upptäckta rovdjursrivningar. De senaste fem åren har ersättningar utgått för i genomsnitt 2 597 renar per år i samtliga samebyar. Vid ett renantal på totalt 220 000 utgör detta 1,2 procent. På basis av redovisade siffror kan följande beräkning göras över de ekonomiska konsekvenserna för ett företag på 400 renar.

Förlustnivå	Slakt-intäkter (exkl. moms) kronor	Ersättning för rovdjurs-dödade renar kronor 1)	Summa intäkter och ersättning kronor	Jämfört med A kronor
A (20/5)	75 500	–	75 500	
B (30/7)	63 600	2 500	66 100	– 9 400
C (40/9)	50 900	4 100	55 000	–20 500
D (50/11)	36 400	6 600	43 000	–32 500

[1] Ersättning till samebyn för övriga olägenheter (650 kr/ren) är ej inräknad i summorna.

[1] Renhjordens storlek efter slakt men före kalvning.

Någonstans mellan förlustalternativen B och D kommer de flesta samebyar att inrymmas.

Den ekologiska grundsyn som präglar riksplaneringen innebär att de stora rovdjuren skall få leva kvar i svensk fauna. En historisk tillbakablick visar att rovdjuren varit talrika i stora delar av landet. Rovdjuren har successivt trängts undan och har nu sin huvudsakliga uppehållsort i fjällområdena.

I naturvårdsdebatten har det ofta förts fram att den svenska fjällvärlden utgör ett av de få kvarvarande vildmarksområdena i Europa och att Sverige därför har ett särskilt ansvar att bevara dessa områden. Frågan om rovdjurens fortbestånd har därför blivit ett riksintresse.

Rennäringskommittén anser att den framtida rovdjurspolitiken måste utformas med sådan hänsyn till rennäringens intressen att inte näringsutövarnas ekonomiska trygghet sätts ur spel. Härvid kommer såväl rovdjursstammens omfattning som ersättningarnas storlek för inträffade rovdjursskador att få betydelse.

Enligt rennäringskommittén kan det inte vara rimligt att man övervältrar en stor del av kostnaderna för rovdjursstammen i landet på rennäringsföretagen. Den förlust som rovdjuren förorsakar rennäringen motsvarar renantalet i 4–5 medelstora samebyar eller sysselsättningsunderlag för ca 60–70 ordinära rennäringsföretag. Omräknat i slaktvärde utgör det ca 11 milj kr eller ca 15 milj kr om avelsvärdet på livdjuren läggs till. Den svenska rovdjurspolitiken kostar med andra ord rennäringen ca 15 milj kr per år, vilken summa kan jämföras med det årliga produktionsvärdet inom rennäringen som beräknas till ca 30 milj kr.

Ersättningens storlek för rovdjursskadorna har i sammanhanget stor betydelse. Det finns emellertid enligt rennäringskommittén en övre toleransgräns för hur stor rovdjursstammen får vara och som inte får överskridas även om full ersättning skulle utgå. Rovdjursstammen får inte öka till en sådan omfattning att drivkraften bakom en rationell renskötsel försvinner. Vid alltför höga rovdjursskador kommer olika produktionsfrämjande åtgärder att te sig tämligen meningslösa.

Nuvarande ersättningssystem täcker endast en obetydlig andel av totalförlusterna. Orsakerna till detta är att nästan inga rovdjursdödade renar återfinns under barmarksperioden då förlusterna är som störst. De flesta bedömare anser därför att nya former för ersättning bör prövas. Bland annat har nämnts ett system som utgår från rovdjurstätheten i områdena.

Den framtida rovdjurspolitiken kommer i hög grad att vara bestämmande för rennäringens möjligheter att ge näringsutövarna en tryggad ekonomisk och social standard. Härvid kommer ersättningsreglerna och rovdjursfaunans utbredning att få en mycket stor betydelse. Rennäringskommittén föreslår därför att det forskningsprojekt, som planeras att genomföras gemensamt av lantbruksuniversitetet, naturvårdsverket och statens veterinärmedicinska anstalt för att ge underlag till ett nytt ersättningssystem snarast kommer till utförande. Det är emellertid angeläget att det redan nu sker en kraftig uppräkning av ersättningarna.

Jakten är ett effektivt sätt att minska rovdjursskadorna. Svårigheten är att finna en nivå på rovdjursstammen som kan accepteras av alla intressen.

I avvaktan på jakt- och viltvårdsberedningens fortsatta arbete med rovdjursfrågorna föreslår kommittén att länsvisa arbetsgrupper med repre-

sentanter från berörda samebyar samt naturvårdsverket, länsstyrelserna och lantbruksnämnderna snarast tillsätts med uppgift att söka nå fram till ett gemensamt handlingsprogram för att minska rovdjurens skadeverkningar på renskötseln.

Samhället bör ta ansvaret för den decimering av rovdjursstammen som dessa arbetsgrupper kan finna lämpligt. Samtidigt föreslår rennäringskommittén att jakt- och viltvårdsberedningen skyndsamt utreder ansvarsfrågan för jakt på rovdjur såväl inom nationalparkerna som inom övriga renbetesmarker.

Vid rennäringskommitténs handläggning av detta ärende den 27 mars 1981, deltog ledamöterna Ingvar Lindström, Sven Lindberg och Torsten Stridsman, sakkunniga Ulla-Britta Silén och Nikolaus Stenberg, experterna Jörgen Bohlin, Knut Gustavsson, Åke Wikman och Anders Åhrén.

För rennäringskommittén

Ingvar Lindström
Ordförande

/*Jan Bünsow*
Sekreterare

ORDFÖRKLARINGAR

Blädningsskogsbruk	Skogsbruk där avverkning sker i form av stamvis uttag av företrädesvis de grövre träden, s. k. plockhuggning. Motsatsen är trakthyggesskogsbruk där slutavverkning sker genom kalavverkning inom ett större område.
Djurkategorier	*Vaja:* hondjur 2 år eller äldre *Sarv:* handjur 2 år eller äldre *Härk:* kastrerat handjur *Kalv:* ren under 1 år *Ungvaja:* hondjur mellan 1–2 år *Ungsarv:* handjur mellan 1–2 år.
Eftersankning	Hopsamling av spridda renar/flockar efter en flyttning där renarna sedan förs vidare till huvudhjorden.
Fjällsameby	Sameby vars åretruntmarker är belägna inom både fjäll- och skogsområden ovan odlingsgränsen/inom renbetesfjällen (jfr skogssameby).
Flyttningsvägar	För att flyttningar ska kunna företas mellan olika betesområden fordras att framkomliga leder finns mellan främst vår/höst- och vinterbeteslanden. Beroende på väderlekens växlingar och störningar från konkurrerande verksamheter behövs i allmänhet tillgång till alternativa flyttningsvägar. De viktigaste flyttningsvägarna röjs ofta upp. De igenfrusna älvarna utgör ofta lämpliga flyttningsvägar. Flyttningsvägarna kan fastställas av lantbruksnämnden. Enligt 94 § RL får flyttningsväg inte avstängas eller på annat sätt göras oframkomlig.
Hjordbeteckningar	*Vinterhjord:* samtliga renar efter vinterslakt *Vårhjord:* samtliga renar före kalvning *Sommarhjord:* samtliga renar efter kalvning.
Kalvningsprocent	Vajor som föder kalv i procent av könsmogna vajor i vårhjorden.
Koncessionsrenskötsel	Renskötsel som får bedrivas året om nedanför lappmarksgränsen enligt särskilt tillstånd (koncession). Koncessionsrenskötsel bedrivs inom Tor-

	nedalen och Kalix älvdal.
Kontantöverskott	Överskott från företaget till privat konsumtion sedan skatt och amorteringar är betalda.
Lappmarksgränsen	Denna avgränsar lappmarken (landskapet Lappland) – det område som tidigare avsågs bli förbehållet samernas nyttjande. Skogssambyarna har sina åretruntmarker huvudsakligen från odlingsgränsen och ned till lapmarksgränsen. Inom lappmarken har samebymedlem vissa rättigheter till jakt och fiske m. m.
Odlingsgräns och gränser för renbetesfjällen	Odlingsgränsen utgör gräns för det område i Norrbottens och Västerbottens län som – sedan lappmarksgränsen förlorat en del av sin betydelse – avsetts vara ett för samerna förbehållet område. Området ovan odlingsgränsen ska enligt rennäringslagen i första hand användas för renskötsel. Detta område motsvaras i Jämtlands län av renbetesfjällen med utvidgningshemman. Det är staten som äger huvuddelen av marken ovan odlingsgränsen. Åtskillig mark, speciellt i Västerbottens län, ägs dock av annan. Till odlingsgränsen och renbetesfjällen är knutna en rad bestämmelser som reglerar betestider m. m.
Område för konventionsrenbete	Sedan urminnes tider har samerna betat sina renar över de riksgränser som efter hand fixerats. Ännu i dag sker norsk renbetning i Sverige vintertid och svensk renbetning i Norge sommartid. Denna betning över gränserna regleras genom en särskild renbeteskonvention mellan de båda länderna. Nuvarande renbeteskonvention av år 1972 har föregåtts av tidigare konventioner alltifrån kodicillen (bihang) till 1751 års gränstraktat mellan Sverige och Norge.
Renbetesfjällen	Med renbetesfjällen förstås dels de vid avvittringen för samerna avsatta renbetesfjällen (s. k. skattefjällen), dels de till utvidgning av dessa fjäll sedemera upplåtna områdena.
Renlängd	En samebys förteckning över alla renägares reninnehav. Uppgifterna om reninnehav kan grunda sig på gjorda renräkningar eller uppskattningar. Bystämman fastställer renlängden.
Renskötselföretag	Rörelse inom rennäringen för vilken en och samma företagsledning svarar för alla beslut av ekonomisk art samt där inventarier och byggnader nyttjas gemensamt i de fall då flera delägare ingår i rörelsen.
Sameby	För gemensam drift av renskötseln inom visst geografiskt område bildad juridisk person. (jfr avsnitt 3.1.1)

Sameförening	Ideell förening som står öppen för såväl samebymedlemmar, som övriga samer och vars syfte är att bevara samekulturen i vidare mening. Sameföreningarna är i likhet med samebyarna anslutna till SSR.
Skogssameby	Sameby vars mark som helhet är belägen utanför fjällområdet och nedanför odlingsgränsen (undantag finns dock).
Skötesren	Ren som tillhör annan än renskötande medlem. Skötesrenar kan även ägas av icke renskötselberättigade personer.
Skötselavgift	Avgift per ren som sameby uttaxerar av medlemmarna för att täcka gemensamma kostnader.
Strövren	Ren som blivit kvar t. ex. inom fjällområdet efter samling och flyttning. Strövren har även kommit att beteckna de renar som uppehåller sig utanför renskötselns åretruntmarker under inte tillåten tid.
Vinterbetesmarker	Vinterbetesmarker finns mellan odlingsgränsen och kusten i Norrbottens och Västerbottens län samt utanför renbetesfjällen i skogsområden inom Jämtlands, Kopparbergs och Västernorrlands län. Från 1 oktober till 30 april används vinterbetesmarkerna med stöd av sedvanerätt. Renar får enligt rennäringslagen inte hindras beta i dessa områden.
Vintergrupp	Grupp renägare som driver gemensam renskötsel vintertid, i den samiska terminologin benämnd *siida*. Uppdelning i vintergrupper sker i samband med höstskiljningen.
Åretruntmarker	Fjällsamebyarna får vistas med renarna hela året ovanför odlingsgränsen i lappmarken och på renbetesfjällen i Jämtlands län samt inom de områden som särskilt upplåtits för renbete i Jämtlands och Kopparbergs län. Skogssamebyarnas åretruntmarker finns till övervägande delen mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen. På åretruntmarkerna ryms som regel sommarsäsongens betesland samt höst- och våtbetena. De nordligast belägna samebyarna har även det mesta av sitt vinterbete inom åretruntmarkerna. Markanvändningen inom åretruntmarkerna får inte ändras på sådant sätt att renskötseln åsamkas avsevärd olägenhet (30 § RL).

Statens offentliga utredningar 1983

Kronologisk förteckning

1. Fristående skolor för inte längre skolpliktiga elever. U.
2. Nytt militärt ansvarssystem. Ju.
3. Skatteregler om traktamenten m. m. Fi.
4. Om hälften vore kvinnor. A.
5. Koncession för försäkringsrörelse. Fi.
6. Radon i bostäder. Jo.
7. Ersättning för miljöskador. Ju.
8. Stämpelskatt. Fi.
9. Lagstiftningen på kärnenergiområdet. I.
10. Användning av växtnäring. Jo.
11. Bekämpning av växtskadegörare och ogräs. Jo.
12. Former för upphandling av försvarsmateriel. Fö.
13. Att möta ubåtshotet. Fö.
14. Barn kostar. S.
15. Kommunalforskning i Sverige. C.
16. Sysselsättningsstrukturen i internationella företag. I.
17. Näringspolitiska effekter av internationella investeringar. I.
18. Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet. A.
19. Den stora omställningen. I.
20. Bättre miljöskydd II. Jo.
21. Vilt och jakt. Jo.
22. Utbildning för arbetslivet. A.
23. Lag om skatteansvar. Fi.
24. Ny konkurslag. Ju.
25. Internationella faderskapsfrågor. Ju.
26. Bestrålning av livsmedel. Jo.
27. Bilar och renare luft. Jo.
28. Bilar och renare luft. Bilaga. Jo.
29. Invandringspolitiken. A.
30. Utbyggd havandeskapspenning m. m. S.
31. Familjeplanering och abort. S.
32. Företagshälsovård för alla. A.
33. Kompetens inom hälso- och sjukvården m.m. S.
34. Information som styrmedel. I.
35. Patentprocessen och sanktionssystemet inom patenträtten. Ju.
36. Effektivare företagsrevision. Ju.
37. Fastighetsbildning 1. Avveckling av samfällda vägar och diken. Ju.
38. Fastighetsbildning 2. Ersättningsfrågor. Ju.
39. Politisk styrning-administrativ självständighet. C.
40. Konsumentpolitiska styrmedel-utvärdering och förslag. Fi.
41. Kontroll av rådgivare. Ju.
42. Barn genom insemination. Ju.
43. Områden för turism och rekreation. Jo.
44. Kapitalplaceringar på aktiemarknaden. Fi.
45. Turism och friluftsliv 2. Om förutsättningar och hinder. Jo.
46. Bulvanlag. Ju.
47. Skatteregler. Om reservering för framtida utgifter. Fi.
48. Egenföretagares sjukpenning m. m. S.
49. Vattenkraft. I.
50. Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott. Ju.
51. Ensamföräldrarna och deras barn. S.
52. Företagshemligheter. Ju.
53. Kulturarbetare och uppfinnare, skatter och avgifter. Fi.
54. Skall matmomsen slopas? Fi.
55. Församlingen i framtiden. C.
56. Naturresursers nyttjande och hävd. Jo.
57. Olika ursprung – gemenskap i Sverige. Utbildning för språklig och kulturell mångfald. U.
58. Kunskap för gemenskap. Läromedel för språklig och kulturell mångfald. U.
59. Kreativ finansiering. Fi.
60. Återvinning i konkurs. Ju.
61. Handlingsoffentlighet utanför myndighets områden. C.
62. För gammal för arbete? A.
63. Utslagning i grundskolan. U.
64. Ledighet för anhörigvård. S.
65. Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Delbetänkande 2. Ju.
66. Svenska kyrkans fond. Fi.
67. Rennäringens ekonomi. Jo.

Statens offentliga utredningar 1983

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Nytt militärt ansvarssystem. [2]
Ersättning för miljöskador. [7]
Ny konkurslag. [24]
Internationella faderskapsfrågor. [25]
Patentprocessen och sanktionssystemet inom patenträtten. [35]
Kommissionen mot ekonomisk brottslighet. 1. Effektivare företagsrevision. [36] 2. Kontroll av rådgivare. [41] 3. Bulvanlag. [46] 4. Återvinning i konkurs. [60]
Fastighetsbildningsutredningen. 1. Fastighetsbildning 1. Avveckling av samfällda vägar och diken. [37]
2. Fastighetsbildning 2. Ersättningsfrågor. [38]
Barn genom insemination. [42]
Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott. [50]
Företagshemligheter. [52]
Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Delbetänkande 2. [65]

Försvarsdepartementet

Former för upphandling av försvarsmateriel. [12]
Att möta ubåtshotet. [13]

Socialdepartementet

Barn kostar. [14]
Utbyggd havandeskapspenning m. m. [30]
Familjeplanering och abort. [31]
Kompetens inom hälso- och sjukvården m.m. [33]
Egenföretagares sjukpenning m.m. [48]
Ensamföräldrarna och deras barn. [51]
Ledighet för anhörigvård. [64]

Finansdepartementet

Skatteregler om traktamenten m. m. [3]
Koncession för försäkringsrörelse. [5]
Stämpelskatt. [8]
Lag om skatteansvar. [23]
Konsumentpolitiska styrmedel-utvärdering och förslag. [40]
Kapitalplaceringar på aktiemarknaden. [44]
Skatteregler. Om reservering för framtida utgifter. [47]
Kulturarbetare och uppfinnare, skatter och avgifter. [53]
Skall matmomsen slopas? [54]
Kreativ finansiering. [59]
Svenska kyrkans fond. [66]

Utbildningsdepartementet

Fristående skolor för inte längre skolpliktiga elever. [1]
Språk- och kulturarvsutredningen. 1. Olika ursprung – gemenskap i Sverige. Utbildning för språklig och kulturell mångfald. [57] 2. Kunskap för gemenskap. Läromedel för språklig och kulturell mångfald. [58]
Utslagning i grundskolan. [63]

Jordbruksdepartementet

Radon i bostäder. [6]
Utredningen om användningen av kemiska medel i jord och skogsbruket m. m. 1. Användning av växtnäring. [10] 2. Bekämpning av växtskadegörare och ogräs. [11]
Bättre miljöskydd II. [20]
Vilt och jakt. [21]
Bestrålning av livsmedel. [26]
Bilavgaskommittén. 1. Bilar och renare luft. [27] 2. Bilar och renare luft. Bilaga. [28]
Områden för turism och rekreation. [43]
Turism och friluftsliv 2. Om förutsättningar och hinder. [45]
Naturresursers nyttjande och hävd. [56]
Rennäringens ekonomi. [67]

Arbetsmarknadsdepartementet

Om hälften vore kvinnor. [4]
Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet. [18]
Utbildning för arbetslivet. [22]
Invanderingspolitiken. [29]
Företagshälsovård för alla. [32]
För gammal för arbete? [62]

Industridepartementet

Lagstiftningen på kärnenergiområdet. [9]
Direktinvesteringskommittén. 1. Sysselsättningsstrukturen i internationella företag. [16] 2. Näringspolitiska effekter av internationella investeringar. [17]
Den stora omställningen. [19]
Information som styrmedel. [34]
Vattenkraft. [49]

Civildepartementet

Kommunalforskning i Sverige. [15]
Politisk styrning-administrativ självständighet. [39]
Församlingen i framtiden. [55]
Handlingsoffentlighet utanför myndighets områden. [61]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Liber
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-08015-X
ISSN 0375-250X